

АРХИВ ВОЈВОДИНЕ
УДРУЖЕЊЕ ЖЕНА ЖРТАВА РАТА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

БИБЛИОТЕКА
ПОСЕБНА ИЗДАЊА

Главни и одговорни уредник
Др Небојша Кузмановић

Уредник
Татјана Цавнић

Рецензенти
Др Александар Врањеш
Мр Милорад Којић
Виктор Нуждић

© Архив Војводине, 2025.

© Удружење жена жртава рата Републике Српске, 2025.

НАША ИСПОВИЈЕСТ 2

ЖЕНЕ ЖРТВЕ РАТА
ИЗ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ
1992–1995.

Приредио: Мирослав Љубојевић



УДРУЖЕЊЕ ЖЕНА
ЖРТАВА РАТА
РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Нови Сад / Бања Лука, 2025.

Рукопис ове књиге настао је захваљујући храбрости чланица Удружења жена жртава рата Републике Српске, које су могле снаге да говоре о тортури коју су прошле током грађанског рата у Босни и Херцеговини од 1992. до 1995. године. Издање ове књиге свесрдно су помогли Министарство спољних послова Републике Србије, Републички центар за истраживање рата, ратних злочина и тражење несталих лица Републике Српске и Архив Војводине у Новом Саду.

САДРЖАЈ

1. ПРЕДГОВОРИ	7
2. ИСПОВИЈЕСТИ	19
2.1. РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ	21
2.2. ВЕРА БИЈЕЛИЋ	34
2.3. НАДА ВУЈИЧИЋ	49
2.4. ГОРДАНА БОТИЋ	68
2.5. ЈЕЛЕНА ГАЧАНИН	86
2.6. МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ	99
2.7. РУЖА БУМБИЋ	113
2.8. СЛОБОДАНКА ВИДИЋ	120
2.9. СТАНА НИКОЛИЋ	132
2.10. ЗОРА КУЉАНИН	136
2.11. РАЈКА ПОПОВИЋ	147
2.12. БРАНО ВУЧЕТИЋ	154
3. ДОКУМЕНТА	177
4. ПРЕСУДЕ	187

ПРЕДГОВОР

РАЗЛОЗИ И ПОТРЕБЕ ЗА ИЗРАДОМ МОНОГРАФИЈЕ

УДРУЖЕЊЕ ЖЕНА ЖРТАВА РАТА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Божица Живковић-Рајић
Предсједник Удружења

У току 2016. године презентована је монографија „Наша исповијест“, која је настала као резултат сарадње невладине организације Удружење жена жртава рата Републике Српске са релевантним институцијама Републике Српске и Републике Србије. Поменута монографија садржавала је 15 личних исповијести жена које су у току Одбрамбено-отаџбинског рата претрпјеле страхоте које само оружани сукоб може придати.

Она је представљала одговор на један једностран, поједностављен и пристрасан приказ ратног сукоба у Босни и Херцеговини у периоду од 1992. до 1995. године. Такав приказ, заснован првенствено на политичким пресудама међународних и домаћих судова и лажној слици коју је монтирала западна пропагандна машинерија, креирао је наратив по коме је само један народ, једна етничка и вјерска група искључиви кривац за патњу и страдање стотина хиљада људи.

Срби су редом, војници и цивили, жене, дјеца и старци, приказивани као агресори и злочинци којима је једина сврха постојања да истријебе све што није српско. Праве разлоге етничког сукоба, чињенице и доказе погазили су лаж, манипулација и произвољно тумачење догађаја. Истина је искривљена до те мјере да је агресор постао жртва, а жртва агресор.

Напади које смо и као народ и као Република имали до објаве монографије били су неподношљиви. Наративи који су долазили од Бошњака и њихових страних спонзора и слика о страдањима у рату у БиХ 1992–1995. били су потпуно једностранни. Цивилне жртве су по тим тумачењима биле искључиво Бошњаци, како цивили тако и војници.

Ту причу и лажи су наставили и послје рата, шаљући слике, монтирајући страдања, измишљајући догађаје и бројеве о њиховом страдању. Посебно лажну слику, унапријед припремљену, прије самих догађаја, проносили су о страдању народа у Подрињу, Мостару и околним мјестима, Тузли и околини, Возухој и другим дијеловима централне Босне. За та подручја готово да нема ниједне оптужнице ни судског процеса када су у питању српске жртве.

У првој монографији управо те лажи настојали смо да разобличимо, свједочећи и пописујући бар дио наших страдања у БиХ. У овој другој књизи настојимо да проширимо број мјеста и да докажемо да тридесет година послје рата још имамо живих свједока који говоре о стварним догађајима, мјестима заточења, начинима мучења и именима злочинаца. Све наше изјаве су дате и надлежним оранима, те под пуном одговорношћу стојимо иза њих.

То што није било судских процеса, није одраз истине о страдању. Из тог разлога не пристајемо да нам судске пресуде тумаче прошлост, на основу које би се онда детерминисала нека нова будућност у Босни и Херцеговини. Ни пред судовима у БиХ ни пред Судом у Хагу нисмо доживјели ни зрно правде. Све је рађено под притиском антисрпских политика, наратива и већ унапријед спремљених слика и предрасуда да Срби нису никако и нигдје били жртве. Нисмо једнаки пред законом ни у БиХ ни по међународним законима.

Наша свједочења су стварни, истинити и историјски извор и будућим генерацијама могу бити основа за објективно истраживање и доношење закључака. У овој монографији имамо 13 изјава чланова који су страдали широм БиХ. Уз наше изјаве су званични документи институције Републичког центра за истраживање рата и ратних злочина и тражење несталих лица. Овај пут већину изјава чине дјеца логораши или млађе особе. Начини мучења, страдања и мјеста која помињемо не помињу се углавном ни на једном суду. Већина тих мјеста нису обухваћена ни истрагама, па тешко да можемо да се надамо хапшењу злочинаца, судским процесима. Свјесни смо да не можемо потпуно срушити лажну слику о протеклом рату, али можемо покушати бар да је ублажимо и представимо је у другом свјетлу. Двадесет година послје рата нико није хтио нити да нас слуша нити да било шта о нама каже.

Ово је наш начин да иза себе оставимо истину и поставимо темеље да се може доћи до објективног приказа и правде. Посао који ради Републички центар за истраживање рата, ратних злочина и тражење несталих лица, те њихова сарадња са женама и дјецом, жртвама ратне тортуре из Републике Српске сигурно ће бити основа за бројне науке (историју, право, демографију, итд.) и у далекој будућности, кад нас не буде. Свијет се непрестано мијења. Некад боље, некад улази у кризна раздобља. Долазе млађе генерације којима треба да се приближи жртва којом је настала Република Српска. И крајем овог и у наредним вијековима радиће се стручни и научни радови и објављивати истина.

Ово је наш допринос истини у овом времену и темељ за будућа времена. У свом раду обавезно се ослањамо прво на институције из Републике Српске, а ту нам је главни ослонац, партнер и сарадник Републички центар за истраживање рата, ратних злочина и тражење несталих лица.

РЕПУБЛИЧКИ ЦЕНТАР ЗА ИСТРАЖИВАЊЕ РАТА, РАТНИХ ЗЛОЧИНА И ТРАЖЕЊЕ НЕСТАЛИХ ЛИЦА, БАЊА ЛУКА

Мирослав Љубојевић

Начелник Одјељења за меморијализацију, културу сјећања и памћења

Републички центар за истраживање рата, ратних злочина и тражење несталих лица, прије нешто мање од једне деценије, објавио је зборник сјећања жена жртава рата, под називом „Наша исповијест, жене жртве рата из Републике Српске 1992–1995“, који су приредили Александар Враћеш и Бојана Миодраговић, у којем су сабране и објављене исповијести петнаест жена које су прошле кроз тортуру у логорима за Србе током Одбрамбено-отаџбинског рата. Ове године, иста институција, у сарадњи са Удружењем жена жртава рата Републике Српске, одлучила се на сличан истраживачки и издавачки подухват. Истраживачи Центра су обрадили и приредили дванаест нових исказа чланова Удружења жена жртава рата Републике Српске.

Кад говоримо о важности оваквих издавачких подухвата, морамо се вратити на саме коријене важности човјековог исказа за процес формирања историјске свијести. Историјски гледано, човјеково интересовање за прошлост и његова свијест о прошлости од најстаријих историјских периода почивали су управо на наративизацији искуства, што би значило да је историјска свијест почивала на исказу свједока неког историјског догађаја. Овакав приступ односа према прошлости задржан је до 19. вијека, када је превагу над њим однио позитивистички приступ, у оквиру којег је инсистирано на изградњи слике о историјским процесима и догађајима из прошлости искључиво на темељу примарних историјских извора, то јест на писаној изворној грађи и остацима прошлости насталим у посматраном периоду. Овакав приступ је готово у цјелини искључио наративне изворе као безвриједне за формирање објективне слике о историјским догађајима и, још важније, искључио је значај субјективног односа појединца у односу на неки историјски догађај.

Овакво стање потрајало је до друге половине двадесетог вијека, то јест до момента када се европски човјек срео са сликом Холокауста, спроведеног током Другог свјетског рата. Иако у људској историји готово није било периода без људских страдања, Холокауст је био сасвим нова појава. Наиме, „богата“ историја ратова каже нам да је до периода Првог свјетског рата зараћеним странама било важно побједити противника на бојном пољу. Први свјетски рат је у главни историјски ток унио потребу за што већим уништењем непријатељске војне силе, да би Други свјетски рат у историју унио идеју о

уништењу читавог народа, до посљедњег појединца. Управо је ова новина учинила да Холокауст, како преживјелима тако и првим послијератним генерацијама, дјелује необјашњиво, због чега је проживљено искуство Холокауста добило сасвим нову, специфичну тежину у процесу формирања историјске свијести.

Колико је преживјелима било важно да имају коме саопштити преживљено искуство Холокауста сазнајемо од италијанског књижевника Прима Левија, који је једанаест мјесеци провео у логору Аушвиц. У роману „Зар је то човјек“ Леви описује један од својих снова, кошмара из периода логорског живота: „Не-исказив је, снажан и опипљив ужитак, то што сам код куће, међу пријатељима, и што имам толико тога причати, али не могу се отети осјећају да ме слушатељи не слушају. Штовише, посве су равнодушни: међусобно разговарају о другим стварима невезано, као да мене нема. Моја ме сестра гледа, устаје и одлази без ријечи“. У Аушвицу, у којем се логорска управа потрудила да човјека сведе на егзистенцијални ранг животиње, у којем је Леви био понижен и гладан и у којем је пријетила свакодневна опасност од одабира и одвођења у гасне коморе, он има кошмар да своје искуство неће имати коме саопштити. Ова мисао на први поглед може изгледати чудно, али је она, антрополошки гледано, дубоко људска јер појединац сопствено сјећање може изградити само ако га саопшти, само ако је оно језички обрађено и саопштено. Тако су и прва сјећања на Холокауст настала из саме потребе преживјелих да наративизују сопствено искуство, а тиме су и потврдили став да је индивидуално памћење уједно и комуникативно, јер се оно гради у размјени са другим људима. Временом ће искази преживјелих, у кореспонденцији са другим изворима који говоре о Холокаусту, учинити да слике формиране на основу исказа преживјелих буду саставни дио културе памћења и генерација рођених неколико деценија након рата.

Сходно напријед реченом, препознајући потребу жена које су током Одбрамбено-отаџбинског рата прошле кроз тортуру у муслиманским/бошњачким и хрватским логорима да сопствена искуства саопште, али и препознајући значај ових исказа за формирање културе памћења српског народа, Републички центар за истраживање рата, ратних злочина и тражење несталих лица одлучио се за овај издавачки подухват заједно са Удружењем жена жртава рата Републике Српске. Његова важност данас везана је углавном за потребу преживјелих жена да сопственом сјећању дају облик, али ће протоком времена значај ових исказа добијати специфичну тежину и учинити да саопштено проживљено искуство постане саставни дио културе памћења на Одбрамбено-отаџбински рат, а тиме и дио историјске свијести српског народа.

ПАРЛАМЕНТАРНА СКУПШТИНА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

мр Милорад Којић

Посланик у Парламентарној скупштини БиХ

Дејтонским мировним споразумом од 21. новембра 1995. године, који је потписан у Паризу 14. децембра 1995. године, окончан је трагичан грађански рат у Босни и Херцеговини, који је иза себе оставио велики број жртава (смртно страдалих, силованих, мучених, расељених, несталих...). Окончањем рата, наступио је процес задовољења правде за жртве, кроз судске процесе који су се водили и воде се пред међународним и домаћим правосудним институцијама. Међутим, задовољење правде је, када погледамо са дистанце од скоро тридесет година, нажалост текло споредним, дискриминишућим колосијеком за српске жртве. Непроцесуирање злочина над женама и дјецом, као посебно осјетљивим категоријама, као и свим осталим жртвама српске националности, додатно је мучило, убијало, понижавало и психички уништавало те исте жртве, њихове породице, као и комплетан српски народ.

Фрустрирајуће дјелује чињеница да правосудне институције, које у постратном периоду треба да имају најзначајнију улогу у процесу помирења, српске жртве гледају са презиром, не признајући боли понижаване, малтретиране, сексуално злостављане мајке, мајке нечије дјеце, ћерке нечијих родитеља, баке нечије унучади и жене као стуба друштва у свакој друштвеној заједници. Имајући у виду такво дјеловање правосудних институција, Република Српска је морала дати адекватан одговор – да се злочин не заборави. Један од најважнијих одговора је вансудско утврђивање чињеница, кроз разна истраживања, објављивање публикација, студија, документарних филмова, документарних изложби и свих осталих начина вансудског утврђивања чињеница.

Једна од најважнијих институција у овом процесу је Републички центар за истраживање рата, ратних злочина и тражење несталих лица, који располаже са преко три милиона страница архивске грађе из протеклог Одбрамбено-отаџбинског рата, фото-документацијом, видео-записима и осталим историографским изворима.

Наравно, све то не би било довољно да не постоји жива ријеч свједока који су преживјели тортуре, мучења, сексуална и друге видове злостављања. У том послу, када је у питању страдање жена, веома значајну улогу има Удружење жена жртава рата Републике Српске, чије чланице су смогле снаге и храбрости да причају о томе шта су преживјеле.

У том смислу, прва монографија „Наша исповијест, жене жртве рата из Републике Српске 1992–1995“, аутора Александра Врањеша и Бојане Миодраговић, објављена је 2016. године у издању Републичког центра за истраживање рата, ратних злочина и тражење несталих, затим Удружења жена жртава рата Републике Српске и Установе за унапређење економске, научно-техничке, културне и спортске сарадње између Републике Српске и Републике Србије. Управо ова монографија настала је захваљујући храбрости жена које су смогле снаге да проговоре о свим страхотама које су прошле током деведесетих година XX вијека. На тај начин оне су погледале у очи злочинцу и поручиле му „ми смо преживјеле“.

Захваљујући активизму и патриотизму председнице Удружења жена жртава рата Републике Српске и њеним чланицама, те Републичком центру за истраживање рата, ратних злочина и тражење несталих лица, пред нама су нова свједочења, која ће остати трајни запис стравичних злочина над Србима, као и трагови неправде коју спроводе правосудне институције.

Колико год тешко и потресно искуство представља читање исповијести мајки храбрости и Бране Вучетића, ова монографија је потребна будућим генерацијама, а, усудићу се рећи, и неким ранијим, како би на прави начин сагледали голготу и страдање кроз које је српски народ пролазио током деведесетих година XX вијека. Она представља симбол слободе и опстанка, али и борбе за очување Републике Српске и наших вјековних огњишта. Читалац ове монографије треба да извуче закључак колику је жртву дао српски народ за слободу и колико је важно одбранити ту слободу. Ова књига је веома значајна са аспекта његовања културе сјећања, задовољења правде за српске жртве, али није оправдање за судско непроцесуирање злочина над Србима.

РЕПУБЛИЧКИ ЦЕНТАР ЗА ИСТРАЖИВАЊЕ РАТА,
РАТНИХ ЗЛОЧИНА И ТРАЖЕЊЕ НЕСТАЛИХ ЛИЦА, БАЊА ЛУКА

Виктор Нужић
Директор Републичког центара

Републички центар за истраживање рата, ратних злочина и тражење несталих лица годинама је вриједно прикупљао документацију и документовао злочине над српским народом. Свако истраживање допринијело је развијању и његовању културе сјећања и памћења и оставило трајно свједочанство кроз шта је наш, српски народ, прошао деведесетих година XX вијека. Имајући у виду да институције које имају обавезу да се баве правом и правдом (прије свега Хашки трибунал и правосудне институције на нивоу БиХ) нису испуниле свој задатак да буду правичне према свим жртвама, обавеза институција Републике Српске да будућим генерацијама презентује истину још је и већа.

Републички центар за истраживање рата, ратних злочина и тражење несталих лица од самог свог настанка у фокус својих истраживања стављао је жртву, трудећи се да јавност буде упозната са голготом кроз коју је свака жртва прошла. Помоћ да се истраживања успјешно реализују увијек је долазила од институција Републике Српске, али врло често и од матице, Републике Србије. Међутим, највећа помоћ и највећа сатисфакција одувјек је била присутна код непосредних учесника ратних догађаја, а посебно код жртава које су могле снаге да, по ко зна који пут, испричају своје животне приче, како би истина изашла на видјело и како не би била заборављена.

Искуства жртава трауматична су и за службенике који се годинама баве овим послом, а са каквим траумама се суочавају жртве, то оне једине знају, јер су муке, које нису ни схватљиве људском уму, проживјеле и преживјеле. Немогуће је остати имун на људску патњу, а посебно на зле судбине најрањивијих категорија, жена и дјеце. И сам сам, радећи годинама на овим пословима, имао прилику да небројено пута чујем страшне приче, да читам о њима, да гледам фотографије и видео-снимке, да слушам о убиствима, злостављањима, силовањима, мучењима, изгладњивањима... И сваки пут бих се осјећао немоћно што не могу урадити више да се злочинци приведу правди, да барем након толико година жртве доживе правну сатисфакцију, ако тако нешто и постоји, а истовремено, са сваком новом спознајом, барем према мом скромном мишљењу, постајао сам племенитији човјек, који је све више и више цијенио мир. Презирући рат, постајао сам већи патриота, али у правом смислу те ријечи, патриота који истински воли свој народ и отаџбину, не мрзећи никога.

Оваквом мом виђењу добрим дијелом допринијеле су наше храбре хероине, жене из Удружења жена жртава рата Републике Српске, које су преживјеле голготу и које нису одустале, које ме сваки пут изнова импресионирају својом скромношћу, али и огромном снагом, поносом и пркосом. Стога, у своје име и у име институције на чијем челу се налазим, желим да им захвалим, да захвалим свима који су смогли снаге да причају о својој голготи, свим чланицама Удружења жена жртава рата Републике Српске, а посебно захваљујем жени борцу, мајки и истинском патриоти Божици Живковић Раилић, председници Удружења жена жртава рата Републике Српске, која неуморно, из дана у дан, из године у годину, шири истину о свом, али и о страдању српског народа. Желим да јој одам признање и да пожелим да успјешно, као и до сада, заједнички наставимо нашу вишегодишњу борбу за истину.

Удружење жена жртава рата Републике Српске и Републички центар за истраживање рата, ратних злочина и тражење несталих лица већ су успјешно сарађивали, а резултат њиховог заједничког рада била је монографија „Наша исповијест“, која је објављена 2016. године. Сада настављамо нашу важну мисију и показујемо да је прави и једини пут непосредна сарадња удружења жртава са институцијама, те да на овакав начин резултат не може изостати.

На крају, надамо се да ће и ова монографија, као и претходна, бити успјешна, те је остављамо прије свега српском народу, али и свим другима, на читање и вјечну опомену шта се дешавало српском народу деведесетих година у БиХ.

**ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА
УНИВЕРЗИТЕТА У БАЊОЈ ЛУЦИ**

Др Александар Врањеш
Доцент на ФПН и амбасадор БиХ у Србији

Прошло је више од осам година од објављивања двојезичне монографије „Наша исповијест: жене жртве рата из Републике Српске“, коју сам приредио заједно са Бојаном Миодраговић, колегиницом са Факултета политичких наука Универзитета у Бањој Луци. Монографија је објављена 2016. године, у издању Удружења жена жртава рата Републике Српске и Републичког центра за истраживање рата, ратних злочина и тражење несталих лица Владе Републике Српске (Бања Лука), те Установе за унапређење економске, научно-техничке, културне и спортске сарадње између Републике Српске и Републике Србије (Београд). Пројекат је добио значајну помоћ од Министарства спољних послова Републике Србије, Филолошког факултета Универзитета у Београду и Службеног гласника Србије, те подршку председника Републике Српске Милорада Додика, Андрићевог института из Вишеграда, Управе за сарадњу с црквама и верским заједницама Министарства правде Владе Републике Србије, те Његовог преосвештенства епископа аустријско-швајцарског г. Андреја.

Монографију „Наша исповијест“ презентовали смо у Њујорку, Вашингтону, Паризу, Београду и у Бањој Луци, што је представљало огроман искорак, и то у два правца. Први се тицао отварања нове перспективе погледа на грађански рат у Босни и Херцеговини, из које се коначно могла јасније сагледати судбина српских цивилних жртава рата и то посебно жена, о чему се раније није много говорило на међународном плану. Срби су били демонизовани и означени као једини кривци у грађанском рату, а тај наратив је аутоматски допринио умањивању патњи српских жртава рата, посебно жена, дјеце и осталих осјетљивих категорија. Други правац се тицао статуса самих жена жртава рата из Републике Српске. Чињеница да је српски народ био демонизован довела је до тога да жене жртве рата из Републике Српске нису добиле исто саосјећања и признања као бошњачке жртве. Другим ријечима, српске цивилне жртве су током и након рата постале „жртве другог реда“. Како је написао амерички клинички психолог професор Лоренс Арманд Френч у предговору прве монографије, оздрављење започиње дефинисањем и признавањем жртве, која онда прелази из статуса „жртве“ у статус „преживјелих“. У том процесу оздрављења важну улогу има отворен разговор о тортури кроз коју је жртва прошла.

Прва монографија, „Наша исповијест“, у том правцу направила је озбиљан искорак. Чланице Удружења жена жртава рата Републике Српске, на челу са Божицом Живковић Рајилић, све су слободније почеле да говоре о патњама кроз које су прошле, од разних форума, телевизијских емисија, документарних филмова, предавања и сл., како у Републици Српској и Србији тако и шире, у регији и у Европи.

Управо та спознаја о важности отвореног разговора жртве о тортури коју је преживјела довела је до идеје да Удружење направи и нову монографију, „Наша исповијест 2“, по истој методологији коју смо примијенили и у првој књизи. Овај пут имамо нове изјаве цивилних жртава рата из Републике Српске, а најважнија карактеристика ове монографије јесте то што су већину свједочења о тортурама кроз које су прошле дале особе млађе животне доби. У монографији се налазе и копије званичних докумената Републичког центра за истраживање рата и ратних злочина и тражење несталих лица, као и пресуде разним злочинцима који су починили наведене тортуре над женама жртвама рата из Републике Српске.

На крају, важно је истаћи да је Министарство спољних послова Републике Србије поново несебично подржало и ову монографију, те у то име захваљујем министру Марку Ђурићу и генералном секретару Душану Козареву на помоћи при објављивању ове публикације важне за истину о грађанском рату 1992–1995. на територији Босне и Херцеговине и о страдању српских цивилних жртава рата. Такође, исказујем искрену захвалност др Небојши Кузмановићу, директору Архива Војводине, као и његовом тиму, на одлуци да буду издавачи ове монографије, чиме су дали свој допринос да ова свједочења о страдању и патњи угледају свјетлост дана.

На крају, искрено се захваљујем др Александри Савић на помоћи око лектуре ове књиге.

ИСПОВИЈЕСТИ

ТРАНСКРИПТ - РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ (ТРЕБИЊЕ) 14. МАРТ 2024. ГОДИНЕ

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Зовем се Радмила Кружевић, рођена сам 24. маја 1959. године у Невесињу и као мало дијете сам са својом породицом доселила у Мостар. Ту сам завршила основну школу, средњу економску школу и Економски факултет. Радила сам у предузећу за производњу постељне конфекције у Мостару као дипломирани економиста, на мјесту референта за план и анализу.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Какав је био ваш живот у Мостару прије почетка ратних дешавања?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Био је јако лијеп, били смо једна сретна породица, угледна, радна, нисмо имали никаквих проблема.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Живјели сте у градском подручју?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Јесте, живјела сам на територији града. Имали смо кућу која је била подијељена на три етажe, гдје су поред нас живјела очева браћа са својим породицама.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Када је у Мостару дошло до првих међунационалних тензија?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Па све је кренуло негдје почетком априла, кад је експлодирала једна цистерна.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Говорите о цистерни која је експлодирала код касарне Сјеверни логор 3. априла 1992. године?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Јесте, у Сјеверном логору се то десило. Цистерна је, ваљда, била напуњена тим некаквим експлозивом, чиме ли – ја немам појма, е од тада је све кренуло низбрдо у Мостару.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): До тада је мање-више било све нормално?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Ја нисам ништа примјећивала, дружила сам се са људима, кретала сам се нормално. Одлазила сам на посао и радила.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ни на послу није било никаквих провокација?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Није заиста. Ја сам била једина Српкиња у тој канцеларији, а било нас је у канцеларији доста, Муслимани, Хрвати и ја Српкиња. Мислим, ништа ми није наговјештавало да ће се десити велико зло, али ни ја се ничега нисам плашила, јер ни ја ни моја породица никада никоме ништа зло нити лоше нисмо учинили. Углавном, живјели смо у тој кући све до гранатирања Мостара. Када је наша кућа у мају гранатирана и када су кренули сукоби, ми смо одлучили да је напустимо. Ту смо живјели и кад је почело то

гранатирање и кад су почели ти сукоби, наша кућа је гранатирана била. И онда смо ми...

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Гдје сте отишли?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Па преселили код једног пријатеља наше породице. Рецимо, код нашег познаника. Ту смо били.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Он је био Србин?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Јесте. Ту смо код њега били све до 9. јула 1992. године, када су увече, ја мислим за вријеме полицијског часа, колико се сјећам, упали хосовци. Дошло је отприлике пет, шест наоружаних хосоваца у црним униформама.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Имали су ознаке?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Да, имали су обиљежја ХОС-а. Тада су нас они ту мало мучили, малтретирали, и онда су нас потрпали у некаква возила, ништа нам нису дали да понесемо осим да обучемо нешто топлије. Рекли су нам: „Идете на информативни разговор, вратићете се брзо“ и тако да су нас потрпали у један комби, колико се сјећам. Дакле, мене, мајку, оца, брата и човјека код кога смо били смјештени, потрпали су у један комби и одвели су нас у војну амбуланту у Мостару.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како се звао ваш пријатељ, који је заједно са вама ухапшен?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Милош, али нећу рећи презиме јер он не жели да се његово име јавно спомиње.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): У реду. Шта се даље дешава након што сте стигли у војну амбуланту?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Ту су нас онда раздвојили.

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Ту су нас раздвојили. Мене и мајку су одвели у један подрум, а мушкарце су одвели на другу страну. У том подруму је био један прозор и били су унутра набацани некакви столови. Ту су нас закључали и изашли. Послије извјесног времена поново су дошли, откључали нас, поскидали сав накит са нас и поодузимали све што смо имали код себе. Моја мајка је на руци имала вјенчану бурму, коју та женска у хосовој униформи није могла да јој скине па је рекла да ће то ријешити на начин да ће сад отићи по нож па ће јој одсјећи читав прст. Док је она отишла по нож, ја и мати смо јадне трљале прст и на крају је бурма спала са руке.

Хосовка је ушла и то нам је покупила. Од мене је узела, колико се сјећам, све што сам имала – наруквицу, огрлицу и прстен који ми је мајка узела када сам дипломирала на факултету. Никакву потврду о одузетим стварима нисмо добиле, ништа. Опет су нас закључали и отишли.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Претпостављам да је у Вама био велики страх?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Како да не. Нисам знала шта се са мном дешава, гдје сам, шта сам, појма немам куд ћу, шта ћу, шта урадише од нас. Не знам шта се десило уопште, не знам гдје сам ни како сам. Не знам разлог зашто ми се то дешава, јер ми нисмо били ни наоружани, нисмо били ни у једној политичкој партији. Ма, ништа, били смо цијењена, фина, радна, поштена породица, ето тако. Вољели свакога, заиста. И у широј фамилији имали и Муслимана и Хрвата, мијешаних бракова...

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Шта се даље дешавало?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Послије извјесног времена долази један наоружани хосовац, имао је шарену маскирну униформу.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да ли сте га познавали одраније?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Не. Никога од тих лица која су нас заробила и спровела у војну амбуланту ја нисам познавала. Зна се ко су већином били ти људи. Да су нешто вриједили, не би били гдје су били. И дошао је један мушкарац, онако висок, више мршав, шарена униформа, наоружан аутоматском пушком. Мени је рекао да изађем из просторије и пођем за њим, ко фол да нешто радим. И онда ме је одвео у једну просторију која се налазила мало даље од подрума. Е, та просторија је личила на амбуланту гдје се прегледају пацијенти, односно то и јесте била амбуланта.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да, да.

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Остало од Југословенске народне армије.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Коју је раније користила ЈНА?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Да. Ту је био неки, сјећам се, умиваоник, један мало већи прозор и један кревет какве сви срећемо када идемо код доктора. Вамо је био, тамо је био право, добро се и то сјећам, прозор мало већи, био је овдје овако један кревет и тамо оно ко, знате на шта личи оно кад уђете у амбуланту. Поред кревета је био онај класични застор.

Тај војник се мени представио. Рекао ми је како се зове, рекао ми је да је из Мостара и да има 30 година. То сам добро запамтила. Био је Муслиман. Под пријетњом оружјем наредио ми је да се одмах скинем.

Ја сам се скинула и онда ме је силовао на најмонструознији могући начин. Након тог чина наредио ми је да легнем на леђа и поново ме силовао, али овај пут анално. Након што је и то урадио, наредио ми је да сједнем на тај сто и да га орално задовољим. Почела сам да грцам и повраћам. Преклињала сам га да престане и да ми дозволи само мало воде са умиваоника. За дивно чудо, дозволио ми је да се умијем и исперем уста и поново наставио са... То је трајало између 20 минута и пола сата, не знам ни сама више, једноставно изгубите осјећај за вријеме.

Послије тога, он је навукао панталоне и само изашао изван амбуланте. Одмах послије тога унутра је ушао други војник који је био обучен у црну униформу. Био је ошишан на нулу са остављеном кријестом по средини главе. И он је имао у руци аутоматску пушку.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): И он Вас је силовао?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Да. Наредио ми је да легнем. Урадио је што је урадио, силовао ме. Цијело вријеме док је овај то радио, овај први у маскирној је стражу држао тамо на вратима.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Био је испред врата?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Испред врата, вани и пожуривао овог другог. Мало-мало отвори врата: „Ајде пожури, сад ће стража“. И кад је и овај то урадио, наредио ми је да се обучем. Ја сам се обукла и овај први у шареној маскирној ме вратио поново тамо код мајке. Рекао је ако некеме кажем шта се десило, да ће нас свију побити. Шта сам ја у том тренутку преживјела, то се не може ником описати. Нити сам смјела писнути, нити сам могла изустити једну ријеч, али моја мајка је вјероватно претпостављала шта су ми урадили.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Није Вас ништа питала када су Вас вратили код ње?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Не, нити сам ја ишта говорила. Мени је тада цијели свијет срушен, за пола сата. Ништа више од мене није остало, ја сам избрисана као личност.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Шта Вам је пролазило кроз главу?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Ма шта ми је пролазило, мислила сам да је мој живот окончан и да је са мном готово, да од мене нема ништа више. Како ћу изаћи међу народ, како ћу се кретати, шта је са свим мојим плановима које сам тада као млада дјевојка имала. Ја сам се толико понижено осјећала да ни-сам могла гледати нигдје осим у под.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): У једном тренутку одузето Вам је све достојанство које сте имали.

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Све, све, тако да не знам једноставно ни како сам, не знам ни шта сам мислила, ништа. И ту смо остали до јутра, када су нас све извели, и мушкарце и жене, и потрпали нас у неки комби. Тада сам видјела брата и оца.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како су они изгледали, јесте ли видјели на њима трагове мучења и злостављања?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Нисам ја у тој својој муци ништа видјела. Нисам у никога гледала, само сам мислила да цијели свијет у мене гледа и да ми на челу пише да сам силована. Ја сам помишљала да ако икада и изађем из

заробљеништва, да ћу бити обиљежена за читав свој живот, да се са никим нећу моћи дружити, да ће ме сви избјежавати.

Тако да, ту смо ушли у тај камион, да ли комби или камион неки, сад стварно се не сјећам. Сјећам се само да је у том возилу био и тај наш пријатељ код кога смо ухапшени, да је био мој отац и мој брат и да је била још једна породица, муж, жена и син њихов, сви из Мостара. Поред нас на том товарном простору стајало је велико метално буре са горивом или неким уљем.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Бачва?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Да, да бачва. Када сам то угледала, помислила сам да нас воде негдје да нас побију, полију тим бензином и запале. Када су нас натоварили у тај камион, један од чувара је рекао возачу: „Водите их, водите ову четничку банду и стоку у Дретељ“. То је први пут да сам чула за појам Дретељ, нисам имала представе шта је то.

У том камиону су везали мога брата и сина од те друге породице и стражари су говорили овима што нас возе: „Чувајте ове четнике, ово су два четника, добро их чувајте. И водите их у Дретељ“. То се добро сјећам.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Који је то датум?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: 10. јули. Да, да, 10. сам отишла у Дретељ. У ствари, ја нисам ни знала шта је то Дретељ. Не знам шта причају. И онда куда су нас возили до Дретеља, ја стварно не знам и како да знам када никада нисам ишла тамо.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): А камион у коме су вас возили, да ли је био прекривен церадом, да ли сте ви могли ишта видјети?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Не, не сјећам се да смо ишта видјели, мислим да је била нека церада преко нас, не сјећам се.

Када смо стигли у тај Дретељ, онда су нас одатле извели, па су нас постројили. Ту нас је дочекао Блаж Краљевић, њихов генерал, заповједник ХОС-а и још неки његови, како су их они звали, часници. Онда су нам држали неко предавање у смислу наших обавеза и правила понашања. Ја нисам имала појма о чему они причају, јер ја нисам била свјесна ничега, нити ме је ишта више у животу интересовало, стварно. Само сам испод ока гледала своју мајку, оца и брата и ништа ме друго није занимало. Онда су одвојили само нас жене и одвели нас у неки мањи објект у оквиру управне зграде. Ту смо затекле можда десет жена које су ту доведене прије нас: Олгу Драшко, Радојку Жужу из Чапљине, затим Татјану Чучак, па једну баку сиједу из Мостара, Сенку Ждралић, па једну Ленку, и још неке чијих имена се сада не могу сјетити.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесу у тој просторији биле смјештене само особе женског пола?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Да, мушкарце су одвели у другу мању просторију. Ту смо остале не знам колико времена.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да ли вас је ту неко испитивао, узимао податке?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Не сјећам се да ли су нас ишта питали, али знам да су често отварали врата и надгледали. Ја сам изгледала толико преплашено и збуњено да ми је докторица Олга Драшко пришла и рекла: „Не бој се ништа, оно што је било, то је прошло, ништа се не плаши“.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Она је тим ријечима покушала да Вас утјеши?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Да, да ме мало охрабри.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесте ли познавали Олгу одраније?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Не, никога ја ту нисам знала, апсолутно никога. Онда су нас након неког времена преселили у већи хангар. Два хангара, један насупрот другом, у којима су били раздвојени мушкарци и жене. У том простору није било ништа осим бетона и једне лимене канте у коју смо вршиле велику и малу нужду. Због тога се хангаром ширио несносан смрад.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Претпостављам да су биле и велике врућине.

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Температуре су се пењале и до 40 степени. Ту су били мали прозори на објекту и једна велика клизна врата. Дакле, услови су били немогући. Хангар се свакодневно пунио новим заробљеницима. У једном тренутку нас је унутра било преко 80. Ја сам имала ту, да тако кажем, срећу, што су ме одводили да радим у кухињи, а касније, заједно са Олгом Драшко, ишла сам да чистим њихове станове по Чапљини.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Станове њихове војске?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Да, али то су били станови у власништву Срба, које су они истјерали одатле и уселили се.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Одатле су истјерали Србе?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Да, да. Ту су услови били катастрофални, све је било поразбијано, разбацано, опљачкано. Људима су уништили сву имовину, остали су само зидови и нешто намјештаја. Када би се враћала са чишћења станова, у кругу логора бих затекла мушке логораше како на тој ливади чупају траву које готово да није било, јер је од високих температура земља била спржена. Они су тјерани да то чупају голим рукама, а трава је оштра као жица. Онда су их нагонили да једу ту траву и опонашају овце, да „блеје“. Мушкарци су пузали на кољенима, а војници су их ударали ногама по дупету. Тако сам и свог брата гледала како то све проживљава.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То је било класично понижавање.

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Тако је. Онда исто једном приликом, кад сам се нашла испред хангара, видјела сам како су мушкарце вратили са неког принуд-

ног рада и тјерали их да трче према хангару. Препознала сам свог оца у групи како трчи, а човјек је стар и срчани болесник. Он је пар пута падао, војник дође, удара га ногама и тјера оца да устане. И тако све док није ушао у хангар. Онда су њега увукли тамо у хангар, ту су га премлатили тако да му је крв ишла из ушију, из носа, уста.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ви сте то све видјели?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Не, то ми је брат касније причао. Говорио ми је да је од батињања било крви по зидовима те да је са неким папиром који је нашао покушао да обрише ту крв јер, ако би то Блаж Краљевић затекао, било би великих проблема по њих. Ето, то је један детаљ кога се ја јако добро сјећам. Даље, у том женском хангару, сјећам се да је била једна стара бака све са опанцима и повезаном марамом.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Сјећате ли се њеног имена?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Невенка, мислим да је у Стоцу заробљена, крила се у неком пластенику и да су је ту нашли и довели. Дакле, није било битно да ли је неко млад или стар, мушко или женско, довољно је само да си Србин и да будеш заробљен и доведен у логор.

Поред ње је била једна дјевојка из Мостара по имену Биљана. Она је била млада дјевојка, неудана. То је било катастрофа на шта је она личила када су је довели, била је толико блиједа, мили Боже, да сам мислила да неће поживити до краја дана. Нормално, дијете је било испрепадано од свега. Касније је један чувар, хосовац, више пута насртао на њу, да би је на крају изводио из хангара и силовао више пута. Она послѣје тога више није била психички добра, мислим да је „пукла тотално“.

Е, то је то што сам ја видјела. Даље, видјела сам када изводе Олгу Драшко, Боже сачувај.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Изводили су је из хангара?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Боже сачувај колико пута. Шта су радили од ње, то се не може испричати. Па су пар пута одводили на размјену, па је опет враћали, што је на њу јако стресно дјеловало. Онда су довели једну жену исто из Мостара у дугој сукњи, па су јој ту сукњу распарали бајонетом, понижава-ли је пред свима. Говорили су јој да је четникуша и да смрди да је не могу ни пипнути. Даље, заборавила сам рећи да је један усташа моме брату пробушио ухо бајонетом и гдје и сада има тај ожиљак.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Колико сте били ту у Дретељу?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Па, богами, били смо можда, сад ћу вам рећи, 17. 8, колико ме сјећање више служи, да су све логораше преко 50 година потр-пали у два камиона и да су их одвели на размјену. Са њима су отишли моји мајка и отац.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): А Ви сте и даље остали у Дретељу?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Да, са својим братом сам остала ту. И баш када су кренули да их возе на размјену, зачула се нека жестока пуцњава. Ја сам помислила да нам побише родитеље и све оне људе који су били у два аутобуса. Мени је дошла мука од стреса, сјећам се да је дошао један војник и дао ми некакву таблету за смирење да попијем и рекао да се не бринем, да су они добро и да су отишли на размјену.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То је био стражар што Вам је дао таблету и тјешио Вас?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Јесте. Он је био најбољи од свих, једноставно видјело се да је добар човјек, увијек и свагдје има добрих људи. Он је мене спасио од сигурне смрти, штитио је мене и брата колико је могао. Он је, на примјер, знао када долази нека група војника у логор да млати заробљенике, па је мене и брата склањао негдје у страну како нас не би дохватили. Неколико пута би изводио мене и брата и спроводио до кухиње да једемо. На тај начин спасао нас је смртне глади. Пошто сам ја дипломирани економиста и пошто сам знала њемачки језик, он би ме изводио из хангара да преведем неки лијек, да им кажем за шта се користи. Нормално, ја то нисам све знала, али знала сам углавном оно основно шта је глава, шта је срце, оно отприлике... Њима је то довољно било. Храна коју су логораши у Дретељу добијали не може се назвати храном. Давали су нам остатке од својих оброка, али би се претходно у то помокрили и пљували. Ја то нисам могла јести, а немаш ништа друго. Глад је била велика. Хигијена није постојала ни у траговима.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да ли сте Ви видјели да је неко убијен у Дретељу док сте тамо боравили?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Ја се сјећам да је био 2. август 1992. године, Илиндан, предвече су у логор довели Божу Балабана и његову жену Софију. Он је, ја мислим, био војно лице у пензији. Његова жена Софија била је болесна, мислим да је имала операцију мало прије него што су заробљени. Њу су смјестили у наш хангар, унијели су је на носилима и спустили је поред мене.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): На чему сте Ви спавали?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: На голом бетону, нисам имала ништа. Ове жене које су дошле у логор раније из Чапљине имале су некакву струњачу, која је била можда метар са метар. Хтјела сам рећи да су хосовци ту исту ноћ убили Божу Балабана.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како су га убили?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Извели су га пред врата мушког хангара, који је био насупрот нашег, тако да смо све могле чути. Вирити нисмо смјеле, јер,

ако би чувари видјели да виримо, настао би хаос. Чули смо како су га тукли испред хангара, а он јауче, дозива мајку, дозива жену, а жена са нама ту лежи и слуша све. Када је Божу у једном тренутку рекао мајко моја, мени се учинио мој брат. Ја сам премрла од страха, а тјешим мајку. Она виче: „Куку мени, мој сине, оно је наш Миле мили, убише га...“ Ја јој говорим да није, да он тако не прича, а исто у себи мислим да је то он. Хосовци су толико млатили тог несретног Божу да смо ми готово чули кад је човјек испустио душу. Пред саму зору улази један стражар у наш хангар и виче његовој жени Софији: „Убили смо вам мужа ноћас, хоћете ли да вам донесем његову главу да играте фудбал у овоме хангару да вам не буде досадно?“ А она каже: „Нећу, хоћу да га памтим онакав какав је био“. Убрзо послѣ тога видјела сам брата како пролази испред хангара, па ми је пао камен са срца што сам сазнала да је жив.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): И тако идете из дана у дан?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Да, замислите како је мени било, а тек мајци. Ја сам ту, мужа јој млате, син јој затворен. Како је преживјела, то само она зна. Када сам то јутро изашла испред хангара, видјела сам сломљену дршку од лопате која је била сва крвава. Претпостављам да су Божу са њом убили. Ја себи нисам могла доћи дуго. Затворен си у неком простору, око тебе бодљикава жица, гледаш смрт у очи и само се молиш Богу да преживиш тај дан.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Знате ли за још случајева убиства српских заробљеника у Дретељу?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Чула сам да је брачни пар Кузман, Никола и Душанка, одведен из Дретеља у непознатом правцу и да се више нису вратили. Мислим да ни данас нису пронађени њихови посмртни остаци. Он је био стоматолог, а она докторица. Они су у логор доведени прије мене, нисам их познавала.

Даље, Ненад Марковић, и за њега сам чула да су њега, исто су њега убили, да ли је и он пронађен, ексхумиран, не знам. Убили су исто неког Јову Пејановића. Мислим да су овог Божу Балабана некад ексхумирали, да га је породица сахранила.

Био је још један логораш, Евгеније Самарцић, колико ме сјећање служи. Из Мостара је био. Е сад, гдје су њега убили, не знам. Знам да су га повели на размјену заједно са мојим родитељима, али да је нестао. Ваљда је покушао да побјегне па су га убили и убацили у Неретву. Да су касније тијело пронашли негдје. Ја вам причам шта сам чула. Такође сам чула даје убијен и да су још неки с њим, да је још неки био Ђуро Шкоро, како ли?

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Шкоро Ђуро.

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Шкоро Ђуро, јесте Ђуро Шкоро. Ја толико знам што сам чула, а што сам ушима својим чула то је и кад су довели Божу Балабану, лично сам га видјела и жену његову. То сам чула.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То се све дешава у Дретељу?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: У Дретељу, у Дретељу све. Оно што сам посебно запамтила јесте убиство Блажа Краљевића. Њега су убили 9. августа 1992. године, ваљда у некој засједи. Тада су у Дретељ довели два аута којим су се он и његова пратња кретали. Колико ме сјећање служи, једно ауто је, ја мислим, било плаво, а друго беж боје.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Довезли су тијело Блажа Краљевића након што је убијен?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Не, само ауто које је било изрешетано до максимума. То сам морала да перем, унутра сам видјела дијелове мозга и косу, шта ли. Све сам морала очистити. Никада нећу заборавити сцену гдје скупљам разасуте дијелове главе по сицевима и перем крв, дуго се нисам...

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Када сте напустили Дретељ?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Чини ми се 18. августа да смо отишли, ХВО је дошао са аутобусима, да су нас они онда преузели.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Гдје су вас одвели из Дретеља?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: У Грабовину код Чапљине. Ту нас је преузео ХВО и били смо под њиховом контролом. Ту су услови били мало бољи него у Дретељу. Ако се уопште може рећи да је боље, а налазиш се у логору. Смјестили су нас у касарну коју је претходно користила ЈНА. Одмах по довожењу, све су нас окупали, јер су се плашили заразе кад су видјели на шта личимо. Мене није нико тукао, а, да ли је остале, не знам. Имали смо и некакве оброке, што је био велики помак у односу на Дретељ. Посјетила нас је делегација Међународног комитета Црвеног крста, мислим да је то било 7. септембра 1992. године. Тада су нас пописали и добили смо њихове картице, тако да је тада у суштини и свијет сазнао за нас. Сазнало се да постоје цивили српске националности који се налазе у заробљеништву.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како је изгледао Ваш боравак у Грабовини?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Ја сам се одмах пријавила да радим у кухињи, првенствено како бих брату могла носити храну. Размишљала сам само о њему и како је он. У Дретељу је изгубио много килограма, био је кост и кожа и трудила сам се да му на тај начин помогнем колико могу. Радило се од шест ујутру до увече. Са мном је на раду била још једна жена логораш, Кова Марић, која је заједно са вјереником заробљена у Мостару. Мислим да сада живи негдје у Србији.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Дакле, у Грабовини је било подношљивије у односу на Дретељ?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Јесте, чистила сам кухиње, припремала храну за њихову војску, прала сам судове послјије obroка.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Дакле, није Вас нико злостављао на начин како је то било у логору Дретељ?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Па није, морам бити искрена. Вјероватно због тога што смо регистровани од стране МКЦК, па су се и због тога устручавали.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Какви су били према мушкарцима?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Па, не знам, мислим да нису ни њих нешто посебно мучили.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да ли сте виђали брата?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Јесам, јесам, ја сам му доносила храну сваку вече. Сваку вече, шта год би могла сакрити, донијела би му. У суштини, нисам требала ни крити, јер није било неке ригорозне контроле, али то је била последица боравка у Дретељу. Ја сам смршала у Дретељу 17 кила, а брат и не знам колико је. Брат је био кост и кожа, да вам не причам. Зато сам се трудила да му што више хране обезбиједим, како би се повратио у живот. У кухињи је била једна жена која је нама била шефица, и заиста је била добра према нама. Давала нам је да једемо шта једе и војска, то је за нас био рај након Дретеља.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Све оно што је вама прије рата било нормално да једете, сада је био луксуз.

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Господе Боже, нисам могла уопште да то схватим, да ћу доживјети тако нешто. Тако смо провели извјесно вријеме у Грабовини, одакле су нас пребацили у Љубушки.

Не знам, тог Љубушког се нешто слабо и сјећам, опет су ту мушкарци били.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Гдје сте били смјештени у Љубушком, какав је објекат био?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Ужас, кад сам ушла ту, то је нека просторија, била су неколика кревета.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да ли је то била нека зграда?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Зграда нека, која, ја стварно се не могу сјетити. Зид је био сав од крви коју су покушали опрати, али крв се видјела. Нису нас ту дуго држали.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесте ли ви затекли некога у Љубушком када сте дошли?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Нисмо затекли никога. Да ли је прије нас неко негдје пребачен, не знам. Али очигледно да јесте јер су свуда по зидовима били

трагови крви. Сад сам се сјетила, ту је била нека мала просторија, не знам ни шта је то било, нешто од дрвета. Е ту су држали мушкарце, а само је један мали отвор био гдје могу примати ваздух. Натрпали су их унутра да су били буквално једни на другима. Нису могли да дишу, ма малтене се гушили. Кроз тај мали отвор, каже брат мој, ишли су један по један да примају ваздуха да не умру. Не знам колико смо времена провели у Љубушком, а одатле су нас одвели на размјену у Паково Село, код Дрниша. Та размјена није успјела, не знам због чега, па су нас преусмјерили у Лору.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): У Сплит?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Сплит. Ту смо ми жене преноћиле у неким просторијама, а мушкарци су били на стадиону под ведрим небом. Да би нас опет ујутро потрпали у камионе и опет нас вратили у Љубушки. Не знам ни ту колико смо били, е онда смо из Љубушког отишли на хелиодром Родоч.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То је општина Мостар?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Јесте. У Родочу смо опет Кова и ја радиле у кухињи. Ту је било доста хране која је остала од Југословенске народне армије. Ту смо кухале, чистиле, прале оне велике посуде гдје се храна војсци даје, служили њихову војску. Било је свакакве војске, било је неких војника из Италије. Све оно што њихова војска не поједе и остане на тањирима, ми смо скупљале и носила сам брату и осталима којима сам могла пружити. Ту смо биле извјесно вријеме, одатле су нас такође одвозили у Мостар, у касарну Сјеверни логор, да је чистимо. Сјећам се кад смо ушле у неку просторију у том Сјеверном логору да промијенимо постељину, нашли смо по поду велики број искориштених шприцева, којима су се они вјероватно фиксали. Присуствовала сам сцени гдје жене које су живјеле у близини касарне туку једну логорашицу која се звала Мира. Убијају је од батина, гурају јој главу у врелу воду, чупају је па вичу: „Види четникушу, јебем јој матер“. Дуго су се иживљавале над њом и прије него што смо завршиле са послом, одвели су је у Родоч. Ми смо на том мјесту гдје је она злостављана нашли праменове њене косе, коју су јој откинули. Послије смо је срели у Родочу и видјели да је жива.

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Преживјела је ту. Ех, ту смо исто били једно вријеме и онда смо отишли у луку Плоче. Ту су нас укрцали на брод, дали нам ћебади и нешто хране од Црвеног крста и тако смо, преко Италије, стигли у Зеленику код Херцег Новог 31. 10. 1992. године, када смо размијењени.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Колико сте Ви укупно били у заробљеништву?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Од 9. 7. до 31. 10. 1992. године. Ја сам избројала негдје око 126, 130 дана.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Шта је било са вашим братом, да ли је и он са Вама размијењен?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Да, заједно смо стигли у Зеленику.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Гдје су отац и мајка били, кад сте чули за њих први пут по ослобађању?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Ја мислим да смо слали писма преко Међународног комитета Црвеног крста. Мајка је била код своје родбине у Невесињу, а мој тата се вратио у Мостар са размјене. Када сам то сазнала, нисам могла вјеровати да се после свега вратио тамо, али мајка ми је рекла да га једноставно није могла одговорити од те сулуде идеје. Рекао је да није никоме зло учинио и да не може живјети нигдје друго осим Мостара.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): До када је он боравио у Мостару?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Док није умро. Комшије су нам некад у току 2001. године јавиле да је преминуо.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Гдје сте Ви наставили живјети?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Ја ни сама више не знам како сам дошла до Требиња. Појма немам како сам дошла. Рекла сам себи идем негдје гдје ме пут одведе, гдје идем. Тако сам у Требиње дошла, ту сам нашла некакав прихватни смјештај и онда сам се јавила мајци и брату и они су дошли овдје. Ту смо се састали и од 1993. године живјели у Требињу.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ту сте били од 1993. године?

РАДМИЛА КРУЖЕВИЋ: Од 1993. године негдје фебруар, март.

ТРАНСКРИПТ - ВЕРА БИЈЕЛИЋ (ОЦАК) 11. ЈУНИ 2024. ГОДИНЕ

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Зовем се Вера Бијелић, рођена сам 1. 11. 1970. године у Славонском Броду, али дјетињство сам провела у једном малом, мени најљепшем селу, Поточанском Липику.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): С ким сте живјели у заједници?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Живјела сам са мајком и оцем. Нисам имала ни брата ни сестру, била сам јединица. Тата је био грађевински радник, радио је на терену, тако да сам највећи дио живота провела са мајком.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Какав је био живот на селу?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Село је било богато људима, богато природом, пуно живота...

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То је била пољопривредно мјесто?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Јесте. Већина становништва се бавила пољопривредом и помало сточарством.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Какав је био национални састав становништва?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Већински дио становништва био је хрватске националности, са нас неколико српских кућа. Пошто сам ја на неки начин одрасла у атеистичкој породици и нисам била везана ни за своју вјеру, ни за националну припадност, ја то нисам ни доживљавала. Одрасла сам вјерујући да су сви људи исти. И међу самим становништвом тада је владао суживот и међусобно уважавање.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Људи се нису дијелили по вјери, односно нацији?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Не. Можда ме зато све оно што ми се касније десило боли још више. Ја јесам крштена, понекад сам ишла и у цркву, али никада то нисам сматрала нечим посебним и нечим због чега сам ја боља или вреднија. Као што сам рекла, имала сам сретно дјетињство и лијепе школске дане, које сам проводила у Посавској Махали. Ево, рецимо, шта је било специфично. Посавска Махала је било чисто хрватско мјесто, ја сам била једина Српкиња у школи. Сјећам се да су моји другари из разреда после наставе ишли на вјеронаук у малу црквицу која је била у непосредној близини школе и да сам ја за то вријеме остајала сама. То ми је било чудно, па сам једном приликом питала маму зашто ја не идем са свима осталима у ту цркву. Она ми је говорила да мени није ту мјесто, да то није наша црква, те да ми Срби имамо своју цркву. Мени то и даље није било скроз најјасније, али дијете ко дијете, слушала сам родитеље и прихватала то. Чак сам старије комшије поздрављала са „Хваљен Исус“, јер су се сви моји другари тако ословљавали, али ми је отац једном приликом рекао

да се поздрављам само са добар дан. Дакле, то је био период од првог до петог разреда основне школе. Даље школовање настављам у Новом Граду, гдје је живјело већински српско становништво. Тај период живота је био такође лијеп и прошао је некако брзо, те је ускоро дошло вријеме за средњу школу. Први разред средње школе уписала сам у Сарајеву, али сам се због неких приватних разлога вратила у Оџак и ту завршила школовање. Убрзо сам почела и радити.

Све је било добро до те 1991. године. Живјело се и радило нормално, људи су се дружили и међусобно помагали. У љето те 1991. године примијетила сам да нешто није у реду и да нешто не штима. Наједном, неки моји пријатељи почели су да се држе по страни и да се дистанцирају од мене. Нико мени директно није рекао, али, једноставно, човјек осјети да то није као прије.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Шта је био повод за такву промјену понашања?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Па то је био период када су у Хрватској кренули немири, када су избили први оружани сукоби, тако да се та атмосфера почела преливати и у Босну и Херцеговину. Један пријатељ у разговору ми је рекао: „Вера, овдје се нешто чудно дешава и ово није добро. Навече у пицерију долазе неки набилдани, ћелави људи који су наоружани и нама непознати. Осјећам да се нешто спрема.“

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ко су били они?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Отприлике неко из Хрватске. По његовом свједочењу и казивању, ја мислим да је то била нека војска из Хрватске. И ја сам након тога, ваљда из страха, престала да излазим и повукла се у себе. Ја, која сам вољела тај друштвени живот, изласке и дружења, сада сам се морала навићи на друге околности. Дане сам проводила у одласцима на посао и након тога назад кући.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Гдје сте радили?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Па радила сам при Омладинској задрузи, на мјесту секретарице. И, као што сам рекла, тензије су се осјетиле у ваздуху. Сјећам се да смо у селу имали једно игралиште гдје смо љети сви заједно играли одбојку, и српска и хрватска дјеца. У љето те 1991. године игралиште је било празно, нема више одбојке, нема дружења... Између нас није било никаквог конфликта или свађе, једноставно смо се удаљили једни од других.

Ја сам чак имала неку визију да одем, пошто имам тетку у Сарајеву, да одем код ње, али тада су баш биле актуелне барикаде и тамо ситуација није била сјајна, дакле то је већ март 1992. године. Са друге стране, сама помисао да оставим мајку саму на имању била ми је тешка. Отац је умро 1985. године и ми смо у идућих седам година биле још више везане и ослонац једна другој. На крају, нисам могла саму да је оставим на имању са стоком и пословима, те сам почетак рата дочекала у свом селу.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Када је за Вас почео рат?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Тог 17. априла 1992. године ја сам из Поточарског Липика кренула у Оцак на посао у уобичајено вријеме, као и претходних дана. Када сам дошла на посао, у граду је владала нека чудна атмосфера, неко ишчекивање, као да фали само да неко баци шибицу да се све запали. Вратила сам се кући са посла, све је још увијек било нормално до касних вечерњих сати, када је кренуло гранатирање из Хрватске. Мислим да је гранатиран Нови Град, наш Липик није, али су се чуле снажне детонације.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да ли сте биле уплашене, с обзиром на то да сте ти и мајка живјеле саме, нисте имали мушке главе у кући?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Како да не. У селу је био формиран некакав кризни штаб нашег српског становништва, којем је циљ био да заштити управо наш живаљ од непријатељског напада. Ја и мајка нисмо много знале о томе јер смо биле жене, па нисмо биле укључене у та дешавања. На брзину смо се спаковале и кренуле са осталим народом у збјег према Новом Граду, тако да смо нашу кућу напустиле тог несретног 17. априла 1992. године.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ви сте пјешке кренули према Новом Граду?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Не, кренули смо са трактором.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То је била колона српског народа?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Тако је, ми смо се са комшијама на њиховом трактору кретали у правцу Новог Града.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Шта раде ваше комшије Хрвати у тренутку док ви напуштате село?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Ми полако, кретајући се, пролазимо кроз тај хрватски дио, али комшије не реагују, ситуација је била доста конфузна и мучна. Гледамо једни у друге, али нико ништа не говори. Ја не знам ни шта се дешава, нити гдје идем, када ћу се вратити кући... Мислим, јако, јако стресна ситуација. Дошли смо до Новог Града, и ту смо и остали. Сад више не могу да се сјетим, али мислим да су мушки распоређени по неким стражама, а ми, жене и дјеца, смо смјештени у куће. Ваљда су већ били распоређени или су требали да буду распоређени. Углавном, у тих пар дана, колико смо ми провели у Новом Граду, било је тешко. Спавао под константним страхом, плашим се шта ће се сутра десити.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): У чијим кућама сте спавали?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: У српским кућама.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесу ли те куће биле празне?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Било је локално становништво у њима.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Дакле, вас је српски народ у Новом Граду примио у своје куће након што сте избјегли из Поточарског Липика?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Да, тако је. Прво смо, у ствари, били у Врбовачком Липику, који је одмах до нашег села. Значи, после мог села је прво био тај Врбовачки Липик, гдје смо провели неко вријеме, па смо након тог периода ноћу наставили до Новог Града, гдје смо коначно стигли. Тако је вјероватно било договорено између наших локалних власти, не знам ни сама. И ту нам је заиста било добро код тих домаћина, јер смо имали храну, воду и основне услове за живот. Међутим, праве муке настају почетком маја, када је постигнут некакав договор да наши мушкарци предају оружје Хрватима, а да ће нама бити дозвољено да одемо на слободну територију. Мислим да је био 8. мај 1992. године.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Тог осмог маја они су вас обавијестили да ћете моћи прећи на српску територију?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Да, Хрвати су рекли да ће нас превести безбједно на територију коју је контролисала српска војска. Сјећам се да је у међувремену за тих пар дана већ било пар смртних случајева погибије мојих комшија. То су ми били изузетно стресни дани. Ја сам за кратко вријеме смршала до непрепознатљивости.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Они су били већ погинули?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Да, што од снајпера, што од граната...

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Дакле, од посљедица ратних догађаја?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Јесте, јесте.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да ли се можете сјетити имена људи који су страдали?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Па сада, било је то давно, али сјећам се убиства Савке Лешић. Она је била комшиница из мог села, па сам је запамтила.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Гдје је она убијена, у дворишту куће?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Не, убијена је негдје, па сад не могу баш тачно рећи, она је кренула да однесе храну свом човјеку, који је недалеко од куће држао стражу, и њу је снајпер тада „скинуо“. И ми смо одмах знали ко је то учинио.

Али да се вратим на тај 8. мај 1992. године, када смо се ми предавали хрватској војсци, мислећи да ће нас они пребацити на српску територију, остало ми је урезано у сјећање како су се неки Хрвати изненадили када су видјели мене у тој колони нашег народа. Постављали су ми питање „Откуд ти овде, шта ти радиш овде...“ Па, какве то везе има шта сам ја, зар треба да доживим ово зато што сам Српкиња? Мислим да је тада присутан био и неко са камером, да је снимио ту сцену. На крају сам им рекла: „Ја сам са својим народом, ја сам тамо гдје припадам и идем са њима“. То је на неки начин промијенило дотадашњу слику о мени, не знам ни сама, али показало се у идућим данима...

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То се дешавало 8. маја у поподневним часовима?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: То је било већ предвече. Мене и маму су смјестили на неки трактор од комшија и, када је колона кренула, већ је био мрак. Не знамо ми гдје идемо, нити шта ће бити са нама. У једном тренутку, један хрватски војник је рекао: „Све ћемо вас побити и побацати у Босну“.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесу ти војници били у униформама?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Јесу, јесу, сви су били у униформама.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да ли су они Вама били познати, то јест да ли је међу њима било локалних Хрвата?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Били су и локални, али било их је и са стране, односно непознатих лица. Добро сам запамтила једног младог војника који је ишао пјешке уз нашу приколицу од трактора, јер се колона изузетно споро кретала. Он ми је рекао да је из Хрватске и да је био приморан да дође овамо, те да му је јако тешко и мучно гледати шта раде са нама.

Негдје у дубоку ноћ коначно смо стигли у Оцак и колона је заустављена код пољопривредног комбината. То је била једна ледина, равна површина коју су са обје стране окружили хрватски војници са пушкама. Дакле, ми смо били окружени и чекали даље шта ће се дешавати. Ти војници су имали ознаке ХВО. Ја и мама смо се само гледале и биле у страху да ће нас стријељати. Међутим, они су нама рекли да на једно мјесто оставимо све ствари које имамо код себе и да се вратимо у колону. Након тога мислим да су нас одвели у просторије школе.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Која школа је била у питању?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Основна школа „Братство – јединство“ у Оцаку. Дакле, нас су одвели у просторије школе, а мушкарце су повели на другу страну.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Дакле, раздвојили су вас?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Јесте, одмах смо били раздвојени. Њих су одвели у логор у „Стролит“. У том хаосу ти једино бринеш о себи и својим ближњима. Међу тим мушкарцима било је и мојих рођака, али ја сам се фокусирала само на мајку и како да њу сачувам. То можда звучи себично са моје стране, али је искрено. Јер нас двије смо биле саме, немам никог важнијег од ње у том тренутку. И кад смо стигли у ту школу, ја међу тим војницима који нас чувају видим мени познате људе. Убрзо ми један од њих прилази и каже: „Вера, знаш ли некога у Оцаку, имаш ли неке познанике да тебе и мајку смјестим код њих, да вас извучем одавде? Међутим, од огромног страха мени је мозак блокирао и ја се дуго нисам могла сјетити никога. Иако сам свакодневно боравила у Оцаку, радила, излазила, дружила се... једноставно сам била у некој менталној блокади. У једном тренутку сјетих се човјека који је у Оцаку имао угоститељски објект, дискотеку, гдје сам често излазила. Рекла сам његово име и предложила да нас

одведу тамо. Поред нас двије, они су повели и нашу снаху, која је била удата за мог рођака, а она је хрватске националности. Са њом је било и двоје мале дјеце, близанци.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ви сте исту ноћ из просторија основне школе пребачене у приватни стан код тих људи у Оџаку?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Тако је. Нисам ноћила у логору, него су нас пребацили у тај приватни смјештај. Морам рећи да смо ми од стране тих људи стварно срдечно примљени, имали смо довољно хране, воде, пружили су нам све чиме су и сами располагали. Међутим, ми смо били у константном страху, јер су свакодневно долазили неки војници, обилазили нас, контролисали да ли се налазимо на истом мјесту. Плашили смо се да ће у сваком тренутку доћи неко да нас одведе на стријељање, то стање неизвјесности је било неиздрживо. Након пар дана дошао је неко испред те војске или цивилних власти, више се и не сјећам, кад нам је речено да се вратимо нашим кућама, јер је село празно и у њему више нема мушкараца, што значи да су га они ставили под своју контролу. Ми смо са собом повели и неке породице из Новог Града, које су биле смјештене у основној школи, те смо их смјестили у наше куће.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Шта сте затекли када сте дошли својој кући?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Кућа је била испретурана, није била потпуно опљачкана, али видјело се да је вршена преметачина. Углавном, имали смо гдје да спавамо. Што се тиче хране, сјећам се да је било нешто поврћа, струје није било, па смо сву храну из замрзивача морали бацити. Тако смо ту били на неки начин мирни, да би након пар ноћи кренуло са паљењем кућа по селу. Паљена је кућа за кућом.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ко је палио те куће?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Нисмо видјели, али смо чуле те локалне приче да су то баш прве комшије наше све редом куће запалили.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Чије су куће палили?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Све куће које су биле српске. У том моменту, кад више нисмо имали гдје и нисмо знали шта да радимо, појави се једна мајка од мог школског друга, Хрватица, и она каже: „Вера, тебе и мајку ћу да кријем код нас док будем могла“. То нам је у тој ситуацији била сламка спаса, јер ми буквално нисмо знали више на коју страну да окренемо. Убрзо пошто смо прешли код ње, наша кућа је запаљена. Никада нећу заборавити тај тренутак када сам гледала како ми пред очима гори све што сам до тада имала. Сва наша имовина, личне ствари, благо, све је гутао пламен. Мислим да сам чула како ламперија у кући пуца и нестаје у диму. Мајци је од тог призора позлило. Ми нисмо били нешто имућни, али мајка, као стуб сваке куће, годинама је од својих скромних

могућности кућила, куповала суђе, намјештај и остале потрепштине. Мени је било најжалије фотографија, успомена које су неповратно изгубљене. У једном сату нестаје све што сте цијели живот стварали. Мајку смо поливали водом, једва смо је повратили. Тјешила сам је да је добро што смо живе, да ћемо поново направити све, да је најважније да је глава на раменима. Поготово још више човјека боли све кад знате да је то урадио ваш први комшија, неко поред кога сте живјели цијели живот и да вам је све уништено само зато што сте Србин.

Након неколико дана, комшиница која нас је прихватила дошла је и рекла: „Вера, ја вас више стварно не могу држати. Дошли су неки војници са нашим комшијама и рекли су ми да у кући држим Србочетнике, те да, ако вас се не ријешим, да ћу и ја бити кажњена као што сте и ви. Извините, молим вас, али морате напустити моју кућу“. Ја сам разумјела њену ситуацију и захвалила јој, те смо напустиле њен дом. Неко нас је, не сјећам се више ни ко, одвезао до Новог Града и тамо оставио. У Новом Граду је све било пусто, мушкарци су одведени у логор, остале су само жене. И ми тако идемо од немила до недрага, из куће у кућу, не знаш ни куд ћеш, ни шта ћеш. Ако у некој кући има нешто за појести, неко ти дадне, али све је то било недовољно.

Али све је то, испоставиће се, било подношљиво, с обзиром шта ће услједити. Међу женама се почиње причати да се појављује нека јединица хрватске војске која се назива „Ватрени коњи“, а која је била позната по својој бруталности према женама. На челу те формације наводно је мени јако, јако добро познато лице, Маријан Брњић, мој комшија, који је био неке три године старији од мене. Сјећам се да му је моја мајка, када је направио кућу, однијела саднице винове лозе како би себи могао засадити виноград. У тој јединици још су била његова браћа и рођаци Брњићи, Барукчићи, Главаша. Већина њих је било из села Посавска Махала, засеок Брезик. Ја и супруга Маријана Брњића заједно смо аутобусом путовале на посао.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): У ситуацији гдје сте ви жене саме остале у селу, без икакве заштите и сигурности, појављује се некаква војна формација која своју окупацију испољава баш према особама женског пола? Шта сте ви радиле, то јест шта сте могле да урадите у тим околностима?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Шта смо могле да урадимо? Покушавах да се негдје склониш, сакријеш и тако преживиш ноћи. Они су обично ноћу долазили. Ако имаш среће да те не пронађу, захвалиш се Богу и кажеш добро је, једна ноћ је прошла. Ујутру устанеш и чујеш како жене међусобно коментаришу: „Одвели су ову, одвели су ону...“

Једну моју комшиницу су одвели једну вече, и сутрадан ујутру су је голу избацили на улицу да се таква, као од мајке рођена, креће између кућа. Замислите

колико је то понижење за једну жену. Неко од жена јој је донио некакав чаршаф да се огрне, страшно...

Сваким даном је психички било све неиздржљивије. Свакодневно су упали у куће по којима смо боравили, контролисали нас и као да су бирали коју ће од нас следећу водити са собом. И сад замислите сцену гдје је мајка са својом малољетном кћерком испред силоватеља и силеџија који нам говоре да ћемо све доћи на ред. Трудим се годинама да потиснем ту трауму, али није лако. Колико год се фокусирао на заборав, те мисли су увијек са мном.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ускоро је и дошао дан у коме су међу свим осталим женама одабрали Вас?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Тако је... Тада смо се налазиле у кући од неког Владића, мислим да се тако звао власник. Била је увелико ноћ када су „Ватрени коњи“ упали. Нас је било много жена на једном мјесту.

Постројили су нас уза зид, у кући није било струје, само голи зидови. У тој групи војника био је један криминалац из Пећника, који је пуштен из затвора. Он ми је пришао и ставио пиштољ на чело. Мајка је скочила, покушавајући да ме заштити, а онда ју је један од њих ударио некаквом палицом. Мене је тај ударац толико заболио, као да сам ја била на њеном мјесту. Ја сам након тога одлучила да се не опирем, како бих мајку поштедила батина и мучења. Поред мене, из друге просторије су извукли једну малољетну дјевојку која се страховито опирала и покушавала да се спасе. Они су њу вукли по бетону, чупали за косу, то је било страшно шта су радили са њом.

Онда сам се обратила Маријану Брњићу, покушавајући да се спасим на лично познанство. Рекла сам му: „Па, Маријане, ти мене познајеш, знамо се из села, комшије смо, ја познајем твоју жену, немој то да радиш...“ Међутим, то до њега уопште није допирало и као да ме уопште није чуо. Извели су мене и ту млађу дјевојчицу из куће у двориште. Тада је један од његових војника рекао: „Полићемо кућу бензином и запалићемо их све...“

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Као Вас да запале?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Да, да запале. Имамо времена да искочимо, кућа некако... врата су била са ланцима затворена, можда је тај власник некад затворио, углавном, ми нисмо могли, или су они затворили. Како смо ушли, ушли смо нормално, значи они су то нама затворили, видите сад се тог детаља повеза. Затворили, значи не можеш изаћи на врата, можеш само искакати кроз прозор.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да, ви сте били затворени. Они су вас затворили.

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Они су мене прије извели, моја мама је остала ту, ја сам осјетила мирис бензина, ја сам знала да ће се то десити.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесу они само вас извели?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Мене само из те просторије, из те куће, а у дворишној кући је била Сузана, њу су одатле. И смјестили су они мене у тај камион, јест, био је камион, мислим ја се, за разлику од Сузанае, нисам одупирала да сам вриштала, ја сам само ријечима покушала: „Маријане ово, Маријане оно“.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ви сте били старији од Сузанае?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Ја сам имала 22 године непуне, она је имала можда 17.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ви сте били свјеснији да се не можете одбранити физички од њих, да покушате на овај начин.

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Значи, њих је десет, наоружани, пријети ти пиштољем, пријети ти ножем, шта очекујеш? Мислим, ја сам као особа смиренџа, можда и то има утицаја, али прије свега сам се борила само за маму своју, да њој нико ништа не науди, јер тај ударац палицом само она зна како је то било, а, са друге стране, њу поједе та савјест што она мене није заштитила.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Једноставно не може бити горе ни њој ни Вама у том тренутку. Она се осјећа немоћном зато што Вас не може заштитити, а Ви се осјећате немоћном зато што јој не можете помоћи.

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Значи, они су мене и Сузану стрпали у тај камион.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Рекли сте да се осјетио мирис бензина прије него што ћете кренути?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Јест, јест, тачно, ја сам видјела, мислим видиш силуету.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Силуету од њиховог војника?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Да, видиш како се посипа бензин по тим просторијама. Мислим, видјела сам ја док су мене одводили у камион, ја сам видјела да они излазе, да се искаче кроз прозор, али је њих пуно, да ли је 16 до 17 нас било у тој кући, тако да треба свако доћи на ред.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Не знате Ви да ли је свако изашао, старија је жена и да ли је она успјела. Извините, у том тренутку шта Вас више брине, гдје вас воде или шта је са мајком?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Мајка.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да ли сте се Ви можда у том тренутку на неки начин помирили са својом судбином, или сте гајили наду до краја?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Гајила сам неку наду. Без обзира што сам имала 22 године, тај свијет је мени био тотално непознат. Тако да нисам знала ни како бих покушала манипулисати са њим да избјегнем оно најгоре што једна млада дјевојка, без искуства и невина, може доживјети. Моја мама је била неко ко је мене васпитао са високом дозом морала и усадила ми је тај неки карактер који није био за овог времена које ме је снашло.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Колико је војника било са вама у камиону?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Па, било их је пар, сада не могу заиста да се сјетим.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесте ли знали већину њих или сте само познавали Маријана Брњића?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Маријана сам познавала, и ја сам се фокусирао на њега, искрено сам се само на њега фокусирао. Он је мени рекао да сам ја његова и ја сам покушавала да га некако придобијем на своју страну. Вјеровала сам до задњег да ће код њега прорадити свијест, имајући у виду да се знамо, да му знам жену и породицу, да има дјецу. Међутим, он је мени само рекао: „Ја имам пик на тебе одраније, и сад сам добио прилику да то и остварим, и мој је циљ да се рађају мале усташе“.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Тим ријечима?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Тим ријечима. И била је та једна кућа, мислим да је то баш кућа његовог брата, и они су Сузану ту истоварили у ту кућу, је л' крај те куће, у ствари јест крај куће, а мене је он одвезао даље. Прошао је своју кућу, то је комшијска кућа. Значи, то су куће поред којих сам ја од првог дана средњошколског школовања сваки дан пролазила два пута, значи та дворишта су нешто што сам ја сретала свакодневно.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Туда сте ишли у школу?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Да.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Борави ли тада његова породица у тим њиховим кућама?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Ма не, они су сви отишли у иностранство и по Хрватској. Није он ту имао додирних тачака са својом породицом. Можда да му је мајка била ту, али жена и дјеца нису.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Нису?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Нису сигурно, чак не знам ни за мајку. Пошто је мајка имала тројицу синова, можда се бринула о њима.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Шта се даље дешава?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Оно што је специфично, значи он мене није одвео у кућу гдје је већина жена силовано, већ ме кроз двориште спровео у неки шљивик међу неко грање.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То је било под ведрим небом?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: На отвореном, под ведрим небом.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): И то је мркла ноћ?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: То је ноћ, али оно што мене брине је пламен који ја видим, ја видим кућу у којој је моја мама, гори.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): О том размишљате?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Ја размишљам о том и, уз стално преклињање да то не ради, да ја то нисам заслужила. До њега ништа не допире.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Није вриједило ништа?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Ништа. Сам тај чин силовања вам не би могла да причам.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Нема потребе, разумијем вас.

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Углавном, након тога мени се крв сливала низ ноге толико да је тренерка била натопљена крвљу. Успјела сам скинути поткошуљу и ту поткошуљу ставити да ми буде као хигијенски уложак. Оно што ми је страшно било што ме после тога одвео код другог, другом мушкарцу ме предао.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да би Вас и он силовао?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Да, да он настави даље. Међутим, када сам ја њему показала сву ту крв, ја сам само рекла: „Дај, само додирни моје ноге, моју тренерку додирни, погледај колико је она мокра и пуна крви“. Он се звао Маријан, погледао ме је и одвео даље у шумарак, међутим, када је видио у каквом сам стању, он није био способан да ме силује.

Он се стварно повукао. Онда су нас одвезли у центар Новог Града, односно, они су ту имали војну полицију, али ми је строго запријетио Маријан да не смијем рећи ко је то урадио, иначе ми оде глава. У тој конфузији значи ја једино што желим да видим, кад су ме довели у Нови Град, своју маму. Ускоро смо се заиста и среле. То је тај неописиви осјећај, она сретна што сам ја жива, ја што је она. Ја сам њој само успјела да извадим ту поткошуљу и да јој дам да је она негдје, мислим да је баци, не знам, било ми је тешко, ја сам то само згужвала. И они мене одводе у полицијску станицу и сад ја треба да дам извјештај, а ја не смијем проговорити ко је то урадио, јер ми је рекао да ће ми глава отићи са рамена. Ту сам била у тоталној конфузији.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Само мало, онај ко Вас је силовао, он вас одводи у полицијску станицу?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Није он, него та група његова. Они су нас довели до центра села и ту нас је преузела војна полиција, која је на неки начин легална у односу на ове „Ватрене коње“.

Сад то стварно више се не сјећам шта сам ја рекла и да ли сам ја рекла. Мислим да је мама све то рекла. Ја сам стварно имала један прекид, мени је било само битно да сам видјела маму, да је жива и за мене више ништа није постојало.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Тај тренутак кад сте угледали мајку и кад је она угледала вас, да ли је она претпостављала шта се са Вама десило?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Наравно, њој је одмах било јасно кад је видјела своје дијете, поготово када сам јој још дала крваву поткошуљу. Није било дилеме да сам силована. Е сад слиједи опет драма. До прве менструације шта ће се десити. Значи, нити имате ко да вас прегледа, нико да вам било какву помоћ

пружи. Све друге жене су исто, мислим ја разумијем свако се бори за себе, нема нико времена да ти се обрати по било којој основи. Значи, сваки дан ће нечија глава да падне буквално. Можда ми је то био најгори период.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ишчекивање.

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Ишчекивање.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Шта ће се десити.

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Шта ће се десити, јер ни ја не знам ни кад ће доћи крај, кад ће доћи ослобођење, кад ћемо ми моћи на српску територију, шта ако се деси да сам трудна, мислим то је конфузија тотална. И мислим да ми је тих, не знам, десет дана или колико већ, 15, заиста не знам, било дефинитивно најтеже. Вјерујем да је и мами било једнако тешко.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесте ли ви у том тренутку заједно све вријеме?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Јесмо, заједно смо.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Гдје сте били смјештени?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Сад смо промијенили.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Исто нечија приватна кућа или шта?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Све су то куће из Новог Града, све ту има неко од домаћих с ким будеш да можеш нешто појести, да се колико-толико вратиш у живот, да имаш воде гдје да се напијеш. И онда не знам сад послјије колико дана ишчекивања, заиста не могу да се сјетим, све се регулисало, океј је било, циклус сам добила. Значи, била сам сретна што се није десиола трудноћа. Сам чин насиља је био гнусан, али да ми се десиола трудноћа, не знам шта би. Мислим да би ту психички отишла, овако сам доста јака. Изнијела сам ја то добро и кад упоредо бринеш о себи и још неком.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да, Ви нисте смјели да поклекнете због мајке, брига о њој Вас је држала у животу.

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Да, тако да сам заиста, негдје сам и поносна на себе.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Треба да будете свакако. Реците ми како даље дани теку, имате ли у подсвијести страх да ће поново доћи да Вас одведу?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Па, искрено, нисам више нешто бринула, вјероватно сам сагорела.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Или сте на неки начин у том смислу више можда и одумрли.

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Управо тако.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Мислим, то је за Вас у том тренутку било најгоре и сад бринете само да се са мајком нешто не деси.

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Јест, значи мени је сва концентрација била само да добијем циклус, значи ништа друго, само то. Е сад можда послјије свега тога, можда је тај мој случај на неки начин био преседан, јер се ту већ уплела полиција у

ово. Можда је то дошло до врхунца тог њиховог насиља које су они чинили, да се једноставно морала ставити тачка и можда су они сами били... донекле морали да се повуку.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Постали свјесни.

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Ја сад заиста не могу да причам, да лупам, ово су моја нагађања, можда је последице тога било мање случајева, али ја не знам то, нисам то испратила, јер ја сам имала свој једини проблем. Једини проблем је био само то да знам да се није десило то што би ме обиљежило пуно више за читав живот.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да, да.

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Убрзо последице тога, да ли у јулу или у августу, долази ослобођење. Полако се и њима љуља тло. Али шта се дешава када они полако губе своје позиције у одачкој општини? Сада се поново увлачи страх у нас, да ли ће они из обијести поново спроводити насиље према нама незаштићенима?

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да, да, да не ураде у афекту нешто још више.

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Да, е тад се више не спава по кућама, тад се спава под ведрим небом.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Бјежите у шуме?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: У шуме, у кукурузишта, не знам ни ја гдје, туђе село, не знаш гдје.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како је то, мислим провести ноћ под ведрим небом?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Не знам.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Немате се ни са чиме ни покрити, ни гдје лећи, немате ништа.

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Ништа, немате ви тај осјећај уопште.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Не размишљате о томе. Не осјећате хладноћу вјероватно.

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Ви не знате ни шта је дан, ни шта је ноћ, ви не знате ништа. Ако вам кажем да сам ја ослобођење, значи то је љетни период, дочекала буквално у вуненим чарапама на ногама, онда можете мислити какво је моје стање било.

И онда те ноћи које су ми стварно, стварно биле тешке, то је када су те наше јадне мушке заробљенике пребацивали у Хрватску. Како су се они морали повлачити, тако су и њих водили са собом.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Водили су их као заробљенике?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Да, и онда ће их прије тога једну ноћ у Нови Град смјестити, у фискултурну салу. Значи ми смо под ведрим небом и чујем ја неке тупе ударце и тупе јауке, ноћу то одзвања и питам се Боже, шта ли је, питамо

се мама и ја. Мама и ја смо биле стално скупа. Они су њих ударили фоснама по леђима, како ко излази из камиона, аутобуса, тако добије тај ударац. Како је то, али ја нисам знала шта се дешава. То сам послјије кад сам причала са мојим рођацима и тад сам сазнала да је то тако. У једној ноћи, једној од тих, низа ноћи, односно у задњој ноћи под њиховом влашћу, мама и ја и још пар нас је у шуми, мама и ја стално сједимо нагете, значи сједимо на тлу и нагеле смо се једна на другу и тако смо заспале. Мене ујутру неко буди, свиће зора, можда четири сата, љето је то, ја се будим, кад видим изнад себе војника са бројаницом. Знам да то није карактеристично за Србе, видим ја и униформа је мало, онако чудна. У том будим маму. Тај војник говори: „Ми смо дошли из Чаковеца, нама је наређено да вас сад водимо у логор за Хрватску, да вас покупимо све, да ће се овдје одиграти велика борба, треба 60 и нешто оклопних возила да дођу. Хајте као сад купите се, идете у школу“. Ја не знам да ли је то сад сан или је јава.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да ли све само сањате или поново креће агонија.

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: И заиста, они нас допратише, није то било далеко од школе, допрате нас до школе, у школи је већ пуно становништва.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То је основна школа Нови Град?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Да, већ је пуно становништва. Ми се згледамо шта ће сад бити, Боже, шта нам се још треба десити? Долази опет један и каже: „Хајте сад подијелите се у групе како је ко из којег сокака или улице, отиђите кући, нађите себи одјеће и једите нешто да вас водимо, идете за логор“. Ништа, ми се заиста вратимо у ту једну кућу од једне жене, свиње ушле, изровиле све, немаш ти ништа, немаш јаје. Мама умијеси воду и брашно и со и направи као неке уштипке. Ма једемо ми, ми се даavimo. Нисмо се ми ни спремили ни до краја ни појели, долази један од тих војника њихових на бициклу из Чаковеца и каже: „Склањајте се сад, иду ваши, пазите да вас сад ваши не би грешком побили“. Човјек је био, ево, не знам, морам то рећи, послјије свега, свагдје има добрих људи.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То је тако било.

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Који сад наши? Ти више не знаш... конфузија.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Не знаш о коме прича.

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Ми смо у некакав подрум улетили, мама и ја, и још пар тих жена и сад чекај, неизвјесност, шта ће, како ће.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Он у суштини бјежи пред нашом војском на бициклу?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Да, на бициклу, неко сеоско бицикло. Они су ту буквално жртвовани и сад ми чујемо у том подруму оне гусјенице како се окрећу. Боже, шта је сад, мајко моја мила, шта све неће да нам се деси. Међутим, заиста

је била наша војска, заиста, долазе послије отварају подруме, говоре: „Ми смо, не бојте се, српска војска“. Знаш оно. Не смијеш ти изаћи, не вјерујеш сам себи. Не вјерујеш никоме, јер је преокрет био није ни 24 сата било.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Пар сати.

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Значи, у току ноћи су нас извели, некад поподне тај дан из тих шума, дошла је наша војска. И онда тако прича почиње у позитивном.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ):. Кад је ослобођено мјесто гдје сте ви отишли?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: У фискултурну салу у Модричу су нас смјестили. Ту је био организован смјештај, ја и мајка смо биле скупа. Онда смо полако ишли тако, неке српске породице су код себе смјештали док ми не дођемо себи. Онда сам ја имала једну школску другарицу из шамачке општине. Онда је она мене покупила код себе и маму, и тако... Прича креће у неком другом смјеру.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Шта је било са вашом имовином тамо?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Па то је све девастирано и дан-данас је тако.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Је ли и даље у вашем власништву?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Јест, јест сад је на мени, баш како је мама умрла, сад је то моје.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да ли у вашем селу сада има српских породица?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Била је једна српска породица повратника и они су умрли и можда има нешто мало Хрвата.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Све је пусто?

ВЕРА БИЈЕЛИЋ: Све је пусто, тај српски дио је дефинитивно, у ствари, можда има неко овако ко је у иностранству па сад је дошао у пензију па онако дође ту мало, али сви они већ имају кућу или у Модричи или негдје у Србији и нико није везан за свакодневни живот за то село, а имовина ко имовина, ништа. Једноставно згариште.

ТРАНСКРИПТ - НАДА ВУЈИЧИЋ (БИЛЕЋА), 14. МАРТ 2024. ГОДИНЕ

НАДА ВУЈИЧИЋ: Ја сам Нада Вујичић, рођена у Брадини 1957. године. Сретно се живјело до самог рата са свим нацијама. Већинско смо српско село на релацији Сарајево–Мостар, нешто је мало било Хрвата и Муслимана, али смо стварно сви сложено живјели, није било никакве нетрпељивости. Свако је своје празнике обиљежавао, и Божиће и Бајраме и Васкрсе.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Посјећивали сте једни друге за празнике?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Па дружили смо се, ишли у школу заједно.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Брадина је била већинско српско село, је ли тако?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Већинско српско село на релацији Сарајево–Мостар, највеће можда.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Око Брадине су била све муслиманска села?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Око Брадине су била све муслиманска, највише муслиманска села, нешто мало Хрвата било, али већином муслиманска села.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Дакле, Ви сте ту завршили основну школу?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Осмогодишњу школу сам ту завршила. Радила сам посаде у Коњицу и са Хрватима и са Муслиманима, стварно се лијепо живјело. Ја могу рећи, ја сам сретна била.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): С ким сте Ви живјели у домаћинству?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Била сам са оцем и мајком пред сами рат. Имам брата и још четири сестре, они су били удати, ожењени, живјели су даље.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Значи Ви сте пред рат остали сами са мајком?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Сама сам са мајком, отац је умро прије рата и сама сам са мајком, непокретном, дочекала рат.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Гдје је ваша кућа била у Брадини?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Одмах испод цркве. Тако да нисмо сумњали на никога, прва сумња ми је била можда у јануару 1992. године. У аутобус је улазио један наш човјек и назвао је: „Помоз Бог“, а иза мене је сједио један Салко и само је рекао: „Нећеш још дуго Бога дозивати, неће у Брадини ни камен на камену остати“. Ја сам се тако окренула према њему, била сам шокирана његовом изјавом.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесте га знали одраније?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Ишли у школу са њим, осам разреда скупа завршили.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Није никад испољавао нарочити екстремизам?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Никад, никад прије. То ми је нешто био први знак – „Неће у Брадини ни камен на камену остати“, а ето испоставило се да је тако

на крају и било. Значи они су ипак имали некакве планове, можда ја нисам била упозната са дешавањима, али они јесу. Они јесу, све су знали о нама.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): И нико Брадину није ни напуштао до самог почетка?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Ма какви, још су чак из Коњица долазили избјегли из Сарајева, избјегли из Коњица, нешто су мислили да је ту сигурност, кад је већ почело то трвење у Босни и Херцеговини, из Мостара, из Сарајева. Можда нас је 700 и нешто живјело стално у селу, а око 1000 нас је било пред сами рат, јер су мислили да ће ту наћи сигурност. Међутим, испоставило се да су погријешили, као и ми. Остали смо у селу.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Након тог инцидента у аутобусу, шта се даље дешавало у селу?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Ништа, ништа у самом селу ја нисам примијетила ништа, једино у априлу на послу се то у Коњицу мало осјетило, иако и то није долазило до неког посебног забрињавајућег нивоа по мени.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Колектив је био мјешовити, сви сте нормално функционисали?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Сви, сви радили, сви функционисали, све ето до тих јадних почетака, тако негдје почетком маја.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Шта је оно што прво памтите као некакав већи инцидент?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Па ово затварање тунела са обје стране, јер Брадина је између два тунела, да су нас затворили, и један и други тунел.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Кад се то десило?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Остали смо, па негдје, ја мислим, да је око 13. маја. Сад горњи тунел од Сарајева не знам, али доњи тунел је била експлозија.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како су га затворили, шта су урадили, минирали или?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Па минирали су га и онда су заобилазницу направили око тунела да се може опет ићи, тако да смо били у блокади.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да ли је дошао неко тад код Вас и рекао Вам шта се десило са тунелом, због чега је блокиран и остало?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Ма ја сам сама са мајком у кући била и избјегла ми је сестра са малом дјецом из Сарајева, ту друга близу станује.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Рођена сестра?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Рођена.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како се она зове?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Она је Мира Куљанин.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Имала је дјецу, колико је дјеце са њом било?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Двоје, 87. и 88. годиште. Близу ми је друга сестра живјела, у Брадини, и муж јој, исто ситна дјеца, 85. и 87. годиште. Тако да смо ми, ја као жена и уз непокретну мајку нисам много информација ни имала, ни примала.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Нисте се у суштини ни могли пуно кретати негдје зато што сте били везани за мајку.

НАДА ВУЈИЧИЋ: Нигдје, него ту у кући и тако до сестре.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како се живјело иначе до тад, ето имали сте ограничено кретање, онда је затворен тај тунел, јесте ли имали основних животних намирница?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Ми смо имали, имали смо, па то је село, то свако село увијек има неке намирнице да макар два, три мјесеца може живјети да му ништа не треба. Село је, имало се и месо и башта и све се обезбјеђивало. Једанпут су, ја мислим, и брашно довели у тој блокади док смо били, као да се има брашна, а осталог ће бити. Свако је имао замрзиваче, мислим свега је било и оно је било и ако буде можда ће то два, три мјесеца, али нисмо се ничему надали да ће се то икако догодити. Мушкарци се јесу организовали да бране село. То је било око села страже, јер једноставно да је ико зло мислио, не би ни жену ни дјецу оставио ту. Свако је ето тако дежурао да би заштитио жену и дјецу у случају да неко пође. И тако једно мјесец дана смо били у тој блокади, све до 25. маја, тад и јест почело гранатирање.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Гдје сте се Ви налазили 25. маја?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Ја сам у својој кући.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То је у раним јутарњим часовима или?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Није, око пола један, тако негдје послје подне, пола један, један да је почело то гранатирање.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Тад сте се ви сви налазили?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Сестре су отишле. Биле су пар кућа које су имале плоче, па су ту као склоништа била, једна зграда. У тим склоништима су скупа били и тај хрватски живаљ који је ту живио, који су старији људи остали. Добро, млади ту нису били, али стари су живјели скупа, са нашим људима су били, у тим зградама у склоништима. Значи, ни тад се нису раздвајали. Скупа смо били. Ја сам стално сама у кући са мајком била, слабо сам знала шта се дешава, 25. почело гранатирање и читаво вријеме до 26, кад је већ, видиш, почело и 25. увече и паљење.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Онда су већ ушли у села?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Они су од села Реповци ушли, ту су прво пробали Сојина страна, тако се зове, и онда је почео ту општи покољ. Почели су редом.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесте Ви видјели то?

НАДА ВУЈИЧИЋ: То ја нисам видјела јер то је засеок изнад села, али то су наше приче које смо сви препричавали. Сутрадан, већ то кад се...

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Значи, Ви сте остали ту у кући тог 25. маја 1992. године?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Стално у кући, чекам шта ће са мном бити, не можеш матер оставити, сама с њом.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесте излазили испред дворишта, у двориште, покушавали да видите шта се дешава?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Па ето, само оно јесам, провириш, погледаш, а не видиш, свак се склонио, то што је било у кућама, склоништима, исто тако ћутало, свак ћутао. Пуца, не знаш шта се дешава. Мислим, ниси то никад прије доживио, па не знаш ни шта се дешава, па ниси ни свјестан. Страх јест. Сама тако, већ 26. маја прво што сам видјела је тако како су чистили. Полако су стварали збјег с једне стране цесте, то сам видјела. Ишле су жене и дјеца, а са друге мушкарци које нису убили, које су заробљавали.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Значи, то су српски цивили били?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Све Срби.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Значи с једне стране су повели дјецу и жене, а с друге мушкарце?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Да, како су чистили куће тако један крај цесте, то је цеста она која иде крај цркве према Игману горе, планини, жене и дјеца, на другу страну мушкарци са дигнутим рукама.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Је ли они иду горе у правцу Игмана или доље према цести?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Доле према цести.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Према цести?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Према цести, то је чишћење одозго од цркве и онда силазе доле према овом раскршћу, гдје се скреће цркви. И тако је то чишћење и ти што су водили то дошли су и до моје куће. Било их је двојица, један је Паво Муцић, а другог нисам познавала. Он је рекао: „Пусти је, нек она иде у збјег“. Ја сам рекла: „Ту сам са мајком непокретном“. Овај виче: „Пусти је нек макар она иде у збјег да остане жива“. „Назад, марш у кућу, њих ће задњи почистити“. Како одлазе, чујем виче: „Па ти добро знаш да не остављају никог живог“. То, каже, и хоћу. Тако су отишли, ја сам се вратила у кућу и чекала.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како сте се осјећали у том тренутку?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Па то се не може описати, ниси ни свјестан, ни паметан, ни луд, страх, не знаш шта те очекује, размишљаш фино је погинути,

не дај Боже да с тобом свашта чине или да се иживљавају, али једноставно у неком трансу си. Не знаш, не знаш шта те очекује, једино си чуо то задње: „Никог и ништа не остављају, чисте“. Отишли су даље, онда сам тако из куће гледала.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Који је то период дана могао бити, колико је могло бити?

НАДА ВУЈИЧИЋ: То је било већ предвече. Тако да сам провиривала, али не видиш. Испод кућа зграда, близу је школа, не знам ништа, чекам и већ се смрачило и чула сам само рафал испред куће, оно сумрак је био и пошла сам према вратима и само сам тад чула и видјела лик са зеленом траком, фрчкава коса, оне рукавице откинута горњи прсти, сад које је оружје имао, ја се у то не разумијем. Чула сам да говори, ја ћу бити оригинална: „Куд си пошао у пи*ку материну“. Не видим никога него њега од паса, како је стакло на вратима и пролазе испред моје куће и одлазе тој цести. Ишчекујем, ништа, утом се смрачило, нико не долази, све около гори како су долазили, одозго гори. Црква, погледам према цркви, мени се чинило да гори црква, али ваљда је то ноћ па оно кроз стакла све су куће иза гориле. Погледам с доњу страну, опет кућа комшијска гори и зграде нису палили јер смо имали државних зграда које и сад постоје у Брадини. Гледам доље, покојног ујака Пере Мркајића била кафана доли „Жара“, уз цесту, ја сам само мислила да све гори. Е сад, опет ту страх, кућа до мене гори, а шљива нас веже, да шљива не пренесе пламен и на моју. Нису ми је запалили, али они фештају, пуцају, веселе се, чује се, пошто је ноћ пала, њихово весеље, а ја не знам ништа.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Сјећате ли се шта су викали?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Ништа то, ја у тој... ја сам силазила у подрум, имали смо унутрашње степенице у кући да погледам. Не види се опет ништа ни кад у подрум изађеш, гледаш кроз прозор не види се нигдје нико, само чујеш да они пуцају. Некако ноћ прошла, како, не знам ни ја. Ето, кажем, ту ноћ сам ја мислим и осиједила, јер нисам била сиједа прије тога. Јутро свиће, не знаш шта ћеш, не смијеш ложити ватру, не смијеш ништа. Матер болесна.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Је ли Ваша мајка била свјесна шта се дешава, је ли она питала?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Она је имала мождане ударе, али некад видиш да не зна, а била је некад као дијете, држи ми се за руке као дијете, јер имала је неколика мождана удара, тако да не знаш, а некад видиш да зна, али ћути и она. И ујутро, баш кад су проваљивали у кућу, па је био улаз у кућу са двије стране са терасе и главни улаз.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То је 27. мај 1992. године?

НАДА ВУЈИЧИЋ: То је већ 27. и они улазе у кућу и пушкама и свачим оно разбијају стакла, а она, како је имала лежај поред врата, зато кажем не знам је ли знала или није знала у моменту виче: „Шта лупаш?“, и псује му мајку усташку. Она је жена која је прошлог рата изгубила брата, никад се није вратио. Запамтила прошли рат. Упадају у кућу.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Дакле, породица већ има трагедију из претходног рата?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Па мајка ми је од Мркајића, они су баш у прошлом рату, баш страдали, баш страдали. Ето, њезин старији брат, ријетко га спомињала, ваљда баш из те туге. Упали су у кућу и овај један виче: „Гледај“.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Колико је то било кад су упали?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Па, ја мислим, 4 и 5, то је већ била као полицијска патрала.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесу они били обучени у полицијске патроле, шта су имали на себи?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Не знам, нису, нека је.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесу имали маскирне униформе или нешто?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Ти нису, нису биле маскирне.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесу били цивили, јесу имали какве ознаке или нешто?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Ни тога се добро не сјећам. Сјећам се само да је овај што је као главни био тој патроли, знам да су га звали Шики и да је био из Подорашћа, знала сам га из виђења. Претресали су кућу, овај хоће да пуца у мајку што је то рекла. Онај један виче: „Пусти, видиш да је баба луда“. Претресли су собу, нашли од покојног оца је остао пиштољ и он је био на брата преведен смртовницом и била је она цијев заливена. Мислим, нисам ништа склањала. Било је ту и муниције, нашли црногорску капу, то је тата покојни испод Острога донио, као трофејна капа је стајала. Па су то искористили као некакав доказ за екстремизам и рекли: „Гледај четника, гледај шта држе у кући, гледај“. Пиштољ су однијели, капу ону избацали.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да ли Вас у том тренутку неко малтретира?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Ништа, ето само тако претресају, ал' то што говоре свашта: „Четници, одакле ти ту?“. Оставили нас, нису нас убили, шта ја знам одакле то, ето нису нас ти посљедњи покупили. Ето, то сам прескочила, јутро прије свитања матер сам морала водити у ве-це и сад ја њу водим и она виче, није се ни видјело, како смо крај врата: „Јадна не била што не зовеш оног у кућу гледај гдје спава“. Ја тад погледам и видим леш, али не могу у први мах видјети ко је. И њу вратим, „ајде реко'... То је увече тај што је пролазио и рекао,

вјероватно је тад убио и једноставно се окамениш, не знаш ни шта осјећаш. Ја сам се само вазда бојала да се не би иживљавали нада мном. Једноставно човјек не може објаснити у тим моментима како се осјећа, како се та глава у моменту прилагоди тој јадној ситуацији, ја то не знам објаснити. Једноставно, то је та нека природна борба. Никуд више и да матер заштитим. Сестрама јесам рекла: „Ви ако би се икуда ишло, ви идите са дјецом“.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ви нисте ни помишљали да оставите мајку?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Не, па родила ме. То ни на крају памети, шта буде, биће скупа. И тад кад сам њу вратила опет да легне, провирила сам и видјела сам тај леш и још два леша.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Три је укупно било испред ваше куће?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Троје, три леша да. И у том та патрола, истјерали су ме из куће и да погледам. Тад сам познала покојног Слободана и брата му Веселка Живака и рођак ми један, Васо Вујичић.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То су све били млађи људи, је ли?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Млађи људи, Васо је био педесет осмо, а можда је и овај Слободан туда негдје и овај Велибор био мало млађи, седамдесет које. „Што си их чувала, гдје си их чувала“, питају ме. Ја кажем да не знам ни гдје су били нити откуд у мом дворишту лешеви.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): А гдје су они били са кућама, гдје су њихове куће?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Па Васо је живио зграда испод мене у државном стану, то је био државни стан, односно жељезнички стан, отац му је покојни био жељезничар, а Слободан и Велибор су избјегли. Ја сад не знам код кога су они били, јер су они у Коњицу живјели и они су ту побјегли, ето, мислећи да су ту сигурнији.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Углавном били су са те општине значи?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Јесу, са коњичке општине. И онда су ме тако изгонили, ко је год наишао: „Што си их чувала, како си их чувала, четникуша“. Шта ћеш, ћутиш, излазиш, гледаш и јест један само рекао, и хвала му, дошао и питао ме имам ли чаршафе да их покријемо? Мислим, то је мени пуно значило, макар су покривени па... Тако да је сутрадан, тај дан, јест, та патрола увече је један дошао, ја сам само питала: „Има ли игдје ико жив?“. Јер ја не знам ни за кога, ништа. „Знате ли гдје су?“ И они су тад рекли: „Жене и дјеца су у школи, а мушкарци су одвезени за Коњиц². Значи, жену и дјецу су затворили у школу. Ја кажем нико не спомиње, за мене је и то био логор.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да, да.

НАДА ВУЈИЧИЋ: Многи су остали.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да ли је школа била у вашој непосредној близини?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Ено и сад је школа ту, то је та школа у коју сам ја ишла, коју смо сви ми ишли. Изнад ње има стара, па су послије преселили. Ту су жена и дјеца затворени, а мушкарци су одвезени за Коњиц. Значи, неко на Мусале, неко у Челебиће, то што су послије говорили. Онда двадесет седмог су тај други дио Брадине, ја то нисам ни могла видјети, ни чути, то је одозго горе од тунела, да су исто то урадили. Жене и дјецу у школу, мушкарце за Коњиц. Ту сам два, три дана била, јест пар пута сам хљеб кувала, пустили би их да дођу, немају шта јести и онда су за два, три дана пустиле многе те жене и дјецу да буду по тим становима који су празни. Углавном, ето то сам чула од других и кад су збјегове стварали и у Брадини, јер је ту било Хрвата, зачудили су се да су живи, да су са нашим људима из склоништа изашли. Али, они су те своје склонили, одвезли, наше затворили и онда су поједине те жене и дјецу пустили по тим становима у тој згради, оне зграде што су ту. Ту су боравили, уз пратњу војника дозвољавали су да иду кући, коме је остала, или из баште да нешто донесу или краве да помузу да млијека дјеци донесу. Ту је било и беба.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Било је много дјеце?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Па јашта је. Ипак, село од 700 становника било, баш се у посљедње вријеме доста њих и враћало јер је било близу Сарајева, близу Коњица тако да је...

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Били су добри услови за живот у Брадини прије рата.

НАДА ВУЈИЧИЋ: Па свако имао посао државни, а имао кућу, мало баштице и стоке, тако да се баш фантастично живјело. Не могу рећи богато, али за мене јесте, али свако је имао ауто и понеки мото-култиватор, тако да обрађује оно колико је потребно. Није нико тежио неком богатству, али лијепо се живјело. И то онда неколико дана, тако и јест, кад су их пуштали из школе, таман ми је једна сестра живјела у згради, Хрват и Хрватица су у приземљу становали и та Хрватица је стварно отишла и извела сестру и дјецу и она их је онда чувала у стану. Није дозвољавала да их нико дира и онда је и мене и матер превела тако да нисмо саме у кући у тај стан да би нас та Хрватица чувала, Љуба Јерковић, што кажу покој јој души, али свугдје има људи и нељуди. Не могу ничију ни љубав сакрити и она нас је стварно чувала. Нико није могао ући у зграду, јер она је у приземљу становала, а сестра на спрату. Нико није могао ни дан ни ноћ ући у зграду да она није пресрела. Тако да нас је једно вријеме чувала, опет до Петровдана кад су они исценирали то нешто, има случај Реповци.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То је било 12. јула 1992. године?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Да. Тако смо некако у селу, поједине мајке су јадне ишле и до логора, онда су ове јадне жене тражиле дјецу по шумама. За неколико

дана су, још сам била у кући, почели те мртве из шуме довозити, па су ме изгонили из куће да гледам то како их истоварају пред црквом.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То су били значи све наши људи Срби, цивили?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Па наши Срби, све цивили и, у једном моменту, ја је сам само рекла, видјела сам можда су десетак били довели, јер не видим, то је ипак неких 50 метара и не видим из шуме, многи су имали оне војничке униформе, ко резерве су биле, обучено, ноћу дежурало и само сам упитала: „Могу ли отићи да видим ко су?“. Е тад кад ме нису убили, „Гледај четникуше, да неће још да плаче, још би гледала ко је“.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): А ту су тијела сад у дворишту цркве остављена?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Тад су их само истоварали.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Истоварали?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Како су их налазили гдје су били ближе по шумама, ту су их довозили и истоварали под цркву, под зид оне цркве. Хтјела сам, ето нешто ми шапнуло, макар да видим ко је, ако останем жива, можда да знам. Тако да то нису дозволили. Онда су један дан све нас затјерали у куће, нисмо смјели излазити, нисмо знали шта се дешава. Тад сам већ била у сестрином стану и чуле су се радне машине и онда, у ње се са прозора могло видјети, видјели смо да у црквеној авлији нешто копају. И онда смо сазнали и како су жене пролазиле, ишле мусте краве, ту су у ствари све те мртве у ту заједничку гробницу закопали и, идући, ту су их покрили, али, богами, слабо, па смо морали данима набацивати земље, нога вири, рука вири, Боже сачувај и ето ти.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): У цркви тад није било никог, није било ни свештеника?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Ништа, код нас је иначе из Коњица долазио свештеник. Мајке су тражиле своју дјецу, проналазиле су, па смо упожавали појединачно. Из логора су убијене довозили, па смо их упожавали исто појединачно.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Дакле, све које убију у логору доведу ту?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Да, да и у мене покојни ујак Перо Мркајић, њега смо исто упокали, исто у близини цркве. Спасу Мркајића су нашле жене, његово тијело је било угњенисано, закопали смо и Илију Мркајића. Све су то те убијене у логору. Исто, знали само довести и избацити и онда смо упожавали. Не знам, добијеш неку снагу. Немаш сандука, немаш ништа, али макар да је под црном земљом и на отприлике 40 дана исто тако смо, као да смо се договарали, али нисмо, изашле да упалимо свијеће, јер у цркви је још остало свијећа, неко је и код куће имао, на ту масовну гробницу.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да ли је ту присутна њихова војска?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Нон-стоп су они по селу, не можеш ти нигдје, и жене које су ишле да музу краву по два војника су их пратила. Не можеш нигдје без

пратње војске, нигдје. Зато су све стационирали наспред села и ту си стално под надзором, е, ако иду даље до куће, онда их је војска пратила. Јесу ове јадне жене измолиле да их прате да траже дјецу и тако су нашле, Љубица Куљанин нашла сина и још неке.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): У шуми?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Да.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Убијене?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Да, па макар и мртве да знају шта је с њима.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Па јесу ли их онда оне из шуме довлачиле, сахрањивале?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Па неке су крај куће горе своје, тако, пошто су ту даље куће, па су знале поред својих кућа сахрањивати.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То је трајало колико?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Па ето, то је трајало послје тог двадесет седмог. Данима је то трајало, оне су јадне ходале по шуми и знале су ваљда отприлике куд су дежурали, па кога нађу.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да, то су у суштини били сви који су из села ишли дежурати и чувати село од напада.

НАДА ВУЈИЧИЋ: Да, то, то. Па добро, једно вријеме су ко јадни држали те страже, шта ће са оном пушчицом ловачком или неком маленом, ето тако је било, покушали одбранити ту жене и дјецу, али ето није се успјело, платили су животима. Само за ту једну ноћ око 30 их је убијено. Било их је у тој масовној гробници, било је у појединачној по осталим засеоцима сахрањених. Жене, кад су их пустили да иду да музу краве, налазиле су лешеве, па су укопавали. Сад ја не могу ништа детаљисати, ко, ни шта, али знам да се то дешавало.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): За то вријеме Вас није нико физички малтретирао, тукао?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Ма јесу мени, баш у сестрин стан су долазили, па мене и једну ми родицу, Радмилу Живак, њој тражили пиштољ, мени тражили пиштољ, пушку. Одакле ти пиштољ, одакле ти пушка? Малтретирани, испитивали данима. Немамо, па немамо, е онда јесу то кад је већ требало то друго зло, они су исценирали између себе, е онда су све докрајчили што је могло ићи пјешице, на воз су сјели да иде у Коњиц ко има кога.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То је након 12. јула 1992. године?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Да, ја сам опет са матером остала још. И то, ето послје пада Брадине, ујна покојна ми је била жена без ноге, два сина и муж у логору.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како се звала?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Мркајић Драгица.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како су се звали синови?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Десимир и Жарко, супруг Перо, то ми је ујак. И она ме пита: „Могу ли ја с тобом, Надо?“ „Можеш, ујна моја, кад чувам једну, чуваћу и тебе, шта имамо нас двије имаћеш и ти“. И тако да је и она са мном била. Жена без ноге.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): У суштини, са Вама су биле двије непокретне, старије жене?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Да, да. Мислим, она је била у стану до нас, од рођака ми Мирка Мркајића у стану су биле смјештене, и тако, пошто су те људе смјештали у празне станове, а ја сам у сестрином том стану, било је жена из Брђани са дјецом. Било нас је 15 до 20 у том стану, све смо, што кажу, ко сардине, али да смо скупа, да смо ту.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како су дјеца, јесу била преплашена, јесу знала шта се дешава? Ви сте се вјероватно трудили да им олакшате колико можете.

НАДА ВУЈИЧИЋ: Дјеца ко дјеца, не знају шта се дешава. Ко је имао мајке, уз њих се привијао, ко није, што кажу, нисам била с њима, па не знам. Али ето, већ кад смо били у том стану, већином су плакали, али тјешиш их, покушаваш их насмијати у свој тој муци да би опет њих заштитио, не плачеш и не показујеш. Јадно и чемерно, зашто, не знам, вјероватно само што смо Срби. Ето, кажем то.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Кад сте Ви напустили Брадину онда?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Да, то како је било за Петровдан, тад су ми сестру и родицу једну учитељицу, сестра ми је Здравка Глоговац, родица Радмила Живак и Мира Куљанин учитељица, мужа су јој убили прије тога пред њом и мајком, одредили као из Црвеног крста довели неку помоћ па да дијеле ту помоћ по селу. И оне су то дан-два радиле, утом је то било у Реповцима, онда су и то...

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Одузели.

НАДА ВУЈИЧИЋ: Није, него рекли да су то четници урадили, да су четници и то, да су четници опет ти неки што се крију и онда је то био изговор да се трпа све што може ићи у воз.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): До рата вас нико није звао четницима, а онда у мају сте сви четници?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Сви одједном постали четници.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Преко ноћи се промијенило све.

НАДА ВУЈИЧИЋ: И свима су нам тражили радио-станице, сви смо ми наводно имали радио-станице. Нисам могла схватити, прије тога си живио са њима, дијелио и што кажу и хљеб и игру и смијех и весеље и жалост.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): И сад већину њих, који зло раде, Ви у том тренутку познајете?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Па то су све, па то и јест што су то све комшије. Комшије, све су то ти, то ти знаш и комшије и у Коњицу с ким сам ишла у школу. Па ето ти шта је нас било, оно рекну преко три хиљаде да је напало на Брадину. Ми као у лавору, шта ћеш ти ту. Јесмо прије тога чули и видјели да су дошли неки црнокошуљаши у Коњиц, то је већ оно био април, да су Зелене беретке неке дошле у Коњиц, али ето, то је ваљда све и било и на Брадини.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесте ли Ви то само чули да су дошли или сте видјели неког таквог?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Тако сам чула, али кад су нас протјерали на Доње Село, видјела сам гдје је управа тих црнокошуљаша и стварно су били у црној и са тим усташким знаковима, али то је већ прича доље из Коњица.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Значи, ви сте из Брадине протјерани у Доње Село?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Кажем вам, што је могло, све је одведено. Тад ми је сестра и та родица одведена, и њих су одвели у затвор, као оне су четницима носиле храну и за то их оптужили. Овде су три мушкарца који су били, један није био здрав никако, по презимену Жужа, један Славко Глигоревић, био је момак без ноге, прије рата је изгубио ногу, њих су тад одвели вјероватно по свој причи да би њих окривили да су носили храну. Шта су могли бити криви, ништа, али ето. Тад су затворени, били су у затвору 11 дана на Мусали. Дјеца су остала са другом ми сестром, одвела их, једна сестра ми у Коњицу живјела, били су у Брадини, мужа су јој заробили, а њу су пустили у стан, па је онда ова најмлађа сестра са дјецом отишла код те сестре у Коњиц. Ја остала у Брадини опет посљедња, не можеш ни на воз, са мнош мајка и ујна и стан до мене исто ми је тетка са двије кћерке. И у њих је мајка била имала мождани и она непокретна, мора имати помоћ другог лица. И онда су нас Хрвати возили, довозили су камионе, у ствари, једна ми је родица отишла да ми нађе смјештај као у Коњицу, јер немамо гдје и на Доње Село оде и она је нашла неку кућу, тако да су нас Хрвати одвезли на Доње Село.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То су били припадници ХВО-а?

НАДА ВУЈИЧИЋ: ХВО-а.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесте ли иког од њих познавали одраније или су Вам били непознати?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Тад нисам. Овај један возач јест био Јозић, али послје нам је знао доносити хране и кад он прими неко следовање, знао нам је донијети, сажалио се на дјецу, јер му је жена исто била Хрватица, једно село Трешњевица од Брадине. Говорио је моја жена је из Трешњевице, имам и ја

нешто брадинско. Тако би знао доћи да нам донесе некад дјеци чоколадицу, некад брашно, некад шећера. Хвала му, али он је био возач тог камиона и послје дошао једном, виче нисам видео тужнију сцену ти млада са двије бабе остала. Тако да су нас превезли на то Доње Село. Зато ја кажем и школа је, по мени, била логор, а и Доње Село. Били су пунктови, ниси могао улазити и излазити кад хоћеш.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Значи, њихова војска је контролисала пунктове?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Њихова, јест пунктове и села кад пролазиш.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): ХВО?

НАДА ВУЈИЧИЋ: И ХВО и Муслимани, скупа су они били и Муслимани и Хрвати држали су пунктове, али су нас пуштали да носимо храну затвореницима, да их они не хране. Неко ко има у село, неко у Челебиће, ишла сам и ја пар пута у Челебиће, то је седам километара било пјешнице.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Шта сте тамо затицали кад сте дошли?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Не можеш ти, ти дођеш на капију.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ви само на капији оставите то што сте донијели логорашима?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Само на капији чекаш сатима, пуцају ти изнад главе, малтретирају те док не предаш ту кесу. Па ето добијали су, јер су нам тако и они знали послати поруку: „Не шаљите цигаре ако дођете до њих“, па смо их завијали у питу, уштипке да би добили. Драго им било запалити.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То сте ви њима, дакле, носили из Доњег Села када сте тамо били?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Да, да. Иако је неколико жена из Брадине знало чак ићи пјешке за тих мјесец дана да су пјешке из Брадине ишле у Коњиц и враћале се. Ето, дозволили нам то, али ту су нас држали, радили са нама шта хоће, долазили кад хоће.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесу долазили у кућу у којој сте били смјештени у Доњем Селу?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Јашта су, упадали у куће и радили шта хоће, не могу детаљисати. Ту смо свашта доживјели.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Колико је вас било у тој кући?

НАДА ВУЈИЧИЋ: У овој кући гдје смо ми били, првој кући, било је три непокретне жене и нас три одрасле дјевојке. И онда сестра кад ми је пуштена из затвора и ова родица, оне су дошле са дјецом са нама.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како се зову?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Здравка и Радмила, оне су дошле ту са дјецом.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесу причале шта су оне преживјеле за вријеме боравка, јесу биле малтретиране у затвору?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Оне су дошле ни луде ни паметне, више су се смијале, ти видиш да је то луђачки смијех. Неколико дана нису баш здраве биле, али док мало нису дошле себи. Никад нису причале, нису хтјеле причати. Ваљда је та туга, дјеца остала без њих и само за дјецом, дјецом и, кад су дошле до дјеце, мало им лакнуло, колико је могло лакнути. Е ту смо свашта доживљавали на Доњем Селу, знали су упадати ноћу и ниси смио палити свјетло. Преко дана мораш ићи носити тим затвореницима. Немаш ни ти, али ето мораш.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Одакле носите, немате ни ви?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Немамо, али ето јер су нам давали у Црвеном крсту брашна и уља, па и ту кад отиђемо и ту су малтретирања.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Је ли вас ико регистровао из Црвеног крста, јесте били регистровани?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Јесмо. Ишли смо по храну, али и ту доживљаваш малтретирања, ћутиш, па шта ти Бог да. Шта ћеш, мораш узети, немаш, отишао си бос и гол из куће.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ви сте биле у једној кући, а у овим осталим кућама су исто тако биле жене?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Исто протјерано из Брадине, било је и из других тих коњичких села, било је и домицилног становништва, али мање, јер су они ваљда били паметнији и избјегли на Борике прије, већина жена и дјеце млађе. Можда је остало тако нешто старијег живља по Доњем Селу, тако да су нас ту из Бјеловчине, из којих села су ту протјеравали и ту нас затворене држали у тим кућама. Кажем вам, онда ту дошла војска нека из Храснице, они су имали баш маскирне униформе, „У“ на чело.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Усташки знак на челу?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Да, да. Долазили, мораш им кувати каву, па рекнеш нема кафе, а они донесу, па мораш кувати.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Служити.

НАДА ВУЈИЧИЋ: Служити, слушати, бити мањи од маковог зрна, иживљавали се...

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): У суштини, Ви радите све само да бисте преживјели?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Само, па шта ћеш. Ја кажем, опет...

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесу ли малтретирали дјецу?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Па нису. Знали су тако испитивати понешто, али нису малтретирали, више су гледали малтретирати жене. Изводили и малтретирали, шта су радили нек им Бог плати. Ту ја имам пресуду за тај један случај тог преживљеног, други нисам успјела још изгањати, на суду је некад предато, хоће ли икад бити, не знам.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Колико је то трајало у Доњем Селу?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Па до априла док су они између себе заратили.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Хрвати и Муслимани?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Да.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): До априла 1993?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Да.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Дакле, Ви сте ту остали поприлично дуго?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Од јула 1992. до априла 1993. године. Сјећам се када су нас пред католички Божић и Нову годину позвали из фирме, да дођемо по неки хуманитарни пакет хране. Ја сам радила у Дистрибутивном центру, и рекли су ми да и ја као њихов радник имам право да подигнем храну.

Ја у кући са мајком, сестром и малом дјецом, шта год да добијемо, нама је у тој ситуацији вриједно кад немаш ништа. Немаш пара, немаш ни залиха, а добити врећу брашна и зимницу, нама је тада било много. И одлучим да одем до предузећа и преузмем то. Одлучим се да кренем уз жељезничку пругу, како не бих ишла кроз град, да избјегнем војску и пунктове. Када сам пролазила поред једне кафане која се звала, чини ми се, „Фудбал“, из ње изађоше двојица црнокошуљаша, који су били из Храснице, и питају ме: „Гдје си пошла?“. Ја кажем да сам пошла у предузеће да ми дају намирнице. „Ајде, мораш свратити на ракију, нама Божић“. Без обзира што сам одбијала, они ме приморају да уђем. Када сам ушла, заледила сам се када сам видјела слику Анте Павелића која је била величине цијелог зида. Испод ње сједе двојица црнокошуљаша са усташким знацима на униформи, можете замислити само како се тад осјећаш. Ту су ме натјерали да попијем ракију са њима, и након тога ја устајем да пођем и један од њих ми говори да ће ме он одвести до фирме. Ја сам рекла да нема потребе, нека остане да слави, а да ћу ја полако пјешице, међутим, он је инсистирао. Пошто је он Хрват, а већ је међу њима и Муслиманима постало затегнуто, он ме остави једно 200 метара даље од фирме, јер фирму су моју држали Муслимани. Када сам стигла горе на капију, Муслимани су на мене насрнули са повицима: „Четникуша, вуца се са усташом, вуцаш се са њима“. Ја покушавам да објасним да сам била приморана, као да мене неко нешто пита шта желим, раде са мном шта год пожелеле. Међутим, срећа, на капији је био један стари Осман Мехић, који је радио са мном, старији човјек, он је излетио испред њих и рече: „Мрш, мајку вам ј*бем, ви никад нећете знати шта су људи, ни ко су људи“. И он ме тако спровео у фирму да узмем те намирнице.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Добили сте намирнице?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Добила сам намирнице.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесте ли могли то понијети сами?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Нисам могла понијети, али имала сам ове Хрвате који су са мном радили и стварно су им дозволили да ми они натоваре и одвезу и тако да смо те намирнице донијели до куће. Ово сам испричала да вам доча-рам какве смо патње имали све до априла 1993. године. Толика патња и пси-хофизичко малтретирање доводило нас је у агонију, молимо смо се Богу да то само што прије заврши.

Конечно, када су у априлу заратили Муслимани и Хрвати, тада су нам муџахедини почели долазити.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како сте знали да су муџахедини?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Па један је црнац и рекао нам је да је студирао у Рајло-вцу, а други је баш она арапска фаца, видиш, жута, а он не зна ријеч прого-ворити.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): У шта су они били обучени?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Они су обучени у униформе оне...

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Маскирне?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Да. Када је дошо код нас у кућу, рекао је: „Знамо да су овдје све Срби, неће вас нико дирати.“ Они су тражили те домицилне, што мисле да су са Хрватима сарађивали и ту је било убијених. Знам да је један Зоран Куљанин и један Вукасов човјек убијен, то сам само чула, нисам видјела. И онда је једну ноћ нама дошла порука да се може из Коњица изаћи на Борике, да ће нас Хрвати превести на нашу територију.

Ко год је могао ићи пјешнице, ту ноћ је прешао преко моста и даље, уз пратњу Хрвата, сви су изашли на Борике, гдје су их преузели Срби. Тад је све отишло, ја остајем сама.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Што сте Ви остали, нисте могли оставити мајку?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Мајка, ујна, не можеш их носити.

Јесте и млађа ујна Славојка Мркајић са мном остала, а остало је опет кућа испод нас, остала ми је тетка и кћерке, јер и оне су непокретне жене. Међу-тим, након пар дана, долазе Хрвати и носе њих у декама у ауто једног Хрвата, и један од тих Хрвата виче: „Прешао сам отуд ноћас, снијећемо их све доље до аута, па ако упали, упали, ако не упали, зна нам се свима, побиће нас и готово“. Тако да су их они снијели, дошли су други Хрвати да нас превезу, упалили ауто и превезли нас преко моста. Тако смо и ми успјели прећи. Они су нам рекли да су им Срби поручили да колико год Срба доведу из Коњица, толико ће они њима ослободити Хрвата. Зато је њима и било стало да нас све пребаце, и старо и младо и непокретно.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Који је датум био када сте размијењени?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Па ја не знам, ја мислим да смо једно око 20. априла, не знам. Не знам тачно, знам само кад су нас нашима, мислим да сам се родила поново, која је то срећа била.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Нисте могли вјеровати да сте на слободи?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Једноставно нисам, па то да си међу својим народом, да дишеш слободно. Ту сам остала до краја рата. Ту прву годину сам била са мајком, онда смо успјели њу у дом смјестити у Србији, у јануару 1994. године. Онда сам се запослила у Команди, радила сам.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ви нисте остали у Србији, иако сте могли остати са мајком?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Не, њу сам одвезла и одмах се вратила овамо, била сам са својим народом опет желећи да дам неки допринос, имајући у виду шта сам преживјела и својим очима гледала патње нашег народа.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ви сте на крају остали са мајком, мајка је умрла?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Мајка је умрла тамо у дому.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Је ли тамо и сахрањена?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Била је сахрањена, али смо посмртне остатке успјели пренијети у Брадину, јер је био већ споменик и гробница тати покојном и њу смо ту сахранили, пренијели.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Сахрањена је на православном гробљу?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Па ето у Брадини, у наше гробље, гдје смо се иначе сахрањивали, пренијели смо је из Новог Бечеја, тако да смо успјели то, пренијети је. Убили су нам све у Брадини, и физички и душу.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Само зато што сте били Срби?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Само што смо Срби, ништа друго, ниси био свјестан шта ће те снаћи.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Прође ли иједан дан да не прође кроз главу неки од тих догађаја?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Тешко, најгоре што снови муче.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Снови?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Снови, али ни то не можеш избрисати. Покушаш избрисати и, најгоре, што бришеш оно што не треба, а не оно што треба.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ви сте, рекли сте да се водио судски предмет који је обухватио и ваше страдање. Јесте Ви поднијели пријаву некоме или... Како је то текло?

НАДА ВУЈИЧИЋ: То је ишло преко нашег МУП-а. МУП, кад је покренуо ту акцију, МУП Републике Српске.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ви сте дали изјаву?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Ја сам дала изјаву МУП-у и то је ишло тим путем, државним, преко МУП-а и преко судства.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесте се Ви икад током судског поступка суочили са тим људима који су Вам нанијели највеће боли?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Па јесам, то главно суђење је било очи у очи. Није било другачије.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како је то изгледало?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Боже сачувај, али опет, јеси убијен, повријеђен, како најгоре жена може бити повријеђена, али опет имаш неки понос, ниси ништа крив. Други су криви, па нек плати макар нешто зликовац и злочин.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Неко је осуђен за то?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Јесте, Зринко Пинчић.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесте ли након тога осјетили неко олакшање или осјећај да је правда бар донекле задовољена када сте Ви у питању?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Па није то олакшање, по мени је то била мала казна. Нису ми тад дозволили, оно кад су говорили, та материјална штета, ово, оно, као то се иде тим градским парницама, иако су из почетка били обећали то суд да иде све у склопу те пресуде. Е сад јесу ли они шта изманипулисали, само је послје била, само градска парница. Да ја градску парницу водим, нема шансе. Он је затворен, сад не знам шта се послје дешавало. Вјерујем да је давно изашао. Било је тих наших људи, ишли су и у Хаг на свједочење, било је осуђених и у Хагу, али није то довољно колико су нам зла нанијели.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како се Ви осјећате сад кад гледате, вјероватно некад погледате телевизију, дневник и то са њихове стране – говоре како су Срби извршили агресију на Босну и Херцеговину, а ето, Ви сте својим очима гледали како вас, са сликом Анте Павелића, малтретирају и убијају људе на кућним праговима. Нико није напустио своје село. Дакле, људи су убијени на својим кућним праговима, у својим двориштима, у својим кућама. Нико ту није дошао са стране.

НАДА ВУЈИЧИЋ: По мени, ово је само режија некога да нас окриви, са мог становишта гледишта и са мог доживљеног. У високу политику се не разумим, али да смо ми агресори, ја не знам да овдје може бити агресор, а у ствари си жртва. Жртва си.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Замијењене тезе.

НАДА ВУЈИЧИЋ: Жртва си да не може већа бити. Преко 80 је убијених, сваки девети је скоро убијен у селу, а о мукама и патњама што се преживило мушко и женско, то се не може ни измјерити, ни оцијенити.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесте ли некад помишљали, у том тренутку док сте боравили у Доњем Селу, док сте преживљавали сва та злостављања, јесте ли икад размишљали о томе да себи прекратите муке?

НАДА ВУЈИЧИЋ: То сам само у Брадини размишљала.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): У Брадини?

НАДА ВУЈИЧИЋ: У Брадини.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Али нисте могли због мајке, је ли?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Шта ћеш с њом.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Значи, толико је било, у таквом сте стању били да сте и на то помишљали?

НАДА ВУЈИЧИЋ: Ух, то ми је било нормално. Мислим, да сам могла, рађе би' него ово што сам доживјела послије.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Вјероватно бисте, да мајка није била уз Вас, то и урадили.

НАДА ВУЈИЧИЋ: Е да сам сама била, вјероватно би' урадила. Допасти њихових шака, Боже сачувај никоме. Лијепо је умријети. Сто пута сам рекла да сам, богда, погинула кад и остали. Не би' више ништа знала, памтила би' она лијепа времена, та два, три дана јест било муке, а ово што си послије доживио, преживио, али жив човјек мора носити. Шта ћеш, помишљала сам, богами.

ТРАНСКРИПТ - ГОРДАНА БОТИЋ ИЗ САРАЈЕВА (БИЈЕЉИНА), 9. ЈУЛИ 2024. ГОДИНЕ

ГОРДАНА БОТИЋ: Ја сам Гордана Ботић, рођена 4. 11. 1960. године у селу Међуречје.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Кад сте се доселили у Сарајево?

ГОРДАНА БОТИЋ: Доселила сам се 1985. године.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Гдје сте се настанили?

ГОРДАНА БОТИЋ: У Рајловцу, ту сам живјела.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ко је био са Вама у домаћинству?

ГОРДАНА БОТИЋ: Били смо ја, муж и дијете. Нас двоје смо имали свој стан.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Гдје сте радили, јесте ли били запослени?

ГОРДАНА БОТИЋ: Јесам, имала сам заснован радни однос у Ваздухопловном заводу „Орао“.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Гдје је радио ваш супруг?

ГОРДАНА БОТИЋ: Он је исто радио у „Орлу“.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Дакле, имали сте пристојан живот, који је подразумијевао запослење, ријешено стамбено питање, дијете...

ГОРДАНА БОТИЋ: Јесмо, имали смо нормалан живот. У Рајловцу смо живјели и радили све до почетка рата. Нисмо се надали тим догађајима који су нас затекли почетком 1992. године.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Нисте очекивали најгори сценарио?

ГОРДАНА БОТИЋ: Не, нити на крај памети ми није било шта ћемо дочекаати.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): С обзиром на то да сте радили у великом колективу, гдје је, претпостављам, било и људи других националности, притом мислим на Муслимане и Хрвате, да ли је међу вама било неких тензија које су могле наговијестити грађански рат?

ГОРДАНА БОТИЋ: Све је било нормално негдје до појаве првих барикада у Сарајеву.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): До када сте радили, могли нормално одлазити на посао?

ГОРДАНА БОТИЋ: Не могу тачно рећи, али ја сам у „Орлу“ имала запослење на одређено вријеме. И онда ми почетком 1992. године уговор није продужен, те сам прешла у једну фирму гдје сам радила на техничком прегледу возила. Тако је било све до маја мјесеца, када ме је један човјек из фирме

упозорио да би у Рајловцу могло бити опасно, те да је боље да се у идућим данима не појављујем на послу.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То је у суштини било добронамјерно упозорење?

ГОРДАНА БОТИЋ: Јесте, јесте и хвала тим људима. Тај човјек се звао Горан, и ја сам му заиста захвална што ми је на тај начин указао на опасност. Дане сам проводила у стану, ја и муж смо разговарали да ли бисмо требали отићи из Рајловца, напустити Сарајево, склонити се негдје. Међутим, и даље смо били ту. Један дан смо кренули у град, како бисмо подигли супругову плату са банке. У кући имамо дијете од шест година, недостаје нам много тога, хране, хигијенских потрештина и осталог. Обишли смо све пословнице, од Илиће до аутобуске станице, како бисмо нашли банку у којој је било новца да се исплати плата.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Какво је стање у граду било тада? Примијетите ли на улици наоружана лица, да ли су постављени пунктови на улазу у насеља?

ГОРДАНА БОТИЋ: Примијетила сам навече кад смо се враћали у стан на Рајловац, примијетила сам неколико пунктова.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ко се налазио на пунктовима?

ГОРДАНА БОТИЋ: Наоружани, нешто, нешто, али ми нисмо били, значи, свјесни и сад ми чекамо аутобус и приђе неки човјек. Ја не знам ни ко је. Шта чекате? Аутобус за Рајловац. Каже: „Неће бити аутобуса“. Мислим, ми смо накуповали, пуне торбе носимо. Шта ћу, ајмо тражити такси, нема нам друге. Нађеш таксисту, каже ја не, за Рајловац? Ја не. Па шта се дешава? Ти видиш да се то нешто дешава, ми нисмо свјесни шта нас чека. Случајно је аутобус дошао, како је то дошао, ја то не знам. И сад пролазимо ми нормално Бућа Поток, тамо, вамо, док смо дошли. Све су то скупови, једно десет, 15 људи и нисам видјела, јер је већ ноћ. То је можда било негдје око девет.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да, нисте видјели у чијим су они униформама, каква обиљежја имају?

ГОРДАНА БОТИЋ: Не, не. И дођемо ми у стан. Не, прво се навратимо, пошто је то близу свекрва гдје ми је живјела, њен муж и породица, и зовемо је да дође горе код нас, нешто смо били купили и њој. Жена није дошла. И сад, ја сам то распаковала по фрижидерима тамо, по шкрињи, случајно на прозор погледам, ти видиш само аута из аута.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Стижу?

ГОРДАНА БОТИЋ: Не.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Одлазе?

ГОРДАНА БОТИЋ: Одлази народ. Ја прелетим комшиници.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ту су већином били Срби, је ли?

ГОРДАНА БОТИЋ: Срби, било је и Муслимана. Било је нешто мало Хрвата, ја не знам, можда двоје, троје. Наша улица је била мало Муслимана, мало Срба. Тамо други дио је био...

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како се звала ваша улица?

ГОРДАНА БОТИЋ: Моја улица Фрање Клуза 27, да, Рајловац.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Извините, да ли је то био стан, стамбена зграда?

ГОРДАНА БОТИЋ: Стан. Ја мужу кажем шта да радимо, јер није вјеровало ни он. Нешто се дешава, бјежи народ, сви из наших зграда.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Дословно као да је неко рекао народу да бјежи.

ГОРДАНА БОТИЋ: Управо. Пошто је комшиница близу мене, врата уз врата, ту је само четири станара било, ја прелетим тамо и кажем тој Јели и Зорици, жена је умрла има већ три, четири године, народе нешто се дешава. У том моменту звони телефон код њих, пошто ми нисмо имали у нашем стану телефон, зову Миленка да се мора хитно јавити у фирму.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Миленко је ваш супруг?

ГОРДАНА БОТИЋ: Супруг, мој супруг. Ја кажем овако: „Миленко, не можеш оставити мене и дијете, гдје ћеш нас оставити“. И Миленко је рекао: „Ја не могу оставити жену и дијете“. Каже: „Ништа, купи жену и дијете и у гарнизон“. И ми смо се спаковали, дијете он ставио на раме и ова Зорица, Јела и њихова...

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Који је то датум, да ли се сјећате?

ГОРДАНА БОТИЋ: То је опет крај маја, вјерујте датума се не могу сјетити.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Добро, добро, разумијем.

ГОРДАНА БОТИЋ: И ми смо улицом ишли, значи, ми се нисмо крили, немамо се гдје сакрити и дођемо доле, до те Чесме. Ја погледам, Миленко само виче само право иди, не гледај нигдје са стране. Пита он: „Гдје ћемо“? Шетамо.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ко вас пита, ко вас је зауставио? Наилазите на неку групу?

ГОРДАНА БОТИЋ: Групу.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Наоружаних људи?

ГОРДАНА БОТИЋ: Да.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесу ли имали неке ознаке на себи?

ГОРДАНА БОТИЋ: Не, нису.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Нису?

ГОРДАНА БОТИЋ: Тад нису имали.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да ли су имали оружја?

ГОРДАНА БОТИЋ: Имали су углавном оружје.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): И Ви сте могли претпоставити да су они Муслимани вјероватно?

ГОРДАНА БОТИЋ: Нормална ствар, знамо да су они Муслимани ту.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да, да.

ГОРДАНА БОТИЋ: И ми смо отишли доле у гарнизон.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То је било у простору Ваздухопловног завода „Орао“?

ГОРДАНА БОТИЋ: Да, „Орао“.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Дакле, то је мјесто гдје се и данас налази касарна „Рајловац“?

ГОРДАНА БОТИЋ: Да.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Када сте ту дошли, да ли је са вама било још цивила?

ГОРДАНА БОТИЋ: Има, све што су они могли да покупе, сви су они доле дошли са дјецом. И ми смо ту до пет сати били, ништа се није десило.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): До пет ујутро?

ГОРДАНА БОТИЋ: До пет ујутро и иде нас четверо, петеро кући. Вратимо се на стан.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Колико је то удаљено од ваше куће?

ГОРДАНА БОТИЋ: Можда једно 25 минута, 25, 30, ајд није ни битно. Вратимо се ми у стан са дјететом, тамо Зорица и Јела.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Нико Вам није улазио у стан?

ГОРДАНА БОТИЋ: Не, тад није. И то је било то што се тиче тог дана. Дакле, доле смо преноћили, и вратили се у стан, да би мени комшиница, која је била Муслиманка, а имале смо нормалан однос раније, рекла: „Гдје ви оно бјежите синоћ...“ Ја сам јој на то одговорила да ја нисам нигдје бјежала, да сам отишла и вратила се у свој стан, као што је и нормално.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То је био непријатан разговор?

ГОРДАНА БОТИЋ: Ја сам била затечена њеном реакцијом, чак сам је питала: „Јасна, шта ти ово значи?“ „Ништа, ништа“. Други дан, муж је отишао на посао, вратио се, други дан мора да се окупе да дежурају ту, шта ја знам како је то ишла и нисам ни свјесна.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да, да.

ГОРДАНА БОТИЋ: Гдје ће се дежурати, као једна је група ту, једна је доле, да се брани тај дио. Немамо ми оружја, они имају. И шта ћу ја сад, гледам, болан, ти видиш да они се наоружавају из дана у дан, али немају на себи никакво обиљежје, знаш да су Муслимани. То је тако трајало два дана, и комшија Ризво, мени се чини да се звао, послао дијете, да каже да ће данас доћи у претрес стана. Ко ће доћи, питала сам? Бећирибашић, одговара дијете.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Тај Бећирибашић је био ко?

ГОРДАНА БОТИЋ: Из друге улице.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да није био полицајац, војно лице?

ГОРДАНА БОТИЋ: Није ништа, па Муслиман.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): И то Вам је рекао тај комшија – доћи ће он у претрес стана?

ГОРДАНА БОТИЋ: Да. Шта ће наћи, немају шта наћи. Мислим, немамо оружја, немамо ништа. Морају они да виде, да прегледају стан, да ово, да оно. Они су дошли, мислим, то је језа кад ти видиш да залијежу ти за зградом. Њих је било десет, дечко један.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ви гледате како они долазе?

ГОРДАНА БОТИЋ: Да, и један дечко је дошао нама, плаче, Муслиман је био, како се звао, не знам, није нам се представио и он каже: „Људи моји, бјежите одавде, али ја морам да прегледам“. Ајмо на таван, поткровље горе, изашли, погледа доле по подрумима, ма нигдје ништа.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): У том тренутку са Вама је у стану ваше дијете?

ГОРДАНА БОТИЋ: Да.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Колико година је имало дијете тада?

ГОРДАНА БОТИЋ: Шеста, тек узео шесту.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ви се плашите највише за дијете?

ГОРДАНА БОТИЋ: Ма, нормално, дијете ми је ту. Добро, и он каже нама: „Бјежите одавде“. Добро. „Миленко, шта да радимо?“ „Ма, шта ће нам, неће нам ништа“.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Је ли Миленко ту са Вама у стану?

ГОРДАНА БОТИЋ: Јесте, био поподне. Поподне је то било негдје око четири.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Значи, тај Муслиман вас је на неки начин добро-намјерно савјетовао да бјежите?

ГОРДАНА БОТИЋ: Да.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Знао је шта се спрема.

ГОРДАНА БОТИЋ: Управо, али муж није вјеровао, а, вјерујте, нисам ни ја, јер конташ, мислим све се то ради доле, близу гарнизона „Орао“.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да, вјеровала си војсци да ће вас заштитити.

ГОРДАНА БОТИЋ: Па, да, да. То, навече смо ми морали да сиђемо, јер гађају већ са Сокоља.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Чиме су гађали, аутоматским оружјем или артиљеријом?

ГОРДАНА БОТИЋ: Не, не, аутоматске су биле пушке и ми фино одозго, таман да дијете нахраним, ми смо закључали излазна врата, морали доле у тај

подрум, већ смо ми њега средили, мислим прије тога и доле смо ми сишли. То се пуцало, то није нормално.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесу били сад у том подруму и комшије Муслимани?

ГОРДАНА БОТИЋ: Не, само Срби.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Дакле, пуцало се само по српским становима?

ГОРДАНА БОТИЋ: Само по српским становима, јер су они знали гдје ко живи. И ту смо ноћ ту преспавали, не знаш куд. У дан, опет примирја нема, ништа. Друго вече опет изађемо у стан. Навече, друго вече смо морали да бјежимо низ неко брдо.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Изашли сте из зграде?

ГОРДАНА БОТИЋ: Морали изаћи, јер се причало биће напад, побиће нас и ми сви, колико нас је било у згради, сви смо ми побјегли.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): А зашто нисте бјежали у касарну?

ГОРДАНА БОТИЋ: Нисмо у касарну бјежале, доле Јокино брдо се звало и доле била кућа у земљи, тај један дио.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То је напуштена кућа била?

ГОРДАНА БОТИЋ: Није напуштена, ту су Срби живјели и они су се распоредили гдје ће ко бити, како ће ко бити.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Они су вас у суштини прихватили ту?

ГОРДАНА БОТИЋ: Да, било нас је можда 40 ту.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Значи, већина Срба из вашег насеља?

ГОРДАНА БОТИЋ: Већина Срба, значи из сваког улаза. Нас је по троје, четворо, двоје, једно. Ту ноћ смо били доле, други дан, трећи долази човјек, не, долази Муслиманка, мала кћеркица, од тог Изета кћерка.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ко је тај Изет, извините?

ГОРДАНА БОТИЋ: Он је радио, да ли је радио у гарнизону, ја не знам, Муслиман је био, преко пута зграда је била.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Је ли био војно лице или је био војник?

ГОРДАНА БОТИЋ: Није, обични радник је био.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): У намјенској индустрији је радио?

ГОРДАНА БОТИЋ: Ма да. Каже: „Поздравио је тата и рекао да Миленко и ти бјежите одавде“.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Значи, ваш муж је био на неки начин означен?

ГОРДАНА БОТИЋ: Да.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Само су Вама рекли, никоме другоме?

ГОРДАНА БОТИЋ: Не, не и он је само на прозор рекао: „Само реци госпођи, реци Гордани“. Комшије, ја мислим стварно не могу рећи да ме је он,

да ми је нешто радио, није. Него нас упозоравао, али муж није вјеровао. По-нављам, није вјеровао и добро. Доле свекрва, и она је била срчани болесник, да негдје идемо, ма нема Бога.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): А они су остали у свом стану, је ли, или су у кући?

ГОРДАНА БОТИЋ: Они у своме стану, ту су све станови.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како се звала ваша свекрва?

ГОРДАНА БОТИЋ: Ковиљка Милидраг, њен муж, то је очух Миленков, Мирко, једна им кћерка дошла из Бућа Потока.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Из Бућа Потока исто избјегла код њих?

ГОРДАНА БОТИЋ: Да, дошла код њих са двоје мале дјеце и то је трајало навече, ми смо доле, они су се организовали. Ја сам њима кухала кафу, ту су и Срби и Муслимани дежурали.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То сте сад у њиховој згради.

ГОРДАНА БОТИЋ: Не, ми смо све у нашим зградама још увијек.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): А још увијек сте у вашим зградама?

ГОРДАНА БОТИЋ: У нашим зградама.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Значи, вратили сте се из те куће од тих људи?

ГОРДАНА БОТИЋ: Јесте, опет у станове.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Опет у станове.

ГОРДАНА БОТИЋ: Негдје око једанаест сати кад је то почело да гори, то је ту ноћ и било доле ова касарна.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): „Маршал Тито“?

ГОРДАНА БОТИЋ: „Маршал Тито“, тако је.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Кад је био напад на касарну?

ГОРДАНА БОТИЋ: Јао, вјерујте, 12 сати гори. Видимо ми то да то неће ништа бити добро и ови који су ту били, ма, кажу пусти шта се ово дешава. Ја направила да једу, ноћ. Неку сам ја, пушку су они мени неку дали, неку танцару, везе ти ја немам. Ја сам имала храбрости, ја држим пушку, не знам куд.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Нисте никада ни пуцали из пушке?

ГОРДАНА БОТИЋ: Ма какво пуцање. И сви тако скупили смо се ми ту испред наше зграде и не знамо гдје ћемо, куд ћемо. То је било тај дан, мужа су ми ујутро извели, један комшија Хидајет, јер су они ови Бећирбашићи помијешали вамо са овим. Они су имали исто моје комшије, те што су ту биле, имали проблема са њима, са том браћом Бећирбашић. Њих је петорица браће. То су екстреми.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Екстремисти.

ГОРДАНА БОТИЋ: Оно, не до Бог.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): И тај је вашег мужа извео?

ГОРДАНА БОТИЋ: Отпратио га доле док су прошли Чесму и не знам гдје и он је отишао у „Орао“.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): А Ви сте остали ту?

ГОРДАНА БОТИЋ: Ја остала ту. Моја комшиница је узела моје дијете.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Зашто и Ви нисте пошли са мужем?

ГОРДАНА БОТИЋ: Остала ради свекрве. Није мени нико крив што сам ја то урадила...

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Је ли Вам муж говорио да и Ви идете са њим?

ГОРДАНА БОТИЋ: Јесте.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Али Ви нисте хтјели оставити свекрву?

ГОРДАНА БОТИЋ: Управо. Зорица Малић, она ми је одвела дијете.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да га негдје склони?

ГОРДАНА БОТИЋ: Да га склони и такси га је возио, њу и њену кћерку и моје дијете, и они су дошли доле до, како су они дошли, до Илијаша, Вогошћа, ја то не знам. Само ми се јавила некад други дан: „Стигли смо у Београд, идемо за Кикинду“.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): И ваше дијете је у Кикинди?

ГОРДАНА БОТИЋ: Моје дијете у Кикинди.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да ли Вам је због тога било лакше?

ГОРДАНА БОТИЋ: Па јесте.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Тешко Вам је што сте раздвојени, али дијете је на сигурном, опет, колико-толико.

ГОРДАНА БОТИЋ: Дијете ми је бар на сигурном.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): И вјеровали сте тој жени која је отишла са њим?

ГОРДАНА БОТИЋ: Управо, управо, комшиница која ми је стварно спасила дијете и то је тако трајало. Навече су нас покупили Бећирбашићи, не смијемо бити на стану, већ морамо у велику зграду, сви који су остали Срби. Сви смо били у тој великој згради „Петнаестки“, и то у подрумима, и ту смо били, ето почетак јуна. То је, то је грозно. То је, вјерујте, мене сад желудац боли. Које су то трауме.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ви сте у суштини ту били затворени, нисте се ни могли кретати?

ГОРДАНА БОТИЋ: Не, не, нема кретања.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Је ли вас ико чувао?

ГОРДАНА БОТИЋ: Они.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Значи, они су стражарили ту са пушкама?

ГОРДАНА БОТИЋ: Да, стражарили да не смијемо отићи на стан, док нама није пукао филм. Мораш отићи пресвући се, узети гардеробе. У ТО мора ићи, тад је био ТО, већ су они се оспособили. Ми на стан, горе код мене обијено.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Стан је већ био обијен?

ГОРДАНА БОТИЋ: Стан је обијен, граната је у соби пукла кроз прозор, то је хаос. Подрум обијен.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ствари су испретуране?

ГОРДАНА БОТИЋ: Не дају ти доле сићи. Узели што смо узели, пар веша, мајицу, шта ја знам, пантоле, кожне ципеле ми биле на ногама. Каже овај ски-ни те ципеле, остави, то ти не треба. Шта ћу, свађа се та покојна Јела са њима, али какве користи. Поново доле у подрумима и нон-стоп нас они прате, то је тако било једно двије, три вечери. После тога, ко сад неко од њихових Бећир-башића рањен, и навече у осам, пола девет, девет, то на врата кад су почели грувати. Улазна врата су се закључавала, они су морали отворити. Ми смо сви у једном ћошку, нисмо ми били...

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ту нема ни струје, је ли, нема ништа?

ГОРДАНА БОТИЋ: Одакле струја, струје нема већ, телефони не раде мислим то. Они су нас ту ноћ покупили, нас је можда било 15, 16.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесу ту само жене биле?

ГОРДАНА БОТИЋ: Било је и дјеце и мушкараца и жена.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесте Ви већином знали те групе тих људи?

ГОРДАНА БОТИЋ: А јесам, јесам.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Све су то комшије ваше?

ГОРДАНА БОТИЋ: Све комшије. Ове једне нисам знала, мислим, схвата-те, није се то ни ходало, није се имало времена, посао, дијете, кућа, породица. Одведу нас, све са пушкама те гурају, у напуштену кућу, све је то ту близу и поставе нас сад на неке клоцеве, шта ти ја знам, не знам. Мислим, ми смо препаднути, ти не знаш ни гдје си, ни ко си, ни шта си, ни гдје те воде. Каже: „Хајмо сад, четници“. Мислим, то је почетак, какви четници, шта четници, али добро, шути. Како су нас поредали, каже мени: „Ти имаш радио-станицу у стану“. Какву радио-станицу, одакле мени радио-станица, схватите, људи, да немам. Како сам ја рекла „схвати да немам“, шамарчина.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесте Ви рекли да је код вас већ био претрес стана и да нису ништа нашли?

ГОРДАНА БОТИЋ: Причам, али не, мислим, то они не слушају нити их интересује. Не знам шта је исто тако свекрва рекла, исто њој опалише шамар.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Исти тај?

ГОРДАНА БОТИЋ: Исти тај Бећирбашић, да ли Нермин.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Један од те браће?

ГОРДАНА БОТИЋ: Један од те браће.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесу они били Санџаклије или су они били ту Са-рајлије?

ГОРДАНА БОТИЋ: Па везе вам ја немам, углавном, то је њихово село било, али одувјек су били екстреми. Држали су они нас ту, малтретирали, прво ће ми одсјећи три прста, па онда ће ми ухо одсјећи, па ме онда нагонили да кажем да сам са неким Муслиманом ту спавала. Не, нисам, нисам. Проводили су што су проводили, то је било толико мучно да сам се ја умокрила од страха.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Колико је то трајало?

ГОРДАНА БОТИЋ: То вам је било све цијели од неких девет, па нек је и пола десет, до ујутро до 11, пола 11.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Значи, није било ни спавања?

ГОРДАНА БОТИЋ: Не, то је само малтретирање, па ће ме довести до „Јабуке“ да ме убију четници, да ме моји као гађају из „Орла“, оптужују ме да сам ја од највећег четника жена. До тад мој муж никад није кокош заклао, камоли шта друго, јер ако се нешто треба заклати, он бјежи, нема га ту. Ја све јадна, нисам, није он такав. Он јест и јест. Добро. Могу ли ја, молим вас, отићи да се пресвучем, ми смо мокри... Одвојио је мене, покојног тог Мирка, неког Лазара и још неког човјека, ово је све пустио у стан, одвели их доле у подруме. Значи, заова са двоје дјеце мале, а нас четворо је остало и пустио је он мене. Ја сам отишла опет на стан, мислим отворено ти је све. Видим да нема ствари, али... И ја тако неке пантоле, неки џемпер покупим да било шта обучем. Е, каже један муслимански војник, сад ћеш ти видјети. Шта ћемо видјети? Они су нас покупили, нас четворо, ја само жена, негдје су они нас према „Соколу“ одвели, повели, ту стоје те њихове жене, дај да оне нас покољу, да ово и ту нам тек стављају крпе, вежу нас. Мислим, стављају повез да не видиш.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Вас четворо и даље?

ГОРДАНА БОТИЋ: Нас четворо, њих тројица, све су то старији људи по једно 55 до 60. Ту је неко ауто дошло, потрпали су нас, ту су оне пјесме њихове, поклати, не требају прљати метак него нож. „Ајд, добро. Возили су они нас, куд су они нас возили, дођемо у Бућа Поток. Гдје Бућа Поток, знам гдје је, али мислим, мало ја видим кроз то, али није то то.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Недовољно.

ГОРДАНА БОТИЋ: Углавном су нас ту довели, како је које излазило, тако ногама су ударали и у неки подрум гдје жељезо, све жељезо. Ту су нас четворо поставили и ту кад су почели ударати, то није нормално.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесу ли то мушкарци или жене, ко Вас удара?

ГОРДАНА БОТИЋ: Двије жене су довели, Јасмина и не знам та друга како се звала, нисам могла име јој упамтити. Знам да је једна плава, једна црна, али то кад удари, као да неко мушко удара.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесу ли оне биле у униформи некој, је ли Вама свезан повез?

ГОРДАНА БОТИЋ: Свезан, све немају да скидају повез. Тукли нас од 11 до два. У два се утиша и сад, како ми сједимо ко штруце, тражимо ми воде. Хоћете ли већ шта. „Ајд, добро. Сједи, сједи, чујемо ми опет неко долази на врата. Нема више, ти не можеш да поднесеш батине. Ја сам сва црна значи била. У по фрке, како сам ја чула још само по једном, стражар је ту, да не смије више нико ући, да ово, да оно, каже само по једном и сад ко ја мало видим кроз тај свој повез мало свјетлости. Кад је мени то додијало, то ударање, ја сам између њих тројице тамо негдје се забила у тим жељезама. Како су они њих по два, три пута ударали, поново изашли, ја се поново вратим, храброст не знам одакле. Прошло је од тога неколико времена и долази неки војник и каже: „Он је Аркан“. Био онај најгори екстремиста што је био у Сарајеву, погинуо је он, али не знам како се зове.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јука Празина.

ГОРДАНА БОТИЋ: Јука Празина. Као Аркан.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Он је дошао?

ГОРДАНА БОТИЋ: Да, али се представио као Аркан. Говори нам да нас нико више неће тући, даје нам по цигару, тај очух је узео цигару, ја да узмем, ма нема шансе. Мислим стварно, не могу. Е, неће нас нико дирати до сутрадан. Сутридан ће нас наводно превести негдје. И стварно више нико није ушао. Ту ноћ, то је већ три, четири сата. Опет ми јадни тражимо воде. Каква вода, ти значи не једеш 24 или 48 сати ништа, да ти је само кап. Долази јутро, долази неки тип, каже мени: „Јеси ти Ботић Гордана?“ Ја не могу нешто сакрити, оно што јест. Ја онако главом. Каже: „Имам пријатеља, сад да те возим гдје мислиш да се вратиш“. Рекох на Рајловац.

ГОРДАНА БОТИЋ: Каже он мени: „Да ли си ти нормална“? Јесам. „Знам гдје ти је муж. Некако ћу те до Бријешћа пребацити, па ћемо ми бити у контакту како ће доћи по тебе“. Ту видиш, скину ми фино онако мало онај повез, видиш каже онај прозор, док ја све обезбиједим. Овде ћеш на овај прозор, додаћеш ми руке, ја ћу те извући. Није прошло пола сата, њих шесторица, „Ајмо четници“. Куд ће сад? Куд?

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): А нема тог који је причао са Вама?

ГОРДАНА БОТИЋ: Нема га, нема га, јер су ови упали и сад док су они нас изводили из тог подрума, имају степенице. Богами, хи, хи. Ја једна не могу да идем, не могу, немам снаге.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Неће ноге.

ГОРДАНА БОТИЋ: Неће ноге. И он приђе стварно, узме ме фино за руку, „ајд полако уз степенице једна, друга, трећа, пета, десета, двадесета. Само да

ми те угурати у ауто, јер види да сам најмлађа између њих. Он је мене некако угурао у то ауто, ја кад су ова три, кад су њих тројицу, то је ударано човјече нема с чим није, са кундацима, ногама.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ову тројицу осталих?

ГОРДАНА БОТИЋ: Ову тројицу, ја кажем свекар.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Можете само поновити њихова имена те тројице како се звала?

ГОРДАНА БОТИЋ: Мирко.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Презиме?

ГОРДАНА БОТИЋ: Милидраг.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Добро.

ГОРДАНА БОТИЋ: Тај... не могу се више сјетити, јер давно је то стварно било. И возе, возе, каже сад идемо доле на мост Миљацка.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Врбања мост, који?

ГОРДАНА БОТИЋ: Није Врбања мост, овамо негдје, не знам. Е ту ћемо их поклати и бацити. Ја „Оче наш“ нисам толико знала, вјерујте, али сам се молила Богу и учила „Оче наш“. И сад, како свјетлост, ја мало видим, аха, пролазимо ми тај мост, реко‘ хвала Богу, али гдје идемо, не знам. Возе, возе, возе, куд су они све возали, ти Бога питај, само наједанпут стаде ауто, већ долазимо тамо гдје „Виктор Бубањ“, али нисам знала да је то „Виктор Бубањ“ и њихов војник дигну рампу, да прођемо. Шта возите, пита их? Четнике. И пропусте они. Код њих су, значи, наоружани су они и сад горе, како прилазимо, каже: „Прво одстраните оружје, оставите“. Кога возите? Четнике. Каже: „Ја видим само три човјека и жену“. Ко су четници? Не зна и горе опет уза зид. Руке прегледају, ја не могу да стојим човјече. Док су они нас ту распоредили, ту негдје, моја ћелија била „17“, а гдје су ову тројицу одвели, ја то не знам, јер су посебно за жене, посебно за мушкарце имали просторије. Мене кад су увели у ту ћелију „17-ку“ њих је било десет жена.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Само жене?

ГОРДАНА БОТИЋ: Саме жене ту, ја једанаеста.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): На шта су оне личиле?

ГОРДАНА БОТИЋ: Не до Бог никоме, Мира једна, од војног лица жена, она је исто модра. Њој је лице све поломљено.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Не сјећате се њезиног презимена?

ГОРДАНА БОТИЋ: Не знам, знам да је од војног лица. Раденка, ни њој не знам презиме, то је дјевојка била мало, да не кажем, знате шта су њој радили, не до Бог.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Мислим, то је што сте Ви присуствовали, али...

ГОРДАНА БОТИЋ: Да, али док сам ја горе била и ту да донесу вечеру, чувар је био пријатан, шта ја знам ко је, не знам. Мене је та Мира прихватила, она је негдје у Београду, она је давала изјаве, али сад како се презива...

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Добро, добро.

ГОРДАНА БОТИЋ: Е, каже, вечера нека пура. Дај ми воде, ја говорим Мири, она говори мени ја те прихваћам, шта је четири кревета, а нас 11 доле на оним душецима, ма нису војнички они. Ја сам са њом, жена мислим било је шта, али сам ја са њом спавала и она је мене прихватила и тај је донио да једем. Нема Бога јести, човјече. Ту смо ми преспавали, друго јутро, је л' треће, не знам, кад требамо у ве-це, долази женска, отвара, она те води до ве-цеа, то ти је све брзина, галами, враћа нас, притвори врата, некад закључају, некад не, ту ћелију. Онда вјероватно воде мушкарце. Треће јутро ме, ја мислим треће, изгоне да чистимо, из сваке ћелије по двије, три. Ја сам то јутро, они су мене тамо да то чистим, то навече ти је само чујеш крикове мушке.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Значи, чују се по ноћи крикови мушки?

ГОРДАНА БОТИЋ: Аааа, то је убијање било, убијање.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Значи, није се могло ни заспати?

ГОРДАНА БОТИЋ: Ма, какво спавање, човјече, она мени зачепи уши и само виче: „Не обраћај пажњу“. Како не обраћај, човјече, кад ти чујеш колико мушко плаче, ајд жене, некако је другачије, али мушко.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да.

ГОРДАНА БОТИЋ: Јој, мајко моја, да чистим, ма нема Бога.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Шта сте чистили?

ГОРДАНА БОТИЋ: Крв.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Значи, трагове мучења?

ГОРДАНА БОТИЋ: Од мучења крв, ми да чистимо. Ја сам дошла до купатила некако и нема, алелуја, ту сам се онесвијестила. Мене је неко ту прихватио и однио ме у ћелију. Ја сам, каже, била зелена, жута, не знам, само знам кад сам себи, како су ме прскали, мокра, видим човјек стоји на вратима неки висок, имао је подочњаке овал'ке. Гордана, како си, реко' одакле ја овдје, шта ми је било? Ништа.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ви сте се вратили у исту ћелију вашу?

ГОРДАНА БОТИЋ: У исту ћелију, ујутро на испитивање. Ајд, добро испитивање, шта ће ме испитивати.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ко Вас је испитивао, јесте знали иког?

ГОРДАНА БОТИЋ: Нисам знала, али сам послѣје сазнала да је био неки Зоран.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Је ли Ерцег?

ГОРДАНА БОТИЋ: Није, није био. Ово је био Србин, а Ерцег тај, шта је он радио горе, то је катастрофа. „Ајд, неки Есад, Фуад је мени дошао и фино овако у хелији, једини што ми је доносио чоколаде, цигаре и сок. После сам...

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Тај Фуад?

ГОРДАНА БОТИЋ: Да, тај што је радио, Фуад. Кад је он у смјени, покуша он нас извести, ако је неко други тамо, враћа те одмах у хелију, не смије ни он. Ја сам се распитивала после кад сам изашла, не, прије него што ћу изаћи, сазнам ја ко су они, и Есад и Фуад. За Зорана сам сазнала кад сам изашла из затвора, од исто колегице која је била горе, само што је она прије мене размијењена, ја после. На испитивање горе, њих двојица, ја жена силазим низ степенице, није тај мој испитивао, неко, шта ја знам, други, ја само видим да жена иде и да је крвава, реко' готова сам и ја. Додуше, био је и доктор, прво нас је прегледао и он је рекао: „Ја ово доживио нисам да је жена оволико модра, црна“. Ребра се виде, са 63 киле, изашла са 32. Добро, ја горе дођем на испитивање, сједе њих двојица, приђем ја. „Сједи“, сједнем, шта ћеш, нити знаш ни ко је, ни шта је, углавном сједи и шути. Иде тај човјек, носи мени цигару, пошла ја, кажу ми: „Ајде смири се, ништа ти нећемо, ајд запали“. Ма, не могу људи моји, ја већ шапћем. Он фино, овако за руку, и ја испушим и само овако стави бунт папира. Ма, слушај каже, Гордана, видиш ове папире? Кажем, реко', видим. Ово су ти послали са Сокоља да те никад живу не пустимо, да ти је муж кољач, да ти је, шта ја овдје, каже, радим. Слушај, буди добра, буди пажљива, немамо ми тебе шта питати, немамо шта. „Фино испуши цигару, нека те мало“, као да се види да су они мене испитивали. Ма ништа ме човјек није питао и само је рекао: „Гдје би ти, сад рецимо да те пустимо“?

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Гдје би отишла?

ГОРДАНА БОТИЋ: Па, рекох, да идем у Колонију. Јебала те Колонија, хало, жено, дођи себи, нема Колоније. Па, рекох, да ли би' могла на Добрињу. Браво, каже, јеси паметна, шта ћеш под Добрињу. Рекох, не знам. Ја се извињавам, та Драгица, од тог војног лица из Илијаша, она је убијена у „Виктор Бубњу“, то знам. То је најбоља жена коју сам ја могла видјети. Њу су изводили, значи сваку вече у 12, а у шест ујутро се враћала и на крају су је убили да не би то изашло у јавност, али то добро они знају који су. Горе су екстреми радили, екстреми, значи у „Виктор Бубњу“, екстреми. Доносе ти доручак, то су ножеви, то су пиштољи, оно доживјети, ја стварно не знам. Хајд, сиђем ја одозго доле, каже он, тај: „Покушаћемо да убрзамо размјену“. Добро. Тражим ја, да опростите, уложак. Шта ћу, морам. Каже ова мени, која нас водила у ве-це: „Хоћеш нешто друго да ти донесем“. Ништа више, не смијеш проговорити и Мира скочи и каже: „Треба жени уложак, има жена циклус, зашто јој не дате“.

У том моменту, ја не знам одакле тај тип. Шта, каже, нема, све што тражи да јој се донесе и ја више причати нећу. Ја више тог човјека не виђам. Иде размјена након 25 дана.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Значи, Вас нису тукли за то вријеме?

ГОРДАНА БОТИЋ: У „Виктор Бубњу“ не. Не, ово сам преживјела.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То не значи да није било насиља.

ГОРДАНА БОТИЋ: Било је ту свега и свачега, пријетње, значи кад ти прође.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Је ли тучен ико од тих, из те групе жена које су биле са Вама у ћелији за вријеме вашег боравка?

ГОРДАНА БОТИЋ: Ту није, а прије тога јест, то је, то је, свака је била пребијена, свака, значи жене од 67 година.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесу ли оне причале шта су преживјеле док Ви нисте дошли, како су према њима поступали?

ГОРДАНА БОТИЋ: Па јесу, било је ту и силовања.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Значи било је силовања?

ГОРДАНА БОТИЋ: Јесте. Па су их онда нагонили да морају да раде, па су морале у кухињу да иду да раде, па крале хљеба, нешто широко обуче па украде по двије, три шњите хљеба, донесе вамо. Храна им је катастрофа била. Каже хранили нас и они били добри, а ми не. Оно ко није доживио и ко није прошао ону патњу и онај пакао, не може се испричати. Идемо ми на размјену након дужег времена на Врбању мост.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Је ли то било јутро или поподне или како?

ГОРДАНА БОТИЋ: Негдје око један поподне.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Покупили све вас из те ћелије?

ГОРДАНА БОТИЋ: Па нисмо баш сви. Овај је њихов управник ваљда мало ургирао да би' ја изашла, али то је све било поводом мог дјевера Душка Мићића, пошто је он био у специјалној јединици.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): У специјалној јединици полиције?

ГОРДАНА БОТИЋ: Полиције, полиције, није био код Викића, него полиција, јер и та двојица су имали жене, били ожењени Српкињом, и Фуад и Есад. Они су мени писали на тоалет-папир да им пронађем жене, али мислим, од тога ништа није било. Убацили су ме у ауто и овај мени каже: „Некако гледај напријед да сједнеш“. Сад, нормално, како смо ми изашли...

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То је неки бус, минибус?

ГОРДАНА БОТИЋ: Аутобус „Орао“, ВЗ „Орао“. Јој, реко', дошли из „Орла“ по нас, ја се обрадовала аутобусу, човјече, ма јеее, чим сам видјела аутобус, то је наш аутобус.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Тражите сламку спаса.

ГОРДАНА БОТИЋ: Да, и сад идемо на Врбању мост и нисам ја успјела да сједнем напријед, 15, него сам сјела тамо, 17, седамнаеста била и сад иде, пуцају стварно, они пуцају, нема ту ко да пуца, не може Србин пуцати никако.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Они контролишу насеље читаво.

ГОРДАНА БОТИЋ: Нормална ствар и сад између зграда...

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Пуцају ли по бусу?

ГОРДАНА БОТИЋ: Пуцају они по аутобусу, они пуцају иначе, иначе. Ово 15, имале су ознаке оне, како да кажем, мале заставице преко моста Врбање. Ту су пустили то 15, а отуда да пређе 20 њихових, е то су запуцали. Поново нас враћај горе у осам сати у „Виктор Бубањ“.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како сте се Ви тада осјећали?

ГОРДАНА БОТИЋ: Не до Бог, ем су пјани, ем ударају, ем те малтретирају. Они су нас угурали у тај аутобус поново, људи је било крвавих, знаш шта значи кад кундак. Ја сам, некако, овај неки је мене угурао испред себе, он је из Фоче, он је јако, јако настрадао, а овај са фиксатором ја не знам да ли је преживио. Човјека довести са фиксатором, ја мислим, али, цаба, он је Србин. Врати нас горе на пријемно.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): И мушкарци су ишли на размјену?

ГОРДАНА БОТИЋ: И мушкарци и жене, све из хелија по једно троје, четверо, откуд знам.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како се звао тај затвореник из Фоче?

ГОРДАНА БОТИЋ: У „Виктор Бубањ“ је радио у пошти, главна пошта у Сарајеву, али не сјећам се имена. Њему су братића на колац набили од шест мјесеци. То сам запамтила врло добро. И врати нас горе и каже: „Одакле тебе, побогу, па нема само што си жива сунце ти не јебем“. Па шта ћу сад, шта да радим?

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То Вам је рекао тај што је рекао да гледате напријед некако да сједнете?

ГОРДАНА БОТИЋ: Да. Хајд, ја у хелију кад су ме довели, ова Мира каже шта је с тобом, мајке ти, како ниси могла мимо? Не може, Миро. Каже: „Шта ти је то ту“? Ударали. Шта је, нисам сама пала, сама се ударила.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ви све то вријеме не знате шта је са човјеком Вашим, гдје је он?

ГОРДАНА БОТИЋ: Не знам.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Не знате ништа?

ГОРДАНА БОТИЋ: Не.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Нико није ништа ни говорио?

ГОРДАНА БОТИЋ: Није, не. „Ајд спавај опет ту, ма које спавање, нема спавања. Трећи дан поново. Послије два-три дана опет су тражили, а тад је била размјена, не знам, не знам. Није више била на Врбањи мост него негдје доле према, не знам, не знам.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Немате представу?

ГОРДАНА БОТИЋ: Не, не, не, од пуног аутобуса нас, знаш колико је прешло на ову страну, 20.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Од вас којих је било у аутобусу можда 40, 50?

ГОРДАНА БОТИЋ: Педесет, двадесет. Је, овај из Лукавице што су дошли аутобус, на крају минибус, човјек није хтио ни нас. Ја, каже, борим се да пређете у размјену, да дођете вамо, а била је међународна с нама тада и ови црнци, шта ја знам, кад су ушли мени глава овако. Приђе стварно човјек, нешто он прича, откуд ја знам, и овај један се окрену и каже: „Пусти је, видиш да је напола мртва жена“. И он само рукама и ту су нас размијенили. Остали се вратили по Сарајеву, више никад нису ни изашли, јер су настрадали. Нас је јебавао и овај Србин што нас је преузео, не требате ни ви, идите у Сарајево, вратите се на своје станове. Човјеку криво, јер бори се да што више пређе људи. Те стан, па сви смо ми оставили станове и све смо оставили, значи изашао си го и бос.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Све што сте имали оставили сте тамо.

ГОРДАНА БОТИЋ: Вјерујте, нисам имала веш да понесем, имала сам, али нису дали, то је катастрофа. Ја сад нећу једно десет дана доћи себи.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Реците нам кад сте размијењени гдје сте отишли?

ГОРДАНА БОТИЋ: Отишла у Лукавицу.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): У Лукавицу у касарну, је ли?

ГОРДАНА БОТИЋ: Да, у касарну, ту су нас они прихватили и ту мораш да даш изјаву, тек други дан су нас пустили.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесу довели доктора да вас прегледају?

ГОРДАНА БОТИЋ: Били су, били су и доктори. Прегледали мене, кад су видјели, то је била катастрофа. Не до Бог, сад да имам слику да вам покажем. Муж кад је дошао, није ме познао.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесте, сад кад сте Ви дошли тамо, кад сте ослобођени и размијењени, кад сте дошли код наших органа јесте ли одмах, наравно, питали за мужа, гдје је, шта је?

ГОРДАНА БОТИЋ: Већ је муж дошао да ме тражи.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): А он је вас?

ГОРДАНА БОТИЋ: Он је тражио мене и он је знао, није знао, него му је тај колега јавио да има размјена тај дан, али тај дан је доста погинуло његових те рођака, те стричева, схватате. Онда кад је он дошао по мене, мени долази портир и каже: „Ајд сиђите госпођо, доле вам је муж“. Ја како сједим на кревету, ма

нема Бога устати, хоће ли ме прихватити такву каква јесам? Ништа, ја сједим, „ало госпођо ајмо доле“. Реко‘, ја не могу устати. Човјек пришао и полако низ степенице доле. Муж окренут леђима и овај говори ево је, господине, ево ти супруге. Вјерујте, он је само погледао овако и окренуо се. Готово је, сад ме неће ни он. Куд ћу? Шта је Миленко, шта ти је? Човјек плаче, каже: „На шта то личиш“.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Тешко му.

ГОРДАНА БОТИЋ: Шта ја знам, кост и кожа. Па су ми онда, кад сам изашла, ја сам доста, двије године, пила апаурин. Иначе, трауме су остале. Те трауме никад у животу неће изаћи. Ноћима сањаш како пријете, шта су радили и пријетили су ми дуго ти Бећирбашићи. Била сам ја и на суду, никад ниједан нису осуђени. Поново су ме требали звати, не.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Значи, био је покренут некакав поступак?

ГОРДАНА БОТИЋ: Јест био покренут.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То пред Судом БиХ или ентитетским судом?

ГОРДАНА БОТИЋ: Била доле у „Виктор Бубњу“ и кад су ме питали је л’ признате суд, реко‘ не. Ја знам да сам овдје била, да сте ме овдје малтретирали, тукли, довели ме овдје мртву. Гдје су ти Бећирбашићи, ниједан није осуђен.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Је ли био иједан од њих оптужен?

ГОРДАНА БОТИЋ: Ниједан још није оптужен, ниједан.

ГОРДАНА БОТИЋ: Не, не, јер одавде сам имала обезбјеђење, они су ме возили доле, јер ја сама не би смјела отићи. Вјерујте да не би, а то је испитивање било три, четири сата пуна.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То је била психичка тортура.

ГОРДАНА БОТИЋ: А овај на припреми, немој да би шта слагали, има све да кажете. Реко‘, ја ћу све рећи истину. И да признам овај суд? Па не могу признати кад сам овдје лежала. Нисам само ја, многи Срби су овдје заглавили.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да, Ви сте имали срећу да изађете живи из „Виктор Бубња“.

ГОРДАНА БОТИЋ: Управо, та Драгица није. Па кад су ме пустили ту до његове родице, мужеве, треба 15 минута, ја сам ишла два сата. Не могу, не могу, желудац ми је дошао овако, а само таблете. Је ли видим скуп, немој ме, молим те, у скупове. Имаш фобију, имаш страх и сад постоји.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Кад сте први пут видјели дијете, сина?

ГОРДАНА БОТИЋ: Ја сам сина видјела 1993. године?

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Тек деведесет треће? То за једну мајку не може бити ништа горе него да је раздвојена од дјетета.

ГОРДАНА БОТИЋ: Не знам, ја само кажем не до Бог поново доживити, па боље се убити.

ТРАНСКРИПТ - ЈЕЛЕНА ГАЧАНИН ИЗ БРАДИНЕ, (ОПШТИНА КОЊИЦ), 9. ЈУЛИ 2024. ГОДИНЕ

ЈЕЛЕНА ГАЧАНИН: Зовем се Јелена Гачанин, дјевојачко презиме је Глиго-ревић, и родом сам из Брадине, рођена сам 2. октобра 1983. године у Сарајеву. До почетка ратних збивања живјела сам у Брадини, гдје сам имала једно сретно дјетињство са породицом – оцем, мајком и братом и наравно са ширим члановима породице.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ви сте били најмлађи члан породице. Како се сјећате почетка ратних догађаја у вашем мјесту?

ЈЕЛЕНА ГАЧАНИН: Најраније чега се сјећам јесте почетак сукоба на територији града Сарајева. Наиме, мој отац је радио у Сарајеву, а брат се тамо школовао

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ваш отац је свакодневно путовао на релацији Сарајево–Брадина?

ЈЕЛЕНА ГАЧАНИН: Тако је, Сарајево и Коњиц су били повезани жељезницом и он је возом путовао на посао. Мајка и ја смо већину времена биле саме кући, а ја сам тада, 1992. године, похађала 2. разред основне школе. Почетком тог рата, односно ратних дешавања у Сарајеву, у априлу мјесецу су се појавиле барикаде широм града и већина путева је била блокирана. Ја се не сјећам на који начин су се њих двојица извукли из града и дошли у Брадину, након чега су престали одлазити за Сарајево. Почетак тих немилих догађаја у Брадини десио се 25. маја 1992. године, то је већ историјски познат догађај.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Само мало, када је ваш отац дошао из Сарајева, да ли је говорио у кући шта се тамо дешава и каква је ситуација?

ЈЕЛЕНА ГАЧАНИН: Како да не. Причао је он, а причало се и у медијима. Ми смо све то могли и пратити путем телевизије и радија, само што сам ја била исувише млада да бих схватала праву опасност свега тога. Сјећам се да је тај последњи дан када се вратио из Сарајева био сав преплашен и да је оно што је он запазио било страшно. И сам се чудео како је успио да се врати до Брадине, која је била мислим око 60 километара удаљена од Сарајева, са све муслиманским мјестима између. На путу ка Брадини примијетио је наоружање, концентрацију муслиманске војске, припреме барикада и друго.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да се вратимо на 25. мај 1992. године. Шта се тога дана дешава у Брадини? Чега се Ви као осмогодишња дјевојчица сјећате?

ЈЕЛЕНА ГАЧАНИН: Брадина је 25. маја званично нападнута. Кад су кренуле припреме напада, ја не знам, није ми познато, али се тог 25. маја 1992.

године јако добро сјећам, иако сам у том периоду имала осам и по година, дакле била сам други разред основне школе. Нисам била ни завршила друго полугодиште, настава је још требала да траје. Сјећам се да је напад кренуо у неким послјеподневним часовима. Одједном су се чули пуцњи са свих страна, експлозије, вриска и цика, много дима... Као да сам се налазила усред неког партизанског филма са Батом Живојиновићем у главној улози, уз које смо одрасли. Немаш појма шта се дешава и несвјестан си ситуације.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Гдје сте се Ви налазили у том тренутку?

ЈЕЛЕНА ГАЧАНИН: У својој породичној кући, која је у том тренутку била пуна народа. Заборавила сам да кажем да су се нама раније доселиле двије породице које су избјегле из Хаџића, због страха од муслиманске војске. То је била наша фамилија, мајчини брат и сестра са својим породицама. Презивају се Главаш и Крстић. Они су код нас стигли 15 дана раније јер су њихове куће биле окружене муслиманским снагама и страховали су за безбједност дјеце.

Сматрали су да је Брадина, као чисто српско мјесто, много сигурније. Дакле, можда нас је било двадесетак у нашој, и у кући очевог брата, које су биле једна поред друге. Када је кренуо напад, ми смо се спустили у подрум. Зашто у подрум? Те наше куће имале су дебеле зидове у земљи и старији су мислили да смо ту сигурнији у случају удара граната или бомби. У току напада нити мој отац ни његов брат нису се налазили код куће, дакле, ми смо сами, без главе породице. Њих двојица су још раније отишли на неку одступницу да држе стражу у случају напада, како би покушали одбранити село. Већина старијих мјештана нашег села се налазила на том неком брду, како би извиђали ситуацију и могли упозорити остале на напад.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Шта се даље дешава?

ЈЕЛЕНА ГАЧАНИН: Сјећам се да је у подруму владала велика паника. Међу нама је и беба која има 13 мјесеци, дојенче. То је од татиног брата дијете, које се наравно не може смирити и које константно пишти, плаче. До нас је у међувремену стигла информација да је у Доњој Градини код школе побијено и поклано све српско што се затекло, муслиманске снаге су дакле већ упале у Брадину. Ми смо удаљени неких пар километара од тог мјеста, и наравно очекујемо исти сценарио. У међувремену је пао мрак, и неко је предложио да изађемо из подрума и кренемо према засеоку Јасика. Сада са овим годинама размишљајем гдје смо ми уопште кренули када се Брадина просто налази у котлини окружена са свих страна брдима које контролишу муслиманске снаге, али ето неко је ваљда у паници рекао: „Идите, изађите из куће и крените према Јасици“ и ми смо стихијски то и урадили. Тај збјег је нешто што сам јако добро запамтила, јер ми је то било јако трауматично искуство. У групи се налази

између 40 и 50 људи, крећемо се макадамским путем по мраку. Ја на леђима носим руксак, са нешто књига, неком храном и својом омиљеном лутком, коју сам убацила унутра. Када смо дошли на пола пута до Јасике, са свих страна почели су да фијучу меци по нама. Од метака пршти камење, велика прашина се створила, народ вришти, бјежи се на све стране. Поред тог уског макадама налазио се поток у који сам упала. Како сам била ситније грађе, вода је почела да ме носи али је неки старији човјек видео шта се догађа и спасао ме је.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да ли ви видите непријатељске војнике који пуцају по вама?

ЈЕЛЕНА ГАЧАНИН: Не, не. Пут којим се се ми кретали према Јасици је у суштини шумски пут, тако да се нападачи налазе унутар шуме. Још како је била ноћ, ми нисмо могли ни видјети одакле се пуца. Неко од старијих из групе је повикао да се враћамо у село, да се не може напријед и да немамо другог избора. У том збјегу мој брат Александар се губи, мајка плаче и дозива га, али од њега ни трага ни гласа.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесте Ви уз мајку?

ЈЕЛЕНА ГАЧАНИН: Да, ја сам уз њу, држим је за руку. Поред нас је стрина која држи малу бебу још увијек у пеленама, у повоју, доји је путем, нема ништа друго да јој да како би је нахранила. Када смо се вратили пред нашу кућу, схватили смо да нема ни дјеце од мајкиног брата, који су били смјештени код нас. Они су били вршњаци мог брата Александра. Мајка је очајна, немоћна да уради било шта већ да чека судбину... Сваки следећи минут очај је све већи јер се они не појављују. Сјећам се да је мрак, вјероватно је касно у ноћ, маму покушавају да смире да је брат ту негдје, да ће се појавити, да зна гдје је кућа и да је велики. Тада се појављује тата, сав мокар, блатњав и задихан и каже да су се муслимани већ спустили у село те да је питање минута када ће стићи и до нас. Не остављају ништа живо иза себе, морамо негдје да се склонимо. Мој отац се иначе прије рата бавио ловом, то је била породична традиција која се преносила са кољена на кољено. Говори нам да недалеко од куће има неки гај, и на њему ловачки бункер као нека земуница која је добро сакривена, те да се упутимо тамо како бисмо се сакрили од нападача. Онда узима мене за руку и ми крећемо у том правцу.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како се ти осјећаш у тим моментима, да ли си била у страху или је то била нека збуњеност, имајући у виду да си тада имала непуних девет година?

ЈЕЛЕНА ГАЧАНИН: Апсолутно збуњеност. Ја нисам била свјесна ничега што се дешава пред мојим очима и евентуалних последица свега. Ја само знам да ме неко држи за руку, негдје треба да идемо, неко вришти, нема ми брата,

стотину људи је око мене, трчи се, бјежи, просто немаш ти времена за страх. Ја сада имам страх када причам о томе и присјећам се свега, а тада је то била само паника и збуњеност. Сјећам се да смо дошли ту у земуну, а то је у суштини била класична рупа у земљи без ичега. Ушли смо доле у ту рупу и тата је неко грање навукао преко нас. Поломио је неко шибље и и прекрио нас са тим.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Колико вас је било на том мјесту, да ли је то само ваша породица?

ЈЕЛЕНА ГАЧАНИН: Мислим да нас је било можда 8, оно што је остало од наше двије куће. Са нама је била и тринестомјесечна беба, која је константно плакала, што је потпуно нормално имајући у виду да је без хране, воде и у земљи.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Колико дана сте се крили на том мјесту?

ЈЕЛЕНА ГАЧАНИН: Ту смо били четири дана, али ја вам причам о том првом моменту када смо стигли у ту земуну. Беба је плакала гласно, а неко од наших је са себе скинуо мајицу и опарао, како би дјетету завезали преко уста. Не можеш малом дјетету објаснити да мора бити тиха док не прођу непријатељи и не удаље се од нас. И заиста се сјећам тог топота војске, сјећам се тог ломљења грана, чује се док они пролазе, ногама газе око нас... То је било заиста језиво.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Непријатељска војска је прошла поред вас и нису вас открили?

ЈЕЛЕНА ГАЧАНИН: Тако је. Они се крећу кроз шуму, прелазе преко нашег гаја и ми то чујемо. Имам осјећај да нико од нас није ни дисао како се не бисмо открили. И заиста, они су прошли даље, а ми смо осјетили олакшање. Остали смо цијелу ноћ у земуну скупљени једни уз друге. Ускоро је почела свитати зора. Тада до нас долазе татина два даља рођака са женама и дјецом. Они су се такође бавили ловом па су знали за ту земуну. Били су у шуми под ведрим небом, али су се плашили да не буду откривени, те су дошли до нас. Сјећам се да их је мама одмах питала да ли су игдје видјели Александра, а они су рекли да га нису срили. Нас је сада већ превише за тај мали простор, нема се довољно ваздуха, без хране смо и воде и сваким даном постајемо све очајнији. Тата је устајао у зору и са буковог листа је накапавао росу на чеп од флаше како би малом дјетету дали да пије. Његова мајка је дехидрирала и изгубила млијеко, а беба је већ почела да плави од недостатка хране и воде. Том росом са листа дијете је буквално држано у животу, али старији су знали да неће још дуго издржати. Када се видјело да више није рјешење да се кријемо без хране и воде, отац и рођаци су размишљали шта да раде. Причали су да ли да покушају да нас избаве шумским путевима до српске територије, али проблем

је био што нису били сигурни да ли ћемо ми дјеца издржати тај напор. Друго и одлучујуће, отац није желио да иде, а да не зна шта му се десило са сином. Сјећам се да је у тим моментима рекао: „Не могу ја да одем, а можда ми дијете лежи мртво негдје у потоку.“ Тако су на крају одлучили да се предају. Тата је прво изашао из земунице да осмотри стање и види шта се дешава око нас. Када се вратио нама, рекао је да је видео двојицу војника како су пуцали на нашу кућу и да се иста запалила. Она је изнутра била опшивена ламперијом, тако да је веома брзо планула. У стричевој кући поред налазила се бака, очева мајка, која је била непокретна. Она је остала у кући када смо ми кренули у збјег и претпостављали смо да се она и сада налази унутра.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како се она звала?

ЈЕЛЕНА ГАЧАНИН: Грозда, Гроздана Глигоровић. Ми нисмо знали да ли је она сада у кући или ју је неко изнио. Јер било је је још старих који нису хтјели напустити домове због стоке.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Шта се даље дешава?

ЈЕЛЕНА ГАЧАНИН: Отац и рођаци су ставили бијеле поткошуље на штап, подигли високо у ваздух у знак предаје, и повели нас према нашим кућама. Сад замислите ситуацију да се предајете непријатељској војсци која вам је запалила кућу, гледате својим очима како вам нестаје сва имовина, како све одлази у ваздух. Не могу вам описати какав је смрад био у ваздуху. Они нису палили само куће, палили су и пратеће објекте. Штале су запаљене, стока је рикала, живо месо је горело.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Шта сте затекли када сте стигли пред кућу? Да ли је било непријатељске војске?

Не, војска је у међувремену отишла. Када смо стигли у двориште, затекли смо баку како лежи под дрветом. Њу су заиста изнијеле комшинице из куће и оставиле ту. Стричева кућа није запаљена. Питали смо баку како је преживјела. Она је рекла да је војска упала и питала је гдје се налазе остали чланови породице на шта је она одговорила да не зна, да је стопостотни инвалид, те да је радије убију него да ју малтретирају. Нису ју злостављали, испретурали су кућу, покупили неки новац и драгоцјености и отишли.

Након тога, ми смо ушли у стричеву кућу, покупили хране што је остало и почели да једемо јер смо били исцрпљени.

Док смо јели, није прошло много времена, пред кућу је стигло ауто лада нива, на коме су била обиљежја тзв. Армије БиХ и ХВО. Они су били здружене снаге које су нападе Брадину, то причам сад из ове перспективе, ја то тада нисам знала. Запамтила сам добро то ауто јер су таква возила користили шумари и ловци које сам раније често сретала у Брадини. Из аута је изашла

њихова војска. Обавили су разговор са мушким члановима наших породица и рекли су им да морају поћи са њима на испитивање те да ће их након тога вратити кући. Убацили су их у ниву тако да смо ми остали сами, жене и дјеца.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да ли су непријатељски војници некога од вас тукли тада?

ЈЕЛЕНА ГАЧАНИН: Не, не. Мислим да нису зато што је један од њих препознао нашу породицу, те их је поштедио физичког злостављања тада. Одвезли су их према Коњицу. Ја се и данас сјећам те сцене када ми одводе оца. Ја се питам зашто га воде, гдје ће са њим... Није он свезан, нема он лисице, али оде, он негдје оде. Наравно, они су њих одвели у логор, нису их вратили и ми смо остале саме у тој кући чекајући судбину. Тај дан се више нико није појавио код нас. Онда је мама одлучила да тражи тијело брата по селу, јер је на свим могућим мјестима било и људских лешева и лешева од стоке. Замишлите сада једну деветогодишњу дјевојчицу како се кроз запаљено село креће између мртвих људи и животиња уз невиђени смрад трулежи и гаражи, то је било као хорор филм.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То сте свакодневно виђали?

ЈЕЛЕНА ГАЧАНИН: Мени је послје било забрањено да излазим ван управо како не бих гледала те призоре. Након тога жене које су остале у селу почеле су да скупљају посмртне остатке убијених и да их упогавају у дворишту цркве, како их животиње не би скрнавиле. Заиста, Доња Брадина је више страдала него Горња, зато што су се нападачи сконцентрисали на тај центар доле, и заиста су побили све што су затекли. Онда је моја мама кренула да тражи брата и сјећам се да је отишла испод куће, сјећам се тих њених лелека, вриске и сјећам се да су те жене пришле да јој кажу да је све у реду и да не треба да паничи, да не треба да вришти. Покушавале су да је смире. Послије сам сазнала да је мајка плакала и вриштала зато што је нашла његове личне ствари бачене у потоку и торбу коју је он носио у тренутку бијега, али њега није било нигдје. Због тога је помислила да је он убијен или га је однијела вода или је леш на неком другом мјесту, јер чим су ствари ту, а њега нема, значи да није успио да се спаси. Жене које су била са нама тјешиле су је говорећи да је сигурно негдје сакривен и да ћемо га наћи. Тај очај са братовом судбином трајао је 21 дан. Мислим да је био 29. мај 1992. године када су пред нашу кућу дошли неки мени непознати људи и рекли да је Александар жив, да се налази у Коњицу и да се не бринемо. То је било невјероватно, мајка је почела да плаче од среће. Мене је узела за руку и одмах смо пјешке кренуле према Коњицу како би нашли брата. Од Брадине до Коњица, гдје је удаљеност неких 8 километара, ишле смо магистралом, пролазећи пунктове са војском. Запамтила сам те војнике

на барикадама који су мени изгледали страшно, са неким ружним ознакама, најсличнији су били Индијанцима. Дошли смо до те једне куће за коју нам је речено да је Александар смјештен у њој и ушли смо унутра. Заиста, угледали смо га након више од 20 дана и само смо жељели да га загрлимо, да се увјеримо да је стварно жив. Убрзо, човјек који нам је омогућио да дођемо да Александра рекао нам је да је сигурније да још неко вријеме остане у Коњицу док се не смири ситуација, а да се нас двије вратимо у Брадину. Рекао је мајци да се не брине и да је Александар на сигурном са њим. Ту смо се поздравили и нас двије смо се вратиле у Брадину.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како је било поново оставити брата, имајући у виду колико времена сте били раздвојени?

ЈЕЛЕНА ГАЧАНИН: Наравно да није било лако, поготово мајци која поново треба да се растане од свог дјетета. Али чињеница да је жив и да је на сигурном олакшала је ситуацију да се поново морамо растати. Међутим, испоставиће се да та раздвојеност неће дуго трајати. Наиме, мој брат Александар је, након што смо се ми исти дан вратиле у Брадину, код тих људи хрватске националности који су бринули о њему у Коњицу инсистирао да га одвезу у Брадину на његову одговорност и да не жели више да буде раздвојен од нас. Човјек који га је чувао покушавао је да га одговори од те идеје, увјеравајући га да је то сувише опасно, да је он са 17 година интересантан муслиманској војсци и да ризикује да буде заробљен и одведен у логор. Међутим, брат је био изричит, тако да се он сутрадан у пратњи тог човјека вратио кући. Појавио се на вратима стричеве куће у којој смо били смјештени, с обзиром да је, како сам раније навела, наша била запаљена, и рекао да хоће да буде са нама, те ако се нешто деси нама, нека се деси и њему. Мајка га је загрлила и почела да плаче.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Дакле, сада сте поново заједно у Брадини на окупу ти, мајка и брат, док се отац налази у логору?

ЈЕЛЕНА ГАЧАНИН: Јесте, то је период од 29. маја па све до Петровдана, 12. јула 1992. године.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Шта се дешавало у Брадини у том периоду до 12. јула 1992. године?

ЈЕЛЕНА ГАЧАНИН: То је била, да тако кажем, једна хуманитарна катаклизма. Хране је нестајало, остали смо без основних животних намирница. Било нас је много у кући, а ничега довољно нисмо имали. Муслиманска војска, како је пролазила кроз село, тако је купила оно што је остало од наше имовине. Брадина је прије рата била богато село, сви смо добро живјели од свога рада, посјеђовали машине, механизацију за обраду земље, тако да је то за њих био одличан плијен. Пљачкали су оно што нису у првом таласу запалили и одвезли.

Околна села у којима су живјели муслимани била су изразито сиромашна, и у односу на Брадину јако неразвијена. За њих је мотика и рало представљало прави ратни плијен. Тако да они заиста нису бирали шта ће носити. Носили су све што су затекли. Сјећам се тачно једног муслиманског војника када је нашао миксер, мутилицу за колаче и питао нас да ли је то радио-станица. Ми онако у чуду гледамо, питаш се одакле је човјек који никада није видео обични миксер. Такође, у том претресу куће нашли су стрицов инструмент за мјерење струје, па су опет почели да нас малтретирају како је то станица за комуникацију са четничким јединицама и тако неке глупости које нису имале везе са реалношћу. Тако да су готово свакодневно њихови војници долазили у кућу и малтретирали нас. Кад чујемо да стаје ауто пред кућом, ми се сви заледимо, јер знамо шта слиједи.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да ли је малтретирање било само у вербалном облику?

ЈЕЛЕНА ГАЧАНИН: Па више се не могу свега ни сјетити. Али један њихов долазак је оставио велику трауму на мене. То је било можда дан или два након што се брат вратио из Коњица. Испред куће се зауставило возило са ознакама тзв. Армије БиХ, из кога су изашла петорица њихових војника. У том тренутку су у кући биле моја стрина са бебом, моја бака, која је била непокретна, мама, ја и брат. Остале жене су биле негдје у селу, тражиле неке хране да нам припреме нешто да поједемо. Војска је ушла у кућу и ту је настао један пакао. Брата смо сакрили у ормар јер је био једини мушкарац, а имао је 17 година, знали смо да би он могао имати проблема. По њиховом уласку почели су да галаме и лупају, мајку су одвојили у једну собу да је испитају. Баку су питали гдје јој је унук, говорили су да знају да је дошао у Брадину и да се крије. Онда је Александар изашао из ормара од страха да војска не учини нешто нама. Одмах су га окружили и почели са испитивањем. Када су га питали колико има година, он се од страха збунио и рекао да има 16. Они су му рекли да лаже, да напише на папир када је рођен и да израчуна поново па им каже колико има година. Ја сам стајала поред брата, и мене су питали за године, били су дрски... Брату су рекли да је довољно зрео и да ће га водити на њихов вјерски обред „обрезивања“... Онда су мене питали колико ја имам година? Они су били страшни, они су имали неке повезане траке, ја њих сад, ја не видим њихову слику сад, заиста. Значи и период после толико година не могу се сјетити заиста лика тих људи, али знам да су ми дјеловали као Индијанци.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесу ли дјеловали као да су из неких других крајева, да нису уопште са територије Коњица?

ЈЕЛЕНА ГАЧАНИН: Да, да.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Нису били локалци?

ЈЕЛЕНА ГАЧАНИН: Не, не. Ти који су дошли, сигурно да не. Неко би их од тих који су са нама препознао. Па, Брадина није ни имала ту у кругу села нигдје, нигдје људе бошњачке националности. То су све била околна села. Не знам шта се дешавало, прескачем тај дио приче, али хтјели су брата да воде у Груде. То је мјесто гдје су већински били Хрвати, припадало је хрватском народу. Да, али они су као за те Груде, ту неку мобилизацију. Ту је бака плакала: „Ја не знам за синове гдје су, да ли су живи, молим вас оставите њега, он је дијете...“ Онда су се они тако са тим неким ироничним смијехом церили нама у лице, користили тај наш страх...

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Наравно.

ЈЕЛЕНА ГАЧАНИН: Онда се сјећам тог 12. јула, такође нешто најстрашније, само је наишла нека војска. У селу је било неких породица жена и дјеце који су остали, немају избора. Мушко све становништво је спроведено у логоре у Мусале и Челебиће, али ми смо остали, мислим на нас жене и дјецу, не сви, али већином било је људи и они су одлучили да нас све спроведу у основну школу. То је било поступно етничко чишћење села.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То је у суштини други напад?

ЈЕЛЕНА ГАЧАНИН: Тако је, то је други напад, они су кренули од тунела из правца Сарајева први улаз у Брадину, кога год су затекли, војска је била са тим неким пушкама, митраљезима. Сад, то је класична колона. Ми излазимо, они стоје на цести и оно прави се ред ко у школу дјеца, по двоје у ред и идемо према Брадини. Ја тад нисам била свјесна да се тамо више никад нећу вратити, да је то крај. Бака је поново остала сама јер она не може никуд, немамо начин да је носимо, наравно, не знамо ни ми гдје ћемо. И брата су опет затекли ту са нама и долазимо пред улаз у школу. Сјећам се да је брат међу непријатељском војском познао школског друга из разреда који је држао пушку и јавио му се са реченицом: „Гдје си друже?“. Он му рече: „Ми нисмо никакви другови“ и удари га из пуне снаге кундаком пушке по кичми. Од тог ударца он је пао и почео да се превија од болова. На жалост, тај ударац је оставио трајну повреду, од чега и дан данас има последице и иде на лијечење. Задобио је дискус-хернију. Након тога спровели су нас у основну школу.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како се школа звала?

ЈЕЛЕНА ГАЧАНИН: Звала се „Звонимир Белша – Ноно“. Е сад, замислите тај мој сусрет са школом, не знам тачно ког априла је прекинута настава, ја улазим ту у учиниоцу гдје сам учила прва слова и бројеве и дијете сам ја. Мени је слика дјетета у том тренутку, а ја у ствари кад сам ушла у ту учиницу то су стакла полупана, крв, вриска, жене, дјеца. Сјећам се неког деде који је био сав

плав, не могу се сјетити како се човјек зове, отац зна кад сам причала, кад смо причали. Он је био сав модар, то се није могло препознати да ли човјек има очи, уста, колико је био испребијан. Значи, не види се лик и ту су нас смјестили и ја се сјећам испод неке школске клупе да сам се заувкла и падала је ноћ. Неко из неке торбе нам је дао неку паштету или конзерву и кришку хљеба, да нешто само поједемо. Са нама је и мала беба. Ускоро је почела падати ноћ и ту почиње долазити којекаква војска. Они изводе цивиле, изводе жене, изводе старије особе. Оно кад их изведу само се чује вриска, цика, ударци и галама. Сјећам се тог неког пуцња кроз прозоре и сви смо ми онако под клупама, тад је нестало струје јер су разбили сијалицу, пуцали су извана горе по плафону учионице. Настао хаос, паника у народу. Мени су само рекли, извирила сам онако испод клупе, стола и рекли су ми немој да гледаш овамо, нека те доле. Сјећам се да су муслимански војници извели два брата или су први рођаци од два брата дјеца, и тражили да један другог ударају, да се шамарају. То се дешавало на клупи гдје сам ја била испод, то сам све чула горе.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како су се они презивали?

ЈЕЛЕНА ГАЧАНИН: Мислим да су Мркајићи, не смијем тврдити. Онда се појавио неки човјек, кажу да је он био један од главних испред њихове војске и питао нас да ли неко од цивила има некога у Коњицу, гдје би се могао смјестити. У том тренутку моја мама је рекла стрини ти имаш малу бебу води Јелену, а ја морам остати да се вратим по баку, јер ми не знамо коме је оставити, горе више никог нема. Тад се растајем са мамом, идем са стрином у неки комби с неким људима, немам појма, нас та нека војска вози. Долазимо у Коњиц, ја сам се можда и први пут у животу срела са тим градом, некако смо више били привржени Сарајеву и први пут сам видјела неко непознато мјесто, све је то мени мирисало на барут. Дошли смо код неке жене у неки стан, та жена нас је примила, то је, послѣ сам сазнала, тетка од моје стрине и она је рекла: „Зашто сте дошли код мене, ни ја немам хране с чиме да се храним“. Не могу се сјетити колико смо били ту, можда смо само преноћили или двије ноћи, не знам. Она је рекла да нема хране, да ми морамо изаћи. Мислим да се плашила за свој живот, за своју сигурност јер је остала ту гдје је остала. Онда смо пребачени како, не знам заиста, то вјероватно ови старији знају, код татине сестре, која је живјела на Јабланичком језеру и доле није било тих ратних дешавања толико. Прешли смо код ње, то се сматрала као сигурна територија, нешто као заштићена зона, гдје су цивили чувани од стране неке војске. Која је то војска била заиста не знам, али ето ми смо дошли ту и бар се није пуцало. Онда сам се бринула за маму и знам да је она послѣ неколико дана дошла са баком. Причала је да је она њу возила у тим неким пољопривредним колицима

до пункта, па да је нашла неке људе да је са камионом пребаце доле до Јабланичког језера, односно мјесто Острожац. Ја њен пут, њену трагедију сасвим довољно не знам, она је тад имала 40 година. Покушавала сам да сазнам како је прошла као млада жена тад, нисам допрла до превише информација. Знам да је приликом једног од тих дана, кад смо били у Брадини, носила тати храну, тад се то носило доле њима у логор и да су је неки војници затворили у неку стражару која је била логор за жене и да је она ту била четири дана. Ја знам да се она није вратила, ја не знам шта се ту десило. Ја сам послје као зрела жена дошла до жена које су биле с њом. Мама је умрла нажалост 1998. године од свих тих посљедица, без икакве дијагнозе болести која је могла бити узрок смрти, попут карцинома или нешто слично. Заиста су биле посљедице тих дешавања. Ја сам покушала од жена које су са њом биле затворене у Челебићу сазнати шта јој се тамо десило и шта је преживјела. Оне се сјећају да кад су је довели, да је имала на себи некакву сукњу а оне су ју савјетовале да покрије кољена неким џемпером. Она је све вријеме плакала и молила да је пусте говорећи да има мало дијете и да има непокретну свекрву. Међутим, то код њих није нешто пило воде, већ су је једно вече извели из те хелије и нису ју вратили цијелу ноћ. Дакле, то је остало упитник. Никад нећу сазнати да ли се заиста нешто десило, али ми њена прерана смрт говори да то сигурно није било нешто што је нормално, али тврдити не могу. Шта даље? Значи у Острошцу, у том насељу поред Јабланичког језера, до августа мјесеца смо били ту. Да, и ту смо се крили у подруме. Зашто? Не знам. Вјероватно су се опет дешавали ти неки пучњи.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да ли сте ту имали довољно хране?

ЈЕЛЕНА ГАЧАНИН: Јесте, заиста ту није била криза за храну. Ту су се укључиле неке породице хрватске националности које су нама помогле, то је неко насеље Клис преко пута језера. Код њих није било тих дешавања као што смо ми доживили у Брадини. Они су доносили неку храну, пакете, неку гардеробу, јер ми буквално нисмо имали ни личне документе, апсолутно ништа, све је изгорило. Онда се сјећам да је у августу мјесецу размијењен мој отац и његов брат, дошли су са по 40-ак килограма нама на очи. Нити су они познали нас ни ми њих.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Нисте познали оца?

ЈЕЛЕНА ГАЧАНИН: Апсолутно не. 43 килограма, то је живи костур. Рекли су ми да је то он. Значи три мјесеца су учинила своје. Били смо ту значи од августа до октобра и онда је кренула та нека, како би то рекла, размјена за новац, односно злато. Нудиш све материјалне ствари, новац у ствари немаш, ето неко је негдје можда и сачувао да то скупимо нешто да продамо, тетка је

могла да прода нешто да можемо да платимо људима који су се бавили тим да нас изведу на слободну територију коју је контролисала Војска Републике Српске и да идемо даље. Тај пут од Јабланичког језера до насеља Кобиљача, то је код Кисељака, такође је један специфичан период који је онако мени остао у сјећању. Возио нас је неки човјек, млад човјек, мислим моју породицу, мајка, отац, ја и брат и онда нас је оставио у некој шуми одакле смо се ми требали докопати наше територије.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Гдје је бака била?

ЈЕЛЕНА ГАЧАНИН: Остала је код тетке а са њом су остали су стриц, стрина и њихова беба. Дакле, не можемо сви одједном ићи, већ прво једни па други. Дали смо неко злато које смо имали, продала се нека пољопривредна машина да се да новац за то, не сјећам се, мислим да је то тад било хиљаду њемачких марака да нас превезу. Дошли смо до неке шуме, ја не знам гдје је та шума, то је сад неки пут према Кисељаку или Кобиљачи и човјек нас је ту оставио и рекао да он мора нешто да заврши и да нас остави ту и да морамо да чекамо неких 40 минута. Док смо ми чекали у тој шуми, наилази камион војске која је имала повезе на главама, исцртана лица са масним бојицама... Они пјевају на камиону и стају да пију, пале цигаре, веселе се из неког разлога. Ми смо се сакрили под неку мећу, то је била низбрдица од шумског пута, поваљани у траву и некакво грање. Помислила сам да ће нас убити, да нас је човјек ту намјерно оставио, узео паре за нас и завршио посао.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Је ли вас видјела та војска у том тренутку?

ЈЕЛЕНА ГАЧАНИН: Не, не, није нас видјела зато што смо ми чврсто били сагети и сјећам се неких листова грања да је тата ставио по нама као да се само не разликујемо, шума је још увијек зелена. Они су ту нешто кратко били и отишли и тај се човјек вратио по нас и ми смо, то се није могло причати, то је био шок. Значи, просто су могли да ураде са нама шта су хтјели, али нису нас видјели. Дошли смо до неког пункта Бусовача, памтим то име, и ту су нас извели све да нас стрељају, не знам која је војска контролисала стварно, јер немогуће је то било упратити, јер они су били на појединим мјестима заједно удружени, на појединим су ратовали једни против других, тако да...

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Не знате која војска је ту била?

ЈЕЛЕНА ГАЧАНИН: Стварно не знам, али нека је војска на том пункту и каже да ми сви изађемо да нас као спроведу, или шта већ, немам појма. Тај човјек је рекао прво морате убити мене па ову породицу и дошао је у сукоб са њима и ту је заиста кренула вербална препирка и завршило се тако да смо ми опет враћени у то ауто и кренули, дошли смо до Кобиљаче и ту смо видјели наше, наш народ, односно слободну територију. Ето тако креће тај неки други

период живота. За нама су дошли послије неког периода стриц, стрина и беба. Бака је послије годину дана дошла са тетком и са њеном породицом, јер са њом је заиста било немогуће, чамцем је морала као непокретну преко Неретве превести и све то, то је нека њихова прича. Онда долазимо на Мостарско Раскршће, то је мјесто поред Блажуја и Бињежева и ту налазимо неку слободну кућу. Значи, ту смо се смјестили. По самом доласку, само што смо дошли, тату су мобилисали, ни опорављен није био. Ја не знам да ли је човјек имао 50 килограма када је испред ВРС послан на неке положаје. Био је живи леш у униформи, али просто тако је морало бити. То је рат, то је тако.

ТРАНСКРИПТ - МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ (БЛАГАЈ, ДОЊИ ВАКУФ), 14. ЈУНИ 2024. ГОДИНЕ

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Зовем се Маријана Ковачевић, рођена сам 10. 10. 1980. године у Јајцу. Живјела сам у селу Благај, општина Доњи Вакуф.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): С ким сте живјели у домаћинству?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Живјела сам са мајком, оцем, са двије сестре и са три брата. Значи, било је нас шестеро дјеце, од којих сам ја најстарија.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ви сте били најстарији?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Јесте.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Реците, како је изгледао ваш живот прије самог почетка рата у Доњем Вакуфу? Какво дјетињство сте имали?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Било је нормално, није било неких већих проблема. У мом разреду значи већина дјеце били су Муслимани, а можда нас пет-шест смо били Срби. Значи, већ пред сами рат смо...

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Школа је била у Благају?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Не, у Доњем Вакуфу. „Курић Кула“ се звала школа. Међутим, пред сами дешавало се нешто што је могло бити наговјештај неких других времена која долазе.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): О чему се радило?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Био је један наставник по презимену Тахировић. Значи, он је већ нас почео да шамара, да туче, ја сам свакодневно батине добијала.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Зато што сте били Срби—?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Па обично ако нешто не знам, рецимо не знам из математике или српског, ми смо добијали батине.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Је ли тукао другу дјецу муслиманску?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Није.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Само Србе?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Српска дјеца су била малтретирана.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То је почело прије самог почетка рата?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Јесте, јесте. Мени је било јако тешко, зато што нешто кад не знам мене мој учитељ ишамара и каже да ће лице да ми виси као у бабе. Ја будем црвена, Боже ти сачувај.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесте говорили својим родитељима за то?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Па јесам, али као, нису они ту ништа могли. Он је то и другој дјеци радио, који су исто били српске националности.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Чег се сјећате са самог почетка рата у Доњем Вакуфу?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Па значи јако је тешко било, гранате су падале сваки дан. Одлазили смо у школу са гранатама и враћали се исто тако. Можда смо по један час провели у миру, а све остало смо провели у подруму. Након тога смо бјежали кући тако да нам је пуцало нон-стоп.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Свакодневно?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Јесте. У страху смо живјели. Сваке ноћи смо у страху лијегали и у страху устајали.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесте имали оне основне животне намирнице, потребе, јесте ли имали довољно хране у том тренутку?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Тад је био Црвени крст, који је сваког мјесеца, зависи колико је чланова било, па је тако дијелио брашно, шећер, уље, со, основне оне намирнице. Тако да нисмо били гладни, јер ето тако добијали смо.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како је текла ваша свакодневица? Имали сте много браће и сестара, како сте се држали?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Свакодневни страх, значи нисмо имали нормално дјетињство, нон-стоп нам је пуцало, гранате, меци, пушке, значи ужас.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да ли је у вашем селу било војске?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Није, није, то је било српско село, ту нисмо доживљавали никакво малтретирање. Осјећали смо се колико-толико сигурно...

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Гдје се ваш отац тада налазио?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Отац је био са војском, држао положаје око села, мајка је била сама са нама око куће.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): ...која се морала бринути и о дјеци и о имању.

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: О свему, тако је. Ми смо били сеоско домаћинство, имали смо много земље и стоке, требало је све то одржавати.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Било је тешко?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Јако тешко.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То је тако трајало све до пада Доњег Вакуфа, то јест до непријатељске офанзиве?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Јесте. Сјећам се добро да је био 12. на 13. септембар 1995. године. На радију сам слушала вијести, тога се добро сјећам, јавили су нам да грађани могу мирно да спавају, значи у десет навече.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Чији је то радио био, ко вам је то говорио?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Радио Србобран је то био. Грађани могу да мирно спавају, каже нема никакве опасности. Ми смо, мада смо јадни свако пар дана паковали ствари, па каже бјежи се, па онда ми будемо спремни за

покрет, па послије кажу слободно је, па се ми опет распакујемо. Отпакујемо то мало јадних ствари, па опет тако бјежи се, па пакуј, тако смо ми увијек били на опрезу, имали онако помало ствари спакованих, спремних. И ми смо ту ноћ, значи легли смо да спавамо, да би у један сат послије поноћи комшија куцао мојој мајци на врата и звао је: „Василија, Василија пакуј дјецу, бјежи се“. Жена је била у чуду како сад да бјезимо, а јавили су прије неколика сата да је мирно, да нема никакве опасности да грађани могу мирно да спавају. И тако смо се ми спремили некако и онда смо са комшијама са запрежним колима, то је било село који су имали коње и кола, с њима смо се спремили и путовали смо од један сат ноћи до Бравница. Након неког времена ми смо дошли негдје у Бравнице.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Колико има километара отприлике од вашег села до Бравница?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Па, то не би знала, има пуно. Ми смо се кретали запрежним колима са стварима, неки људи су и стоку своју потјерали и то је ишло јако споро.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То је била једна колона?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Колона, да.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То је читаво село било ваше кренуло?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Јест, јесте да би ми негдје...

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Извините, јесте ви из вашег села прво дошли у Доњи Вакуф, па сте онда продужили према Бравницама?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Јесте, јесте, да.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): И ту је вјероватно био и народ из Доњег Вакуфа и сви сте заједно наставили?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Јесте, то је била читава колона.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Значи, то је комплетан српски народ са тог подручја излази у том тренутку?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Јесте, јесте. Значи, сјећам се добро, ми смо можда тако једно десетак тих запрежних возила је било и поред нас је прошао аутобус, онај дупли, хармоника. Видјело се да је пун цивила, није војска, видјело би се. Он је прошао поред нас и отишао испред.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Испред вас?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Јесте и одједном се, ми смо одмах били иза тог аутобуса, зачуо се пуцањ. Хрвати су направили засједу, бацили су на аутобус зољу, аутобус је почео да гори да би, кад смо ми пришли, и по нама отворили рафалну паљбу.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): И по запрежним колима која су била у колони?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Јесте, значи видјело се, није било уопште војске, то су све били старци, жене и дјеца.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Запрежна кола су отворена. Нападаци су дакле морали видјети да на запрежним колима нема војске. Тада је већ било и свануло?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Наравно, око пола 11 ујутро. Ми смо тако почели да бјежимо са тих запрежних кола.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ко је са вама био на запрежним колима?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Био је тај мој брат мали од осам година, дјечак од осам година.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како се зове?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Зељко Маринко.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ко је још био, сјећате ли се?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Биле су моје двије сестре, Зељко Вера и Зељко Весна. Ми смо почели да бјежимо са тих запрежних кола, побјегли овако мало у страну, и ја сам одједном осјетила, погодила ме зоља у главу, у руку и у груди. Ја сам пала, срушила сам се, нисам знала за себе, да бих се послије пробудила. Они су нас однијели послије, једни су пуцали по нама, а други су пришли и рекли: „Шта сте то радили, шта сте направили“. Па су нас преко моста однијели у неку жуту кућу.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Та кућа је била у непосредној близини мјеста напада?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Јесте, јесте. Ја кад сам се пробудила, значи кад сам дошла себи, видјела сам униформе војне. Ја сам помислила Боже, наши су нас спасили, међутим, пошто сам већ дјевојчица била од скоро од непуних 15 година, ја сам видјела код њих на рукавима ознаке ХВО, значи шаховнице и тад ми није било добро.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Тад сте се још више препали.

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Тад сам схватила да то заправо није наша војска него да је то хрватска, ХВО, значи знала сам, е тад ми није било добро. Значи, у тој кући су нам пружили прву помоћ.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Је ли био ико од ваших браће и сестара ту у тој кући са вама. Кад сте се пробудили, кога сте угледали крај себе?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Видјела сам комшије, а никог од ових мојих нисам.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесте се питали у том тренутку шта је са њима?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Наравно. Послије сам сазнала да брат мој тај, који је био дјечак од осам година, који је прострељен метком кроз стомак и

још један комшија који је тешко рањен, послјије сам сазнала да су хеликоптером њих, иначе не би преживјели, да су их одвезли за Ливно, Сплит, не знам тачно. Значи, са мном су само биле комшије, од моје породице никог више.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Никог више од ваше породице није било ту?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: У тој просторији гдје сам ја била, гдје су ми као пружали прву помоћ, није.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како сте подносили болове тада, с обзиром на то да сте рекли да Вас је погодила зоља?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Боли ми све, глава ми замотана, крв цури, груди, рука, значи не знам, јер, кад су ме погодили, ја сам пала, ја више нисам знала.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Изгубили сте свијест.

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Да. Након тога, били смо ту били пар сати, не знам тачно колико, утоварили су нас на неки камион, онако велики, без цераде. Ја сам лежала на носилима.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како се тада припадници непријатељске војске понашају према Вама?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Нису они ништа причали, они су само нама тако инфузије прикопчавали, ране нам превијали.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То је било њихово медицинско особље?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Да, ништа они нама нису говорили. Значи, били смо ту два, три сата. Значи, након тога су нас у камион, кажем без цераде, неки велики, потрпали су нас да тако кажем на носилима и била сам оно свјесна себе и видјела сам још доста људи које сам познавала. Значи, сви су били искасапљени, израђавани, крви је било на све стране. Мени је било зло.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): А када су Вас износили из те куће и стављали у камион, шта сте видјели вани?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Нисам могла ништа видјети, јер ја сам била на носилима свезана, тако да ми је глава била оборена.

Возили су нас неколико сати, али то су ишли преко неких планина, видјела сам онако планине као исто да се пењемо на небо, а никако да стигнемо и онда се пар пута тај камион зауставио, ја сам онако крајичком ока примјећивала да су доље неке провалије. Чула сам да возач прича како је прије био онај уређај моторола. Са неким је причао, али нисам успјела разумјети, ја сам мислила да ће нас побацати у ту провалију. Међутим, нису нас бацили него је наставио пут даље и онда је отишао горе преко Купреса, видјела сам стијене горе, оно камење све, онда нас је тај камион довезао у Ливно у болницу и онда сам чула, како сам лежала, видјела сам горе на спрату пацијенте и чула сам како говоре: „Виде ћетника јесу кржави, јест их искасапило, види какви су“.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То је говорило медицинско особље или неки пацијенти?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Пацијенти који су горе.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Пацијенти?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Да. Након тога смо примљени као у болницу и мени су значи на живо чупали гелере из главе без анестезије.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Без икакве анестезије?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Без икакве анестезије, без ичега. То су биле муке живе. Ту смо провели два дана, два-три дана и онда су нам рекли да је медицина слаба, да морају да нас пребаце за Сплит. У Сплиту, кад су нас смјестили...

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Чиме су вас пребацили за Сплит, исто камионом?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Неки комби, комбијем неким. Тамо кад смо дошли, значи овако кроз стакло сам примијетила да у једној соби лежи мој мали брат, он је био непокретан скроз.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Који је у истом нападу рањен у стомак?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Јесте, дјечак.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Њега сте угледали чим сте дошли у болницу?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Примијетила сам, значи он је био тотално непокретан са оним сондама које су биле кроз уста, катастрофа ми је било гледати мог малог брата у каквом је стању. Мене су смјестили на одјел пошто нисам имала пуних 15 година, на дјечији одјел су ме смјестили и није било тих одраслих који су били са мном на том камиону, осталих мојих браће и сестара. Само сам тог млађег брата примијетила значи од свих тих. Значи, сви други су отишли у другу болницу на други одјел гдје су били одрасли. Ту су ме лијечили, међутим, неке сестре су ме нападале, псовале су ми мајку четничку. Рекле су ми зашто нисам отишла код свог Караџића да ме он лијечи, зашто сам дошла код њих. Неке су ме тјерале кад сам се мало опоравила да другој дјеци, они кажу тута, посуда она, да их ја служим. Међутим, не знам одакле ми толика храброст, ја сам рекла: „Ви сте плаћени за то, ја то нећу радити“. Не знам одакле ми храброст.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесу ли Вам дозвољавали да одете брату да га обиђете?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Не, нису.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ви сте њега само видјели, знали сте гдје је, али нисте могли до њега?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Он је у другој соби, само сам овако кроз велика стакла сам га видјела.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесте ли тражили да идете до њега?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Па, јесам, али нису ми дозвољавали.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да ли је неко од медицинског особља хтио да Вам каже у каквом стању Вам је брат?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Не, ништа они нису хтјели говорити, само су ме сестре тако нападале, псовале ми четничку мајку и то је то.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Све вријеме?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Јесте.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Какву сте храну добијали, јесте ли имали храну?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Храна је била добра у болници, значи није била лоша, како су давали другим пацијентима, тако су и мени. Међутим, мени је била највећа мука што ја нисам знала за своју мајку, за ове друге двије сестре, за још два брата. Онда је долазио тај неки њихов хрватски фратар и он је обилазио као те жртве. Он ми је говорио да ми је мајка погинула. Једном ми је рекао да ми је мајка погинула, други пут је рекао да су јој обје ноге одсјечене, тако да је мене то убило психички.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Не знате шта је са другима, ни са сестрама ни са браћом?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Ништа, ништа. Отац је остао на линији, ни за њега нисам знала.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Колико је трајао ваш боравак у болници?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: У болници је боравак био негдје око, трајао негдје око мјесец дана. Након тога, значи, ови пацијенти који су се опоравили враћени су у Ливно у спортску дворану.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Шта су Вам рекли гдје вас воде из болнице? Јесу ли Вам ишта рекли или су вас само дигли и одвели?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Па као идете сад поново за Ливно и онда ћете на размјену.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Шта је било са братом кад сте Ви отишли?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: А он је остао и даље.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесте га успјели видјети бар прије него што сте отишли?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Не, само кроз стакло, значи, он је био...

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Значи, Ви њега остављате и не знате шта ће са њим бити, да ли ће преживјети, у каквом је стању, не знате ништа?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Да, он је остао непомичан, он мјесецима није из кревета устао. Након тога су нас, он је остао и даље, нас који смо се опоравили вратили су у Ливно у спортску дворану. Ту су нас смјестили, међутим,

ту су били и Муслимани исто тако заробљени. Значи, половина те спортске дворане су били Срби.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То је дакле био логор?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Логор, јесте, половина су били заробљени Срби, а друга половина су били Муслимани, значи старци, жене, дјеца. Ту смо провели у хладној дворани, то је већ био крај октобра, ту смо провели још мјесец дана и онда су једном дошли и рекли: „Сутра, спремите се, долази аутобус, сутра идете на размјену“.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да ли је неко од ваших комшија био у тој дворани у Ливну, неко од кога сте могли добити информације о својим најближима? Јесте некога препознали кад сте дошли?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: И даље нисам знала ни за мајку ни за те двије сестре ни за два брата, само сам сазнала да ми је брат још остао на лијечењу, а кад ће он на размјену, то се не зна.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Дакле, мјесец дана сте ту били?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Јесте, у тој хладној спортској дворани, значи на оним војничким креветима.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Је ли било ту малтретирања икаквог?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Па, није, ту нас нису малтретирали.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ни Муслимане, ни вас?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Нису, нису.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): А били су чувари ту међу вама стално?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Јесу, били су чувари.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Са оружјем и униформама?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Јесте.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То су исто били припадници ХВО-а?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Јесте, јесте, они су нас ту као чували.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесте бар добијали редовно оброке неке?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Па добијали смо по једну конзерву и по једно двије шњите хљеба. То нам је било за цијели дан.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): За читав дан?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Да, само да преживимо.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): И кажете онда су један дан дошли и рекли вам да ћете бити сутрадан размијењени?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Јесте.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): И сутрадан се десила размјена?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Јесте.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Гдје сте онда отишли после тога?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Одвезли су нас, размјена се значи десила у Бочцу код Бањалуке. Био је пун аутобус наших Срба, ту су нас размијенили и тад је неко мојој мајци јавио. Значи, она је хвала Богу жива и здрава, мада је била у очајном психичком стању, била је четворо дјеце изгубила и свакакве приче добијала. Значи, она је била оно катастрофа, није јела, пила, само је тражила да јој неко дадне цигару и запали.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Испричајте ми сад то након ваше те размјене, ослобођења, како је долазило до вашег спајања породице, гдје сте нашли остале, гдје су били ваши браћа и сестре? Јесу ли они већ били са мајком кад сте Ви ослобођени?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Јесте, те двије сестре, оне нису биле повријеђене, нису биле рањене и оне су биле десет дана у тој спортској двора-ни у Ливну значи заробљене.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Значи, оне су тог дана кад сте Ви били рањени и одвезени у болницу, оне су заробљене и одведене у спортску дворану Ливно?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Јесте, јесте управо тако.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Овај брат који није рањен?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Двојица су, један је био мали који је имао три године, значи мајка, она је била задња у тој колони, она кад је видјела, ми смо били са комшијама.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Испред ње?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Да, неколико тих запрежних кола ми смо били испред и она кад је видјела да смо ми упали у ватру, она је онда...

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Пробала да заштити њих некако је ли?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Имала сам најмлађег брата који је тад имао три године, значи она је само у наручје ухватила тог малог брата и бјежала назад заједно са овим старијим. Морам напоменути, мој брат који се зове Здравко Зељко, он је много људи спасио. Кад смо ми упали у ватру, он је још један аутобус зауставио.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да не иду према.

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Да, па се врате не знам некуд горе преко Пре-вила, преко Кнежева, значи онда су се они вратили.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Значи, успио их је спасити на начин да не упадну у ону ватру да не буду нападнути.

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Јест, јест. Значи много је људи, жена, дјеце и војске спасио да не настрадају као ми.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Када сте размијењени, онда сте се срели са мај-ком, са сестрама и са браћом?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Јесте.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Само брат који је рањен, он је у болници у Сплиту и даље?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Јесте, он је остао још у Сплиту, па је он послје пребачен у Бањалуку, он је дуго, дуго био по болницама, па у Београду, значи он је баш, баш тешко био повријеђен.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Је ли се опоравио?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Па јест, али остао је стопостотни инвалид. Значи, дијете недужно од осам година, дјечак, један преслатки мали дјечак прелијеп.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ко ме је на тај начин и одузета будућност.

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Будућност му је уништена јесте.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како сте се Ви послје носили са тим свим?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Јако тешко, значи много времена је требало да мало душа се опорави, да оздравим, мада и данас вучем последице свега.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да ли је ваша мајка жива данас?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Јесте и она је то све јако тешко поднијела, била је борба, мајка са шестеро дјеце без игдје ичега у туђој кући.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Је ли отац читаво вријеме био на ратишту?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Јесте, читаво вријеме, и он је тако исто са војском и онда кад смо овамо дошли, онда је то била борба за живот, за прехранити се.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Гдје сте се настанили кад сте избјегли?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: У Нову Тополу.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): У Нову Тополу?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Да, Нова Топола, па послје у Елезагиће.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ту сте почели живот испочетка опет?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Тако је.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Какав је био осјећај кад сте први пут видјели брата након оног што сте га видјели у Сплиту у болници?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Какав је осјећај? Па била сам пресрећна што сам га видјела.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Што сте сазнали да је жив.

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Јесте.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесте добијали неке информације у тренутку док се он још тамо налазио, јесте знали ишта за њега, шта је и у каквом је стању, је ли излијечен, је ли жив, је ли преживио? Значи нисте имали никакву информацију?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Никакву информацију, ништа нисмо знали нити нам је ко говорио.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Живјели сте од данас до сутра?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Јесте, заправо ја сам очекивала сваки дан кад ће доћи да нас, ја нисам вјеровала да ћу ја жива доћи кући својој. Значи, да ћу видјети своју мајку, остале сестре, браћу.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Били сте се на неки начин помирили са судбином.

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Па ја сам само очекивала кад ће доћи да нас стрељају и знала сам да не могу ништа ни на који начин да помогнем ни себи ни другима.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како је сада, имате ли Ви дјецу?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Имам двије кћерке.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Хвала Богу. Вјероватно често размишљате, и то ником не би пожелио, што кажу, али шта сте Ви проживјели са 15 година и да је то био некакав Ваш живот и да сте Ви успјели то преживјети и издигнути се изнад тога.

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Па знате како, те моје кћерке оне су ми мој живот, снага, оне су ми оно.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Дају Вам снагу.

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Дају ми снагу да све то, не могу да заборавим, али некако да то потиснем, али, вјерујте, тешко ми је много кад се присјетим и само Бога молим да, кад сам већ ја проживјела то страдање. Мој ћед је исто тако од 1941. до 1945. био заробљен у Аустрији.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): У логору?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: У логору јесте.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То Вам је дјед са очеве или мајчине стране?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Са мајчине стране.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Исто проживио муку и онда и Ви након неколико година опет проживљавали.

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Јест, значи мој дјед и његово унуче.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Реците ми, споменули сте да је неко од ваших у Јајцу или већ гдје погинуо 1992. године, да је убијен. Ко је то био?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: То је био мој стриц, значи момак који је имао 27 година, он је био добровољац, је ли то тад била Славонија, мислим да. Он је ишао добровољно, добровољно се ишло и он кад се враћао кући, значи ишли су на одмор.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како се он звао?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Зељко Бранислав. Значи, исто је то било у Бравницама, Хрвати су заустављали аутобус, возач ваљда није хтио да стане.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Њих осам је убијено тада.

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Јесте, возач није хтио да стане и онда су Хрвати рафалима по аутобусу. Ту је био један дјед од мог оца тамо неки даљњи кум, задесио се баш, било је ту још цивила и он је имао неки шешир како су људи стари прије носили и њему је сав тај шешир, он је некако се сагео кад су запуцали, њему су шешир тај сав изрешетали, али остао је жив.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Он је преживио?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Јесте, а мој стриц, значи, њему су рафалима главу одсјекли.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Остао без главе.

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Јесте. Мени је то било јако тешко јер нису дали уопште да видим кад је била сахрана, јер су рекли да је...

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да, да, а Ви сте већ тад били довољно стари да сте свјесни свега и да то доживите.

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Имала сам 12 година, да. Из породице ми је још од тетке моје од оца сестра, њен је син исто погинуо, млади момак од 18 година.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како се он звао?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Микан Јуришић.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Гдје је он настрадао?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Па, он је негдје, да ли је то било горе Копчић, Бугојно, не знам, горе, млади војник.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): На одслужењу редовног војног рока.

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Јесте, на одслужењу редовног војног рока, а у Бравницама, значи, ту је погинуло доста мојих комшија.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Је ли знате по имену иког?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Знам, Михајло Зељко, Јованка Зељко његова жена. Значи, Михајло је на мјесту остао мртав.

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Пошто је он прије био, ја сам видјела кад је пао, он је на мјесту остао мртав. Међутим, његова жена Јованка, она је побјегла, скочила са тих кола и побјегла је. Ми њу послѣје нисмо видјели, да би након неколико година та покојна Јованка изашла на размјену, онда су њена дјеца, ишли су на препознавање и рекли су да је везана жицом.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Значи да је била заробљена и злостављана.

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Злостављали су је на смрт, значи да су нашли да је жицом везана, уста, да су је... сачувај Боже. Ту је погинуо и мој комшија Ђорђе Зељко, исто су га убили.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Колико је он имао година, је ли био старији или је био...

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: То је био један стари дјед. Исто да напоменем, ту је исто један дјечак који је имао 16 година, значи исто је тешко рањен и остао је доживотни инвалид. Зове се Радослав Зељко, много ми је жао тог дјечака, ишао је са мном у школу.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Реците ми шта је било са вашом имовином коју сте имали?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Наша имовина значи сва је опљачкана и послје је запаљена. Значи, ми немамо ништа.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Шта сте имали од имовине горе?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Па, имали смо кућу, имали смо шталу, имали смо...

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Помоћне објекте за стоку?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Јесте.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Благо.

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Јесте, јесте имали смо. Живјели смо од свог рада.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесте успјели ишта повратити од имовине?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Ништа нисмо, јер је уништено, прво су опљачкали значи све, послје су то све попалили што је остало и остали су само темељи. Значи, ништа ми више нисмо.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како сте се осјећали први пут што се сјећате кад сте прошли тим путем, кад сте прошли кроз Бравнице гдје сте рањени и гдје сте доживјели тај масакр?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Јако тешко.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Кад сте први пут отишли тамо?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Па прошло је сигурно од тога десет година, не би сигурно ни ишла тамо него сам морала неке документе вадити, не би могла и био ме и страх, али сам морала због те своје браће и сестара неке документе, родне листове и тако то да им извадим који су били потребни, иначе не би уопште могла.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Какав је био осјећај?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Катастрофа, значи јако тешко. Ја сам цијели пут преплакала, али ето морала сам.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Које посљедице од рањавања данас имате?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Ја сам инвалид 60 посто.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): 60 посто?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Јесте, имам гелере код срца.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како се носите сад са тим?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Па тешко, значи кад је нека промјена времена, то ме јако боли и морам пити таблете против болова.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како се психички осјећате?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: И сада ми је баш тешко да говорим о свему након толико година.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Дуго ће времена опет требати да то потиснете.

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Да, треба неколико дана да то опет све се смири у мени.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесте причали својој дјечи шта сте проживјели, односно јесте ли их хтјели упознати са том вашом причом, да знају кроз шта сте прошли?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Па понекад им причам, јер морам, значи да објасним зашто мама ово, зашто мама оно. Молим само Бога да оне то не доживе, јер не би' то поднијела. Значи, ја сам то некако поднијела, била сам дијете, али да сам сад, сад имам 44 године, не би' сад. Дијете кад у тим годинама све види ружичасто, као што ја сад имам кћерку од 16 година, она је, њој је све сад тако фино ружичасто и она не зна, и хвала Богу, нек она мисли да је све тако докле буде могло.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Је ли икад икакав судски поступак покренут, да ли Ви знате да је неко био оптужен за те злочине.

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Није.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Нисте давали изјаву негдје у смислу полицијске изјаве?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Па јесам, јесам у Градишци, међутим, то никад ништа није покренуто. То се и зна ко је тад био, ко је наредио да се српски цивили убију, међутим, никад није кажњен.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ви сте рекли да су вас једни припадници ХВО напали, а други су вам пружали помоћ и били љути што сте нападнути?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Као што сте то направили?

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Значи, могуће је да су биле неке двије групе или више?

МАРИЈАНА КОВАЧЕВИЋ: Вјероватно да је тако било, само ја сам била шокирана јер сам мислила да је то наша војска, да су нам притекли у помоћ да нам помогну, али кад сам ја видјела шаховнице ту, онда ми није било добро никако. Онда сам умрла од страха.

ТРАНСКРИПТ - РУЖА БУМБИЋ (НОВИ ГРАД, ОПШТИНА ОЦАК), 11. ЈУНИ 2024. ГОДИНЕ

РУЖА БУМБИЋ: Ја сам Ружа Бумбић, рођена 6. јануара 1951. године у Горњем Свилају, општина Оцак. Одрасла сам у Хрватској, у Славонији, основну школу завршила тамо, трговачку, удала се у Нови Град, живјела са првим мужем у Оцаку. Растала се, поново се други пут удала у Нови Град.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То је све било прије почетка рата?

РУЖА БУМБИЋ: Јесте. Рат ме је затекао са другим мужем, са којим имам три кћерке. Из првог брака имам једног сина. Кад је почео рат, он је имао 19 година, а кћери су биле од 12, 13 и по и 15 година.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Дакле, Ви сте се непосредно прије избијања ратних сукоба налазили у Новом Граду?

РУЖА БУМБИЋ: Тако је. Имали смо своју кућу у склопу које је била и кафана.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Живјели сте нормално?

РУЖА БУМБИЋ: Јесмо, ја сам имала своје ауто, муж своје. Нисмо у ничему оскудијевали. Кад се десило то што се десило, некако смо остали затечени. Ни ја, нити муж нисмо вјеровали да ће доћи до тога, да будемо искрени.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Какав је био национални састав мјештана Новог Града?

РУЖА БУМБИЋ: Па то је било већински српско мјесто, било је мало Хрвата. Тамо код нас у самом селу било је можда једно пет, шест кућа, баш близу цркве и то кад се иде на Саву, а према Оцаку, ту су живјели Хрвати.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): С обзиром на то да сте имали кафану, да ли се ту могло примијетити да се мијења клима у друштву?

РУЖА БУМБИЋ: У то вријеме није се примијетило. Ни задње године уочи рата није се ништа примјећивало, мислим готово сви Хрвати су били на слави села, Петровдану, чак су долазили Хрвати из околних мјеста на прославу. Буде по 15 до 20 хиљада људи. Двадесет седми се славио као Дан устанка, исто тако.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Све је било потпуно нормално?

РУЖА БУМБИЋ: Нормално, све до тренутка док није почео рат у Вуковару, односно Хрватској. Тада је постала затегнута ситуација. Мислим, ја сам и даље нормално радила, али осјетило се то, треперило је у зраку.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Који је први озбиљнији инцидент који се догодио на територији Новог Града?

РУЖА БУМБИЋ: То је било прије 32 године, да се ми разумијемо. Ја сам тад имала 42 године. Немојте ми замјерити ако погријешим неки датум, али

мислим да је то било можда 17. или 18. априла 1992. године, када је гранатиран Нови Град из правца Хрватске.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Са територије Хрватске су вас гранатирали?

РУЖА БУМБИЋ: Јесу. Мене и данас љути када чујем да њихове власти говоре како они нису ратовали, како је на њих извршена агресија, а они су нас већ у априлу 1992. године гранатирали. Након тих првих граната, Срби из других мјеста општине Оџак су избјегли у Нови Град. Из Трњака, Доње Дубице, Липика, сви су се у тој другој половини априла смјестили у Новом Граду. Ја сам неколико породица смјестила у своју кућу, имала сам велики подрум који сам им уступила. Спремала сам храну и за наше мушкарце који су држали страже око села. Мој супруг је био возач у том штабу за одбрану села, више не знам јер ме није ни интересовало па га нисам питала.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): До када сте Ви боравили у својој кући?

РУЖА БУМБИЋ: Све до 8. маја 1992. године.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Гдје су ваша дјеца била тада?

Моја су дјеца, прије него што ћемо бити заробљени, одведени. Нама је један дошао, наш кућни пријатељ, доктор Мухамед Хаџихасановић и реко моме супругу Неди: „Недо, није више пет до 12, него је 12 и пет, дај ми ту дјецу да ти спасим, ако буду моја заклана, биће и твоја“. Ми смо га послушали и он је њих одвео у Хрватску у Загреб, из Загреба су послани у Пореч мојим сестрама.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Спасио их је.

РУЖА БУМБИЋ: Оне нису доживјеле ништа, Богу хвала.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): А ваш старији син из првог брака?

РУЖА БУМБИЋ: Он је живио у Оџаку са оцем и они су изашли, онда је он отишао у Србију у Руму код стрица и тамо је био.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Шта се десило 8. маја 1992. године?

РУЖА БУМБИЋ: Па ја нисам присуствовала никаквим преговорима, али је наводно постигнут договор са Хрватима да ми напустимо Нови Град и идемо према српској територији. Међутим, од тога није било ништа, јер су нас све приликом покрета заробили и спровели у Основну школу „Алекса Шантић“ у Оџаку. Мушкарце су смјестили у спортску дворану, нас жене у хол. Сутрадан ујутро су нас распоредили код Муслимана по приватним кућама. Ја сам била код једног човјека по имену Ђамил. Ту је било нас између 15 и 20 жена. Код њега смо се задржали можда 5–6 дана, након чега су нас почели враћати нашим кућама у Нови Град. Мушкарци су задржани у школи, а неки су пребачени у „Стролит“. Тада се јављају и прве приче о мучењу наших мушкараца у логорима. Иначе, ту ноћ када су нас спроводили према Оџаку, у колони сам испред себе видјела свог супруга који је возио своја кола. Хрватски војник га

је ударио пушком у главу на мјесту гдје је он имао масно ткиво. Ваљда му је то цијелу ноћ крварило па су га одвезли у болницу. То знам зато што је мени, када су нас Хрвати смјестили у школу, дошао један доктор, арапског поријекла и рекао ми да се не бринем, да ми је супруг смјештен у болницу и да је сада добро.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То све се дешава 8. маја 1992. године?

РУЖА БУМБИЋ: Јесте, јесте 8. маја. И сутрадан, значи 9. маја, сам прешла код тог Ђамила, ја и моја комшиница Смиља Шишљагић, гдје смо, као што сам раније навела, провеле неколико дана прије него што смо се вратиле својим кућама.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Шта се затекли код своје куће када сте се вратили?

РУЖА БУМБИЋ: Све је било отворено, кућа и обори са стоком. Онда је та стока улазила у куће и направила читав хаос, не само код мене него код свију нас. Моја крава је чак у комшилуку крепала у љетној кухињи, а имали смо и свиња, четири крмаче, не знам ни ја колико сам имала стоке укупно. Са временом смо то све почистили и поспремили како бисмо могли ту боравити. Већином смо све жене боравиле у једној кући заједно, како би биле на окупу. Ту су са мном биле и Деса Шишљагић, Смиља Шишљагић, Мара Шишљагић. Цвијета Ђаковић, Видосава Богдановић, Радојка Мршић и друге... Нисмо се много кретале изван кућа, ако бисмо требале порадити неких послова, трудиле смо се да то на брзину одрадимо и назад у кућу. Село је било пусто, нигдје никога осим нас жена са дјецом. И припадници војне полиције су нас савјетовали да се не крећемо улицама, да није сигурно. Често је навраћала нека војска, претресала кућу, наводно тражила наоружање, узимала шта је хтјела. Ја сам била просјекла једну живицу па кад видим да неко долази, ја кроз ту живицу побјегнем у шуму. И тако је текло вријеме све до тог дана када сам силована.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Гдје сте се налазили тог дана?

РУЖА БУМБИЋ: Била сам код своје куће. Налазила сам се у дворишту када је наишло ауто и стало испред наше куће. Био је јун мјесец, колико се сјећам, не знам тачно који датум. Из аута су изашли војници, доста млађи од мене, за мене су они били дјеца. Један је остао да држи стражу испред куће а други су ме увели у кућу и силовали. Срећа је што је комшиница Деса видјела да се нешто догађа и дотрчала је у двориште да их пита гдје сам ја. Тај један војник је рекао: „Бјежи баба, иди тамо“. „Шта“, каже „бјежи, хоћу да знам гдје ми је Ружа“. Док се Деса са њим расправљала, он је викнуо „Полазите, ево их долазе...“. Ко је наишао, ја не знам, али вјероватно неко ко је њима био надређени или ауторитет, кога су се они бојали. Тако да се све на томе се завршило, а ко зна шта би било да су остали дуже.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесте познавали те војнике?

РУЖА БУМБИЋ: Ма нисам познавала, никога од њих никада раније нисам видјела.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесу они били у униформама, јесу имали некакве ознаке?

РУЖА БУМБИЋ: Па онај је један, ја мислим имао и био у униформи, а овај други је био онако у цивилу, знам само да су били млади. Сва силовања су се дешавала по кућама Љубише Ракића, Симе Тадића, Миле и Јове Ђаковића, Миле Владића... То је пет кућа гдје је и ова Вера била, ту је било, ту је њих било ко зна колико, сто жена и више и те дјеце. Ту су се дешавала свакаква чуда. Ту су малољетнице силоване и свашта се ту дешавало.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Шта се након тог чина догодило, јесу ли они вас оставили у кући?

РУЖА БУМБИЋ: Они су побјегли и након тога Деса је ушла у кућу. Пита ме шта се десило и ја њој кажем: „Није било ништа, ајде срећа па си дошла ти па се ништа није десило“. Мислим, добро. Можда је она била свјесна, али ја сам само плакала и ето. Онда сам се послије тога нон-стоп бојала кад идемо сад бициклом. Бициклом смо ишли тих 300, 400 метара, само сам се бојала да неког не сретнем. Ја сам била млада тада, 42 године, ја сам међу њима била најмлађа. Добро, преко пута мене је била комшиница са троје дјеце, али она је ишла овамо према Осјечку на другу страну.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Шта се даље дешавало? Јесте се крили по кућама до ослобођења?

РУЖА БУМБИЋ: Не.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Не?

РУЖА БУМБИЋ: Ја сам, датуме сигурно нећу тачно рећи, већ сам и заборавила, један дан је дошла код мене ова, да ли је био шести, пети на шести или шести на седми, углавном Ивањдан је наш био, када је дошла њихова, хрватска војска. Питају ме имаш ли подрум? Имам. Гдје је? Ето га. Ушли су, мислим нису ми ништа рекли само су питали за подрум, кад су ушли у подрум дошли су и кад су видјели каже: „Овдје ћемо се ми смјестити види како је овдје добро, код Симе је тамо разбацано“. Тај Симо је имао подрум, али код њега је била наводно болница док смо били оно опкољени и то. И они су дошли, а дошло је санитетско возило и доктор је био, из Модриче знам да је био добар, али не знам му име, јер је тај доктор мени рекао да све жене које су овдје близу и које знам и које требају неке лијекове, јер немају, да дођу. Та Цвијета Ђаковић покојна, она је имала рак материце, и он је њој дао те таблете неке против болова које је она пила и благосиљала га, јер јој је помогао. И кад су они дошли и ту се

смјестили, дошао је возач што је возио њихов камион по имену Паво, не знам како се презива, заборавила сам, каже он: „Ружо, што си ти дозволила да они буду ту код тебе“. Ја овако гледам у њега, реко': „Ко је мене шта питао“. Каже: „Па ниси смјела то, ја сам њима рекао код Симе Шишљагића да иду, а не код Неде Бумбића“. Ма реко' свеједно ја не спавам у својој кући, радите шта хоћете. Каже: „Не може то тако“. И онда је био један Маријан Илић, он је возач био, он је жив и сада и све и он кад је послје дошао, ја њега нисам ни познала. Он је код нас у кафани вјечно био. Каже он: „Ружо, не бој се ништа док сам ја овдје сада, не бој се. Које ту с тобом, ништа се не бој, неће вам ништа фалити, сигурно и слободно спавај у својој кући“. Реко': „нећу ја спавати у својој кући, отићу ја по Цвијету“, зна он и Цвијету ту Ђаковић и то, „спаваћемо код ове Десе“. И ту смо ми ноћ спавале код Десе све, али међутим, то је било шести на седми, али четвртог или је петог, не знам ни ја кад је гранатирана моја кућа. Падале су гранате са наше српске стране и онда је та хрватска војска отишла од нас. Значи, код мене су били један, два дана, трећи дан су отишли у Трњане.

Након тога, десети јул то је већ, рекла сам вам да је, да л' је десети, девети на десети или десети на једанаести, не знам тачно, ми смо отишле спавати код тог Мике Топића и кад смо се вратили, од њега, ја сам отишла до штале да помузем краву. Кад сам ја ушла, а оно рупа на сред штале, откопане паре. Јер мој муж је пред почетак нереда закопао ту нашу уштеђевину. Ја сам стала на врата и мени је дошло зло, сва сам избезумљена. Они су мог Неду из логора довели да им покаже гдје је сакрио паре, јер су знали да смо били имућнији, с обзиром да смо држали кафану, а у претресу ништа нису нашли.

Ја сам тада отишла код бабе Вуке, то ми је комшиница преко пута, и рекла: „Баба Вуко, паре су откопане, Недо је доведен да откопа паре, само је он знао гдје се налазе“. Она је само овако рекла: „Јој дијете, он или је прешао Саву или плива Савом“. И шта ја сад? Ништа. И шта, реко': „баба Вуко да радим“? „Јоој дијете моје, ако има ико да те превезе тамо, иди дјеци, иди у Њемачку, иди само одавде, немој више чекати, убиће и тебе“. И наиђе идућих дана покојни Анто Лујић, ја њему кажем, он се овако ухвати за главу: „Јоој, ти сад хоћеш да ја тебе извучем. Па, гдје си била прије, што ниси рекла“. Ја њему кажем, реко': „паре су откопане и баба Вука ми рекла“. „Јој“, каже, Ружо, „па знаш ти да ми губимо сада тамо, ово је све разјарено, ја тебе могу превести у Хрватску, али шта ћеш ти тамо доживјети, ја не знам. Ови“, каже, „наши кад познају, шта ће бити ја не знам. Не знам, каже ти се одлучи, ја ти не гарантујем, ја те могу превести преко Саве и оставићу те у кући у којој ти нико ништа не смије дирати, нити ништа“. Ја сам имала, моји родитељи су у Хрватској, али добро матер ми била жива, пет сестара имам у Хрватској и матер ми

била жива, отац ми умро. И каже ја ћу тебе довести, а ти зови своје нек дођу по тебе и нек те возе. Тако да сам ја, он је мене превезао у гуменом чамцу у Нови Град и код куће ја назовем свог тетку и тетак дође по мене са трактором и оном корпом. Ја у каљачама, малтене подерана. Ја сам дошла и сад ми идемо, па ови у Оприсавцима знају ме. Јој, Ружо шта ћемо? Не знам. Ја сам дошла код своје матере и тетке, сутрадан одвезли ме у Брод на аутобус и аутобус преко Ђакова, Нашица у Загреб, из Загреба за Пореч преко Словеније и одем дјеци. Након три дана добијем поруку да је ушла српска војска у Нови Град и Недо је нађен мртав.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Гдје је пронађен?

РУЖА БУМБИЋ: Па у Новом Граду тамо у сокаку једном.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): На улици?

РУЖА БУМБИЋ: Јест, на улици, у каналу.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Стрељан?

РУЖА БУМБИЋ: Па стрељан рафално у груди, испуцано у њега. Не знам је л' тада се десило након што је показао гдје су паре, је л' послјије, ко то зна. И ја сам ту и шта ћемо, вамо, тамо, зову ови из Њемачке, зову свашта, у Италију иде на онај у Амбасаду Србије да ми дадну све и тамо сестре и шта ће и сестра једна оде у полицију и каже. Каже, је л' она има пасош? Да, каже има. Троје дјеце сликајте, донесите слике, имај здравствене књижице, датуме ћемо уписати, у њен пасош ставити дјецу, дјеца су малољетна и може ићи куд хоће, коју год земљу хоће да иде из Хрватске. Тако сам ја преко Словеније, Мађарске отишла у Србију и за Нови Сад.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Гдје сте сад, гдје будете?

РУЖА БУМБИЋ: У Новом Граду.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Вратили сте се кући?

РУЖА БУМБИЋ: Вратила сам се, била сам у избјеглиштву у Шамцу. Вратила сам се кући, јер је то жеља моје дјеце и та кућа нема цијене, рекла сам им. Док могу да будем у њој да будем, оне продати неће, а кад умрем, нек дјеца раде шта хоће.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како Вам је, мислим, је ли кућа била порушена, је ли било срушено?

РУЖА БУМБИЋ: Па ја сам извадила столарију, па јест разваљено, паркет, ламперија, то је све порушено. Јуче сам на спрату двије собе ставила ламинат, тек сада. Било је, али је била покривена и како је код других није ми кућа била запалита, ништа више била овако. Срушено, не знам од које војске више.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да, да.

РУЖА БУМБИЋ: Разумијеш?

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Разумијем. Значи, некако највише волите кад сте у Новом Граду?

РУЖА БУМБИЋ: Па и кад сам дошла, ја сам се прва вратила. Па, дијете драго, дошла сам као породица погинулог, имала рјешење за усељење у кућу и док нисам дала паре, нисам се могла уселити.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Без обзира на све.

РУЖА БУМБИЋ: Онда на крају конца, прва сам добила да се иселим из куће, Муслиманка дала паре да ме иселе. Кад сам добила рјешење, је ли требам сад поново тражити нечију кућу, да дам опет паре па да ме опет за мјесец дана иселе. Онда смо, њих три, додуше ова ми је била у Аустралији, та сада, и ове двије, и вратиле се. Прва се вратила, врата е овако била, ставим гајбу пива, мачка може ући и спавала у дворишној три године било и љетна и спаваћа и кухиња и купатило и све и сад. „Ајд, ове двије су ми завршиле факултет, раде у Бањалуци своју струку, ова је у Аустралији, син ми је у Њемачкој, дјеца су ми добро и ја сретна.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесте ли Ви давали изјаву или свједочили на суду у неком поступку?

РУЖА БУМБИЋ: Нисам.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Нисте?

РУЖА БУМБИЋ: Нисам свједочила, премда је било неких, па јесу ме, није ово љето, прошло љето долазили из Орашја, питали да ли би' ли могла познати? Рекох након 30 година дијете које је то урадило да ја познам, нема од тога ништа.

ТРАНСКРИПТ - СЛОБОДАНКА ВИДИЋ (БОСАНСКИ БРОД), 6. ЈУНИ 2024. ГОДИНЕ

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Ја сам Слободанка Видић, рођена сам у Лесковцу у Србији 1947. године. У Броду сам се настанила 1966. године. Касније сам се запослила у Фабрику чарапа „Босна“, Босански Брод. Ту сам радила као текстилни инжињер све до избијања ратних дејстава. Важила сам за доброг радника. заједно са мном радио је и мој супруг, његов брат и братова супруга. Фабрика је бројала око 600 радника. Имали смо погон и у Тешњу, који је био у саставу наше фабрике. Ја сам била руководица техничке припреме рада.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Имали сте поприлично велики колектив. Претпостављам да сте радили заједно са Хрватима и Муслиманима?

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Колектив је био национално измијешан. Тада се ја у то пуно нисам ни разумјела, нити сам гледала ко је ко по имену. Чак штавише, послје посла сам се дружила и проводила највише времена са комшијама који су били друге вјере. Морам рећи да сам се прије самог почетка рата развела. Ја и бивши супруг смо остали у добрим односима и виђали смо се свакодневно на послу. Из брака сам имала двије кћерке. Једна је радила у „Енергопетролу“, а друга је студирала у Сарајеву, била је на четвртој години на Природно-математичком факултету. Стипендирана је од стране „Рафинерије“ за погонског инжењера. Нормално, кад је почело 1992. године, кад су почела та, у међувремену сам се и растала, морам то пре рећи, радили смо у истој фирми, мој директор је био директор једног ОУР-а, ја сам радила у другом дијелу. Остали смо добри без даљњег, имам двије кћерке из тог брака. Једноставно, радила сам, тад сам била, ја не знам тачно које радно мјесто сам имала, руководица техничке припреме рада, чини ми се тако било и почеле су некакве, ти немири. Кћерка ми једна радила у „Енергопетролу“, а друга је студирала у Сарајеву, била је на четвртој години.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Када су се почели јављати први проблеми?

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Не сјећам се тачно датума, али један дан, док сам била на послу, мене је кћерка позвала и каже да су њих распустили из фирме, из „Енергопетрола“, и говори ми: „Мама, шта чекаш, долази кући – рат је“. Какав рат? Једноставно, пошто је нас доста у фабрици у руководству било српске националности, ми нисмо били обавијештени шта се дешава. Након тога сам се јавила колегама и рекла да идем кући.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Можете ли се сјетити када је то тачно било?

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Па тако, када је проглашена независност Босне ја мислим, 7. априла 1992. године. Чини ми се да је тај дан, ја ћу можда и слагати, давно је било. Углавном, ја сам онда отишла кући. Имала сам једну колегицу која је радила у Славонском Броду као инжињерка, која је долазила код нас у стан и она ми је говорила: „Слободанка, овде ће бити горе него у Вуковару. Болница у Славонском Броду је пуна хрватске војске“.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): А реците ми, извините што Вас прекидам, јесте ли чули за догађај у Сијековцу који је био крајем марта кад је тамо, кад су убијани они цивили, становништво 26. марта. Да ли се причало овдје у граду о томе?

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Није се причало о томе. То сам баш хтјела да истакнем, мало смо имали информација, нити је неко рекао, еј. Ја сам примијетила да се они иза зграде скупљају Хрвати, посебно из комшилука купе кофере, раде иза зграде, не раде овамо, иду. Реко‘ Боже, шта је то? Нико не обавештава ништа, нико не говори. Ја са двома кћеркама, немам мушку главу која можда ипак интересира се и зна нешто. Оно, сматрам нисам крива ништа, једноставно не размишљате другачије, али онда после ми једна комшиница каже: „Слободанка, па ми смо једино у згради нас двије Српкиње остале“.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Сви су изашли?

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Сви су отишли или су Хрвати или Муслимани, они су ту. И срећа, зет је Хрват од кћерке муж и онда имали су те неке пријатеље и каже више се не може ни превести, него, каже, можемо отићи преко Хрватске на Шамац, па за Сарајево, јер у Сарајеву неће бити рата. Мени тамо кћерка студирала и ја сам хтела да купим кћерку из Сарајева. Ми смо кренуле у ауто са њеним мужем, они нису имали дјецу, ја и ова моја кћерка одавде из Брода што је радила и на Славонски Брод. На мосту већ су почеле барикаде, каже: „Куда ћете ви“? Ми кажемо: „Идемо за Сарајево“. Па, куда ћете тамо, тамо колона тенкова, нападају Срби. Ми оно лаички: „Ма, ми бјежимо одавде да нас не ухвате“. Као фол, не знам шта да говоримо. И сад он гледа и видио је вероватно по именима и презименима, није могао да прокужи тачно ко је ко сада. Чак ја сам мислила да су то комшије Хрвати, нисам знала да су Срби. Онда смо ми стварно тако отишли у Шамац за Сарајево. Тамо сам затекла ту кћерку која је студирала.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Какву сте ситуацију затекли у Сарајеву?

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: У Сарајеву је већ почело. Каже: „Откуд ви ту“. Већ су почеле барикаде. Имала сам једног пријатеља који је радио у Тузли и он је прешао у Бијељину да ради. Он је заступао представништво „Неопланта“ Нови Сад за Босну и Херцеговину. Онда се пребацио у представништво у Бијељини,

а у Сарајеву је имао стан и моја кћерка је управо у том стану боравила и студирала. Почеле су гужве и сад видим ја, већ одмах код њих позивају на састанак и да се нема пуно излазити да се види који смо ту сви, ко је у ком стану.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): По згради, по улазима, је ли?

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: По улазу, све по улазу и ја видим кад они говоре...

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То су радили Муслимани је ли?

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Да. Онда видим ја да сам ја опет једина Српкиња.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Исто као у Броду што је било.

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Да, шта ћу сада ја и онда кажем, онда тај мој пријатељ кад је дошао онда је њему неки добар пријатељ раније кад је он ту боравио рекао му: „Милораде, пријатељ си нам, али онако искрено пријатељски ти говоримо да не би било лоше да се склониш једно време, води се некаква политика“. Њему је то било јасно, ставио нас је у ауто и каже: „Идемо и сад кад будемо на барикади ти само реци да мораш да су те звали у Брод да идеш као стручњак да мораш ићи радити“. И тако је и било, ми кренемо, прва барикада зауставе, тамо, вамо, куда ћете ви, каже, морам назад за Брод звали су ме хитно требамо. Он је имао у гепеку пар гајби те суховине, суџук и те ствари, момци почастите се, тако прођемо ми до Бијељине и у Бијељину на аутобус и ја одем за Лесковац. И сада, тад је настао проблем. У Лесковац дођем код сестре која сама живи у кући од своје плате, нас три тамо. Ништа не радимо и све мислимо да ће се то смирити, па ћемо отићи. Пролази време, ништа се не дешава.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): У суштини, Ви сте били на сигурном у том тренутку, нисте били тог свјесни.

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Да, али сви су потражили негде по Србији, по хотелима смештај, тражили да држава то финансира, а ја, није ми пало на памет, идем код својих и тако. Кад сам само легла у соби да не морам страховати, ја то не могу да опишем тај осећај.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Али друго дијете Вам је у том тренутку у Броду, друга кћерка кад сте Ви били у Лесковцу?

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Не, не, скупа смо све три.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): А да, сви сте кренули.

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Да, да, све смо ми у Лесковцу. Након неколико дана ја сам назвала моју јетрву Софију која је из Брода избегла у Сомбор. Она ми тада у разговору каже да је чула да су у Броду биле наше познанице које су тамо стигле преко Мађарске и да су им дозволили да покупе своје ствари и папире, те да су их Хрвати пустили да се врате назад. На те ријечи, ја рекох: „Софија, ајдемо и ми, немам ништа овде, кћерке су ми без игде ичега, све нам је остало у Броду.“

Она ми даље говори да је чула да објављују на радију да у Брод може да се врати ко жели да настави са радом чим се смири ситуација. Неопходно је само да дођемо лично да се пријавимо. ко хоће да се врати да ради док се мало смири ситуација, мора се доћи пријавити. Мора се доћи лично пријавити. И тада ми одлучимо да се вратимо у Брод.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Колико сте времена провели у Лесковцу?

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Па ето негдје два мјесеца, у јуну сам се вратила.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како је изгледао ваш повратак у Брод?

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Ми смо преко Мађарске дошле у Славонски Брод. Тамо сам имала једну пријатељицу код које смо преспавале. Када сам је питала каква је ситуација у Босанском Броду, она ми је одговорила да не зна и да она тамо не прелази.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Није ли Вам то говорило да је можда боље да се не враћате тамо?

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Па размишљала сам о свему, али водила сам се са тим да идем само да се пријавим за рад и да покупим личне ствари из стана па ћу се вратити назад. Тако да смо ми ујутру пошле према мосту са намјером да пређемо у Босански Брод.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): На који начин сте прешли мост који је тада контролисала хрватска војска?

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Имале смо срећу, односно боље је рећи несрећу, да је на улазу на мост са хрватске стране, на пункту са хрватском војском, наишло ауто које је возио један мој познаник, Хрват. Он се зауставио и питао ме куда ћемо. Ја сам му одговорила да идем преко и он нам је понудио да нас повезе. Тако да смо са њим у ауто кренули преко моста. Војска нам није тражила никакве документе с обзиром да смо били са Хрватом у ауто па им нисмо биле сумњиве. Сјећам се да је комплет мост био минираан и да смо морали заобилазити оне велике „паштете“ мине.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Био је минираан?

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Јесте. Мени је то било довољно да закључим да се нисмо требале враћати у Босански Брод, али већ је било касно за било какву реакцију.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Више нема повратка назад.

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Тако је. Када смо прешле у Босански Брод, отишла сам право у свој стан. У стан долазим, затворена врата. Покуцам преко пута код комшинице чији зет је Хрват, она отвори врата и каже: „Слободанка, не знам шта се дешава. У вашем стану борави једна млада жена са малим дјететом, то је све што ти могу рећи.“

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Дакле, ваш стан је био обијен?

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Не, јер ја сам кључ оставила комшиници да узму ако им шта затреба, да припазе, ето... Тада сам отишла у сусједну зграду код познанице која је радила као благајница у „Чарапани“ а била је удана за хрвата Јерка Главаша. Она се изненадила када ме је видјела, питавши ме откуд ја овде... Ма, рекох, ми ћемо се одмах вратити само да се пријавимо, чули смо да су објављивали у „Чарапани“ да се треба пријавити ко хоће да ради кад се смири ситуација. Ја и јетрва Софија смо попиле кафу са њом и отишле поново свака до свог стана. Када сам стигла до стана, у њему је била та жена која се уселила. Говори ми: „Госпођо, ја сам већ трећи станар у вашем стану, овде улази ко како хоће, дође војска, узме што жели и изнесе... Знам да сте имали дивне ствари, вриједног намјештаја, али овде нема ништа више, видите и сами“. Сачувала је нешто од личних фотографија и понеку крпицу. То сам спаковала у једну торбу, узела и отишла поново у стан код Олгице Главаш. Ту смо мало посједиле и онда нас је Олгин зет, који је био Хрват, одвезао до „Чарапане“, да се пријавимо. На улазу у фабрику нас је зауставила нека контрола и питала шта требамо. Ја сам рекла да смо чуле да се може пријавити ко жели да ради након што се смири ситуација, па нас је тај човјек уз пратњу портира упутио у сектор за опште послове.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да ли Вам је неко од тих лица био познат одраније?

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Да, да, Цвитковић чини ми се, или Цвенчек, Цвенчек се презивао, а звао се Ивица. Када смо дошли у тај сектор за опште послове, жена која је радила ми је рекла: „Слободанка, ви сте закаснили, то јесте био позив, али то више не важи, ви сте добиле отказ“. Рекох добро, можемо ли бар добити своје радне књижице, ако смо већ закасниле да се пријавимо за рад? И сад, даје она нама радну књижицу, моја јетрва отишла у међувремену код директора, а директор исто један наш, Хрват је ту, наш радник и она с њим мало причала, тамо, вамо. Ја мислим у то време да су... и ми смо опет назад код ове госпође Главаш, да су они пријавили, претпостављам „Чарапана“ полицији и док смо ми само селе, они су на вратима зазвонили код ове комшинице. И сад они звоне и каже: „Имате неке гошће?“ Па, каже, то су наше, оне сад одлазе. Каже: „Морају дати изјаву на стадиону“. Тамо је њима била смјештена полиција.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Војна полиција?

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Војна полиција. Само дају изјаву како су дошли, нико их није евидентирао да су ушле у Брод. И каже Олгица, ајд полако, а Љерка нема, ајд па ћемо се чути. Њеног мужа још нема ту. И он нас у ауто и ми одемо. Ствари су остале код Олгице и тамо дођемо.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесу они били у униформама?

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Да, да у униформи, бели опасачи они.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесу Вам били познати они?

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Не, најгоре што су то били све неки млади људи, непознати људи. То су генерација наше деце, негде 20, 25 година, можда и млађи, углавном он је нас одвео тамо.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То је стадион ФК „Полет“?

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Јест.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да, то су њихове свлачионице.

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Е, да управо ту, ту смо били смештени. Он каже: „Доле у свлачионицу, намјестите кревете и дајте им папире нека пишу како су дошле, гдје су све боравиле, с ким су све контактирале, нека напишу све“. И ми, ајд, пишемо на основу објаве ваше да треба се пријавити дошле смо и којим путем смо дошле, све тако и сад ми то оставимо и сад чујемо доле: „Ајте за мном“. У свлачионици тамо кревети су убачени некакви. „Сједите ту, чекајте до даљњег“. Јоој, ми сад сједимо, не знамо шта је сад, шта ће бити и онда је настало, дође, провире, погледају, доведу још једну жену, па онда опет.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Послије Вас довели још једну жену?

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Да, послѣ још једну.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Је ли она била позната Вама, јесте ли је знали?

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Нисам, послѣ сам неке упознала, Живковић Стана, она и њен син. Њен син је, чини ми се радио у СУП-у у Добоју. Ту сам претпоставила да је то ради тачно неких ваших личних, фамилије или нечега. И онда смо ми ту, кажем сједимо и ми чекамо да они нама доносе да једемо, порцију нечега. Нећу ја да једем, шта ћу сад, шта нам дају.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ви и даље очекујете да ћете бити пуштени исти дан, да ћете изаћи?

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Да и ништа. Јој, већ се мрак спушта, немаш појма. Ми да пређемо у Славонски Брод, имам пријатеља тамо па ћемо преспавати па ћемо послѣ лакше. Ништа се не дешава, останемо ми ту спавати. Нема ту, кревет имаш и то ти је то. Па да, јун месец, топло је већ. Онда после сутрадан опет доведоше, управо та Стана Живковић, нас десетак и пролази. У том трећи дан, не знам, долази, он је главни заповједник града био и сад он долази, заборавила сам, али то негде има сигурно, ја знам да је његов деда имао кућу иза „Чарапане“, он је главни заповедник, не могу се сјетити презимена, млад.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Је ли Драго Лепан, није?

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Није.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Није?

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Драго Лепан је био тамо, али није он заповједник града био. Каже: „Е, ја знам ваше кћерке“. Оне су биле у гимназији, обадије су ишле моје кћерке. Каже: „У школу смо ишли заједно“. Онда, реко' ти, сине, знаш да ми нисмо никакви националисти, ја причам са тим младим и не знам зашто смо ту. Каже добро, видећемо. Ништа, он је изашао, више се није појављивао. И онда тако прође дан. Већ је почело онда, моју јетрву прву изведу, па онда видим дође сва уплакана, све нешто па онда. Други дан дођу по мене, али то је, доле су врата отворена и сад не закључавају се и сад улазе ови ти неки дечки и они сједну обично на тај кревет који је празан и то. Некад сједну и на твом кревету и онда каже овај и почну причати неку причу је ли вам треба шта да донесу они као каладонт, пешкири и то. Реко шта ће нам, па нећемо ми ваљда бити овдје? Па не знамо ми то. Па, реко', сад ми схватамо, па чему дјецо, шта смо ми криве. Онда један се излетио па је рекао, ја мислим да више није ни долазио, каже: „Схватите, ви нама не сметате, све наредбе нам долазе из Славонског Брода од Хрвата, ми морамо тако, једноставно Срба не треба бити, ето то сте ви криви“. Ништа, ћутимо ми, сад су видјели да они превише успостављају блискост па су почели закључавати врата да не улази се. Онда су они почели изводити, јетрва моја баш. Некада се морате направити, да не кажем и глупи да би прошли лакше. И онда, дан за даном пролази, па ја мислим да то није било дуже, јер у јулу смо ми већ изашле. У ствари, ја сам изашла у јулу, имала сам неку срећу. Доведу горе, има горе тих канцеларија, доведу ту, одраде они што хоће да одраде, а ту доводе све неке ипак колико сам приметила по фацама јаке људе. Значи, нису то војници обични.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Физички јаке или функцијом јаке?

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Функцијом, функцијом јаче претпостављамо по начину, униформи, озбиљности да не кажем. И онда је, чак је један дошао само седите и имао је књигу и почео писати. Хајде реците шта можете у вези овога. Па шта да кажем, ја опет ударим, видим млади су то, шта рећи сине, мени је ово несхватљиво, ја не могу да разумемо ово, ја нисам никад била у ситуацији. Онда тако ја ништа ружно не кажем, чак штавише мени се кад сам дошла у Брод допала та неједнакост. У ствари, јесам тад говорила истину, јер управо та разноликост оно држала је, било је интересантно мени бар, јер нисмо сви, свако има неки обичај. И онда он каже: „Ћутите и само сједите“. Ја не знам како се звао тај човјек који је ту био. Ми смо тако седели сат времена. Вероватно је он тад хтео мене спасити, претпостављам од неких других ствари још горих. И онда смо, и сад каже: „Сиђите доле и само за мном идите немојте ништа, ако вас неко повуче, нема шта“. Ја сам послушала и сад улазимо ми доле, откључава он врата, ја улазим и он улази и закључава врата изнутра и сједимо.

Већ су навалили на врата, гдје је кључ? Ништа он, само ћути, све ове дјевојке ћуте. Онда кад се то смири, изађе, опет нас закључа. Онда послјије дође неко и као вадиш се на то, мени је рекао, а интересно код њих нема ословљавања имена само заповједниче. Никад нећете чути Јанко, Станко или нешто, само заповједниче.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То се управо радило да се послјије не би знало ко је то био.

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Управо то, то сам хтела рећи. Били су као обучени и он каже, дошао као хоће да ме води, као мени је заповједник рекао, ја кажем заповједник рекао да ја не смијем никуд мрднути ако ме неко буде звао, он је тако мени наредио. И онда, пошто је вјероватно, можда се и боји, па повуче се. Тако сам се пар пута спасила, да кажем, с тим. И сад то време пролази, ништа се не дешава и тако то дан иде.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Извините, је ли ту било и мушких затвореника?

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Ту је само било, е било је у ћелији до наше, управо жене које су дошле ту, било нас је десетак, једна је чак, ја кажем једна им мајка тим који су заробљени. Треба бити сретна она којој је на ратишту погинуо син, а не који је био заробљен. Свашта су им радили, јер једна је жена препознала глас свог мужа, јој, каже оно мој муж, кука јој шта ће, је ли знају они, уписана је та жена исто. Ја се сад не могу сетити њеног имена. Било је свашта. Мислим, вриштали су.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Чули сте јауке?

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Да. Они су после једну, она Муслиманка што је била исто ту.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Из Кобаша?

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Из Кобаша. Њу су пребацили преко зида у другу свлационицу. Да није кроз спојен зид био до плафона и пребацивали су је тамо и свашта су радили, а кад су је на испитивање водили, кад се вратила једном, била је сва плава, од оног платна од кошуље смо да прави облоге себи, али су нама рекли: „Са њом се не смије причати, она је као неки издајник, терорист“. Не знам ни ја. Она нам је ту баш рекла, прешла тамо, пређе тамо, они питају има ли тамо војске? Она каже: „Па, има неких тамо“. Кад пређе овамо овима исто каже: „Има“. Жена онако, њу су баш малтретирали и свашта су јој радили, ајд то сад то није битно. Један дан позову јетрву моју и нема ње, нема, кад дођоше по мене. Шта је сад горе? Како су се поређале столице све, овако дугачак сто, равни сад као ови, ноге на сто као онај каубој, а ови су сви у оним црним кошуљама, одијелима, не знам колико их је било, али сигурно их је било најмање осам, ако није више, не знам тачно. И сад, ми смо са ове стране,

ту је тај и онда он каже, видим ја сад Софија, та моја јетрва, уплакана, каже он: „Знате ви зашто вам јетрва плаче?“. Реко: „Не знам“. Ето, ми смо предложили њој да њен син, она каже да је њен син у Новом Саду, да оде по једног војника Хрвата да га доведе да би ми вас пустили. Она каже да, а у међувремену, прескочила сам, пошто се мој пријатељ, моји су јавили да ме нема из Брода, јер ја сам рекла ако се не вратим кроз седам дана значи нешто се десило, пошто ја само да се упишем немам тамо шта радити и онда је он, пошто је био нешто у војсци он је преко Добојског, Бањалучког корпуса су тражили. Нудили су пет заробљених Хрвата за нас. Онда су један дан пребацили нас, у комби су нас потрпали, не само нас двије него још двије жене. Ишли смо у Славонски Брод су нас пребацили тамо у брду је био главни тај неки главнокомандујући центар, не знам ни ја. И ту су почела исто некаква малтретирања, али пошто су то ипак били кажем образовани људи, претпостављам, онда сам ја на рачун тога да сам болесна, ово, оно на неки начин и нису нас ту оставили вратили су нас. Тако да нисмо ни преспавали ту, вратили су нас навече. Увече одвели, а навече вратили. То је било у међувремену. Она каже да њен син то не може урадити, да је он студент, да он то није способан и тако. Сад сам се ја сетила да је мој пријатељ у Бијељини и онда сам ја рекла... Он каже имате ли ви кога да то одради? Па, реко' немам, али могу ја. А како? Реко' ја имам двије кћерке, оне то не могу радити, немам оца, као што немам, отац ми умро, идем да ухватим на то да ја немам никог мушког да би могао отићи и немам синове, али могу ја. Ех, како би ти то? Па, реко' лепо, отишла би и довела би га. Па, шта ако га не доведеш, ми ћемо убити твоју јетрву. А ја кажем: „Ако је он тамо, ја га морам довести“. У том, моја јетрва каже наивно, па баш ме брига за мене. А он каже: „Шта ви кажете на то?“. Реко', немам коментар. Не могу ја њој објашњавати сада шта ми је циљ.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Шта Ви хоћете.

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Ови што су слушали, један од њих каже: „Пустите њу, она је искрена“. А ја јесам била искрена, јер знам кога имам тамо да ми помогне да то одрадим. Онда он каже добро, спусти ноге, добро, ајд водите их поново доле. Опет тако биле доле, кад један дан дођоше по мене, каже: „Ајде, спремај се“. Ја спремам се, дођем горе, и та Индира што је осуђена, она је била тад главна ту на тој војној полицији, она мене зна, она је мени комшиница, иза моје зграде њен деда има кућу и ту је она становала и добро ме зна.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Она је била ту некакав заповједник у том?

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Она је била главна у тој војној полицији.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Је ли Вас она лично малтретирала?

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Није она лично, али она је слушала иза завесе шта се ради и онда се на крају појави.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Није покушавала ни спријечити ни ништа?

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Ништа, али је иза завесе слушала. И сад слушајте нешто и онда немамо пасоша, јер они су нам то све одузели кад смо дошли, новац и све то за добровољне сврхе војне полиције, чујем ја галаме као што то нема, онда „ајде водите је доле. Ја доле опет, али ето њима је циљ мој Бранимир, није то њима циљ ништа, али ипак јесте нешто. Други пут одем и опет ништа и трећи пут кад ме позову опет горе и све је већ било припремљено и у ауто. Ја не могу да опишем тај осјећај кад сам изашла ван зграде, то се не може описати.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То је први пут да сте изашли ван зграде након што сте дошли?

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Након месец дана. Јесте, ја мислим да је било месец дана, није било више, можда који дан. Крајем јуна и крајем јула сам некако изашла, „ајд није битно сад то. Имала сам тај папир, али сам га негдје неком дала исто тако који су писали. И кад сам изашла и онда тај дечко каже... Сад да вам објасним, он има брата који је у војсци редовно, значи он није нигдје на ратишту и сад био је ослобођен, завршио све и он да би спасио брата, они га дају овамо у Босну, а он хоће да спаси брата да не иде на ратиште него да га директно из Србије пребаци у Њемачку. И он је мени дао, у ствари мени је то било и драго, значи не иде на ратиште сада, а он је дошао брат из Пуле ту у Брод да покуша да извуче некако брата, да помогне као ето чисто тако да види брата. Они су негдје из Кораћа, колико се сјећам ту из тог, то су Хрвати. Мислим да се презивају Ћосић, Ћосић тако нешто ми се врти по глави. Горан, сад да ли је брат или овај Горан, не знам то, углавном ми кад смо, и каже он, крећемо ми и сада на граници кад смо дошли у Хрватску, ми ушли, он наврати нешто код куће да узме, па ја реко' ја немам ништа код себе. Добићете све. Реко', немам ни торбицу, ни ништа, оно јадно ништа. Добићете све. Кад смо ми пошли на границу иза Хрватске према Мађарској, сад не знам како се та граница звала прва, овај на граници каже: „Стоп, до даљњег граница затворена“. Било је лето, јуни месец, прозор отворен, а ја кажем: „О Боже, сад и то“. Он каже: „Госпођо, шта је толико хитно?“. Реко' јесте, господине, хитно је. Па ако вам је хитно још пола сата биће отворена граница, тамо према Вировитици негдје скроз преко читаве Хрватске морамо прећи, оно некако кад сам ја видела оно мени делује као дивља граница. И сад ми се, онда ја, овај дечко каже: „Ја не могу, ја имам упуту како треба ићи“. „Ајде да покушамо сине, реко' то ти је сад прилика, ако се вратимо после ко зна шта ће. „Ајде да видимо хоће нас вратити. И ми кренемо и на првој тој њиховој барикади, њихова барикада, он је морао ту да остави и пасош и све, објашњава он њему како је затворено и

пише тамо службено се мора ићи, службено се иде. Онда је он, сетим се, каиш је скинуо, све пиштољ и то и он мене вози. Кад ме довезао ту је неки канал био, не знам, и он је мени дао адресе у Њемачкој на које ћемо звати кад нађемо и њега добијемо да се јавимо, да се одради та нека замјена некако шта ја знам, углавном ћемо се јављати. И новац ми да, исто, не знам у маркама њемачким је било. Ја сам имала, није то сад битно колико сам ја имала. Углавном кад сам прешла ту границу, ја више не знам ни гдје се налазим, немам појма, идем и тражим аутобус. Који? Ја реко' требам за Србију, граница немам појма која је, Сомбор. Немам појма сад која је граница. Једном су на телевизији спомињали па сам се сетила. О, каже тај госпођо, не можете овде. Кад сам прешла у Мађарску прво морам возом ићи, па онда, ја њега зовнем и хоћете ми исписати које мјесто и он мени испише и сад одем ја у мењачницу, промијеним све оне паре у мађарске. То је било огромно, за сто тих марака добила сам огромне паре мађарске. Мени је важно да изађем из Мађарске. Наиђе воз, ја увек погледам у њега, он није и тај је воз. Седнем ја, та вожња, тај прозор отворен кроз воз, то је нешто посебно, исто све доживљај за доживљајем. И сад гледам, аха није та граница, а није, а тај је град. Сиђем ја да аутобус хватам за тај прелаз и дођем тамо и сад нема ту до границе немаш ништа него мораш такси. И сад ја ту једног таксисту молим, дам ја њему, ма ево ти, дала сам огромне паре, мени сад не треба ништа само да пређем то. Молим те сачекај ме ако не будем прешла да могу да се вратим опет у то мјесто да могу преспавати негдје, јер је то сад некакав, да не кажем просто празан простор.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Равница.

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Ништа, не знам ни ја. На границу дођем и ја пређем на граници и онда позовем од те моје јетрве, нема ни она мужа, сина, јавим се будем код њих и сад ми зовемо хитно њеног брата у Чачку да дођу колима по мене. То је у суштини био тренутак када сам ја избављена. Послије смо нашли тог војника по кога смо отишли тако да је извршена размјена и моја јетрва је ослобођена.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Кад сте се Ви први пут након голготе вратили у Брод?

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Ја после нисам хтела да се вратим у Брод, међутим, онда су ме позвали 1999. године. Ја сам у Бијељину отишла, тамо је држао представништво мој пријатељ, тамо сам се запослила у конфекцију „Курјак“. Тамо сам радила као инжењер и онда „Чарапана“ треба да се покрене и онда ме звао наш један исто који је био у комерцијали човек, Ацо. Каже: „Слободанка, ајте, планирамо тебе за техничког директора, има нас пар које хоће да позове да покренемо Чарапану“. Ја сам онда рекла ја ћу доћи, мада сам рекла

да у Брод никад више нећу доћи, међутим ,ајд доћи ћу, Ацо, али под условом кад ја тамо дођем, ја се више овамо не могу вратити, јер ја дајем отказ, практично нисам имала више ништа право да добијем у Бијељини пошто је Брод враћен Србима, свој стан могу добити у Броду, а тамо не могу ништа остварити. Онда сам ја, једна кћерка је почела радити, „Енергопетрол“ је имао пумпу, па је на пумпи мало радила у Бијељини, а ова друга је просвјетни радник. Она је негде у школи, али све по селима.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесу ли Вас оне савјетовале да се не враћате у Брод или нису?

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Не, напротив, ја сам питала њих шта ћемо? Међутим, каже она: „Мама, врати се, вратићемо стан, па ето после ћемо видети како даље“. Јер и оне нису биле задовољне у Бијељини, некако знаш. Оне не знају, ја нисам њима причала детаље, оне немају појма шта сам ја преживљавала и то. Тако да сам ја дошла 1999. године у марту, тек онда сам се вратила и онда почели смо радити.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како је изгледао тад Брод, био је девастиран?

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Ма, то је био аветињски град, то је било страшно. У мом стану је био Србин неки наш, не можеш га истерати. Ја сам становала у хотелу првих шест месеци, неће да изађе. Онда око ствари и он је неке радијаторе скинуо, ,ајд сад није то важно, углавном мени су одмах рекли: „Слободанка, рано се враћаш још увек овде дивља“. Међутим, реко‘ ето сад ми је прилика. Ацо ми је рекао ако стане „Чарапана“, прелазим у „Рафинерију“, тамо ћу те сместити. Е, онда сам ја одлучила идем, шта ћу, стан тамо не могу да остварим, овамо нисам могла ништа.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесте ли икад отишли до свлачионица, јесте ли икад пришли близу стадиона?

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Јесам и недавно сам, нисам дуго могла, једном сам отишла и просто ми је сад другачије некако, не знам све ми нешто другачије, прије тамо кад дођете па тамо чујете они кад улазе, пошто је било заклоучано код нас, онда чујете знаш имају неке решетке, они нас виде, ви имате осјећај као да вас посматрају. Ја ћу ову за главу, ти ону за ногу, ја ћу... јао сад мислиш шта ли ће сад. Било је страшно. Мислим то ко не доживи, некад овако са неким пријатељицама кад причам, разумем их, кад не доживиш нешто, не можеш то схватити.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Реците ми је ли икакав судски поступак био покренут?

СЛОБОДАНКА ВИДИЋ: Па, против те Индире, то знам, и ту сам свједочила.

ТРАНСКРИПТ - СТАНА НИКОЛИЋ (ТУЗЛА), 9. ЈУЛИ 2024. ГОДИНЕ

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Кад сте рођени?

СТАНА НИКОЛИЋ: Рођена сам 25. фебруара 1948. године.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Гдје?

СТАНА НИКОЛИЋ: У Тузли, у мјесту Потраш. Ја сам иначе родом са Мајевице.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Гдје сте и са ким живјели прије почетка ратних сукоба?

СТАНА НИКОЛИЋ: Живјела сам у граду, у улици Друге крајишке бригаде. Од 1977. године сам живјела у ванбрачној заједници са Тешић Радивојем, са којим сам добила два сина, Радана и Драгана. Из брака са првим супругом Миком имала сам сина Обрада.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Гдје сте били запослени?

СТАНА НИКОЛИЋ: Радила сам као чистачица на Рударско-геолошком факултету.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Од које године сте ту почели радити?

СТАНА НИКОЛИЋ: Не сјећам се тачног датума, али то је било прије избијања ратних сукоба, тачније од 1990. године.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): До када сте радили?

СТАНА НИКОЛИЋ: До деведесет и друге године. До тада је било све нормално. Нисам имала никаквих проблема. Онда су ми са појавом првих инцидената на послу дали некакву потврду да могу долазити на посао. То је била као некаква пропусница.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ко Вам је дао ту пропусницу?

СТАНА НИКОЛИЋ: Мислим да је био декан тога факултета. Рекао ми је: „Ајд ти, Стано, негдје се склони, и ево ти потврда да можеш долазити на посао“. И наједанпут, ишла сам пар дана и не дају послѣје тога више да идем.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Не дају ти да уђеш на факултет или или да напустиш кућу?

СТАНА НИКОЛИЋ: Не дају да уђем на посао. Одем ја до факултета, али неће да пусте.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Неће да те пуште унутра?

СТАНА НИКОЛИЋ: Ја.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ко Вам није дозволио, портир?

СТАНА НИКОЛИЋ: Да, портир. Каже: „Напоље, напоље, немаш ти овдје ништа“. Ја одем кући, шта ћу, куд ћу.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Гдје сте живјели у Тузли, да ли је то била кућа или стан?

СТАНА НИКОЛИЋ: Старе зграде су биле, онако мале.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Старе зграде?

СТАНА НИКОЛИЋ: Оне, то су биле оне зграде ниске, било је пет зграда једна до друге.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Када сте Ви заробљени?

СТАНА НИКОЛИЋ: Оног дана када је мој син погинуо, 27. новембра 1992. године.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како Вам је син погинуо, гдје се налазио?

СТАНА НИКОЛИЋ: На Мајевици, на Бањ брду.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): А гдје су се налазили ваши синови које сте добили у заједници са Радивојем?

СТАНА НИКОЛИЋ: На почетку рата, моја два сина су избјегли у Бијељину, послала сам их код родбине, а ја и Радивоје смо остали у стану у Тузли.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Добро, да се вратимо на тренутак кад су Вас заробили?

СТАНА НИКОЛИЋ: Да, у стан је дошла војна полиција, и одвели нас двоје.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Вас и Радивоја?

СТАНА НИКОЛИЋ: Јесте, и то војна полиција и у СУП нас одвели.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Извините, да ли је то било исти дан кад је ваш син погинуо или неколико дана касније?

СТАНА НИКОЛИЋ: Тога дана по ноћи.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): По ноћи?

СТАНА НИКОЛИЋ: Ја, по ноћи су нас одвели.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесу ли Вам рекли да Вам је син погинуо?

СТАНА НИКОЛИЋ: Јесу.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како су Вам то саопштили?

СТАНА НИКОЛИЋ: Кажу: „Убили смо ти сина и сад водимо и тебе и мужа“. Сад, не знаш ни ти гдје ћеш, не зна ни муж. Они су нас одвели.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како сте се Ви у том тренутку осјећали кад су Вам рекли да Вам је син убијен? Јесте ли им повјеровали?

СТАНА НИКОЛИЋ: Па пала сам ја у несвијест. Они кажу: „Џаба ти падаш, он је убијен, готово је“. Тада су одвели мене и мужа и никад га још нисмо ни нашли.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Мужа више нисте видјели?

СТАНА НИКОЛИЋ: Нисам до дан-данас.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Значи, Ви сте тад посљедњи пут видјели мужа ту ноћ кад су вас одвели?

СТАНА НИКОЛИЋ: Ја, нити је он мене видио, нити сам ја њега. Мене су свели у подрум доле.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): А гдје су вас одвели, у коју зграду? У зграду СУП-а?

СТАНА НИКОЛИЋ: У СУП-у, само што су ме спровели доле.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То је полицијска станица?

СТАНА НИКОЛИЋ: Ја, ја у СУП-у.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Главна полицијска станица у Тузли?

СТАНА НИКОЛИЋ: Јесте.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесте ли Ви ту видјели иког познатог, неке полицајце, људе које сте прије знали?

СТАНА НИКОЛИЋ: Никог нисам могла познати, ниједног полицајца да знам ко је. Чим су ме довели, спровели су ме у просторију у подруму. Након неког времена донијели су ми нешто да једем а ускоро су почели са мучењем. Почели су да тргају гардеробу са мене и да ме скидају. Ја сам почела да плачем, а они кажу шта плачеш мајку ти је*ем више, и почеше да ме ударају кундацима.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ударали су вас?

СТАНА НИКОЛИЋ: Кундацима од пушке и удри, удри, каже нећеш више плакати, маму ти је*ем, сатраћу те, сад ћемо те опет убити. Ударају по цијелом тијелу без прекида. Ја јадна кажем: „Јој, шта ћу, Боже драги, убиште ме...“.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесте ли били сами у тој ћелији или је још неко био са Вама?

СТАНА НИКОЛИЋ: Сама ја.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Колико је трајало то мучење?

СТАНА НИКОЛИЋ: Па можда једно три, четири сата је трајало и онда су отишли негдје.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесу вас само тукли или је било и неког другог облика злостављања?

СТАНА НИКОЛИЋ: Скинули ме потпуно и знаш онда шта је било... Кажу ми послије: „Само прозбори шта смо ти радили, убићемо те“. Након тога дошао је један млађи полицајац и рекао ми да се обучем. Ја га питам је ли смијем а он каже „Па смијеш“. И ја таман да га питам како се зове, кад дође неки старији и пуче му шамарчину зато што прича са мном. Он ушути, није смио ништа више рећи.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Шта се даље дешавало док сте били затворени у том подруму?

СТАНА НИКОЛИЋ: Готово сваку ноћ су долазили код мене у хелију. Упадну, туку ме кундацима по тијелу, трају одјећу, псују, називају ме курвом...

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да ли су вас хранили, јесте ли добијали редовне оброке?

СТАНА НИКОЛИЋ: Донесу неке конзерве и мало ,љеба, некад једну, некад двије кришке. Кад сам изашла на размјену моја су дјеца бјежала од мене, нису ме препознали колико сам била смршавила.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): До када сте били у затвору? Када је дошао крај вашим мукама?

СТАНА НИКОЛИЋ: Једно вече дођоше, каже ,ајде тражили су те, фирма те тражила, ,ајд сад, каже да идеш у Црвени крст. Ја шутим, ништа не проговарам. Они мене спремише и одведу ме. Ја не знам куд су они мене провели да ја дођем до Црвеног крста. Немам ја појма, ништа, ја само знам да сам у неком ауту.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да ли Вам је одраније било познато гдје се налази Црвени крст у Тузли?

СТАНА НИКОЛИЋ: Јесте, знала сам.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесте, да, и довели вас ту?

СТАНА НИКОЛИЋ: Ја, и чула сам док су ме возили у ауту гдје један другом говоре морамо је размијенити, неко је тражи.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Гдје сте Ви размијењени, у којем мјесту?

СТАНА НИКОЛИЋ: Паша Бунар.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То је у Тузли, гдје?

СТАНА НИКОЛИЋ: Да, да, у Тузли. Са Паша Бунара смо кренули, било је десет аутобуса. Ја, и тада су пуцали по нама, по конвоју неке муслиманске формације.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ког датума је извршена размјена, када сте ослобођени?

СТАНА НИКОЛИЋ: То је било 18. марта 1993. године.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Шта је било са вашим партнером, Радивојем?

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ја већ више од тридесет година ништа не знам о њему. Наводно је покушао изаћи из Тузле неким приватним каналима у току 1993. године. Требало је да га неки људи којима је платио преко Мајевице преведу на нашу територију. Он се води као нестао од 28. августа 1993. године. До сада сам много пута имала узнемиравања од стране непознатих лица који су нудили информације о томе гдје се налазе његови посмртни остаци у замјену за новчану надокнаду, међутим, то су све биле лажне приче. Тако да сам, поред личне голготе, у рату доживјела да изгубим сина Обрада и невјенчаног супруга Радивоја.

ТРАНСКРИПТ - ЗОРА КУЉАНИН (БРАДИНА), 22. МАРТ 2024. ГОДИНЕ

ЗОРА КУЉАНИН: Ја сам Зора Куљанин, рођена 23. новембра 1963. године у Мостару. У Брадину сам се настанила 1982. године, када сам се удала.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Са ким сте живјели у домаћинству?

ЗОРА КУЉАНИН: У домаћинству смо били муж и ја, наше дијете, дјевер, јетрва, њихово дијете, свекар, свекрва. Међутим, када је почео напад на Брадину, код нас је боравило и дијете од јетрве из Сарајева. Он је имао седам година. То је био сплет несрећних околности јер је дијете сваки викенд код нас долазило, волио је боравити у Брадини, тако да га је рат затекао ту.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Прије великог напада на Брадину, какво је било стање у селу? Имајући у виду да је Брадина била чисто српско село, да ли је било неких наговјештаја да ће доћи до напада?

ЗОРА КУЉАНИН: Па нисмо очекивали толико страдање, да јесмо, можда би све те будуће догађаје дочекали спремније.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Гдје се налазила ваша кућа у Брадини?

ЗОРА КУЉАНИН: Неких километар од цркве са лијеве стране пута.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Гдје сте се налазили када је почео напад на Брадину?

ЗОРА КУЉАНИН: Ми смо били кући, жене са дјецом.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Гдје је био ваш супруг у том тренутку?

ЗОРА КУЉАНИН: Он је заједно са осталим мушкарцима био у шуми, гдје су били у извиђању. Са њим су били Рајко Куљанин, Мијат Куљанин, Ранко Жужа, Божидар Жужа, Здравко Куљанин, и један Мишо, коме се не сјећам презимена пошто је он био сусједно село до нас. Њих седам је било ту у шуми. Неки из села су се предали, неки су побијени на лицу мјеста. Када су одозго кренули на Брадину, што су стизали мушко, то су убијали.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ви се налазите у кући у том тренутку?

ЗОРА КУЉАНИН: Да, ми смо у том тренутку у кући. Ускоро долазе двојица њихових војника и истјерују нас све испред куће. Малом Далибору Куљанину стављају цијев пушке на чело и питају га гдје му је отац. Он је у том страху рекао: „Не знам“. „Па како не знаш“? „Не знам, негдје је у Сарајеву, ја сам сам овдје код родбине“. Тада су га пустили и обишли су све да виде има ли негдје некога или наоружања. Након претресања, отишли су даље, удаљили се од наше куће.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То је 25. мај 1992. године?

ЗОРА КУЉАНИН: То је 25. мај, већ је било вече када су били дошли нашој кући. Да, прескочила сам један битан догађај од тога дана. Када је почео тај напад на Брадину, Миливоје Куљанин је улетео у једну кућу, а муслимански војници су ушли за њим. Када су запуцали на њега, он је узвратио ватру тако да су истовремено погинули он и тај један муслимански војник. У тој групи непријатељских војника био је рођени брат од убијеног, те је дошао до Миливојевог тијела, одсјекао му главу и језик. То смо гледали својим очима.

Онда су они нас након тога у тој љутњи потјерали да идемо у школу. Када смо се кретали путем до школе, аутом је наишао један њи'ов војник и хтјео је све да нас побије. Међутим, срећа што војник који је био у нашој пратњи није то дозволио.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Био је спреман све да вас побије, и дјецу и старије?

ЗОРА КУЉАНИН: Тако нешто му је дошло, немам појма, и ми смо у школу дошли, ту смо били не знам колико.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да ли је у школи већ било заробљеника?

ЗОРА КУЉАНИН: Јест, јест из села већина жена и дјеце. Они су горе, што су стигли, то су запалили. И они ће нас сад из школе пустити да идемо сви својим кућама.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То је исти дан или?

ЗОРА КУЉАНИН: Сутридан, ми смо преноћили ту.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): У школи су већином били жена и дјеца?

ЗОРА КУЉАНИН: Жене и дјеца.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Од мушкараца?

ЗОРА КУЉАНИН: Била су двојица старијих људи, тад је то пуштено све. Нас пусте кући, и, како су нас пустили кући други дан, видимо да је запаљено све. Тад смо нашли лешеве, али смо ишли, што би човјек могао за 15 минута, јер нисмо смјели да идемо путем пошто пуца, са свих страна пуца, ми смо неким потоком кроз неку шуму немам појма, дођемо до неке пећине и ту ћемо се сакрити у ту пећину.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То је била пећина у шуми?

ЗОРА КУЉАНИН: Рупа у шуми у камену, нас нека група је ту била јер то се остало разбјежало, нисмо ми сад сви били на истом мјесту.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесте Ви већ тад видјели лешеве кад сте ишли кроз шуму?

ЗОРА КУЉАНИН: Не, не. У тој пећини нас можда једно десетак, баш са дјецом ми били, долази нама жена ту из села, већ је она дошла и каже нама: „Бјежите одавде, ту су претукли Јову Жужу, Божицара Жужу.“

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Дакле, они су знали за ту пећину?

ЗОРА КУЉАНИН: Они су знали, пошто су њих ту ваљда нашли и нама жена виче: „Бјежите одатле, ту су истукли ту тројицу људи“. И гдје ћемо, ми ћемо код ње у кућу, пошто је кућа ту близу, „ајд да пресвучемо дјецу, да им дамо нешто воде и да поједу било шта. Код мене Данијел није ништа знао, дијете од девет мјесеци, овај мали старији као нешто је и знао. Био је преплашен. У тој кући нас је било пуно, и ја својој јетрви Душанки вичем „ајмо отићи до наше куће, пошто има овако мали бријег и не видимо је л' кућа цијела или није. Свекрва остане са дјецом и ми кренемо према кући. Успут наиђемо на тијела Мирка Мркајића, Јове Жуже и Божидача, односно Тодора Жуже. Леже мртви поред пута, убијени као пси.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесте ли на основу изгледа лешева могле закључити како су убијени?

ЗОРА КУЉАНИН: Из ватреног оружја су убијени, а једна је жена донијела чаршафе па их прекрила пошто је то било на путу одмах. Крећемо одатле неких десет метара, наилазимо на Зорана Куљанина. Исто убијен, и кућа му запаљена и, како је све падало одозго на њега, његов леш је изгорио. Остала је читава само крагна од кошуље. Пет метара од њега налазимо Слободана Куљанина, исто убијен. Прођемо поред њега и дођемо до наше куће. На њу је била пала греда са сусједне куће па сам је ја брже-боље одбацила како не би планула и наша кућа.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Дакле, ваша кућа није била запаљена?

ЗОРА КУЉАНИН: Није била запаљена. И на брзину, покупимо нешто, обиђем краву у штали ништа ми нисмо смјели дирати, нити смо имали времена. Ми се вратимо тамо, ја кажем овима сад што су ту из тог дијела села, „ајмо кући, није наша кућа изгорјела. Ми смо пошли, и ја говорим свекрви и осталим женама да смо видјели пет лешева уз пут и оне се препадно и ми кренемо са друге стране да приђемо кући. И на том путу нађемо Марка Ђорђића убијеног. Сиђемо кући и уђемо унутра.

Сутрадан мени говори Божидар Жужа да му помогнем да свога сина који је убијен пренесе пред кућу и сахрани га.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како се звао његов син?

ЗОРА КУЉАНИН: Бранко Жужа.

Божо је желио да га сакрије, да га Муслимани не однесу, јер су кренули чистити село, купити лешеве на једну хрпу. Ја сам плачући њему рекла да немам снаге, да нисам кадра. Сина су му убили јер је остао у селу, кад су они наишли, он је почео бјежати и стигао га је метак у њиви, у трави. Он је у неки поток хтио да улети и није могао ући у тај поток, убили су га ту. Нисам га могла

пренијети. Након тога, док смо били кући сваки дан, неко је на врата долазио, истјера те напоље, пријети ти. Била нека башча, ми пођемо у ону башчу, они однекле виде, запуцају на нас, значи не смијеш изићи напоље. Дјецу навече не можеш смирити, струје нема, нико се не смије чути. Наиђе њихов војник и каже: „Ако чујем глас, убијамо све, значи не смијете изаћи, поубијаћемо вас све“.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да ли сте Ви препознали некога од непријатељских војника?

ЗОРА КУЉАНИН: Не, не, мислим мени нико познат није био.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесу ли они били у униформама?

ЗОРА КУЉАНИН: Било је их је и у униформи или у цивилу са беретком на глави.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ви не знате гдје је ваш супруг тада, шта се десило са њим, да ли је жив?

ЗОРА КУЉАНИН: Тај дан ништа ми не знамо, знамо да су отишли у шуму, али ништа не знамо ни гдје су, ни шта су, ништа, ништа. И овај Ранко Жужа дође до своје мајке и у кокошињац се сакрије и чекао док она изађе, и онда јој је он рекао да скупа ових седморица што сам ти причала Рајко, Ранко, Здравко, Мишо, њих седам су скупа. Тад је она напаковала неке хране да понесе њима у шуму, јер немају шта да једу. Однесу храну горе, сутридан долази поново и папирић напише и договорили се они тад гдје ће доћи, дође други и ми однесемо храну, оставимо папирић, напишу шта ја знам, чим дођемо у кућу, ми се морамо пресвући да нисмо у томе да нису однекле видјели да не би направили хаварију. До 12. јула смо ми тако радили.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): До Петровдана?

ЗОРА КУЉАНИН: То је Петровдан, црни Петровдан што се тиче Брадине. Они су налетили и нас све покупили у школу.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Поново у исту школу?

ЗОРА КУЉАНИН: Поново у исту школу, све што је било. Они су иза нас што су имали попалили и опљачкали да овако кажем, јер Брадина је стварно била богато село у свему. Они су камионима вукли, они су штале палили. Значи, животиње су у шталама изгорјеле, кад смо се ми послѣје тог првог напада од 25. маја 1992. године вратили у село, ми нисмо могли од смрада да живимо у тим кућама, па смо носили креча, сипали креч, да се то мање осјети. Неђу Куљанина су, сад се сјећам, убили испред куће. Он је рањен у нападу на Брадину, метак му је прошао кроз ногу. Налазио се у шуми и успио се спустити у село. Како се није могло из села, њега су сакрили у подрум куће. Тамо је мајка његова покушала да му залијечи рану. Ускоро су га муслимански војници нашла у подруму. Тјерали су га да изађе пред кућу, али јадан он како крене, тако

и падне, онесвијести се. Они њега изударају, изударају и дигну га онако пред кућу једно два метра и он је опет пао и нагонили су га да устане одатле, али не може устати пошто је нога одузета. Пред мајком, женом и дјецом су они њега тукли и на крају су га наочиглед свих убили из ватреног оружја, окренули се и отишли.

Њега смо сахранили овако мало ниже куће, ето да није пред кућом. Ово остало је све у масовну гробницу отишло. Нас су стјерали доле у школу, значи пуне су школе, цијела Брадина је у просторији школе. Нас су стјерали у школу, ту је било људи и јаука и вриске. Мислим, у једну просторију гдје су увели Војислава Мркајића и Милана Куљанина, овај Милан Куљанин је имао 87 година, Војислав можда неких 65. Не знам, оне столице жељезне школске некадашње они су ломили, оне флаше од коле што је била литар, два, она стаклена...

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Тукли их пред вама?

ЗОРА КУЉАНИН: Не, не, извели су они у ту неку другу просторију. Они су њих довели навече, мрак, ништа живо не видиш, али како они оно свјетле, ујутро кад је свануло у овог Куљанина жељезна шипка, она столица што је била, а ћелав човјек био, у њега је по глави остала модрица и глава сва изударана. И тад су мене исто извели у ту просторију, та је просторија била сва кржава, све изломљено, мислим, страва.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Виде се трагови злостављања?

ЗОРА КУЉАНИН: Виде се, нормално да се види, постави ти столицу, гледаш напоље, а на столици те убија, удара, ма мислим катастрофа. Жена ту исто било што су изводили и тукли, мене, ову Даницу Жужу, Јованку Жужу, је л' јест? Мислим, било је жена, сад се не могу, не могу сјетити. Ову Босиљку Куљанин, имаш обићи десет километара да дођеш гдје су они њу убили. Нема шта нису радили од ње, завезали је за камион ФАП и вукли кроз село. Довукли је пред кућу и пред кућом је убију. Трећи дан кћерка рођена је није познала кад су је нашли. Мушкарце горе свукли, злато поскидали, ако не може скинути, сијечем ти прст. Бору Куљанина, они су њега толико измлатили човјека да каже гдје је оружје, ма какво оружје, појма човјек није имао. Он је био у њега је глава овако, модар, значи сав модар, њега су из Коњица из затвора одоздо довукли да каже гдје је оружје, као он је сакрио.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Њега су у том првом нападу ухапсили и одвели у затвор у Коњиц?

ЗОРА КУЉАНИН: Јест, он се предао сам. Све је било неће ти бити ништа, неће бити ништа предајте се, човјек средњих година био и он се преда сам. Онда су га, пошто се није одмах предао, они су мислили да он то оружје има. И кад су га довели, ми кад смо га видјели, па то је катастрофа од човјека. Миру Куљанина убијају на Доњем Селу.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Шта се дешава у школи гдје сте Ви затворени?

ЗОРА КУЉАНИН: Њихови војници када су пролазили поред школе, пуцали су рафално по школи, то је било страшно.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Пуцало се по школи?

ЗОРА КУЉАНИН: По школи, јест.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ви се са дјецом налазите у учионицама?

ЗОРА КУЉАНИН: Јесте, а била су два столића и сад мала дјеца, код мене је Данијел најмлађи био, значи са девет мјесеци, оно све је било до неке двије, три године, значи и сад су они горе на столовима и смо ми морали скинути дјецу одозго и сакрити испод стола пошто пуцају да их меци не би изубијали. И опет кажем Паво Муцић, Здравко у ствари, Павом су га звали, он је нас спасио из Брадине прво жене са дјецом малом, онда је касније све гдје ко има.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како вас је спасио, шта је урадио?

ЗОРА КУЉАНИН: Он је дошао на врата и рекао жене и дјеца да иду ако имају родбине у Коњицу да иду код родбине. Онда је касније и ове старије распоредио гдје ко кога има, ако нема, онда их је слао на Доње Село ваљда, пошто су доље Хрвати били, а тад су они већ почели између себе да се бију, Хрвати и Муслимани.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Сукоби?

ЗОРА КУЉАНИН: Тако је. Сјећам се и убиства Куљанин Рагомира, њега су у кући запалили, значи из Брадине су му пуцали у кућу, човјек је болестан био, није могао ходати и изгорио је у својој кући. Ми смо касније његове кости нашли на згаришту куће.

Касније је још један наш Србин пронађен у Крешеву, убијен, а други је ту негдје у Кисељаку.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Сјећате ли се њихових имена?

ЗОРА КУЉАНИН: Ђорђић Петар и Драгослав Куљанин, њих су били ухватили и свезали им лисице и они су њима успјели побјећи и дошли до ове Данице Жуже да скине лисице, а она није успјела и опет их заробе како су хтјели да бјеже, опет су их заробили и тад се њима изгубио сваки траг. Након десет година је нађен и то неко рекао овоме зету од Драгослава Куљанина, да је убијен ту и ту, да је сахрањен ту и ту и он је отишао по њега и довукао га одозго и сахранио. Васу Жужу, њега су пред кућом убили, тачно пред кућом. Он је дошао, што је дошао кући, немам појма, ови су однекле наишли и пред вратима га убију. Ко је још ту? Мислим, сјећам се, али више човјек... У школи, у школи смо ми покушавали да спавамо, ма гдје да спаваш, какво спавање, то гори, село гори, куће, они пуцају, врште.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Имате ли Ви дјецу чиме нахранити?

ЗОРА КУЉАНИН: Што смо имали, што смо ми понијели од куће, то је то.
МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Нико ништа није давао?

ЗОРА КУЉАНИН: Ма какво давање, ништа од давања. Жена је имала ондје краву, ајде да помузе краву да дамо дјечи, дјеца флашице и једу. Нису смјели отићи.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Нису дозволили?

ЗОРА КУЉАНИН: Није, већ било оне хране беби и воде, хладне воде раз-
мутиш и даднеш дјечи флашицу, пресвучеш га, какво прање, какво купање,
нема од тога ништа, али ето све је то.

ЗОРА КУЉАНИН: Јест и ова двојица, Гојко Куљанин и Миливоје Куљанин, браћа, и они су ту, код куће су убијени. Поведу му оца у Челебиће у затвор, и до камиона неког га довели на камион их купе и скидају одјећу са њих, бацају, али овај Драго Куљанин, отац од ове двојице, Миливоја и Гојка, није се могао испет на камион, човјек дебљи био, они су њега тукли.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): На лицу мјеста?

ЗОРА КУЉАНИН: На лицу мјеста што се не може испет на камион. Кога су, кога су још ту? Не могу се ни сјетити. Жене, било је ту и силовања, било је ту и ударања, било је ту одведе те негдје, мислим не знам, страва. Одакле су наших дјевојака из Брадине на Мусалу у Коњиц и ту је био затвор, ту нисам била, али жене причају, само је било уђе у просторију, узме дјевојку, изиђи ти, изиђе, силује. Мислим, било је млађих жена исто тако.

Перу Куљанина исто тако убили су, ми смо њега нашли у фази распадања, а брата му Раденка Куљанина нађемо са овом тројицом, исто тако убијен. Перо Мркајић, је л' Перо сад, та имена не могу се свих сјетити, Перо Мркајић, њега су исто истукли, у кући га нашли, старији човјек био и убили су га пред кућом, али било је прво на муку те ставља и на крају метак. Ја сам сто пута рекла метак је светиња, убије и хајде, али што они муче, муче и на крају убију. У Брадину ако сиђемо у центар, ако нам нешто треба да се обратимо, јер ниси могао без њих ништа, да се обратимо њима, мораш узети прво крпу бијелу па им махнути да идеш.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесу ли муслимански војници били смјештени у некој згради у Брадини, гдје су се налазили?

ЗОРА КУЉАНИН: Ту је само пункт био.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Пункт?

ЗОРА КУЉАНИН: Јест и они су се мијењали, из Коњица су ваљда долазили, немам појма, ту су се мијењали и значи ако нешто хоћеш да изиђеш у башчу, да изиђеш на њиву, небитно, мораш прво доћи ту да се јавиш њима, да изиђеш да урадиш у башчу нормално, ниси могао без њих нигдје.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Колико сте Ви остали у тој школи?

ЗОРА КУЉАНИН: Три дана сам ја била, мислим три дана смо ми са дјецом били, ови су били пет, шест дана, ови старији, а ми смо са дјецом отишли. Од мене су дијете били узели у школи.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ко Вам га је узео?

ЗОРА КУЉАНИН: Муслимани.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Шта су урадили са дјететом, гдје су мислили са њим?

ЗОРА КУЉАНИН: Мени су рекли поздрави се са њим, оде он за Груде, нећеш га више никад видјети и неће му бити име Данијел већ Мато.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како сте се Ви тада осјећали?

ЗОРА КУЉАНИН: Како? Нисам то била озбиљно схватила, теже ми можда сад дође, јер они су мене изводили навече да ја кажем гдје се крију Митар Куљанин Мићо, гдје се крије Ранко Жужа, сад Мићо је у Горњој Брадини, а ми смо били у Доњој, откуд ја знам гдје је ко, али знам ја гдје су и тад су прво вече мене извели и питам их могу ли узети дијете? Може. Ја узмем дијете, он пушком, ја испред, он пушком иза мене. Дођем горе у ту просторију за испитивање и он сад мене пита, ја фино кажем: „Не знам и откуд ћу знати“. Каже: „Боље ти је да признаш нама него хосовцима“. Није проблем, ја што причам вама, причаћу и њима. Ту вече су ме вратили. Сутридан у 11 сати, војник улази на врата и пита: „Ко је Зора Куљанин?“ Ја сам.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ко је то био, знате ли?

ЗОРА КУЉАНИН: Не знам.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Не знате?

ЗОРА КУЉАНИН: Не, нисам познавала тог војника. Када сам изашла, тад сам видјела гдје су тукли Војислава и Мирка. Тад сам видјела и крв и столицу и све, све. Ту су они мене тукли, на крају нису знали шта да ураде са мном и он мени каже: „Признај или ћемо ти узети дијете“. И како он то каже, ја у оној љутњи њему одговарам: „Морете како хоћете, али ничија до зоре не гори“. Ја опет у себи размишљам да блефирају, гдје ће дијете узети... Тада ме поче још јаче тући и псовати ми мајку усташку. Ништа, од те ријечи што сам рекла, ја сам завезала, кад он виче и поздравља: „„Ајде устани, види ко је“. Овако продавница баш била од тог покојног Кисе. Ја погледа у мене свекрва узела Данијела, узела флашицу, неку декицу, сједају у неког бијелог голфа и ја опет ништа, мртво хладно се понашам. Значи, пустила сам све „ајд сад шта буде. Каже: „Махни му, поздрави се са њим, нећеш га више никада видјети, он иде за Груде и биће му име Мато“. Одоше. Он мени опет: „Признај док није касно“. Немам шта признати. Ко би дао дијете за нешто, немам шта да признам.

Међутим, срећа је што је на улазу у Коњиц то ауто срео тај Здравко Муцић и питао чије је то дијете. Овај војник је одговорио да је његова мајка остала у Брадини а да он њега вози даље. Муцић му је наредио да дијете врати назад мајци. А мене за то вријеме у школи туку, малтретирају, пребацују из једне просторије у другу. У тој просторији исто туче те, удара те, не смијеш ништа, двојица улете, онај један виче: „Није ово жена Рајка Ђорђића“, онај виче: „Добро ја знам чија је“. Све то што они причају мене не дотиче, у глави ми је само докле ће Данијел стићи, да ли ће га вратити. Све што они мене ударају, ја не осјетим и мислим да ли ће они њега одвући у те Груде неке. Ја сам ту била изгубљена неко вријеме, кад уједном улази један млађи момак, њихов војник и говори ми да будем јака и да ће ми вратити дијете. Он је са мојим дјевером ишао у школу. Одједном ми он говори: „Погледај на врата“. Ја погледам, иде у мене свекрва и носи Данијела и она овако га пружа мени, ја кажем носи га, ја немам снаге да га узмем, руке ми дрхте. Поподне је дошао Паво Муцић и питао ко гдје има ићи у Коњиц да се упише. Одем ја да се упишем, не може. Оде јетрва да нас упише, не може. Сви могу, само ја не могу. Оде свекрва.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Дакле, само Вама нису дозволили да идете?

ЗОРА КУЉАНИН: Мене су имали на зубу. Оде свекрва, сви могу отићи, Зора Куљанин не може. „Ајд, реко‘ Боже, виче Душанка јетрва нећу ни ја, нећеш ти, нећу ни ја и она има дијете, али старије, ето деведесето годиште мали био.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како се звала та јетрва ваша?

ЗОРА КУЉАНИН: Душанка.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Презива?

ЗОРА КУЉАНИН: Куљанин.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): А њен син?

ЗОРА КУЉАНИН: Миљан Куљанин, син. Тај Паво виче: „Ко има малу дјецу, ко има родбину да иде“. И сад ја држим Данијела, али не смијем да се јавим, он мени каже: „Шта ти чекаш?“ „Па не знам“. „Гдје идеш, код кога идеш?“ И тад му ја све фино кажем како је било, шта је било и он мене пита: „Ко је смио дијете да ти узме?“

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ви не смијете рећи?

ЗОРА КУЉАНИН: Сад, ја да знам да ћу ја изићи ја би рекла: „Ти си“. Мислим, да није дијете са мном, боли ме брига, ја би‘ рекла: „Овај, ево га, али не смијем да кажем“. Он је нас одатле покупио и одвео у Коњиц, тако да смо ми 14. јула из Коњица прешли у Хаџиће.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како сте прешли?

ЗОРА КУЉАНИН: Из Доњег Села су Хрвати пребацивали Србе за Хаџиће и нека група није могла ићи и дође свекрва с неким од војника одоздо и убаци нас да пређемо у Хаџиће.

Кад сам дошла у Хаџиће у неку кућу, а муж мој и дјевер су скупа са овом групом били. Он мени долази и виче: „Зоро, гдје ми је Рајко?“. Какав, реко‘ Рајко, зар није с тобом, ништа ја не знам, зар није с тобом? Каже: „Није“.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ваш муж гдје је био?

ЗОРА КУЉАНИН: Кад је био први напад на село 25. на 26. мај 1992. године, он је из шуме одозго кренуо према кући јер је видио издалека да све гори. У повратку га Муслимани заробе, али нису га одвели у Челебиће, већ у Коњиц на Мусалу, гдје је био у затвору. Он је тамо толико пребијен, у њега ребра и данас стоје овако један на другоме.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): У затвору су га пребијали?

ЗОРА КУЉАНИН: Тако је, тукли су га Муслимани немилице, то је касније причао.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Кад сте Ви мужа видјели први пут након пада Брадине, када је он ослобођен?

ЗОРА КУЉАНИН: Он је маја, 13. маја 1993. године, дошао у Хаџиће.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ви њега нисте видјели готово годину дана?

ЗОРА КУЉАНИН: Тако је.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесте ли знали да је жив док није дошао?

ЗОРА КУЉАНИН: Ништа нисмо знали док га није Црвени крст регистровао и тада је мени неко дошао и рекао да је он жив, да је у Коњицу на Мусали и да ће бити добро. Ја сам од тада пар пута покушавала да из Хаџића дођем у Коњиц преко Кисељака, пјешке сам ишла са дјететом у наручју. Међутим, нису му дозвољавали на пункту у Кисељаку да прођем даље и ја сам се морала враћати назад. Дођем на пункт на Кисељак, не могу проћи, вратим се кући. Он ми је једном успио послати писмо преко Црвеног крста да је на Мусали, да чувам дијете, а са њим се не зна шта ће бити. Њему су судили да је убио седам њихових војника на Реповцима, што наравно није било тачно. Тада су се они међу собом побили, да би имали разлог да нападну и очисте Брадину од Срба.

Њега је спасио из затвора један Муслиман који га је одвео у Доње Село и превео га преко моста да иде у правцу Борика, гдје су били наши положаји.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Кад сте Ви видјели супруга први пут?

ЗОРА КУЉАНИН: Јој, у мају деведесет треће, сад не знам који је датум био.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како је изгледао?

ЗОРА КУЉАНИН: Никакав, што би рекли живљи се копају, ето како је изгледао.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Гдје сте Ви крај рата дочекали у Хаџићима, јесте били стално у Хаџићима, гдје сте били?

ЗОРА КУЉАНИН: Цијело вријеме у Хаџићима, прешли смо у Братунац кад је Дејтон потписан.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Шта је било са осталим војницима из групе који су били са вашим мужем у шуми?

ЗОРА КУЉАНИН: Само мој муж је био заробљен зато што се вратио да види шта је са кућом и са нама, а они су преко Игмана дошли на Врело Босне. Ту их је замало српска војска побила јер је мислила да су Муслимани. Срећа је што је један од наших споменуо некога из Коњица кога су ови тамо на Врелу Босне познавали, па су им на крају повјеровали. Али право чудо је како су они доспјели до српске територије, јер су им они рекли да је све било минирано. Још овај Здравко Куљанин је био рањен, па су јако споро ишли, седам дана су они ишли из Брадине до Врела Босне.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Преживјело се.

ЗОРА КУЉАНИН: Преживјело се, не дај Боже да се понови, не дај Боже никоме.

ТРАНСКРИПТ - РАЈКА ПОПОВИЋ (ТРНОВО), 29. МАРТ 2024. ГОДИНЕ

РАЈКА ПОПОВИЋ: Ја сам Поповић Рајка, рођена 1964. године у Трнову, живјела сам у Трнову, а радила сам у Сарајеву, све до почетка рата.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): С ким сте живјели заједно у домаћинству?

РАЈКА ПОПОВИЋ: У домаћинству сам имала мајку, сестру која је била шизофрени болесник и брата. Ја сам до појаве барикада у Сарајеву свакодневно одлазила на посао возом из Трнова. радила у Сарајеву, возарила из Трнова.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): До када је то било, када су се појавиле прве барикаде?

РАЈКА ПОПОВИЋ: Па негдје у априлу 1992. године.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Гдје сте били запослени?

РАЈКА ПОПОВИЋ: Радила сам у ГП „Пут“, гдје сам обављала дужности благаника.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Каква је ситуација била на послу прије самог почетка рата?

РАЈКА ПОПОВИЋ: Било је све нормално, људи различитих националности су најнормалније функционисали. Са мношћом у канцеларији била је радна колегица по имену Низама, Муслиманка. Око четири године смо заједно сједили, јели и пили, било нам је сасвим добро.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Нисте осјећале никакве међунационалне тензије?

РАЈКА ПОПОВИЋ: Не, не. Поред ње била је још једна Муслиманка која се са нама тако дружила, јела је са нама шта једемо и ми, никаквих проблема није било. Дакле, са појавом барикада ја нисам могла на посао и онда су ме са посла звали да по полицији пошаљем кључ од благајне. Ја сам тако урадила и више се нисам враћала у фирму.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Шта је прво чега се сјетите када се говори о прошлом рату?

РАЈКА ПОПОВИЋ: То је свакако био догађај када је нападнута полицијска патрола. То се десило на локалитету званом „Пилана“. Полицијска патрола је зауставила камион ради контроле, међутим, у камиону су се налазили припадници Патриотске лиге, који су отворили ватру на припаднике полиције. Тада је погинуо наш суграђанин, полицајац Драгољуб Кнежевић.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Када је то било?

РАЈКА ПОПОВИЋ: То је била друга половина априла 1992. године. Тачније, мислим да је био 21. април.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Шта се након тога дешава у Трнову?

РАЈКА ПОПОВИЋ: Након тога више није било могуће нормално се кретати. Већину времена смо ја, мајка и сестра проводиле у кући. Брат је са осталим мушкарцима из села ишао на држање страже ради одбране села. То је тако било негдје до јуна, када су кренули артиљеријски напади на наше село. Дане смо проводиле у подрумима. Већина жена и дјеце је избјегло у Калиновик, ја нисам могла оставити мајку и сестру које су требале помоћ другог лица. Тако да смо се држале у кући све до тог најјачег напада на наше село у јулу мјесецу.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Када је почео напад?

РАЈКА ПОПОВИЋ: Напад на наше село почео је са 30. на 31. јул 1992. године. Ми смо цијели дан провели сакривени у подруму, и у рано јутро одлучили смо да кренемо у збјег. Понијели смо у једној кеси нешто мало ствари, што смо могли, и кренули према Рогоју. Кретали смо се шумом док нисмо дошли до асфалтног пута.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Колико вас је било у групи?

РАЈКА ПОПОВИЋ: Па било нас је тада можда тридесетак. И кретали смо се тако путем док неко из шуме није позвао једну дјевојку из наше групе по имену. Викнуо је да идемо према њему и ми смо пошли. Мислили смо да су то наши мушкарци који су држали положаје, међутим, ми смо упали у замку муслиманске војске. Они су нас одмах окружили и наредили да кренемо пред њима.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како је та војска изгледала, да ли сте знали о коме се ради?

РАЈКА ПОПОВИЋ: Знали смо одмах по говору да су Муслимани а имали су и њихове маскирне униформе. Тада су пред нама убили старину Милана Влашког, деда је пао буквално пред нас. Када смо питали тог војника зашто га је убио, он је одговорио да је Милан хтио да пуца на њих, што је наравно била измишљотина. Милан је једва ходао, кретао се помоћу штапа... Одатле су нас извели горе на превој, гдје смо угледали заробљене наше људе из села. Сједили су на балванима, разоружани и повезани.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесте ли их препознали?

РАЈКА ПОПОВИЋ: Све сам их знала, то су све били људи из околине Калиновика.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Из Калиновика?

РАЈКА ПОПОВИЋ: Из Калиновика, зато што су они били ту на том превоју Рогој, гдје су држали положај и њих су дан раније ухватили и држали ту на том шумском путу гдје је био лагер са дрвима. Ту смо остали два дана.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ту на отвореном простору?

РАЈКА ПОПОВИЋ: На отвореном, под ведрим небом, док је око нас фијукало са свих страна.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Са вама су у тим условима била и мала дјеца?

РАЈКА ПОПОВИЋ: Било је дјеце кол'ко хоћеш. Моја снаха са четверо дјеце на сву срећу је кренула другим правцем, није са нама у групи, тако да се она спасила. Другог дана нашег боравка на Рогоју наша војска извршила је напад на Рогој. Муслимани су се под притиском морали повући са те коте, те су нас повели доле према селима. Тјерали су нас низа страну према Трнову. Када смо били на кривини која се зове Чулиновића окука, угледала сам леш Милана Аксентијевића, који је изгледао као да је тек убијен. Ја његово убиство нисам видјела али кад сам пролазила поред леша, дјеловало ми је као да је тек убијен. Нама су наредили да наставимо даље да се крећемо и да гледамо само испред себе. Ускоро су из шуме истјерали још једног дједа који се вјероватно крио и прикључили га нашој групи. Њега су натјерали да носи неки велики кофер, а он је сам једва ходао.

Ми смо са Рогоја пјешице дошли у у Дујмовиће, те у њихово село Дејчиће, тамо гдје је школа. Успут смо видјели још доста лешева убијених Срба. Кад смо наишли кроз село гдје ја сад живим, Тошиће, ту је Павле Трговчевић поред пута лежао убијен. Пајо, како смо га звали, био је мој комшија крај кога сам цијели живот живјела, он је имао ону као дјечију парализу, није могао ходати нормално. Када смо ми избјегли из села, он је јадан остао јер није могао бјегати, и Муслимани су га убили када су ушли у село. Све наше куће су биле попаљене и неке су још увијек гориле. И други комшија Данило Мишовић је лежао мртав поред пута, док је са друге стране пута у међи био леш Неђа Арсенијевића. Он је у тренутку смрти имао 71 годину.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Дакле, сви стари људи су побијени?

РАЈКА ПОПОВИЋ: Све су ти стари људи побијени, леже мртви по путу.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То нису били војници, нису били активна војна лица?

РАЈКА ПОПОВИЋ: Ма какви војници, пола њих су били непокретни.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како сте се Ви тада осјећали, тада кад сте видјели побијене своје дојучерашње комшије?

РАЈКА ПОПОВИЋ: Сви смо ми осјећали страх, ми смо се само једно за друго држали. У мене сестра болесна, мајка исто лоше, шутимо и држимо се једни уз друге. Кад смо дошли у Годињу, прво је на једном дијелу пута према њиховом селу налетео пун камион војске, из њега је излетио један њихов војник са пушком и каже овим војницима што нас воде: „Побијте то све, гдје их водите, наши горе гину, а ви њих водите и држите у животу“.

Када су нас довели у Дејчиће у школу, мушкарце су држали у једној учионици, нас жене и дјецу су затворили у другој. У тој учионици је нас 67 било, од чега мислим да је било 17 дјеце. И ту смо били десетак дана. Одмах по доласку двојица млађих војника почели су добацивати како ће нас жене силовати и злостављати, међутим, на вратима је био један старији човјек из Дујмовића, кога сам знала из виђења, и он им није дозволио да улазе код нас.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесу ли злостављали мушкарце док сте боравили у том логору у школи?

РАЈКА ПОПОВИЋ: Сад ћу ти, сјећам се једно вече да је њихова војска стигла са аутом испред школе након што су наводно изгубили неки положај. Прво су улетили код нас, једну су жену ошамарили, другу ударили и онда отишли у учионицу гдје су били смјештени мушкарци. Они су њих толико претукли да је то било страшно слушати, ти јауци су парали небо. То злостављање је трајало до дуго у ноћ. Ујутру када су нас извели испред школе, јер нас неколико жена су возили да идемо чистити хотел „Трескавица“, видјели смо како из школе износе леш Миленка Миовчића. Њега су убили, он је јадник умро од батина.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Убили су га од батина, претукли су га намртво?

РАЈКА ПОПОВИЋ: Претукли су их све и сви су били кржави и поломљени, али он је био убијен.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ви сте видјели како га износе?

РАЈКА ПОПОВИЋ: Њега сам баш видјела кад су га изнијели мртвог испред, видјела сам и гдје су га сахранили одмах у близини школе. И ови наши остали заробљеници који су га сахрањивали нису били добри од батињања. Десет дана смо остали ту у Дејчићима. То је био август мјесец, то су биле огромне врућине, дјеца имају прољев, повраћање, нема основне хигијене, ма хаос. Давали су нам по једном да једемо, донесу оног неког хљеба и конзерви што су од наших заробили и тако ми то давали дјеци. Онда су нас одатле пребацили у хотел „Трескавица“ у Трнову. Ту су нас смјестили у куглану, која се налазила у приземљу хотела, а изнад нас је била смјештена њихова војска. Ту смо провели једну ноћ, да би нас други дан пребацили код цркве. Кад су нас пребацили у хотел, мушкарце су одвели и смјестили у Дом здравља.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То након десет дана је л'?

РАЈКА ПОПОВИЋ: Да, али ту нас је ставио у куглану, нас све, а горе војска хода, тутњи, то је хаос.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): А Ви сте у куглани?

РАЈКА ПОПОВИЋ: А ми у куглани ту ноћ, е онда нас други дан пребацили код цркве.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Извините, јесу ли тад заједно са вама и мушкарце пребацили или само жене?

РАЈКА ПОПОВИЋ: Не, не, само жене.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Само жене?

РАЈКА ПОПОВИЋ: Само жене.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Жене и дјецу и остале?

РАЈКА ПОПОВИЋ: Да, да, жене и дјецу су само, мушке су пребацили одмах у Дом здравља тада. Из Дејчића су то иселили и онда су нас довели из цркве у обданиште што је сад, ту у приземљу има кухиња и нас су довели ту из „Трескавице“ у ту кухињу и ту смо били до размјене, а мушки су у Дому здравља у подруму. Одмах зграда до зграде зато што, тражила једна она баба да види свог ђеда, па је пустио онај један Сафет Колар, био је полицајац у Трнову, а жена му Српкиња, мислим са мношћом је фин био иначе и мени је само о том свом дјетету причао и бабу једну ја водила тамо, мушке тад сам видјела, они кроз у подруму, да види свог ђеда. Они су из, чекај, чекај, како се зове, Мојевић из Пендичића, били стари људи исто и тако да знам гдје су. И онда је знало доћи тако неких људи, али иду мушке да туку тамо. Онда су из тог обданишта нас возили да чистимо викендице горе гдје се они смјештају, све и водили нас у хотел ту „Трескавицу“ опет и водили нас у станицу полиције. Реновирали су оно што је прозоре да ми рибамо, чистимо и тако да сам и ту су касније мушке пребацили у полицију, онај хангар велики и то сам све виђала, али само у пролазу, ниси могао.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Је ли било малтретирања за вријеме док су вас водили да идете чистити, да ли су неког од вас тукли, малтретирали?

РАЈКА ПОПОВИЋ: Нису нас тукли већ нас је један лудак био све препадан, ове цурице се препадну, намјесте ко за себе да ћете ту спавати. То је било овако нон-стоп. Ето, то је. Мене натјерали један дан, била је ту сва команда и онај Шарић и они сви, да им пржим кафу. У једној викендици нашли су шиш, а овако је испред ко бунар и на томе наложила ватру, морала двије киле кафе пржити, још ме све ме жуљеви да им пржим, тај што нас је водао, тај и тако. Кад долазе мени те цурице и вичу: „Све нам вичу да ће спавати са нама“. Шутите, шта да радиш, то је.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како се понашао Едо Годињак, кад сте њега ту први пут видјели?

РАЈКА ПОПОВИЋ: Е, Годињак је у једној викендици горе, он је био тако службен.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ви сте њега знали отприје?

РАЈКА ПОПОВИЋ: Отприје, ја радила прије у „Рајском долу“, то је исто од ГП „Пута“ хотел и он је био у заједничкој полицији прије и као командир

долазио горе. И кад смо ту једну викендицу чистили, сачекамо да нас врате, он са друштвом, само све ја њих знам, али сад ја то, Годињак је то и његова та, и он нама сад прича како је Рогој заузео, како вичу, смију се, како Срби да се потпише лојалност. Кад смо у обданишту били, ту ме онај Зулић што је био, он је био полицајац стари, ја сам ту рођена, све их знам, е он је узимао од свију изјаве од жена. Он је, нама је једну ноћ предвече дошла једна Голијанин Милка из Бистрочаја жена и она мало није добра, жена рекла да иде зубару и побјегла и они нама њу привели. Ми њу убјеђивали да мирује, она виче: „Ма гдје ћу, остао ми човјек сам тамо“. И један дан долази Зулић и још један Муслиман тај, како се био звао, ја сад ко да га гледам у чизмама и знам га, и каже тај јој човјек, како се он оно звао, потписао лојалност да иде и она са њима и узеше жену од нас и одведоше и никад је више нисмо видјели, нашли су је тамо мртву.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Значи, убили су је?

РАЈКА ПОПОВИЋ: Нашли мртве њу и човјека. Све то и онда кажем Едо Годињак кад смо за размјену, први дан су отишли мала дјеца и жене.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како је то изгледало кад је договорена размјена, кад сте ви обавијештени?

РАЈКА ПОПОВИЋ: Ми дошли, договорена је размјена, иду жене и дјеца мала и покупе ту мању дјецу и жене и одведу.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ви сте остали?

РАЈКА ПОПОВИЋ: Ми остајемо, чекамо даље и онда кад су други дан дошли, опет да идемо ми, камион дође жути, и на камион нас ставе и возе нас на Бјелашницу, па на Љуту, па кроз тамо Љуту преко Шабића, никад тамо нисам ни била и у Шабићима.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Који је то датум био?

РАЈКА ПОПОВИЋ: Па то је, чекај, чекај, август цијели, то ти је био онај август или 31. или 1. септембар, тад је то размјена. Ми смо око 32 дана били заробљени и први дан размјене нас смјесте онако у школу, међутим, није завршено, ту преспавамо у тој школи, учионица једна овака и друго јутро нас води горе и Едо Годињак тада мени каже: „Ево, понеси списак кога тражимо и реци да није све завршено у размјени, имам ја још ваших људи“. Имао је мушке, да пусте му те неке његове и ја сам ти прва са писмом отишла доле. Човјек један и жена и војник са мном иду до средине ту и са оне стране наше познала сам одмах једног момка из Трнова тако да сам прешла на том Јакомишљу прва, али остале ми мајка и сестра. Мислим, тако је било.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесу ли оне остале у том камиону или нису их повезли?

РАЈКА ПОПОВИЋ: У тој кући гдје смо ноћили, ми смо из камиона да ноћимо ту у Љутој, чекамо размјену зато што он тражи своје.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесу ли оне касније размијењене?

РАЈКА ПОПОВИЋ: Касније током дана све је полако ишла та размјена, да су и оне дошле са нама.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): И мајка и сестра су преживјеле?

РАЈКА ПОПОВИЋ: Преживјеле су, размијењене.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како је текао живот после тога?

РАЈКА ПОПОВИЋ: И после тога смо били у Калиновику.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ваша имовина је сва попаљена?

РАЈКА ПОПОВИЋ: Све је попаљено, опљачкано.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Нисте се ни имали гдје вратити.

РАЈКА ПОПОВИЋ: Нисмо се ми, већ је брат заузео, једно викенд-насеље остало гдје смо оно горе кад сам рекла чистили, ишли горе, те су викендице изнад наших кућа и ми смо ти у тим викендицама живјели па једно три, четири године док нисмо своје полако опремали и тако прекривали. И онда ти кажем, ја радила мало у полицији, мало онај хотел горе дежурали, али била сам везана за мајку, док ето тај брат, док није оно касније кад се оно са њима остала, а ја се удала и тако.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Наставили даље са животом.

ТРАНСКРИПТ - БРАНО ВУЧЕТИЋ* (БРАТУНАЦ), 21. МАРТ 2024. ГОДИНЕ

**Брано Вучетић у овој књизи описује искуство дјетињег логораша и
страдање мајке*

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Ја сам Брано Вучетић, рођен 14. 6. 1983. године у Љубовији. Пред почетак рата сам живио у селу Бјеловац, седам километара од Братунца. Живио сам са породицом у породичној кући са оцем Радованом, мајком Радојком и братом Миленком, који је те 1992. године имао непуних 17 година.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ти си тад већ ишао у школу?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Јесте, ја сам ишао у основну школу у Бјеловцу, као и остала дјеца из села.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да ли је Бјеловац био већински српско насељено мјесто?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Јесте, ја мислим да су, можда двије, три куће да биле муслиманске, остало су биле српске. Било је пар мањих села која су већински била муслиманска и која су окруживала Бјеловац. То су села у брдима као што је било Полозник, Сикирић, Лозничка Ријека и други.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Колико се сјећаш, имајући у виду да си био дијете, тог периода пред сам почетак рата? Какви су били међуљудски односи, да ли си ти као дијете могао примијетити неке међунационалне или међувјерске тензије?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Сјећам се да су моји родитељи имали коректан однос са комшијама Муслиманима. Између Братунца и Бјеловца постоје два муслиманска села. Једно село је кад кренете од Братунца ка Бјеловцу и зове се Вољавица. То је чисто муслиманско село, значи и са једне и са друге стране улице су муслиманске куће. Ниједна српска кућа није била у Вољавици. Друго село је Залужје, које се надовезује на Вољавицу. У Залужју је можда било пар српских кућа, али, опет кажем, већином су то била муслиманска села, муслиманске куће и муслиманска житељ. Сјећам се да је мајка немало пута идући пјешке из Братунца за Бјеловац, јер често није било аутобуске линије, свраћала у муслиманске куће како би одморили и попила кафу. Ја се сада стварно не могу сјетити ко су били ти људи, односно како су се звали. Али ето, сјећам се добро да смо имали нормалан суживот са њима, није било изражене нетрпељивости. Тек негдје почетком деведесетих година, са првим сликама дешавања у Хрватској, и код нас почињу да се дешавају нетипичне ствари. То је деведесет прва

на деведесет другу годину, када сам ја похађао други разред основне школе, кренула је нека нетрпељивост између Срба и Муслимана. Ми дјеца смо изражавали на начин да су муслиманска дјеца писала на улици кредом СДА, а ми смо Срби писали СДС.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Национална подијељеност је била све израженија?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Јесте. Сјећам се да смо ми као дјеца почели гледати ко се са ким дружи и да смо се неколико пута међусобно потукли. Са једне стране ми Срби, са друге они – Муслимани. Како је вријеме све више пролазило, све мање је било нормалног суживота.

Знате и сами да су се већ у априлу 1992. године неке ствари почеле дешавати тамо у Сарајеву, што се полако почело преливати на цијелу Босну и Херцеговину, па и на Братунац. Тако да већ почетком маја долази до првих убистава на националној основи и то у селима Вољавица и Залужје, гдје је између осталих 21. маја 1992. године убијен мој први рођак.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како се он звао?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Младен Петровић, мој брат од тетке Достане. Он је имао само 21 годину, био је студент а погинуо је у засједи у Залужју. Кретао се у свом цивилном аутоу фићи до манастира Сасе да обиђе неке другаре и родбину. На путу су га из засједе пресрели Муслимани и пуцали на возило из аутоматског оружја. Ауто је сво било изрешетано а Младен је, нажалост, убијен на лицу мјеста. Тај догађај је за мене у суштини представљао почетак рата. То је било страшно, ужасно искуство. Убрзо је дошло и до прекида школске године. Ми нисмо могли да идемо у Братунац у школу зато што су се, као што сам раније рекао, између Братунца и Бјеловца налазила два муслиманска села. Касније се већина Муслимана из тих села повукла у брда ка Сребреници, а ми Срби смо остали у Бјеловцу. Српски житељ је остао већином да живи у својим кућама које су се налазиле уз ријеку Дрину. Моја кућа је била 100 метара удаљена од Дрине и онда су моји родитељи и брат одлучили да ме шаљу у школу у село са друге стране Дрине, у мјесто Врхпоље, како не бих изгубио школску годину.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како си ти прелазио тамо, чамцем?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Да, ја сам тамо боравио пет дана седмично код татиних и маминих пријатеља, који су ме прихватили као своје дијете. Онда сам се петком по завршетку наставе враћао у Бјеловац. Брат довезла чамцем преко Дрине, ја сиђем до обале, он ме покупи и весламо назад у Бјеловац. Тако је изгледало моје школовање у тим данима.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ти си се већ тада суочио са свом тежином живота којој нити једно дијете не треба да буде изложено. Док су твоји вршњаци у

другим земљама проводили безбрижно дјетињство у учењу и забави, ти си до школе морао ићи чамцем, ризикујући свој живот?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Тешко сам прихватио чињеницу да будем одвојен од породице. Посебно тешко ми је падала раздвојеност од брата Миленка, који је мени био узор и најбољи друг.

То се одразило и на моје учење, попустила ми је концентрација и воља за школом, али сам успио завршити други разред са добрим успјехом те сам се пред почетак љета 1992. године вратио у Бјеловац, гдје сам провео цијели распуст.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Какво је тада било стање у селу? Како се одвијао живот?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Сјећам се да су били чести напади на Бјеловац од стране Муслимана из околних села. Они су пуцали на нас са околних брда, гдје су имали одступницу на Полознику и Пирићима. Муслимани су долазили скроз из правца Сребренице како би са тих положаја нападали наше село.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да ли је српско становништво у Бјеловцу држало страже у смислу заштите народа у селу? Да ли је твој отац пазио на ваше имање?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Јесу, наравно. Моја тата је имао некакву ловачку пушку, можда карабин или тако нешто, са којим је дежурао у близини наше куће.

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Јест, своје огњиште и своју кућу, брани мене, дијете, моју мајку која је цивил, мог брата који тад још није напунио, тек у новембру је напунио 17 година. Буквално је оно стојиш пар сати испод оне шуме. Није било чак ни ровова, ништа, једноставно ето стојиш као дежураш нешто, ако се неко појави, ако те нападне да се ти одбраниш, ето. Међутим, било је ту напада и обично су нас нападали на Ђурђевдан, на Петровдан већ те деведесет друге године.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Значи, све на вјерске празнике?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Вјерске празнике, не знам, послје у августу има Преображење и тако бирали су, знали су да тад српски народ буде код куће мало опуштенији и онда су на нас често пуцали одозго, чак и на мене који сам ходао, шетао кроз село. Дјечак сам од осам, тј. девет година у том тренутку.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ко ме си ти могао бити пријетња?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Јесте и онда не схваташ поенту рата, не схваташ шта може и какво зло.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): У суштини каква је опасност пред тобом.

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Тако је. И онда си, ноншалантно си, дијете, мада су родитељи покушавали да нас задрже кући и да ходамо, али дјеца су таква

каква јесу, хвала Богу. Тако да су и нас пуцали, на сву срећу нисмо, али су горе околна села, родно село мог тате Лозница, то је пар километара изнад Бјеловца и горе су убијали, убили су рођака други, трећи рођак Вучетић Миливоја. Њега су исто убили горе у Лозници.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): У његовом селу?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Он је возио неку фрезу малу, тад вријеме оно сијале се баште, дечко који је имао сад не знам тачно, нисам сигуран, мислим 20, 21 годину и он је возио ту фрезу и храну па су пуцали на њега, ранили га и у том превртању погинуо је. Тако да је било тих напада и убистава српског житеља константно, константно, Залазје. Ја причам сад о Бјеловцу, али је било константних напада на околна села, Загоне, Залазје, Јежестица, доле Залужје. Већ 16. септембра ја сам кренуо у трећи разред основне школе исто на Врхпољу, 16. септембра ми је погинула мама у мјесту, селу Залужје. Моја баба Милева је, тј. мајка моје маме, била је болесна и требала је да иде да је обиђе, да је посјети овде у Братунцу и отишла је ујутро рано, после није било превоза тако и није било сигурно пролазити кроз та два села и онда је морала да чека, у Бјеловац се довозила храна, доле су имали неку, после се оформила та нека кухиња за наше те сеоске страже, људе који дежурају ту, бране своја огњишта и своју нејач, онда су они направили ту у основној школи ту неку кухињу, јавну кухињу. До тада се сва та храна и све то довозило из Братунца у Бјеловац и могло се у тај комби, то није војни комби, то је цивилни комби који је превозио храну и кад неко тако оде негдје да нешто у том тренутку, да обиђе некога или да нешто узме, тешко да се могло и да се купи, али шта се могло у том тренутку да се купи, па да се врати у Бјеловац. У том тренутку је било 15 људи и од 15 можда су била два, три војноспособна човјека, који, чак мислим да нису били наоружани, биле су то већином жене и старији људи се превозили. Била је мама у том комбију са тим људима и са том храном, они су сишли, то је једна стијена која постоји у том, то је буквално километар још фалило да дође тај комби до Бјеловца и до мог родног села. Међутим, они су сишли са те стијене, једни су пуцали са стијене, једни су са једне стране, други су са друге стране аута.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То су били Муслимани?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Јесте, муслимански, не знам сад да ли је оформљена, али ту се њихове неке тад на почетку рата неке формације, неке мање јединице које су дејствовале на том једном и другом селу, који су силазили често и пуцали на нас. После се оформила, не знам у ком периоду, пред крај деведесет друге, 28. дивизија.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Брдска.

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Да, са командиром Насером Орићем, врло познато, тако да на том нападу, у тој засједи, убили су осам људи и седам рањено. Значи, свако ко је био у том возилу је на неки начин страдао.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Тај дан Вам је мајка убијена?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Јесте, 16. септембра 1992. године.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Сјећате ли се Ви тог дана?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Сјећам се и једна дјевојка, сад жена, која има два одрасла сина, она ме посјетила, ја се не сјећам баш тога, али ме посјетила, скоро смо били заједно, прије пар мјесеци овдје и она ми се јавила, каже: „Брано, знаш ли ти мене?“. Реко', не могу да се сјетим. Каже: „ја сам била са твојом мамом у комбију“ и онда сам ја изашао, пошто радим у пошти, изашао из поште и замолио је да стане да попричамо да ме мало оно врати то сјећање и да је питам оно што ме интересовало у том тренутку. Кажем: „ја сам мислио да сам тај дан био тамо у том селу Врхпољу у Љубовији, међутим нисам, био сам у Бјеловцу и чекао сам маму да дође, јер сам знао да је отишла код своје мајке, тј. код моје бабе и чекао сам да дође“. Тај возач, Вулета, који је рањен, чини ми се у руку и ногу успио је да доведе, тако рањен и крвав, доведе тај комби са свим тим рањенима и мртвима испред основне школе у Бјеловцу. То је школа на почетку села, а ми смо били негдје на средини села моја кућа. Моја мама кад је погођена, погођена је само са једним метком, погођена је доле испод пазуха и вјероватно је прошло кроз срце тај метак и како је падала, загрлила је ту дјевојку и пала је на њу, на неки начин и мало је спасила. Осјетила је, само јој рекла, каже: „Сине, немој да устајеш“. Осјетила је јако топло, осјетила је њену крв и каже кад су дошли доле извадили су те мртве, рањене су успјели на неки начин да мобилишу и неке да врате у Братунац. Она је била нешто само мало окрзнута једним метком, тако да је она одмах кренула својој кући. Кренула је пјешке. Морала је да прође кроз то село па да иде у сљедеће, у Лозничку Ријеку, то је још можда километар од мог села, да иде пјешке. Ја сам је срео, каква је то случајност, каква је то, ето, судбина да сам је срео на улици, све вријеме сам чекао да мама дође и онда сам дошао, да, и онда сам је питао да ли је видјела моју мајку Радојку. Она је, иако је била сва крвава... нисам уопште, не сјећам се тога, само ме помазила и рекла: „Немој да се бринеш, довешће те, брат и тата ће те одвести до ње“. И рекла је: „Нисам је видјела“. Међутим, знала је да је погинула.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Није ти могла рећи.

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Није могла, али ја се тога не сјећам. Ја сам мислио да сам био тамо у Србији и тако да сам тог 16. септембра изгубио мајку и врло тешко ми је то пало, врло тешко сам то поднио.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Је ли мајка сахрањена у селу код вас?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Не, сахрањена је на градском гробљу у Братунцу, јер наше то гробље је било у Лозници одакле је мој тата, није било безбједно и није могло, није било сигурно да се сахрањује и онда су одлучили да се то, чак се и један период ишло чамцем, па се ишло на Врхпоље, па се ишло у Љубовију, из Љубовије на мост и онда се долазило у Братунац, јер није толико било безбједно кроз та два села да се дође. Тај дан сахране тако смо ми морали да одемо на сахрану маме.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да преко Дрине пређете?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Да пређемо и да пређемо тамо на србијанску страну, да прођемо кроз град Љубовију, има тамо мост и на мост, шест километара је удаљено Љубовија–Братунац. Све пјешке смо ишли, сјећам се да ме је тај дан брат превезао преко моста, преко ријеке Дрине, вратио ме тамо код тих пријатеља, није ми ништа рекао. Тек сутрадан су дошли тата и брат по мене и рекли су ми да мама није добро, на неки начин су ме покушавали да припреме и да ми на крају кажу и онда сам присуствовао мами на сахрани. Јако тешко сам то поднио, ко и свако дијете које има девет година, било ми је стресно, потресно и дан-данас осјећам те посљедице. Тако да јако тешко човек то, поготово кад сад имам породицу, ја још теже то на неки начин осјећам.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Свјестан.

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Свјестан тога и те тежине и трагедије. Онда сам ја тако то, све више ме вукло да се враћам, да будем са татом и братом. Све више и више је било тих напада и све више се захуктавао тај рат. Ја сам долазио сваки викенд кући, мада тата није био за то, али брат ме подржавао да будем са њим, тако на неки начин ме мало спутавао те неке моје мисли да не размишљао о мами и то да ми угоди.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): У суштини, понашао се као старији брат?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Јесте, јесте и тако да сам ја често био тамо и проводио вријеме са њима, сваки викенд. Брат је знао да дође некад и радним даном да ме обиђе, не прође пет дана да се не видимо. Тако да сам, већ је ту дошла зима, викенд пре напада, стравичан напад на село Бјеловац 14. децембра 1992. године, ја сам, брат је одлучио, ја га замолио да ме не врати у недјељу послије-подне предвече, јер је то зимски период, већ у пет сати је мрак и обично тако се морало да се пребације, јер су они често пуцали на чамце.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): И на чамце?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Да, баш често и онда поготово док је вегетација оно и некако се могло, оне врбе и те грање могло се да се сакрије и да се брзо пребаците тамо да некога не погоде на чамцу. Довијали смо се на све могуће начине да имамо ето тај да се срећемо и онда је одлучио брат, 'ајд каже ујутро ћу те ја

пребацити, ујутро у шест сати, пола седам, ја сам од седам или од осам ишао у школу, па као имаш времена да одеш у школу. Нажалост, остао сам ту недјељу, у понедјељак ујутро, пола шест, шест је био напад.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Значи, нико није ни очекивао напад?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Није.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Те врсте, толики напад.

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Није. Обично су били ти напади одозго, организоване нападе, они су знали да се организују и са бока и одозго са села, ангажовали су и жене, већином су то жене радиле арлају, алечу и да ударају од шерпе, пар пута је то било, љети је то било. Једног тренутка, па да, била ми је тад мама жива и сјећам се да смо се сакрили у, тад је био мали кукуруз и башта, били смо се сакрили и били смо јако близу Дрини. Ми смо се повлачили ка Дрини кад буде неки већи, страшнији напад знали смо ако буду да нападну, ако буду да уђу у село, нема шта, ми ускачемо у Дрину па шта буде буде.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Па ако преживите.

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Јесте, такав је био план само да не дођеш жив у руке, иако моја мама, оно жена, мислим нисам сигуран да ли је знала да плива, то су људи на селу и сад немају времена много, ја сам знао на неки начин пливати, јер сам проводио све вријеме уз Дрину.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Одрастао.

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Ма да, знао сам и сјећам се да сам препливавао, сад како и на који начин, али знам да сам препливавао тамо Дрину, мада мајка ме тукла за то. Сад је незамисливо да моје дијете оде са седам година да буде поред Дрине, а камоли да плива преко Дрине, незамисливо. Тако да, тог 14. децембра је оно општи напад, огроман напад.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Кад је то почело, у колико?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Па, око пола шест, шест.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ујутро?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Ујутро.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ви сте се тад у кући налазили?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Да, ми смо спавали, чак је био и тата у кући, брат који је напунио 17 година у новембру, у децембру значи имао 17 година, затекао нас је тад тај напад све тројицу у кући, пуцало се, баш се јако пуцало и видјело се да то није као претходни напади, да се нешто крупније, веће и теже дешава. Тата је изашао да види шта се дешава и тад сам га и задњи пут видио, види се да тата не долази, да је пуцњава све ближа и ближа. У једном тренутку ме брат Миленко пребацио код првих комшија, код породице Филиповић, да не би остао сам у кући, оно пребацио ме преко ограде тамо и онда сам ја улетио

у кућу. Тамо у кући сам затекао Миру Филиповић, Немању Филиповић бебу, која је тад у том тренутку седам мјесеци, кћеркицу Мирину Ољу, Оливеру, која је имала тад можда једно три године.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесу ли Немања и Оливера били брат и сестра?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Јесу брат и сестра и њихову баку, баку Достану Филиповић. Нас, значи њих четворо, и ја пети сам био.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Брат је тебе оставио и вратио се?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Брат се вратио ту око куће, нажалост, јер је он дјечак био и није био легитимна војна мета, није носио никаква ратна обиљежја, није носио никакву војну униформу, ни мој тата, мада је имао ту неку своју пушку, тај неки карабин.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То је ловачко оружје?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Да. Тако да видјели смо ми да тај напад није ко прије, да је то све већа и већа страх код нас, и паника, ми смо у кући остали и тако ти пуцњеви, ти рафали су се све више приближавали кући, буквално се то у дворишту издешавало. У једном тренутку се зачуо неки крик и нека дешавања и неки јауци, онда сам, Славољуб Филиповић, супруг од Мире Филиповић, успио је да дође до прага куће и онда сам ја, тражили су неки чаршаф или нешто да, ја сам успио да изађем, међутим, Славољуба није било, јер јако се пуцало. Покушао сам да му избацам тај чаршаф и засуо ме рафал на степеништу, и оно каменчићи су ме ударили по ногама и нисам смио, морао сам одмах да уђем у кућу. Испоставило се послје да је ту био рањен мој тата, био рањен у једну, можда чак и другу ногу и мислим да је искварио од тих рана или је можда већ послје кад су они пришли и приближили се, можда су га оно и убили. Што кажу, овјерили. Тако да нисам знао у том тренутку да је то мој тата, послје стицајем околности Славољуб ми је испричао да су то јауци мог оца. Онда су Муслимани, кад су успјели да побију све што су могли, буквално су убили и животиње, свиње, кокошке, све, све живо, они су дошли испред наше куће и знали су да постоји још неко у кући, вјероватно су видјели кад су се помјерали кад су нападали околне куће, знали су да неко улази, излази из куће, али нису били сигурни ко је све у кући и онда су у једном тренутку они рекли да се ми предамо и да неће нико ништа да нам ради, да нас дира, само да се предамо, да изађемо из куће. Међутим, Мира је рекла: „Ни случајно“. У овом тренутку кад гледам, и ја би' исто тако рекао, поготово њих двије жене, двоје дјеце, родитељ сам па знам. Какав у живе руке, па знам да ми је мама говорила: „Не у живе руке, идемо у Дрину, па ако се спасимо, гдје нас Дрина однесе, ако се спасимо, спасимо“. Онда смо се оглушили да нисмо хтјели да се предајемо, онда су нас дозивали: „Четници, отворите врата, ако нећете, нема везе, ухватићемо вас живе, пећемо вас, набијаћемо вас на ражањ.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како си се ти тад осјећао, страх огroman?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Огроман је страх, незамислив страх, то сад да вам испричам људи неки покушаће и схватити, то је необјашњиво, то је оно буквално хорор филм. Мислим, то је неописиви страх.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ти си дијете од девет година, нема никога, мајка ти је погинула, нема ни оца ни брата.

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Нема никог да те загрли и да ти каже: „Сине, ајд биће све добро, ајд заплачи, ја сам ту, не може ти нико ништа од мене“. Ту није било у том тренутку никога, ми смо се сами себи, не знам, нешто те носи нека та Божија, та нека сила и даје ти ту неку снагу да будеш храбар, кад кажем храбар да то изнесеш. У том тренутку смо ми дошли у једну собу гдје су биле бебине ствари да покупимо пар неких ствари, да узмемо понеку флашицу, да Оливери пар неких стварчица, бака је већ била ту у ходнику, она жена у страху тумара из собе у собу и онда су нам бацили једну бомбу у кућу на терасу, експлодирало је и онда затим другу су нам бацили буквално овако гледам метар од мене и бомба. Срећа, црна је била бомба М-54, како се то звало М-45 и експлозија је у тренутку. Експлозија, срећа бака Достана је држала Немању, Оливера је била са њом, срећа они нису били, дјеца нису била са нама у соби него смо нас двоје, ја сам држао неку торбу, а Мира је то паковала те ствари и у једном сам тренутку, не знам колико је прошло времена, били смо вјероватно у несвијести, стање шока, ја сам се нашао на кревету, горе буквално на врх кревета.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Одбацила те детонација.

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Детонација ме одбацила, ударио сам лијевом стра- ном, гдје и сад имам посљедице, раме ме ужасно боли, имам неке терапије. Прије годину, двије сам те посљедице почео да осјећам и да ми нешто трни рука, да ми отказује нешто, да ми се кочи. То је зато што сам ударио главом и раменом од зид и нашао сам се на кревету горе, а десна страна ми је скроз од гелера. Имам сигурно преко 20, 30 гелера у тијелу, имам два у глави, један у мозгу, имам седам, осам у глави, тако све укупно седам, осам, два су унутра, један на уласку. То не може да се оперише, то не може да се дође до тога, то је тако како јест. Имам неке по тијелу, који су мање-више безопасни, али ови су горе по глави, никад не знаш шта може да буде. И онда су нам бацили то, у једном тренутку смо можда дошли себи, оно дим, разваљени прозори, врата, хаос, све попадало на теби, долазим и стајем на ексер и више ме боли тај ексер што сам стао на то него бомба и рањавање. Кад сам изашао у ходник, попео сам се горе на поткровље, узмем неки, какав је то тај страх и то, сјећам се добро, прекривени су неки ти кревети, тим неким, то се звао онај чупавци прекривач.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јамболија.

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Јамболија и сад нисам се обрисао са неким пешкиром, нечим чистим него сам се обрисао са тим јамболијом и све ми те длаци остале овуда по лицу и погледам оно крв и онда ме још већи страх и паника и крварио сам, избијала ми је крв кроз, имао сам фармерке на себи, неки џемпер, мама ми оплела, то нисам успио да сачувам, јер селио сам се код ујне и ујака, код тетке, па негдје сам то затурио нажалост, а чувао сам те двије ствари фармерке и тај џемпер. Кад погледаш, ко решетка изрешетано. Онда смо ту, у том тумарању видим Мира, она исто крвава, ја крвав, дјеца паника, врисак, плач, баба Достана и она у страху. Не знају људи шта да радимо. Мира се досјети да горе на поткровљу куће има једно поткровље, мислим поткровље, то је већ кров, али има нешто урађено од ламперије, мала нека вратаншцета, каже можемо ту да одемо да се сакријемо као ламперија па не виде се та врата, ваљда оно изједна урађено. Као неће се примијетити да смо можда горе, али воде степениште горе. Можда је била и нека просторија горе, ја сад не могу да се сјетим. Ми смо успјели једва да се попнемо горе, јер сам већ оно губио крв и крварио сам, бол, страх, све се састаје, на све то Оливера и Немања плачу, то је оно хорор, значи ненормалне сцене. Почели су да улазе у кућу и да галаме и преврћу, ја сам држао руку Оливери на устима, а Мира је држала Немању да се не одајемо. Како сам сјео, вјероватно сам почео да се губим и да малаксам и да оно тијело да се хлади, држао сам ту да она не би плакала, да нас они не би сконтали гдје смо да нас нађу. Међутим, неко од војника је, ја мислим логично пушком куцкао и ударио ногом буквално развалио та врата од ламперије и он је само погледао стање и рекао: „Овдје има и дјеце“. Сјећам се врло добро те ријечи и реченице.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јеси запамтио његово лице?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Не, не ријетко могу да, знам пар лица зато што сам их виђао после у току свједочења и долазака тамо у Сарајево на свједочење и изјавама у полицији, у Тужилаштву, после је била је овдје и из Хага су долазили па су ми показивали те неке слике и знам пар тих неких слика и знам пар тих фаца, али имена и то врло мало и не баратам са тим и не говорим никад ништа да не би дошло до тих неких – дам сад овакву изјаву, сутра онакву, држати се само тога, што би рекли... Тај војник је, плач дјеце, Мира носи Немању, ово, оно и Оливера је ту, бака Достана, ја се нисам могао да се помјерим као дјечак, као дјечак, ајде да сиђем, ја кажем: „Ја стварно не могу да сиђем“. Већ сам се полако губио, нисам могао да причам што ми је вилица била пукла овдје и врло мало сам могао да отворим уста, како сам се хладио, како сам крварио, тај војник ме сњео низ степенице и спустио ме на кревет и један од тих војника који је имао неку зелену траку око главе рекао је да се завежемо ја и баба Достана и Мира.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Значи, не говори да треба помоћи?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Не, они су, али то је хаос у кући, то је превртање, то је цумбус, то је величање, у једном тренутку и смијех, псовање, радост.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Нико не показује никакву жалост?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Не, не, никакву емпатију ни неко сажаљење нечега да се они као устручавају да ту нешто, на неки начин ето знаш оно дјеца. „Ајд на бабу Достану да кажеш „ајд и Миру разумијеш, али беба од седам мјесеци, мислим оно незамисливо. Послије свега оног што сам ја доживио, ма нема ни шансе да би било кад помислио на било које дијете не само од седам мјесеци, од било кога да ли Муслимани, што би рекли црни Цигани.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Њих је била ту пуна кућа?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Било је ту пет-шест војника, врзмало се. Један од тих војника, сјећам се да је имао ту зелену мараму, ону траку око главе и он каже, гледа у нас: „Четници, сад ћете видјети како балија коље четнике“ и оштри нож пред нама. Говори: „Само не знам кога ћемо првога, да гледате како вас кољу“. То тако траје можда једно пет, десет минута и у свој тој несрећи имали смо и мало среће, ја знам пар тих имена а то је Манца и Миш, оно како се зове, Манцић се тај презивао зато га Манца зову, а овај се презивао нешто мислим...

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Имао је надимак Миш тај?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Мишо Османовић или тако некако, нешто нисам сигуран.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јеси ти њих знао отприје?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Не, нисам знао, али Мира је знала тог једног, а иначе су та двојица Манца и Миш и да кажем тај Турсуновић, кога ћу ја послјије упознати у логору у Сребреници. Мислим да су то међу пет тих људи са Насером Орићем, десна рука и који су били и који су на свим акцијама и свим нападима учествовали, једни од организатора и највећих тих што кажеш војсковођа 28. брдске дивизије Сребренице кад се оформила. Да су били главни ту организатори свега тога и да ли је био школски друг или је колега у руднику горе од Мире Филиповић, он је, како би рекао, командовао том акцијом једним дијелом напад на Бјеловац и био им је надређени.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Њима је то ауторитет.

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Јест, био надређен тима и он је рекао: „Завежите њих, ја одлучујем да ли ћемо да их кољемо, да ли ћемо да их убијемо и кад ћемо то да урадимо и да ли ћемо да их уопште“. Тако смо у том једном тренутку у свој тој несрећи имали и мало среће, вјероватно је Насер Орић јавио да се ми морамо довести горе у заробљеништво, вјероватно смо им требали. Испоставило се послјије да смо му требали за неке размјене за неке њихове друге циљеве. Ту смо провели пар сати сигурно.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): У тој кући?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: У тој кући, одмах поред моје куће. Послије, кад се они све и кад се стишала та пуцњава и кад није више, спорадични пуцањ се чује негдје, онда смо изашли испред те куће у којој су убили одмах Драгољуба Филиповића, тј. мужа од бабе Достане. Њега су убили одмах ту у дворишту.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јеси ти видио његово тијело?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Јесам, видио сам његово тијело одмах, како су сложена дрва, било је његово тијело ту. Био је, ми смо га звали Цале у мом дворишту, значи испред мог улаза у кућу, он је носио неки шљем, зелени шљем, Цале Дамјановић, он је погинуо ту, који је имао исто можда 20 година. Мој тата је погинуо испод љетне кухиње, имали смо љетњу кухињу, испод сушару неку и између сушаре и љетње кухиње, ту је погинуо мој тата, али нисам га видио. Та два леша сам видио и у том дворишту буквално су убијене свиње, кокошке.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Све убијено?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Јесте, суво месо тад повађено, све овце су убијене тамо и онда из тог дворишта има једно мало, мали неки плац, које је било само воће које је уско једно можда десет метара и на врх тог воћњака, тј. на почетку, јер је горе улица, била је ограда, висока ограда, сјећам се плаве боје, знам неке те детаље и погледао сам горе и једва сам се кретао, у једном тренутку оно пред крај већ нисам могао, али док сам ходао погледао сам горе ка улици и видио сам свог брата како је заслоњен уз ограду и овако сједи. Имао сам жељу да кренем ка њему и да га дозовем, мислио сам да је жив. Међутим, један од војника ми је рекао: „Четнике мали, куд си кренуо“ и ухватио ме овако за леђа и бацио ме преко ограде у сљедеће двориште.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Све тако рањеног?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Да, толико о храбрости тој његовој и јунаштву од дјецака девет и по година и рањеног, беспомоћног да ме баци тако преко ограде и оно срећа тамо била трава и нисам послје могао да устанем, онда ме донио тамо у то двориште, а то је двориште Стеве Филиповића. Он је погинуо први у Бјеловцу, први пуцањ који је опаљен, јер су они дошли, опколили нас са свих страна. Тај напад је био и од Дрине, тако да је била конфузија између становника и житеља Бјеловца, јер су сви нагннули да иду ка Дрини и доста је људи погинуло поред Дрине, јер су се људи повлачили према Дрини, дочекали су их доле и убијали их доле. Тако да су нас опколили. Стево Филиповић је изашао човјек испред куће своје, можда је и запалио цигару, кренуо до ве-цеа и сусрео се са Муслиманом и овај није имао куд и опалио је тај први хитац и убио га. Сјећам се, био је зелене боје, већ је промијенио и полако је, није било снијега, и полако је почела да провејава која пахуља снијега. Јако је било хладно, мени су однијели те неке ципеле.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Колико је то могло бити, је ли прошло подне?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: То је могло бити можда око један, два поподне и онда смо ушли, пошто је Стево Филиповић имао још један поред куће...

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Брата више ниси видио послје тог?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Не, не нисам га видио.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Је ли ти било тад јасно у том тренутку да је мртав или?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Нисам био сто посто сигуран, више ми је то била жеља да је жив. Ја сам се надао да је он жив, да ће преживјети и та нека жеља и нада за тим држала и водила ме кроз то тамновање горе пет, шест дана, кад дођем, да ће ме брат сачекати. Али и тата је оно, мислио сам да се тата спасио, да је отишао негдје поред, не знам ја, нисам био сигуран. Међутим, онда смо ту остали поред те куће, поред Стевине куће била је још једна кућа чији је власник био од његове жене брат. Човјек, нису живјели ту, живјели су у Шведској. Ту смо били у приземљу куће, није било израђено то приземље, него је спрат изграђен. Сјећам се да су тад нашли неке киселе јабуке па су ми дали киселу јабуку, ја нисам могао да отворим уста, буквално мало сам загризао, пустио сам, нисам могао да поједем и чекали су да падне први мрак и како је пао први мрачак, све више и више је снијег почео да пада. Иде колона војника испред, онда идемо нас петеро који смо рањени, беба и дијете и баба.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Мира Филиповић, баба Достана и вас троје дјеце?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Тако је, идемо и онда иде колона војника иза нас са упереним пушкама у наша леђа.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Невјероватно.

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Невјероватно и пролазимо ту кроз то наше село, оно како пролазиш поред тих неких кућа, већ су или запаљене или пале, погледам иза себе моја кућа сва гори као у оном филму „Лепа села лепо горе“, буквално тако. Како излазе из села, тако оно остаје пустош и паљевина и гори све иједна кућа. Онда смо се пели гори, у једном тренутку смо морали да пређемо преко улице и онда дошли до другог дијела села, Јовановићи се зову тај део, људи су се презивали Јовановић па су горе живјели пар кућа и видимо лешеве, убијене људе, видимо дјевојке које су имале 20 година, унука и баба које су убијене испред дворишта.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да ли се сјећаш како су се звале?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Јовановић, чини ми се Злата и Раденка. Баба је имала можда 80 и кусур година, а унука имала 20, можда 21.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Једна крај друге?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Једна крај друге су лежале и буквално морао си да прескочиш да пређеш преко њих и одатле смо полако ишли и, кад смо дошли

до њихових кућа, већ креће сад тамо лијево је пут који иде ка Грабовачкој Ријеци и од Грабовачке Ријеке иде та Лозница гдје је мој тата десно, а горе се иде у Полозник и Пирићи, то су муслиманска села. У једном тренутку сам пао и нисам могао да идем даље.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Теби нико није рану ни завио?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Не, ниједно, ништа и онда су нас, онда ме неко од тих војника ставио на запрежна кола, били су неки, слагаћу те, нека кола, нешто, не знам, не могу да се сјетим сад, знам запрежна кола и довукла су ме ту до села Полозник. Нисам могао да ходам.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како се зове село?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Полозник и ту смо провели, слагаћу те, једну ноћ, некад сам рекао три, али мислим да смо једну, јер послје три дана мислим да су, нисам сигуран, али мислим да смо једну ноћ преноћили ту, у некој... Муслимани су нас дочекали са камењем, пљували су нас, дозивали су нас, хтјели су да нас убију.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То су били цивили који ту живе, ваше комшије?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Комшије, јесте, јесте који су оно сваки пут кад дођу, ако се ишта дешава, дешава се у Бјеловцу, морали су да дођу у Бјеловац или да купе нешто, биле су продавнице, горе није било никад или ако су морали да иду у Бјеловац, морали су да прођу кроз наше село то. Тако да смо ту провели једну ноћ, све вријеме су били тај Манџо и Миш са нама и горе кад смо дошли, нисмо добили ни храну, ни воду, никакву медицинску помоћ. Рањени смо онако, крварење је стало, крв се осушила на мени, сав сам крвав, поције-пан, не могу да причам, вилица ми у дефекту скроз, не отварам уста никако. Ујутро нас, мислим да ли смо спавали, да ли нисмо, мислим, вјероватно од неке исцрпљености, можда је човјек и заспао и онда смо ујутро, пошто су тај неки мерцедес имали који су узели као ратни плијен из нашег села Бјеловац, стрпали су нас у тај Мерцедес. Тад смо добили тај некакав хљеб, нека жена нам је дала мали комадић, али нисам могао да једем. Ем, толико је био тврд, ем ја нисам могао да отворим вилицу и нисмо јели ништа.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како су та дјеца, плачу ли?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Они су, оно, мислим, временом су се они умирили, знаш, као и свако дијете несвјесно је ситуације, па су уз ону мајчину љубав и ту топлину се некако смирили. Мира прича са Оливером, она је мала, ја сам ту, баба је око њих, ето стицајем околности то неком Божијом вољом иде све неким током. Они су се смирили, ми смо ушли у то ауто, поново смо морали да прођемо кроз наше село које је било опустошено и даље су ти неки људи ходали и пљачкали село и оно што још нису запалили да пале. Још увијек се дими, још

има ватрица и лешева је било, јер ми смо послје из Бјеловца извлачили, два, три дана извлачили све лешеве, своје мртве. Већином су ти који су побијени, већином су завршили на чамцу, па чамцем превозили и тамо на Врхпоље на Љубовију, из Љубовије у Братунац. Тако су их превозили до Дома здравља у Братунац, гдје је приземље претворено у мртвачницу. Има пар снимака и питају Славољуба Филиповића за његову породицу, он каже да не зна ништа, јер су они у првом маху мислили да смо ми највјероватније скочили у Дрину, јер причао сам вам на почетку да смо сви гледали да дођемо до Дрине, будемо близу Дрине, ако дође, не до Бог, до ситуације да нас побију, да нас тјерају и да ми онда скочимо у Дрину, па ако преживимо Дрину, преживимо. Већином је гласила прича кроз Братунац и Славољуба оца од ово двоје дјеце супруга Мира Филиповића, сина бабе Достане...

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесу они сад живи сви?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Баба Достана је нажалост умрла послје пар година, можда деведесет седме, осме године.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Мира и дјеца?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Мира и дјеца и даље су живи. Немања у Бјеловцу живи, има породицу, Мира је са својим супругом ту гдје јесте, а Оливера се удала негдје, мислим, нисам сигуран које тачно мјесто.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да се вратимо на ово сад кад сте са аутом...

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Ми смо са аутом прошли, оно пролазили смо кроз Бјеловац, који је мислим оно опустошено, пустиња нема шта, мислим не можеш да препознаш.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јеси видио тад своју кућу?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Да, била је изгорјела, и моја и кућа Мира Филиповић. Све около те куће су попаљене, изгорјеле и пљачкали су остало што није изгорјело, оно се пљачкало. Значи, они су из Сребренице морали да дођу па једно сигурно 20 километара да би дошли, да би побили нас све. Мој отац није никад, ни било ко од мојих фамилије, рођака, пријатеља, никад није отишао у било чије друго муслиманско село. И тај Полозник горе, и ти Пирићи који су били удаљени горе пар километара, можда пет, шест километара, нисмо отишли горе да их убијамо, него су они све вријеме, константно организовано обично на вјерске празнике нас нападали и убијали. Значи, они су систематски то све радили, радили плански да нас убијају, да се ми на крају повучемо из тих села, да се помјеримо са својих огњишта. Мислим, мој прадјед је живио ту, мој ђед, мој отац, ево хвала Богу остао сам ја ту гдје јесам. Тако да смо ми послје прошли кроз Сасе, Сасе су исто спаљене, манастир Сасе су оно скрнавили и то, и онда смо дошли на Залазје и из Залазја у Сребреницу. Тада сам

први пут видио Насера Орића, он нас је сачекао испред Полицијске станице Сребреница. Ја у том тренутку нисам знао ко је тај човјек.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како је изгледао, је ли био обучен у униформу?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Јесте, носио је униформу и био је, што би рекли, момчина, корпулентан, имао је онај став, спремног момка који је имао тад можда лупам 26 или 27 година, не знам стварно. Манџа и Миш су изашли испред Полицијске станице, како су разговарали пет, шест минута, можда десет у врх главе, ми смо у ауту били, ја нисам знао гдје сам, јер сам први пут дошао у Сребреницу.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ниси до тад никад био у Сребреници?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Нисам, зато што сам био мали, мада ми је тетка горе живјела, али је одскора живјела посљедњих годину дана, али ја нисам био горе никад, нисам знао гдје смо дошли, нисам знао за тај манастир Сасе ту и ту су кратко причали и извели су бабу Достану ту и, пошто је за вријеме рата од деведесет друге до деведесет пете логор за Србе је био у Полицијској станици, и њу су извели и оставили су је у том затвору, у том логору свих тих 56 дана којих ћемо ми провести горе у Сребреници. Бака Достана је остала ту, а нас су одвели у једно село изнад, нисам сигуран сад тачно како се зове. Горе смо били смјештени код неких Муслимана у једну просторију.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Код Муслимана у породичну кућу који су живјели ту?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Јесте, нико други није имао приступа тој кући, нити су се они смјели бунити што су нас смјестили у њихову кућу. Мислим да је била фамилија даља да ли од тог Манџе или Миша. Ту су нас физички из-рабљивали, тјерали нас да чистимо снијег, да сијечемо и уносимо дрва.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Нико није прегледао твоје ране, превио те?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Ништа, нико никад није ме питао. Пусти ме да изађем у ве-це, ја у ве-це оно натошим снијегом, пластику ону црну скидам са себе, мислим сналазио сам се, не знам ни ја сад кад би неко рекао сад мом сину од седам година да то, ма дај. Тако сам ја скидао себи ту пластику. Ниједног тренутка се нисам окупао, свих тих 56 дана нисам се пресвукао. Једном су ме ошишали кроз накратко. Кад изађеш напоље, добијеш батине од тих људи неких, те дјеце. Истуку ме, уђем крвав у кућу. Онда последије нисам хтио ни излазити.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да ли сте добијали хране од њих?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Врло мало, толико да оно, једном су оно у једном тренутку пасуљ, сјећам се, неко нам нешто донесе. Било је и код њих, да не кажем, неких добрих људи, да ли је то неко донио, да ли је то нешто, знаш оно.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Нико није имао емпатије према теби и малој дјеци?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Ништа. Мали Немања је једном добио ко некакав кекс, нешто су они набавили стварно, а какав је тај кекс, шта је то било, немам појма. Али знам да је Мира Филиповић све дијелила између своје дјеце и мене, што је имала за њих, давала је и мени.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Трудила се да и теби помогне колико може.

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Јесте, настојала је да ме смирује, тјеши и охрабрује.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да ли си ти тада размишљао шта ти је са оцем и братом?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Да. Ја оно контам, тата се сигурно спасио, брат се горе направио лежи, а можда то и није он, можда је преживио, можда је био рањен и ко зна, човјек се води неком надом.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Сам себи дајеш неку наду.

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Јесте, и они нас после спусте доле, не знам колико смо после доле били у мјесту Солоћуша, то је село надомак Сребренице, на улазу у Сребреницу у једну ту исто кућу близу улице. Ту нам је долазио Турсуновић.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Зулфо?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Зулфо Турсуновић и сјећам се мене је једне прилике испитивао.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како је он изгледао?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Имао је... памтим њега зато што и памтим тих пар особа зато што су били све вријеме са нама, а Зулфу памтим зато што је био специфичан човјек. Имао је неке густе велике обрве, неку мрачну, тамну фацу.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Теби је страшно изгледао?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Страшно, као судњи дан, она гиљотина, а и страшно се понашао, страшно је причао. Тај његов поглед, те обрве...

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Само то је било довољно да се један дјечак заледи.

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Био је страх, иако сам имао страх оно кад нисам знао да одговорим. „Како не знаш, четничке мали“, ово, оно, ћушне те, удари те по глави, завали те знаш оно.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Шта те испитивао?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Па пита те ме, типа, не знам, коју ти је тата носио пушку? Ја не знам, дијете шта каже, шта ћеш. Шта сте имали, јесте имали транспортер? Ми јесмо имали нешто као транспортер, не знам ни ја, не знам да ли је транспортер. Како не знаш? Јесте ли имали пушке и које сте имали пушке, да ли сте имали бомбе, јесте ли имали ровове, јесте ово, јесте оно?

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Је ли он обучен у војну униформу?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Јесте, он је био са зеленом беретком на глави. Сјећам се да сам се током испитивања од стреса умукрио у гаће. Тамо ме једном испитивао,

срећа после, мислим да су Миру испитивали више пута, претпостављам, не могу сад ни ја да се сјетим. Знам да се жена борила на све начине.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесу њу тукли?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Ја не причам о њој везано за то и стварно она жена најбоље зна шта је прошла и не памтим све.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Она се вјероватно трудила да и од вас сакрије све са чим се суочавала.

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Ма шта ћемо ми, ми смо мали, шта она мени има да прича шта је и како је, али цијели живот сам јој захвалан и гледам је на неки посебан начин зато што је, колико год да је гледала своју дјецу, тако је и мене.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ниси се осјећао напуштено.

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Тако је и зато сам јој захвалан за цијели живот и Бог јој дао здравља и благослов тако да вјерујем у Бога и знам да на неки начин Бог врати сва добра дјела и желим јој све најбоље у животу. Зна она најбоље кроз шта је пролазила, мада она жена не појављује се, не даје изјаве, не говори о томе и вјерујем и разумијем то на неки начин. Тако да смо ми успјели у тој свој несрећи послје 56 дана без икакве медицинске помоћи, без иједног купања, преживјети. Добио сам и вашке, сво вријеме сам био крвав и прљав.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да ли је ту долазио Насер Орић?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Он није долазио, он није никад долазио ту, ја сам га онда у Сребреници видио. Мира је, можда, ишла, вјероватно да јест, нисам сигуран. Тако да смо ми послје 56 дана јавили су, јер у Братунцу биле су неке приче да нисмо живи, да смо скочили у Дрину и сад не могу да нађу тијела и они су задњих пар дана, неко је преко неке радио-станице, преко нечега упитао да ли има дјеце и колико има. Мислим, нисам сигуран, али има у некој нашој кући пар дјеце и онда су они кликнули и рекли: „Јој, могуће да је то“. Онда су се ангажовали ови наши из Команде и успјели су да дођу у контакт и да дођу до сазнања да смо ми горе. Тако да смо ми 8. фебруара 1993. године у Скеланима размијењени. За њихових пет мртвих наводно размијењено је око 20 живих. Довезли су нас неким комбијем испред СУП-а.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Је ли било јутро, поподне, вече?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Јутро је то било, јутро.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јесу ли вам Муслимани рекли за размјену и да ћете бити ослобођени?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Питали смо ми, јер су нас оно водали из куће у кућу и Мира је питала као је ли опет идемо на неко друго мјесто? Каже, не идете, имате среће, каже идете на размјену. Ја оно помислих, шта је то размјена? Нисам то ни схватао.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ти ниси ни знао шта то значи?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Каже, идеш кући. Значи, то је мене, не знам како да ти то објасним, оно идеш кући. Пун сам среће, пусти сад све оно што је било, то се заборави, битно је само да идем ја сад својој кући. Тамо ме чека брат и тата, помислио сам. Сав сам срећан. Човјек оно док је мало дијете и несвјестан је свега тога, већ кад одраста, буде му све теже и горе. Онда смо дошли и стали смо ту испред Полицијске станице у Сребреници и купили су остале, већином су то били старци и пар жена.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Да ли је ту била и баба Достана?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Јесте, изашла је она тако да смо се након више од 50 дана срели са њом. Она оно грли унучад, грли све нас и плаче.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То је било изузетно емотивно свима.

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Пропала је више него што смо и ми, мршави, не-исхрањени, она је још више, доле је било још хладније њој, она се нагледала много више него што смо ми, људе су тукли, убијали, на све начине су их мучили. Каже да су људима мокрили по лицу, можеш мислити, да су их тукли, јауци, неспавање по цијелу ноћ. Тако да смо се ми ту укрцали у тај комби, тј. неки мини камион. То функционише тако, у Скеланима је била та размјена, то тако функционише да оно мртве, саставе се овако два камиона, ми живи изађемо, мртве пребаце из камиона у камион, а ми живи послје уђемо у камион. Тамо је био један мртав момак замотан у неки чаршаф и он је једини био наш, а остали су сви били живи. Кажем, то су већином неки старци, бабе, нас петеро.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Не знаш ко је био тај мртав момак?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Не, не знам, то стварно не знам. Возимо се у том камиону, сјећам се добро неки од тих стараца, вјероватно ти људи су већином и умрли послје пар година, као што је и баба Достана послје деведесет седме или осме је она умрла од посљедица свега тога, јели су пиљевину колико су били неухрањени, колико су били гладни, жедни. Призор само за филм.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То си ти гледао?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Да, гледам, он узима оно.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): То у камиону?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: У камиону, вјероватно се превозила нека дрва па ти остаци пиљевине и они то једу.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Ти си дијете од девет година и гледаш старце како од глади једу пиљевину, а поред тебе лежи тијело убијеног цивила?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Јесте. Гладни смо и ми. Прва послје, оно Скелани, асоцијација ми је на то као размијењен сам и свратили смо у основну школу

у Скеланима и дочекали смо кухињу и ту смо ми јели кромпир кувани. Ја се сјећам добро да сам јео, јео и јео, оно никад краја, знаш онај осјећај кад мислиш да ћеш пући од хране али не можеш престати јести. И после тога, ту смо остали не знам колико времена, ми смо дошли пред сами мрак испред команде наше војске у Братунац и ту су нас примили. Ту нас је дочекао Славољуб Филиповић, муж од Мире и отац од то двоје дјеце, син од бабе Достане. Значи, у суштини, кад је био напад, он се на сву срећу извукао негдје поред Дрине, успио је да се извуче и повукао се доле, јер сви што су се повлачили ка Братунцу доле, тј. низводно успјели су, јер су они некако одсјекли пола Бјеловца и доле последије, сад је ту црква направљена, од цркве па доле већ је мање ту људи погинуло. Чак су гинули и људи који су превозили чамцима те наше мртве, али доле је мањи напад, али већином од пола Бјеловца па горе ка Сикирићу и осталоме дијелу ка Тегарама, ту су људи много гинули, ту је изгинуло највише људи. Он је успио да се извуче, мислим можда да је чак рањен, нисам сигуран, али је преживио. Његов брат Драган Филиповић је убијен поред Дрине, као и отац.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): У истом нападу?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Јесте, само што је отац Драгољуб убијен у дворишту, а Драган је погинуо доле на чамцу.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како је изгледало када је Славољуб угледао своју жену и дјецу живе?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: То је мени најупечатљивија слика од свих слика које памтим из тог несретног рата. Ја сам видио свог брата мртвог и видио сам много тијела мртвих, али та слика је ипак побједа живота над смрћу, слика пуна љубави и среће и наде.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Колико кажеш да је мали Немања имао година у том тренутку, девет мјесеци?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Он је имао у том тренутку девет мјесеци, био је два мјесеца горе, Оливера је имала три године. То је сцена да се сними, један човјек не би могао да буде имун на то, знаш. То је нешто што стварно оно, не знам, најупечатљивија ми је та слика. Мени је било најтеже тад у том тренутку и оно како кажу, како сам старији, имам дјецу сад, све ми је теже и теже да причам око тога када сам га питао шта је са мојима. Прво сам га питао за брата, јер сам био везан за њега. Био је од мене старији осам година али ме је увијек држао уз себе, ја сам њега посматрао као свог хероја, осјећао сам се сигурно уз њега. Славољуб ми је рекао да није жив. Да ли је тата жив, питао сам? Он само одрично климну главом и поче да плаче. Тада сам и ја почео плакати, као и сви присутни. Схватио сам да сам остао сам на овом свијету, без икога свог. Сви су ми пришли да ме тјеше, и сад ми је тешко да препричавам ту сцену...

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Јеси ли се питао у том тренутку како даље? Био си доста млад за неко озбиљно промишљање, али вјероватно си себи поставио питање... гдје ћеш уопште бити?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Ја се стварно јесам питао, мало оно човјек кад прича онда се враћају те неке ријечи и питања као шта ћу, гдје ћу ја сад. Није ме стварно нико дочекао. Имао сам и ујака рођеног, имао сам и тетку, то је са мајчине стране, са очеве стране сам имао тетку са којом сад здраво за здраво, нешто, не знам што, али ето тако.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Рођена сестра од вашег оца?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Да, она је оно здраво за здраво тетка нити она пита за мене, нити ја за њу, што је то тако, никад, никад не знам.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): А ови остали гдје су били?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Нису знали ни тетка нити ујак да сам ја уопште жив, нису знали да ће бити размјена и да ћу ја доћи, нису били сигурни да сам ја жив. Чули су као нешто, али знаш. Онда ми је тај чича Петко, што је погинуо му син исто горе у Грабовачкој Ријеци, горе гдје смо сви из Лознице...

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Како се звао син?

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Небојша. Чича Петко је дошао, како се он задесио, да ли је он дошао са Славољубом, они су исто доле комшије, чича Петко је живио мало ближе, прије, а ми смо доле мало ниже, ја и Славољуб кућа до куће и тако су они дошли заједно, он ме дочекао ту. Он ме ставио у ауто, не знам које је ауто имао тад, и одвео ме доле код ујака, то је у Дринској улици, сад одавде кад идете па доле и ту ме као, хоћеш овдје, не знам гдје ћеш, шта ја знам. Тако да су ме ту тетка, а тетка, пошто је она живјела у Сасама, па послѣје добила стан у Сребреници, они су живјели у Сребреници и морала је да избјегне из Сребренице, она је дошла код брата, код ујака ту и онда су живјели у тој кући. Па ме ту дочекала тетка и течно и ујна, ујак није био у том тренутку, негдје био горе на положају и ти рођаци ту дочекали су ме срећни. Ја сам био поприлично изгубљен. Колико год сам се радовао размјени и ослобођењу, толико ме послѣје све сасјекло кад ми је Славољуб рекао да су сви моји побijени и то ме је вратило уназад, скроз уназад ме вратило, јер сам ја дошао из заробљеништва сав неухрањен, рањен, пластику још увијек одљепљујем, од бува седам дана сам морао да се прашим, да се ошишам. Нисам знао да пишем, знао сам можда четири, пет слова, таблица множења се у трећем разреду учила увелико, ја нисам знао ништа. У школу сам послѣје кренуо у Љубовију, пошто у Братунцу нису радиле тад школе деведесет треће, па ишао тамо трећи разред, знам, учитељица зада строфу да научим, нисам могао ни то да запамтим. Толико сам био под стресом, толико сам био под утиском свега тога и посљедицама

догађаја. Јако тешко ми је било одрастати послје, јако тешко превазићи све то. Живио сам ја са тетком, али није то ишло. Не кривим ја никога... Исто, тетка је изгубила сина, причао сам вам, на почетку рата. Она жена се потресла од свега тога и није имала осјећај неки за мене, искрено. Реда ради сам живио са њима, ето немаш куда, ајд буди ту. Ујна и ујак су то мало другачије гледали, па сам код њих мало, али све то, сад гледајући све је то тако, ја не причам о томе, колико сам тешко горе то заробљеништво, толико сам имао послје то са тетком проблема и несхватања, нељубави и неразумијевања.

МИРОСЛАВ (РЦИРЗ): Теби је у суштини требала само љубав.

БРАНО ВУЧЕТИЋ: Ништа друго, да она каже ајд сине, нема везе, прошао си са двојком или тројком, послје сам од четвртог разреда све вријеме био врло добар и учио сам оно добро. Шта ми се све десило, могао сам бити све и свашта у животу, али ето израстао сам колико сам израстао, није моје сада да осуђујем себе, али трудим се да будем што бољи човјек и да моја дјеца буду што бољи људи. Да заврше неке школе, ја, нажалост, нисам због свих околности успио да завршим факултет, али ћу дати све од себе да својој дјечи то омогућим.

Имам супругу, добар брак, из кога сам добио сина Вукана и кћерку Рашку. То ми је мотивација за борбу и смисао постојања.

ДОКУМЕНТА

Srpska Republika Bosna i Hercegovina
 MINISTRATSTVO ZA UNUTRAŠNJE POSLOVE
 CENTAR SLUŽBE BEZBJEDNOSTI SARAJEVO
 STANICA JAVNE BEZBJEDNOSTI
 V L A S E N I C A

Broj: 02-230-51
 Datum: 23.06.1992 godine

Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina
OSNOVNO JAVNO TUŽILAŠTVO
 U V L A S E N I C I
 Kuć. Broj: 278/92
 Datum: 6. 7 1992 god.

Merka je 7 po. kn. g
podlogom prijava!

OSNOVNOM JAVNOM TUŽILAŠTVU
 V L A S E N I C A

PREDMET: V R, I I Š M
 krivične prijava.

Na osnovu člana 151. stav 6 Zakona o krivičnom postupku,
 p o d n o s i m o.

KRIVIČNU PRIJAVU
 O P I S D J E L A

Dana 9.6.1992 godine oko 18 časova prijavljeni su nasilno-
 ne preveru ušli u kuću S M i S koja se nalazi u
 Dubokom potoku ispod sela Zekića prema selu Dragasevac. Ulasom u
 kuću V R je imao sakrivenu majstorsku sjekiricu kojom
 je M uderio po glavi i lijevi dio glave osjekao, a druge dvojica
 koji su imali noževe S su izboli po glavi i tijelu, te on sve-
 šćenu silovali. Poslije izvršenog zločina od kuće M uputili su:

Исјечак из Кривичне пријаве СЈБ Власеница о злочину над Србима у мјесту
 Драгашевац, општина Власеница 1992. године

Muslimanski vojnici uhapsili su 27.9.1992. godine u popo-
 dnevnim časovima P U rođ. 1924. godine
 u selu Kovaniči oca B i majku V rođ. 1924. godine
 i njegovu suprugu B U rođ. 1926. godine
 oca i majke T, rođena 1926. godine u obližnjoj
 šumi i posle izvesnog vremena kada su se vratili naredili
 su meni da ja sahranim njihova tela pokazujući gde se na-
 laze.

Neznam imena muslimanskih vojnika ali znam pouzdano da
 su bili dvojica. Otišao sam na lice mesta sa sinovcima pok-
 ojnog P i njegove supruge B i U G
 B. Našli smo tela pokojnog P i B. Uočio
 sam da su P polomljene i noge i ruke. Telo je bilo
 svo krvavo a glava smrskana.

B je bila bez donjeg veša sa tragovima krvi u prede-
 lu vagine zbog čega zaključujem da je ona prethodno silovana
 a poslije ubijena. B je vrat bio presečen nožem.

Исјечак из изјаве сведока Ђ. Ј. О злочину над Србима у мјесту Кованићи,
 општина Зеница 1992. године

OSNOVNO TUZILASTVO

V L A S E N I C A

PREDMET: V ... i dr.krivične prijave.

Na osnovu člana 151 stav 6. Zakona o krivičnom postupku,
p o d n o s i m o.

KRIVIČNU PRIJAVU

Kod zapoljene kuće [REDACTED] pronađeno je tijelo [REDACTED]
[REDACTED], rođena 1957 godine u zaseoku Vukovići, koje je od strane ustaša
silovana i otklješcan nožem polni organ. Zastigla u potiljak glave udarena
trnkom.

Kod zapaljene kuće M... pronađeno je tijelo M... koje je silovano, jer joj je donji veš skinut, a poslije silovanja ubi-

Kada smo pronašli tela ubijenih video sam da je M. T. bio sečen nožem po grudima i da su mu u grudi ubacivani patroni od lovačke municije. T. S. je bio isečen nožem, a polni organi su mu bili odsječeni. M. J. i M. P. su takodje bile masakrirane tako što su sečene nožem, a P. su bili nožem ucrtavani krstevi na dojčkama, bilo je više uboda nožem po stomaku i nogama, a takodje joj je i polni organ bio sečen nožem. Muslimani su tela K. M. i

Исјечци из Кривичне пријаве СЈБ Власеница и изјаве свједока М.М. о злочинима над српским сџановништвом у селу Горњи Шадићи. Оштина Власеница 1992. године

Питање полицијских службеника: Шта нам можете конкретно изјавити везано за смрт Вапе супруге Ц. ?

Свједок: Што се тиче конкретно самог нестанка и страдања моје супруге Ц [REDACTED], ја вам могу рећи да је иста дана 10.10.1995. год. остала код напис куће, у мјесту Здена, општина Сански Мост, након што сам ја избјегао и од тада сам ја изгубио сваки контакт са њом. Н [REDACTED] и ја смо пријавили њен нестанак у Међународни црвени крст, одмах након завршетка рата, тј. чим су се створили услови за пријаву нестанка лица. Прве информације, о мојој супрузи, сам добио од компаније Б [REDACTED] К [REDACTED], која више није међу живима, из мјеста Здена, а иста је мојој снахи Н [REDACTED] након завршетка рата испричала да је она моју супругу крила и да ју је представљала као своју сестру М [REDACTED]. Међутим, када је почела пљачка српских кућа у нашем мјесту, од стране компаније К [REDACTED], којем не знам име, а исти такође више није међу живима, једно вече су у кућу, у којој је била моја супруга, дошли муслимански војници у униформама и том приликом извршили силовање моје супруге а затим исту убили и њено мртво тјело оставили на њиви. Екскумација скелетних остатака моје супруге извршена је на локалитету Ђеновача, мјесто Здена, општина Сански Мост, дана 26.03.1999. год., а након тога дана 18.05.1999. год. извршена је и идентификација, помоћу ДНК анализе, којом је потврђено да поменути скелетни остаци припадају мојој супрузи. Наведене скелетне остатке смо недуго затим сахранили на Новом гробљу у Бања Луци.

*Исјечак из изјаве свједока П.П. о злочину над његовом сујрујом у мјесту Здена,
ошћина Сански Мосћ 1995. године*

Ориг. 13.11.1992.

Око 25. јуна ове године припадници 17. сс Муне - општине Мостар довели су у затвор двојицу муслиманских припадника зелених беретки и то: 1. М. и М. под оптужбом да су убили Г. и њену мајку Г. у Ходбини код Мостара. Убрзо након њиховог довођења у затвор упућивани су на сва радилишта као и остали заробљеници, а сазнали смо од више заробљеника који су имали прилику да са њима разговарају да су исти најприје силовали М. која је имала око 45 година и њену мајку Г. која је имала око 70 година. Пomenута двојица злочинаца су за вријеме боравка у затвору њак и јавно се хвалила, притом на веома циничан начин говорећи да им је криво што су у затвору због силовања двије старе особе, али ипак да су одрадили своју дужност обзиром да се ради о четничким женама, како су често говорили према заробљеницима. Поред наведеног од више затвореника, којима су они препричавали цијели догађај сазнали смо да су исти отуђили и једно моторно возило и више предmeta и ствари из куће у којој су настрадале горе наведене особе. Стрaжаари и обезбједјење затвореника све вријеме њиховог боравка изражавали су одуздјење и негодовање због брзога уништења и затапања. Тако је према изјавлама очевидца једног дана дошло до киднапованја односно ослобађања двојице злочинаца са једног од радилишта од стране припадника зелених беретки, при чему су сви заробљеници били ујединаени да се ради о смислијеном договору између припадника зелених беретки који су их ослободили и обезбједјења затвореника.

Исјечак из Кривичне пријаве ЦСБ Тредиње о злочину над мајком и кћерком српске националности у мјесту Ходбина код Мостара 1992. године

РЕПУБЛИКА СРПСКА
МИНИСТАРСТВО УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА
ЦЕНТАР ЈАВНЕ БЕЗБЈЕДНОСТИ
ИСТОЧНО САРАЈЕВО

Број: 01-606/93, 01/02-КУ:18/93, 13-02/4-230-40, 46, 48-КУ- 40, 45, 48/04
Дана, 09.12.2004. године

СЛУЖБЕНИ ИЗВЈЕШТАЈ

Сачињен поводом предузетих мјера и радњи на документовању кривичних дјела против човјечности и вриједности заштићених међународним правом (Глава 17. КЗ БиХ) почињених у току рата 1992-1995. године, над грађанима српске националности и заробљеним припадницима ВРС и бивше ЈНА, од стране припадника цивилних и војних власти РБиХ, на подручју сарајевске општина Нови град Сарајево, по основу националне, вјерске и политичке припадности грађана српске националности.

15. А Н (1950), кћи Н. и Д. Л. по занимању службеница, нервно болесник, нестала у октобру 1992. године када је алиена слободе од стране припадника Специјалних јединица Оружаних снага РБиХ, под командом Ј. П. и приведена у штаб ове јединице у Ул. Трг ЗАВНОВИХ-а бр. 27, гдје је била силована и подвргнута другим начинима тешког физичког и психичког мучења у коме су учествовали припадници поменути јединице идентификовани као под надимцима "З", "С" и "К" и лице по имену М. Е. Тијело А. Н. екскумирано је на анатомско-Помоћни слајдот Кошаров дана 28.11.1998. године, под бројем НН-2 и идентификовано од њеног супруга А. К. насталењеног у Сарајеву у Ул. Олимпијска бр. 30, општина Нови град Сарајево.

ПРИЈЕДЛОГ ДОКАЗА: 1. Записник о пријему усмене кривичне пријаве А. К. 2. Записник о идентификацији на основу ДНК анализе

Исјечак из Службеног извјештаја ЦЈБ Источно Сарајево о злочинима над женом српске националности на подручју Сарајева 1992. године

РЕПУБЛИКА СРПСКА
МИНИСТАРСТВО УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА
ЦЕНТАР ЈАВНЕ БЕЗБЈЕДНОСТИ ИСТОЧНО САРАЈЕВО
ПОЛИЦИЈСКА СТАНИЦА ХАН ПИЈЕСАК

Број: 13-7/02-КУ-20/05
Датум: 22.07.2005. године

СЛУЖБЕНИ ИЗВЈЕШТАЈ

Сачињен поводом предузетих мјера и радњи на документовању кривичних дјела против човјечности и вриједности заштићених међународним правом (Глава 17. КЗ БиХ) почињених 28.12.1992. године у мјесту Доња Биоча, општина Илијаш, од стране припадника Армије Републике Босне и Херцеговине цивилног српског становништва.

Дана 28.12.1992. године у 05,00 часова, чета 2. батаљона 7. муслиманске бригаде под командом Д. Р. је извршила пробој кроз линије одбране Војске Републике Српске, заузели коте «Вишеград» и Кузмин» и мјесто Горња Биоча, да би након тога ушли у небранено мјесто Доња Биоча, општина Илијаш и извршили напад на цивилно становништво из овог насеља али и цивилно српско становништво које је из мјеста Горња Биоча избјегло одмах након напада којом приликом су убијени М. Н. и Д. М. након силовања, док су хиџма из ватреног оружја равњали С. Л. која је након два дана умрла од последица злобојних равања. Д. Р. и Д. М. (Види Записник о пријему усмене пријаве и писмена изјаву од лица Д. Р. и писмене изјаве од лица С. М. и Д. М. и 17. наставак текста "Отпечаћени коверат").

II.

Деветопријављени НН лице, мухахедин, страни држављанин поријеклом из исламских земаља – припадник 2. батаљона 7. муслиманске бригаде Армије РБиХ, десетопријављени НН лице, мухахедин, страни држављанин поријеклом из исламских земаља – припадник 2. батаљона 7. муслиманске бригаде Армије РБиХ, и једанаестопријављени НН лице припадник 2. батаљона 7. муслиманске бригаде Армије РБиХ су истог дана током наставка напада на небранено мјесто Доња Биоча, општина Илијаш, испред куће Д. Б. и М. из ватреног оружја извршили убиство М. Н. и равања С. Л. у предјелу кука и Д. М. и Д. М. у предјелу бутине лијевог ноге. (Види изјаве Д. Р. С. М. и Д. М.).

Послије равања С. Л. и Д. М. тројица припадника Семе муслиманске бригаде Армије РБиХ су ушли у кућу, гдје је деветопријављени отргаво малолетну Д. М. и хиџу Н. и мајке Р. и Д. Р. рођена 1983. године у Сарајеву, општина Центар, по занимању ученица, из руку њене мајке, док су осмостопријављени и деветопријављени ухватили и држали Д. Р. онемогућавајући јој да заштити своју кћерку. Употребом физичке силе, деветопријављени је малолетну Д. М. угурао у просторију кухиње, након чега јој је свукао тренирку и доњи веш. Затим је скинуо своје панталоне и доњи веш, и такође употребом физичке силе присилио дјевојчину да легне на под. С. обзиром на то, да се малолетна Д. М. и даље физички опирала и вршишала, деветопријављени ју је неколико пута ударио у предјелу лица, услед чега јој је потекла крв из носа и пала је у несвијесно стање. Пошто је поменути припадник Армије РБиХ на нарочито свиреп и понижавајући начин извршио силовање, обукао се и вратио у просторију гдје се налазила Д. Р. и од другог припадника је преузео њено држање, како би и он могао извршити силовање малолетне Д. М.

Десетопријављени, односно други припадник Армије РБиХ такође страни држављанин је потом ушао у кухињу и на кауч подигао тијело Д. М. извршио силовање исте, и вратио се у просторију гдје се налазила Д. Р. у намери да од трећег припадника Армије РБиХ преузме њено држање како би и овај припадник Армије РБиХ могао извршити силовање Д. М. Међутим, Д. Р. се отргла од припадника Армије РБиХ и отрчала до кауча у кухињи, како би покушала заштити своју кћерку од силовања трећег припадника Армије РБиХ. У том моменту припадник Армије РБиХ који је први извршио силовање је из ватреног војничког наоружања рафално испалио више хитаца у правцу Д. М. којом приликом је именована тешко рањена у предјелу стомака и ногу, пала на под, поред кауча.

Потом је једанаестопријављени - трећи припадник Армије РБиХ пришао каучу и такође силовао њену малолетну кћерку, која је услед описаног злостављања и силовања била крвава у предјелу лица и гениталних органа. Када је и трећи припадник извршио силовање малолетне Д. М. каучу је пришао деветопријављени који је први силовао малолетну Д. М. и хиџу из ватреног оружја у предјелу главе извршио убиство именоване, а све у присуству њене мајке Д. Р. која је била свједок тог нечовјечног поступања од стране горе наведених. По извршењу ових кривичних дјела извршиоци су се удаљили у непознатом правцу (Види изјаву Д. Р.).

Као последица повреда злобојних равања хиџа из ватреног оружја код С. Л. је након два дана наступила смрт у Болници «Жица» у Блажују. (Види потврду о смрти на име С. Л., Специјалистички налаз на име С. Л.).

Исјечак из Службеног извјештаја ПС Хан Пијесак о злочинима над малолетном Д.М. и другим женама у мјесту Доња Биоча, општина Илијаш 1992. године

Taj dan sam se cijelo vrijeme krila, tako da sam oko 16,00 časova se nalazila kod kuće T. B. , odakle sam pozivala pitajući "Ima li iko živ", te mi se iz kanala pored ceste javio M. S. , iz Bjelovca, koji me po imenu pozivao govoreći ne idi tamo, jer je vidio da hoću svojoj kući, te zahtijevao da se vratim nazad, te sam se vratila do njega pitajući "Šta je Srećko sa mojom djecom", a on mi je nakon kratkog čutanja rekao "Tvoji su svi mrtvi, sve troje su ubili", a mislio je na moje dvije kćerke i muža. Ja od tog momenta nisam bila svjesna šta se dalje događalo, a sjećam se da su nošeni ranjeni i mrtvi, da je bilo ranjenih i na čamcu dok su se prevozili preko rijeke. Tek sutradan ujutru sam oko 09,00 časova, uspjela otići svojoj kući, te sam na ulaznim vratima pored stepeništa zatekla mrtvo tijelo svoje kćerke S. , koja je imala 26 god i koja je bila pogodjena sa ledja u predjelu grudi i noge, te sam primjetila da je na vratu imala modricu i rasiječen nožem vrat i jedan izbijen zub. U kupatilu kuće sam pronašla mrtvo tijelo moje druge kćerke G. , koja je imala 24 god, i vidjela sam da ima ranu i da je pogodjena sa ledja u predjelu lijeve plečke, a imala je i više sitnijih povreda po licu, dok sam kako sam napred navela tijelo mog muža pronašla u dvorištu ispred kuće kod stabla jabuke.

Ja sam kasnije saznala od I. D. , koja je sad nastanjena u Srebrenici, da je na dan napada, buka u mojoj kući, tj. pričala mi je da je čula kako moje kćerke pozivaju u pomoć, te kad je došla pred kuću vidjela je moje kćerke S. na ulaznim vratima i G. koja je bila u hodniku kuće, i obje su bile ranjene. Dok se zadržala kod S. pokušavajući da joj pomogne, G. je ušla u kupatilo kuće, te kad je ona ušla u kupatilo G. je već bila mrtva, te se pošla vratiti do S. u kom je momentu čula da S. neki muški glasovi ispituju ko ima u kući, a kad je provirila vidjela je 4 muslimanska vojnika sa oružjem, koje nije poznala, te se sakrila pod stepenište. Vidjela je da su ta četvorica ušla u kuću, vršila premetačinu, te je vidjela da kupe stvari, a jedan od njih je dosta glasno rekao: "Vidi u S. makarona", što znači da je mene taj poznao. U jednom momentu taj muslimanski vojnik je prislonio pušku uz stepenište, kako bi mogao kupiti stvari, što je kako mi je pričala B. ona iskoristila, uzela tu pušku i pucala u muslimanskog vojnika. Kako je bio ranjen počeo je kukati i pozivati u pomoć govoreći da ga rani žena ispod stepeništa. Na ove povike dotrčala su ostala trojica te ga iznijeli iz kuće, a zatim u prostorije kuće počeli pucati i bacati bombe, usled čega je B. bila ranjena, ali je preživjela jer se nalazila sakrivena pod stepeništem. Nakon ovog napada na kuću ti vojnici su otišli, kad je ona uspjela da izađe iz kuće.

Исјечак из изјаве М. С. о убиству њене двије кћерке и сујурија у мјесту Бјеловац код Брајунца 1992. године

stadionu, tako da joj je sve ovo moglo biti poznato. Međutim, ja sa njom kasnije nisam kontaktirala. Koristim priliku da pomenem slučaj B. D. rođene 1946. godine iz Tešnja je, radila je u Njemačkoj, pa je uhapšena na proputovanju za kući, tj. iz Njemačke prema Tešnju. Ona je jako puno mučena, a posebno je mučena na način da je morala sjesti na vruć rešo, tako da je na obe strane debelog mesa imala jake opekotine, pa smo je morali mi kupati i pomagati u drugim aktivnostima. Ova žena je ubijena istog dana kada je pao Bops. Brod i kada smo mi zatvorenici prebačeni u Slavonski Brod i smješteni u Kajak klub kod nekog arilijeg restorana. Ja sam tada čula pucanj u mojoj blizini i tada je neko od njihovih vojnih policajaca rekao da puca gore pomenuti K. i da je ubio jednu ženu. Odmah je tada jedan policajac rekao: nama da je pucao K. i rekao je još "nećete je više morati kupati". Odmah smo znali da se radi o B. , a kasnije je Vojna policija Hrvatske raspitivala se za taj leš i vodila istragu oko ubistva.

Извод из изјаве свједока о злостављању и убиству жене српске националности на иодручју Босанској Брода 1992. године

Dolaskom u mjesto Čemerno nismo zatekli pripadnike Armije Republike BiH, jer su se isti već bili povukli u pravcu mjesta Mahmutović Rijeka i sela Korita, a koja su tada bila pod kontrolom Armije Republike BiH.

Kada sam se približio mjestu Čemerno vidio sam da su sve kuće u plamenu, kao i svi pomoćni objekti (staje, kolibe i sl.).

Kada sam ušao u mjesto Čemerno i prišao do staje D M koja je već bila u potpunosti izgorjela, pronašao sam tri beživotna

tijela, D S i njenih kćerki D R i D

Beživotna tijela D R i bila su naga i masakrirana, i iste su bile zaklane, dok je njihova majka D S bila zaklana.

Ja sam tada sa sebe skinuo svoju jaknu i sa istom prekrrio beživotna tijela D R i D , a potom sam se uputio prema kući D M , gdje sam, na udaljenosti od 20 metara od prethodno pronađenih beživotnih tijela, primjetio beživotno tijelo D S koja je bila ubijena.

Исјечак из изјаве свједока Р.П. о злочину над Србима у селу Чемерно, оишћина Илијаши 1992. годинеБрашунца 1992. године

Republika Srpska
MINISTARSTVO ZA UNUTRAŠNJE POSLOVE
CENTAR SLUŽBI BEZBJEDNOSTI
D O B O J

Broj: 02-298/93
Dana: 12.04.1993.godine

evidencije

VOJNO TUŽILAŠTVO
B I J E L J I N A

Na osnovu člana 151. stav 6. Zakona o krivičnom postupku podnosi se

KRIVIČNA PRIJAVA

34. Prijavljeni pod rednim brojem 51., je dana 28.8.1992. g. zajedno sa oko 22,30 časova kombijem "interventnog voda", koji je služio za privođenje Srba i prevoz ranjenika, došao u Sijekovcu u kuću B i njegove supruge M , te je zajedno sa ostalim navedenim odveo V i M improvizovani logor RK "Beograd" u Brodu, gdje je V zadržan, a M je, od strane navedene grupe, kao i drugih pripadnika interventnog voda tokom noći više puta silovana, da bi ujutro oko 05,00 časova u psihički traumatoznom stanju i fizički posve iscrpljena bila vraćena kući a već sledeće noći, oko 24,00 časova ponovno odvedena od kuće u nepoznatom pravcu, te da bi bila nađena nakon izvesnog vremena u kući S D u Sijekovcu, ubijena i zapaljena, gdje ju je pronašao mještani B S sa jos jednim u potpunosti ugljenisanim lešom koji se nalazio u istoj kući.

Prijedlog dokaza: Izjave broj 23-155, 298-009, 28-159, 23-152 i 23-160.

Исјечак из Кривичне пријаве ЦСБ Добој о злочину над женом српске националности на иодручју Сијеговца код Босанској Брода 1992. године

INFORMACIJA

o izvršenim krivičnim djelima ubistava u vremenskom periodu od početka agresije do 28.11.1992.g.

Od početka aprila ove godine, Centru službi bezbjednosti Sarajevo, prijavljeno je ukupno 65 ubistava koja su se dogodila na području grada Sarajeva.

Po prijavljenim ubistvima operativna služba ovog Centra je blagovremeno vršila uvidjajne radnje, nakon toga preduzimala operativne mjere i aktivnosti u skladu sa nadležnostima, mogućnostima i uslovima na terenu. U svim slučajevima gdje su operativna saznanja ukazivala da su eventualni počinioci pripadnici oružanih snaga prikupljena operativna saznanja su ustupana vojnoj policiji.

Pored navedenog, vojnoj policiji smo ustupili određene operativne materijale za deset lica, pripadnika oružanih snaga, gdje dosta prikupljenih saznanja ukazuje da bi mogli biti izvršioци одређених убистава, међутим, немамо повратне информације да је са истим настављен и даљи оперативни рад, а ова служба није у могућности остварити контакт са истим, јер се налазе на првим линијама или у формацијама са којима је тешко остварити контакт.

У породичној кући А. М. ул. Шпире Кнежевића број 53, 19.11.1992. године пронађена су два леша и то А. М. син В. и Л. , рођен 1937. године у Сарајеву и његова супруга Т. М. , кћи С. и З. , рођена 1949. године у селу Враник 80 Модрича.

Preduzimajući sve neophodne mjere i radnje na rasvjetljavanju okolnosti pod kojima su lišeni života А. и Т. М. , радници овог Центра су заједно са радницима СЈБ Стари град, ВР ОС РБиХ и крим. технике СУП-а Сарајево установили:

Dana 19.11.1992.godine oko 19,30 sati R. F. sin H. , rođjen 1964. godine u Sarajevu, pripadnik OS RBiH i za sada neidentifikovani muškarac ušli su u kuću porodice M. , navodno radi pretresa kuće. Nakon pregleda gornjeg sprata iz vatrenog oružja marke "MGV" cal. 5,6 mm. sa dva duga rafala lišen je života A. M. , dok je T. u momentu dok je pokušavala pobjeći ranjena iz istog oružja, nakon čega su je izvršioци одвукли у приземље лјетнје кухиње, gdje су је са два кратка рафала лишили живота, а потом се удаљили са лica мјеста.

Dana 25.11.1992.godine oko 21,00 čas pred kuću porodice K. u ul. Koste Racina do br. 154 došla su nepoznata lica sa oružjem i pokušala nasilno ući u kuću. Međutim, K. J. , koja se zatekla u hodniku otvorila je vrata i tada su nepoznata lica sa više hitaca iz automatskog oružja u predjelu grudnog koša lišili života K. J. , rođenu 1945. godine u Sarajevu. Potom су ушли у кухињу и са више рафалних hitaca lišili живота njenog sina K. B. , rođjen 1965. године и кћерку K. 3. , rođena 1966. године.

Detaljnim pregledom šireg i užeg lica мјеста пронађено је десет ђаура cal. 7,62 mm. фиксирани су већи трагови крви и стопала. Lica мјеста је фотографисано, а по наредби истражног судије Вишег суда у Сарајеву Б. С. , који је водио увидјај нареджена је обдукција лешева породице K.

CSB Sarajevo podnio je 23.11.1992.godine VJT Sarajevo krivičnu prijavu protiv NN izvršilaca zbog postojanja osnova sumnje da su 3/4.11.1992.godine na neutvrđjenom mjestu i u neutvrđjeno vrijeme, sa više udaraca oštrim predmetom u predjelu vrata, lijeve strane grudnog koša i lijeve plečke lišili života M. T. , rođena N. , kći M. i J. , rođena 1935. године у селу Свраке 80 Вођошча, nakon čega су леш пренијели до градске обилазнице.

Исјечак из докуменџа МУП-а Р БиХ у којем се наводе информације о бројним убиствима Срда у Сарајеву током 1992. године

00188043

6

PRESJEK STANJA U ISTRAŽNOM ZATVORU ČELEBIĆI,
PROBLEMI S KOJIM SE SUOČAVALA VOJNO-ISTRAŽNA
KOMISIJA, KAO I RADOM.-

Odlukom Štaba TO i HVO općine Konjic formirana je vojno-istražna komisija za vođenje istrage, sa zarobljenicima zarobljenim u zoni borbenih dejstava na području općine Konjic. Komisija je radila u sastavu Subašić Mirsad, Zovko Mladen, Halilović Munib, Staneć Mirgalav, Kostić Jerko, Pajić Sašir, Šećibović Nusret i Rizvić Mehmedalija. Članovi komisije su inspektor MUP-a BiH. Predsjednik komisije, odlukom Opštinskog štaba TO i HVO, bio je Goran Lokas, koji je nakon sedam dana rada povrijeđen u saobraćajnoj nezgodi i od tada do danas se nije uključivao u rad vojno-istražne komisije. Od njegovog odsustva Štab TO i HVO nije imenovao zamjenika, što je uvelo pojavu niza problema, koji se tiču statusnog problema komisije. Niko od članova komisije nije imao, a nema ni danas rješenja o postavljenju.

Od postavljenja komande stana i lica zaduženih za obezbjeđenje objekta, kao i zarobljenika u kasarni Čelebići problemi postaju sve izrazitiji. Komisija je radila u grupama, a kroz pismenu izjavu svakom pojedincu - zarobljeniku trebao se utvrditi njegov stepen krivične odgovornosti. Komisija je radila u vremenu od 9,00 do 18,00 časova, svakog dana, i za to vrijeme za razgovor su privodjeni zarobljenici u grupama od 10, i to po zahtjevu istrage vojne komisije. Od momenta dovodjenja zarobljenika do uzimanja izjave, odnosno do vođenja razgovora, zarobljenici su od pojedinih stražara bili maltretirani i fizički zlostavljani. Pod takvim uslovima od ne malog broja zarobljenika članovi komisije nisu mogli saznati sve ono što je relevantno, za njega samoga i za sredinu iz koje je doveden i u kojoj je zarobljen. Da li je ovo bio razlog da se u vrijeme odsustva članova komisije od strane pojedinih stražara, odnosno drugih lica koja su puštana u krug kasarne vodi privatna istraga, nije nam poznato. Poznato nam je da se pri ovisnostima sa zatvorenicima postupalo krajnje neljudski i isti su fizički maltretirani i do ne smrt prebijani, ali šega su ih poslije toga prebacivali u odjeljenje zatvorske bolnice.

00188050

2.

Razgovor sa zarobljenicima vođen je u prostorijama kasarne sa velikim staklenim površinama kroz koje se vidi dio grupe koja čeka da dođe na razgovor i u takvim prilikama lica iz obezbjeđenja im bi se prilazila i udarala ih, i to na očigled ispitanih i lica sa strane koja su se u tom trenutku nalazila u krugu, kao i mjesta van kasarne. Ova metodologija postavljena je u vrijeme vođenja razgovora sa grupom privedenih žena.

Preko svih ovih samo djelom dotaknutih problema članovi komisije su prečutno prelazili, vjerujući da se radi o početnoj euforiji i da će se to vremenom stišati i prestati. Međutim, poslije njih desetak dana, malte ne, svako jutro osvanuo bi po jedan mrtav zarobljenik. Da li se radi o prirodnoj smrti ili nasilnoj smrti verifikaciju i zvaničnost prepuštamo komisiji za sahranu i identifikaciju poginulih.

Članovi komisije od komande stana nisu obavješćavani o takvim smrtima, te pošto smo od pojedinih lica i to u prolazu osjetili da se radi o zakulisnim radnjama, mi smo čak smjeli ni pitati ko je tokom noći preminuo. Ako bi se neko od stražara upitao ko je preminuo, oni bi na naše pitanje odgovorili: "Što vas to interesuje, vi ste policija, iz prevaziđenog sistema komunjara". U razgovorima sa zarobljenim ženama došlo se do podataka da je svaka od njih pojedinačno, tokom noćnih sati izvođena, ali nisu bile spremne govoriti šta im se konkretno dešavalo, sada se između pojedinih ljudi iz obezbjeđenja moglo čuti da su bile seksualno zlostavljane.

Članovi komisije vodili su razgovor i sa licima privedenim van zone borbenih dejstava, razlozi privođenja su bili nepoznati komisiji, ali i takvi ljudi su imali isti tretman kao i oni zbog kojih je formiran vojno-istražni organ. Lica koja su na takav način dovedena i nakon utvrđivanja da ne postoji razlog za privođenje ostajala su i dalje zatvorena i dobivala su isti tretman kao i lica koja su bila zarobljena u zoni borbenih dejstava.

Војно-истражна комисија ТО Коњиц и ХВО у извјештају констатирује да су у лојору
Челебићи српски затвореници удијани, силовани и злостављани

РЕПУБЛИКА СРПСКА - ВОЈСКА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ
КОМАНДА ВОЈНЕ ПОШТЕ 7001 BANJA LUKA
КОМИСИЈА ЗА РАЗМЕНУ РАТНИХ ЗАРОБЉЕНИКА

Број: 42/93
Датум: 19.05.1993.

На основу члана 171.ЗУП-а а на темељу документације којом располаже
ова комисија, издаје се следеће:

У В Е Р Е Њ Е

да је Živković (Džana) Božica рођен-а 06.01.1962 Gradiška
заробљен од стране Armije BiH / zatvor Srebrenik /
дана 16.06.1992 г. у месту Selo Janjica
Именовани је размењен дана 03.05.1993 у Šatorović
тако да је провео као ратни заробљеник од 16.06.1992 г.
до 03.05.1993 г.

Ово уверење се издаје по службеној дужности, а именованом служи као
доказ деа је провео као РЗ у горе наведеном периоду, а на основу овог
уверења може остварити права која га припадају по закону.
Ово уверење истовремено служи и као лична исправа ради доказивања
идентитета именованог, до издавања личних исправа у складу са законом.

ПРЕДСЈЕДНИК КОМИСИЈЕ ЗА РАЗМЕНУ



Потпуковник
Недељко Савић

Уверење о заробљавању Божице Живковић-Рајилић

ПРЕСУДЕ



Međunarodni sud za krivično gonjenje
lica odgovornih za teška kršenja
međunarodnog humanitarnog prava
počinjena na teritoriji bivše
Jugoslavije od 1991. godine

Predmet br. IT-96-21-T

Datum: 16. novembra 1998.

Original: engleski

PRED PRETRESNIM VIJEĆEM

U sastavu: predsjedavajući sudija Adolphus G. Karibi-Whyte
sudija Elizabeth Odio Benito
sudija Saad Saood Jan

Sekretar: gđa Dorothee de Sampayo Garrido-Nijgh

Presuda od: 16. novembra 1998.

TUŽILAC

protiv

ZEJNILA DELALIĆA
ZDRAVKA MUCIĆA zvanog PAVO
HAZIMA DELIĆA
ESADA LANDŽE zvanog ZENGA

PRESUDA

9. Mučenje i silovanje Grozdane Čečez - tačke 18, 19 i 20

925. U stavu 24 optužnice se navodi:

Počevši negdje oko 27. maja 1992. pa sve do početka augusta 1992, **Hazim DELIĆ** i ostali uzastopno su primoravali Grozdanu Čečez na seksualne odnose. Jednom prilikom silovali su je pred drugim osobama, a drugom prilikom su je silovale tri različite osobe u toku jedne noći. Svojim djelima i propustima, **Hazim DELIĆ** je odgovoran za:

Tačka 18: Tešku povredu kažnjivu prema članu 2(b)(mučenje) Statuta Suda,

Tačka 19: Kršenje ratnih zakona i običaja kažnjivo prema članu 3 Statuta i utvrđeno članom 3(1)(a)(mučenje) Ženevskih konvencija; ili alternativno

Tačka 20: Kršenje ratnih zakona i običaja kažnjivo prema članu 3 Statuta Suda i utvrđeno članom 3(1)(a)(surovo postupanje) Ženevskih konvencija.

936. Pretresno vijeće primjećuje da je potpravilom 96(i) Pravilnika predviđeno da nije potrebno dodatno potkrepljivanje svjedočenja žrtve seksualnog delikta. U optužnici se navodi da su gđu Čečez silovali Hazim Delić i druge osobe. Pretresno vijeće nalazi da su svjedočenje gđe Čečez i svjedočenja svjedoka D i dr. Grubača koja ga podržavaju, vjerodostojna i ubjedljiva i stoga zaključuje da su gđu Čečez silovali g. Delić, i drugi, u zatvoru/logoru Čelebići.

937. Gđa Čečez, rođena 19. aprila 1949, bila je vlasnica radnje u Konjicu do maja 1992. Uhapšena je u Donjem Selu 27. maja 1992. i odvedena u zatvor/logor Čelebići. Držana je u zgradi B tokom prve dvije noći zatočeništva, a treće noći je odvedena u zgradu A, gdje je ostala dok nije oslobođena 31. augusta 1992. Nakon dolaska u zatvor/logor, jedan vozač, g. Džajić, odveo ju je u sobu gdje je čekao čovjek sa štakom, koga je kasnije identifikovala kao Hazima Delića. Još jedan čovjek je kasnije ušao u sobu. Gđu Čečez je ispitivao g. Delić, koji ju je pitao gdje joj se nalazi muž i ošamario je. Zatim je odvedenu u drugu sobu gdje su bila trojica muškaraca,

uključujući g. Delića. Hazim Delić, koji je bio u uniformi i nosio štap, naredio joj je tada da svuče odjeću. Zatim ju je djelimično svukao, stavio je na krevet okrenutu licem prema dole i penetrirao joj u vaginu svojim penisom. Zatim ju je okrenuo na leđa, skinuo joj ostatak odjeće i ponovo joj penetrirao u vaginu svojim penisom. Za to vrijeme, g. Džajić je ležao na drugom krevetu u istoj sobi, a treći prisutan muškarac je držao stražu na vratima sobe. G. Delić joj je rekao da je ona tu zbog svog muža, i da ne bi bila tu da je on tu. Kasnije te večeri u sobu gdje su je držali došao je Zdravko Mucić i pitao je gdje joj se nalazi muž. Primjetio je kako izgleda i pitao je da li ju je ko dirao. Nije se usudila išta reći jer joj je Delić tako naložio. Međutim, g. Mucić "je mogao primjetiti da sam ja [gđa Čečez] silovana jer je na krevetu ostala velika mrlja od sperme".⁹⁰³

938. Gđa Čečez je opisala kako je silovanje od strane Hazima Delića uticalo na nju riječima: "... pogazio mi je ponos i nikada neću biti žena koja sam bila".⁹⁰⁴ Gđa Čečez je živjela u stalnom strahu u zatvoru/logoru i bila je suicidalna. Dalje, gđa Čečez je podvrgnuta višestrukom silovanju treće noći svog zatočeništva u zatvoru/logoru kada je prebačena iz zgrade B u jednu malu sobu u zgradi A. Poslije trećeg silovanja te večeri rekla je "... to je za mene bilo teško. Ja sam žena koja je živjela samo za jednog čovjeka i bila sam njegova cijelog života, i mislim da sam se u tom trenutku odvajala od tijela."⁹⁰⁵ Osim toga, ponovo je silovana u julu 1992. Kao rezultat iskustava u zatvoru/logoru, gđa Čečez je izjavila "... psihički i fizički sam bila potpuno iscrpljena. Ubijaju te psihički."⁹⁰⁶

946. Tužilaštvo iznosi da je gđa Antić silovana u tri odvojena navrata u zatvoru/logoru Čelebići. Gđa Antić je svjedočila da je, po dolasku u zatvor/logor Čelebići, 15. juna 1992, odvedena u zgradu A gdje je ispitivana sa još jednim zatočenikom od strane osoba među kojima su bili i Hazim Delić i Zdravko Mucić. Nakon toga, tokom prve noći koju je provela u zatvoru/logoru, prozvana je da izađe i odvedena g. Deliću, koji ju je još jednom ispitivao i silovao. Pored njenog svjedočenja, Tužilaštvo se oslanja na svjedočenje gđe Čećez koja je rekla: "Hazim Delić je silovao Milojku te prve noći. Djevojka je plakala 24 sata. Nije mogla da prestane plakati."⁹⁰⁷

957. Uprkos tvrdnjama odbrane, Pretresno vijeće prihvata svjedočenje gđe Antić i zaključuje na osnovu njega i potkrepljujućeg svjedočenja gđe Čećez, svjedoka P i dr. Petka Grubača, da ju je Hazim Delim silovao tri puta. Pretresno vijeće nalazi da je svjedočenje gđe Antić u cjelini ubjedljivo i istinito, naročito u svjetlu njenog detaljnog prisjećanja okolnosti svakog silovanja i njenog držanja u sudnici uopšte, a naročito prilikom unakrsnog ispitivanja. Navodne nedosljednosti između njenog iskaza na suđenju i prethodnih izjava nebitne su i gđa Antić ih je adekvatno objasnila. Dosljedno je izjavljivala prilikom unakrsnog ispitivanja da je, kada je davala te prethodne izjave, prolazila kroz šok ponovnog proživljavanja silovanja koja je "držala u sebi tolike godine".⁹¹² Dalje, dokazna vrijednost tih prethodnih izjava znatno je manja od direktnog svjedočenja pod zakletvom i unakrsnim ispitivanjem.

958. Pretresno vijeće stoga nalazi da je gđa Antić prvi put silovana one noći kada je stigla u zatvor/logor. Tom prilikom je prozvana da izađe iz zgrade A i dovedena Hazimu Deliću u zgradu B. On je bio u uniformi. Počeo je da je ispituje i rekao joj je da će biti poslata u drugi logor ili strijeljana ako ne učini sve što joj kaže. G. Delić joj je naredio da skine odjeću, prijetio joj i nije se obazirao na njen plač i molbe da je ne dira. Uperio je pušku na nju dok se svlačila i naredio joj da legne na krevet. G. Delić ju je tada silovao penetrirajući joj u vaginu svojim penisom, ejakulirao joj je na donji dio stomaka i nastavio joj prijetiti i psovati je.

959. Vraćena je u svoju sobu u zgradi A u suzama gdje je rekla da je uzviknula: "Jebi se, Bože, ako postojiš. Što me nisi od ovoga sačuvao?"⁹¹³ Narednog dana je Hazim Delić došao na vrata sobe gdje je spavala a ona je udarila u plač kako ga je vidjela. Onda joj je rekao: "Što plačeš. To ti neće biti posljednji put". Gđa Antić je u svjedočenju izjavila: "Osjećala sam se tako jadno, stalno sam plakala. Bila sam kao luda, kao da sam poludjela."⁹¹⁴ Gđa Čećez i dr. Grubač su takode govorili o silovanju i teškoj emotivnoj psihičkoj patnji i povredi gđe Antić.

KANTONALNI SUD U MOSTARU

Broj K – 31 / 04

Mostar, 17.1.2005 godine

U IME FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE !

Kantonalni sud u Mostaru u vijeću sastavljenom od sudija Kebo Hame kao predsjednika vijeća, Belović Gordane i Zahirović Edise kao članova vijeća, uz učešće zapisničara Ivanišević Nataše, u krivičnom predmetu protiv optuženog Pinjić Salema zbog krivičnog djela Ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz člana 142 preuzetog Krivičnog zakona SFRJ, nakon održanog javnog i glavnog pretresa u prisutnosti Kantonalnog tužioca u Mostaru Bulić Ibire, punomoćnika oštećenih advokata Šilić Davora, optuženog Pinjić Salema i branioca advokata Šuta Asima, donio je dana 17.1.2005 godine i u prisutnosti stranaka javno objavio sljedeću

P R E S U D U

Optuženi ~~Pinjić Salem~~ sin Džafe i Zlatke r. Arnaut, rođen 13.1.1969 u selu Stojkovići, opština Konjic, nastanjen u Pazariću k.br.22, opština Hadžići, Bošnjak, državljanin BiH, pismen, bravar u JP «Željeznice BiH» Stanica Alipašin most, srednjeg imovnog stanja, neoženjen, bez djece, vojsku služio, vodi se u VE Konjic, neosudjivan, drugi postupak se ne vodi,

K R I V I J E

Što je :

U vrijeme oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini kršeći odredbe člana 3 stav 1 tačka 1 alineja a. i člana 147 Ženevske Konvencije o zaštiti građanskih lica za vrijeme rata (IV. Ženevska konvencija) koje zabranjuju da se prema civilnom stanovništvu vrše ubistva, dana 13.7.1992 godine kao vojnik Armije Bosne i Hercegovine, naoružan automatskom puškom, u grupi sa više vojnika Armije Bosne i Hercegovine izvršavajući vojni zadatak pronalaženja pripadnika neprijateljske vojske koji su se sakrivali u okolini sela Bradina, opština Konjic, nakon što je Škojić Brise izveo Kuljanin Bosiljku iz Osnovne škole u Bradini, koju su pripadnici Armije Bosne i Hercegovine zajedno sa više civila srpske nacionalnosti protivzakonito zatvorili, kako bi pokazala mjesto gdje se sakrivaju pripadnici srpske vojske, pa nakon toga nedaleko od ugostiteljskog objekta vlasništvo Kuljanin Miće u Bradini, optuženi Pinjić Salem iz automatske puške pucao u Kuljanin Bosiljku i tom prilikom je usmrtio.

Dakle, u vrijeme oružanog sukoba kršeći pravila međunarodnog prava izvršio ubistvo civilnog lica,
čime je počinio krivično djelo ~~Ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz člana 142 preuzetog Krivičnog zakona Socijalističke federativne republike Jugoslavije,~~

Broj: X-KR-07/430-1
Sarajevo, 28.03.2008. godine

Sud Bosne i Hercegovine, u vijeću sastavljenom od sudije Tihomira Lukesa kao predsjednika vijeća, Elizabeth Fahey i Carol Peralte kao članova vijeća, uz sudjelovanje pravnog savjetnika Lejle Konjić kao zapisničara u krivičnom predmetu protiv optuženog Veiza Bjelića, zbog krivičnog djela ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz člana 173. stav 1. tačke c) i e) Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: KZ BiH) i krivičnog djela ratni zločin protiv ratnih zarobljenika iz člana 175. stav 1. tačke a) i b) KZ BiH u vezi sa članom 31. KZ BiH, sve u vezi sa članom 180. stav 1. KZ BiH, po optužnici Tužilaštva Bosne i Hercegovine, broj KT-RZ-160/07 od 22.11.2007. godine, nakon razmatranja Sporazuma o priznanju krivnje i održanog javnog pretresa za izricanje krivičnopravne sankcije, u prisustvu tužioca Tužilaštva Bosne i Hercegovine Sanje Jukić, optuženog Veiza Bjelića i njegovog branioca, advokata Binase Abaspahić, donio je i javno objavio dana 28.03.2008. godine:

PRESUDU

OPTUŽENI:

VEIZ BJELIĆ, sin Muje i majke Sejde rođene Kovačević, rođen 12.09.1949. godine u Vlasenici, nastanjen u ..., ..., po narodnosti ..., državljanin ..., JMBG ..., po zanimanju KV bušač, pismen, udovac, služio vojsku 1968. godine, ne vodi se u krivičnoj evidenciji, lošeg imovnog stanja, neosuđivan, protiv istog se ne vodi postupak za drugo krivično djelo

KRIV JE

Što je:

Za vrijeme oružanog sukoba između Teritorijalne odbrane (TO) Republike Bosne i Hercegovine (R BiH) i vojske Srpske R BiH, na teritoriji općine Vlasnica, postupio protivno pravilima Međunarodnog humanitarnog prava, odredbama člana 3. stav 1. tačke a) i c) i člana 27. Ženevske konvencije o zaštiti civilnih lica za vrijeme rata od 12.08.1949. godine, te suprotno odredbama člana 121. Ženevske konvencije o postupanju sa ratnim zarobljenicima od 12.08.1949. godine, tako što je:

U periodu od juna 1992. godine do 26. januara 1993. godine, kao pripadnik TO Piskavice koja je bila pri TO Vlasnica, kao čuvar zatvora tzv. „štale“ u zaseoku Rovasi, selo Cerska, općina Vlasnica, prisilio drugu osobu na seksualni odnos i pomogao drugim namjerama nanošenja snažnih tjelesnih bolova i patnji, tako što je:

1. omogućavao neidentifikovanim vojnicima pripadnicima TO R BiH koji su se sa borbenih linija vraćali u komandu u Rovase, da uzmu ključeve od štale za koje je jedino on bio zadužen, ili da vrata razvale i tako neovlašteno uđu u štalu gdje su bili zatvorenici ... nacionalnosti Rade Pejić, Anda Obradović, malodobni Dragan Ilić, Jakov Đokić, Dušan Čestić i Branko Sekulić, koje su psihički zlostavljali, vrijeđali i psovali, tukli šakarna i

nogama, pa umjesto da to prijavi neposredno nadređenoj osobi, optuženom Feridu Hodžiću, vrata popravljao, sve dovodio u prethodno stanje, znajući da će vojnici ponovo doći i nanositi im fizičku i psihičku bol, što su ovi i radili sedam mjeseci, koliko dugo su zatvoreni i bili zatvoreni, a što je sve za posljedicu, između ostalog, imalo i smrt Dušana Čestića;

2. oštećenu Andu Obradović, koristeći momente kada je dežurao i čuvao zarobljenike, optuženi više puta silovao i to tako što ju je, kako ne bi vidjeli ostali zarobljenici a niti čuvari s kojima je bio u smjeni, prethodno izvodio iz zatvorene štale u noćnim satima, silujući je iza štale, u improviziranom prostoru namjenjenom za čuvare, a potom joj prijetio da će je ubiti ako nekomе to kaže;

SUD BOSNE I HERCEGOVINE

Broj: X-KR-08/502

Sarajevo, 28.11.2008. godine

U IME BOSNE I HERCEGOVINE!

Sud Bosne i Hercegovine, Odjel I za ratne zločine, u vijeću sastavljenom od sudije Minke Kreho kao predsjednice vijeća, te sudija Marjana Pogačnika i Tihomira Lukesa kao Članova vijeća, uz učešće pripravnice Jelene Simić u svojstvu zapisničara, u krivičnom predmetu protiv optuženog Pinčić Zrinka, zbog krivičnog djela Ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz Člana 173. stav 1. tačka e) Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, odlučujući o optužnici Tužilaštva Bosne i Hercegovine broj: KT-RZ-! 9/06 od 25.06.2008. godine, potvrđenoj dana 26.06.2008. godine, nakon održanog glavnog i javnog pretresa kome su prisustvovali optuženi Pinčić Zrinko i njegov branilac-advokat Marić Velimir, te tužilac Tužilaštva BiH - Vesna Budimir, donio je, te dana 28.11.2008.godine, u prisustvu optuženog i njegovog branioca, te tužioca Tužilaštva BiH, javno objavio sljedeću

P R E S U D U

Optuženi:

PINČIĆ ZRINKO, sin Marina i majke Ljubice, rođene Regio, rođen 12.09.1948. godine u Sarajevu, stalno nastanjen u mjestu ..., opština ..., JMBG ..., po nacionalnosti ..., po zanimanju metalostrugar, oženjen, otac dvoje punoljetno djece, nije zaposlen, korisnik invalidske penzije, JNA vojsku odslužio 1969/70 u Senti i Gornjem Milanovcu, ima čin zastavnika, vodi se u službenoj vojnoj evidenciji Grupe za pitanja evidencija iz oblasti vojne obaveze- Mostar, slabog imovnog stanja, državljanin ... i ... neosuđivan, nalazi se pod mjerama zabrane koje su izrečene rješenjem Suda broj: X-KR-08/502 od 26.06.2008. godine

K R I V J E

Što je:

Za vrijeme rata u Bosni i Hercegovini, u vrijeme oružanog sukoba između Armije Republike Bosne i Hercegovine i Hrvatskog vijeća odbrane sa jedne strane i Oružanih snaga Srpske Republike Bosne i Hercegovine s druge strane, u mjestu Donje Selo, opština Konjic, kao pripadnik Hrvatskog vijeća odbrane, u svojstvu tajnika HVO Hrasnica pri brigadi »Herceg Stjepan« Konjic, postupao protivno pravilima međunarodnog humanitarnog prava kršeći odredbe Člana 3. stav 1. tačka a) i c), te člana 27. stav 2. Ženevske konvencije o zaštiti građanskih osoba od 12. avgusta 1949. godine, tako što je:

U vremenskom periodu, počev od mjeseca novembra 1992. godine od mjeseca marta 1993. godine, u mjestu Donje Selo, opština Konjic, u više navrata u noćnim satima, obučen u vojnu uniformu i naoružan, dolazio u kuću u kojoj su prethodno bili zatočeni civili srpske nacionalnosti šene i djeca- dvije maloljetne djevojčice i jedan maloljetni dječak i dvije djevojke srpske nacionalnosti, kao i osoba „Ail i njena nepokretna majka, te iz prostorije u kojoj su sjedili zatočeni civili izvodio osobu „A“ i uvodio je u drugu prostoriju, gdje joj je naređivao da se skine prijeteci joj svaki put, da će dovesti petnaestoricu vojnika pa će tada vidjeti šta će se desiti sa svima njima, na koji način ju je više puta prisilio na seksualni odnos, držeći svaki put pušku pokraj kreveta,

Dakle, za vrijeme rata u BiH, u vrijeme oružanog sukoba između Armije Republike Bosne i Hercegovine i Hrvatskog vijeća odbrane sa jedne strane i Vojske Srpske Republike Bosne i Hercegovine s druge strane, kršeći pravila međunarodnog prava, prisiljavao drugu osobu na seksualni odnos, upotrebom prijetnje direktnim napadom na njezino tijelo,

Čime je počinio krivično djelo Ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz Člana 173. stav 1. tačka e) Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine u vezi sa Članom 180. stav 1. Kaznenog zakona Bosne i Hercegovine

OSNOVNI SUD BRČKO DISTRIKTA BiH

Broj: 096-0-K-08-000 109

Brčko, 02.02.2009. godine

U IME BRČKO DISTRIKTA BiH !

Osnovni sud Brčko distrikta BiH u vijeću sastavljenom od sudije Sanje Ević kao predsjednika vijeća, predsjednika suda Jadranka Grčević i sudije Selima Karamehića kao članova vijeća, uz sudjelovanje zapisničara Aide Čandić u krivičnom predmetu protiv F. H. i P. P., zbog krivičnog djela ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz čl. 142. preuzetog Krivičnog zakona SFRJ, na glavnom javnom pretresu, sa kojeg je djelimično bila isključena javnost, održanom dana 29.01.2009. godine u prisustvu tužioca Gojka Stjepanovića, optuženih F. H. i P. P. i njihovog branioca adv. M. R., donio je i javno objavio dana 02.02.2009. godine u prisustvu tužioca Gojka Stjepanovića i optuženih F. H. i P. P.,

PRESUDA

Optuženi:

1. F. H., sin I. i majke H. rođ. R., rođen.... u T., sa prebivalištem u T., ul...., JMBG...., Bošnjak, državljanin BiH, po zanimanju rudarski tehničar, razveden, otac dvoje djece, pismen, sa završenom srednjom rudarskom školom, neosuđivan, ne vodi se postupak za drugo krivično djelo,
2. P. P., sin J. i majke A. rođ. J., rođen.... u T., sa prebivalištem u mjestu B., JMBG...., Hrvat, državljanin BiH, po zanimanju KV bravar, oženjen, otac dvoje djece, pismen, sa završenom srednjom mašinskom školom, neosuđivan, ne vodi se postupak za drugo krivično djelo,

KRIVI SU

ŠTO SU:

Za vrijeme trajanja oružanog sukoba u BiH između oružanih snaga A. BiH i V. R. S., kao pripadnici VP.... Korpusa T., A. R BiH u selu B. B., zaseok B1., opština B, pod kontrolom A. BiH u kojem se nalazilo oko 140 civilnih stanovnika Srpske nacionalnosti, prinudno dovedenih iz zaseoka B. P., B2. i sela B3., smještenih u oko 13 kuća, kontrolisanih sa zabranom kretanja od 19,00 do 07,00 časova, noću 25.02.1993. godine, oko 02,00 h, sa oružjem u uniformama došli u jednu od tih kuća, vlasnika O. B., gdje ih je vozilom doveo K. K., izvršili pregled svih prostorija, budili sve, te iz sobe na spratu gdje je spavala C. M1. sa mužem M. M., a koji je prethodno bio ranjen na prisilnom kopanju rovova za potrebe A. BiH, suprotno članu 3. stav 1. tačka a. i c, članu 27. stav 2. Ženevske konvencije o zaštiti civilnih lica za vrijeme rata od 12. avgusta 1949. godine i članu 4. stav 2. tačka e. Dopunskog protokola uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti žrtava unutrašnjih oružanih sukoba (protokol II), pa su optuženi C. M1. naredili da izađe van, držali je za ruku i gurali je s leđa, sveli je niz vanjske stepenice uz kuću, protiv njene volje, svukli joj suknju i gaće, te naredili da se stojeći sagne, pa je jedan od optuženih straga stavio svoj muški polni organ u njen ženski polni organ, a drugi optuženi sprijeda stavio svoj muški polni organ u usta C. M1., gdje je i ejakulirao, a zatim se zamijenili i na njoj ponovili iste radnje sa polnim organima, kada im je prišao K. K. i rekao da je ostave jer nije mlada žena, a potom su C1. vratili na sprat, držeći je ispod pazuha zbog njene nemoći, koja je plačući rekla mužu šta je bilo, a nedugo zatim ponovo došli do C. M1., sveli je na isto mjesto ispod kuće, te joj ponovo, protiv njene volje, svukli suknju i gaće, te jedan od optuženih straga stavio svoj muški polni organ u njen ženski polni organ, a drugi optuženi sprijeda stavio joj svoj muški polni organ u usta, a zatim se zamijenili i na njoj ponovili iste radnje sa polnim organima, ponovo je vratili na sprat i zaprijetili da za to ne smije nikome reći, jer će je ubiti,

dakle, kršeći pravila Međunarodnog prava za vrijeme oružanog sukoba, prema civilnom stanovniku izvršili silovanje,

Broj : X-KR-09/847
Sarajevo, 21.05.2010. godine

U IME BOSNE I HERCEGOVINE!

Sud Bosne i Hercegovine, Odjel I za ratne zločine, u vijeću sastavljenom od sudije Staniše Gluhajića kao predsjednika vijeća, sudija Vesne Jesenković i Davida Re-a, kao članova vijeća, uz sudjelovanje stručnog saradnika Stanislave Nuić u svojstvu zapisničara, u krivičnom predmetu protiv optuženog Čerima Novalića, zbog krivičnog djela Ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz člana 173. stav 1. tačka e) u vezi sa članom 180. stav 1. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine (KZ BiH), odlučujući po optužnici Tužilaštva Bosne i Hercegovine broj KT- RZ- 37/09 od 12.01.2010. godine, nakon održanog javnog i glavnog pretresa, u prisustvu tužioca Tužilaštva Bosne i Hercegovine Sanje Jukić i branioca optuženog, advokata Ismeta Mehića, donio je, a predsjednik vijeća javno objavio, dana 21.05.2010. godine sljedeću:

PRESUDU

Optuženi:

ČERIM NOVALIĆ, sin Jusufa i majke Hadžire, rođene Duranović, rođen 24.04.1972. godine u mjestu Vrdolje, općina Konjic, JMB ... , nastanjen u mjestu ..., po narodnosti ... , državljanin ... , neoženjen, bez djece, po zanimanju radnik, završio osnovnu školu, neosuđivan, za vrijeme rata bio pripadnik Armije Bosne i Hercegovine,

I

KRIV JE

Što je:

Za vrijeme rata u Bosni i Hercegovini, u vrijeme oružanog sukoba između Armije BiH i Vojske Republike Srpske, na teritoriji općine Konjic, kao pripadnik Armije BiH, postupao suprotno pravilima međunarodnog humanitarnog prava kršeći odredbe člana 3. stav. 1. tačka a) i c) Ženevske konvencije o zaštiti građanskih osoba od 12.08.1949. godine, tako što je:

- neutvrđenog datuma u mjesecu septembru 1992. godine u selu Džepi, općina Konjic, oko 22 sata, zajedno sa još jednim neidentificiranim vojnikom, naoružani puškama i obučeni u vojnu šarenu maskirnu uniformu sa trakama na glavi, ušli u kuću vlasništvo Šaran Stanka kojem su naredili da, zajedno sa suprugom Borkom Šaran, side u nedovršeni podrum - prizemlje kuće kako bi se uvjerili da ne kriju izvjesnog „Daku“ i Milana Magazina, pa dok je neidentificirani vojnik ostao sa Šaran Stankom, ispitujući ga za komšije srpske nacionalnosti, naredili Borki Šaran da se popne na sprat kuće gdje su se nalazila njena maloljetna djeca i bolesna, nepokretna sverkva, a potom ju je Čerim Novalić, u jednoj od soba, upotrebom sile prisilio na seksualni odnos i to tako što ju je prijeteci da će je ubiti ukoliko bude vikala, najprije naredio da se skine, a kada ona to nije uradila, strgao odjeću sa nje, gurnuo na trosjed i silovao, a nakon toga, zajedno sa NN vojnikom, napustio njenu kuću i udaljio sa lica mjesta,

Dakle, za vrijeme rata u BiH, u vrijeme oružanog sukoba između Armije Republike Bosne i Hercegovine i Vojske Republike Srpske, kršeći pravila međunarodnog prava prisilio drugu osobu na seksualni odnos upotrebom prijetnje direktnim napadom na njezino tijelo,

čime je počinio krivično djelo Ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz člana 173. Stav 1. tačka e) u vezi sa članom 180. stav 1. Krivičnog Zakona Bosne i Hercegovine,

Kantonalni sud u Bihaću u vijeću sastavljenom od sudija Kapić Reufa kao predsjednika vijeća, Hergić Ernese i Delić Deliste kao članova vijeća, uz sudjelovanje zapisničara Rahmanović Senide, u krivičnom predmetu ovog suda broj 01 0 K 006893 12 K koji se vodi protiv optuženog Muharemović Muje sina N., zbog krivičnog djela ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz člana 142. stav 1. preuzetog KZ SFRJ, nakon održane glavne, usmene i javne rasprave od 09.10.2012.godine u prisutnosti zamjenika glavnog kantonalnog tužioca iz Bihaća Felić Nazifa, optuženog Muharemović Muje i njegovog branioca po službenoj dužnosti Hodžić Saliha advokata iz Bihaća, dana 09.10.2012.godine donio i javno objavio slijedeću

P R E S U D U

Optuženi MUHAREMOVIĆ MUJO sin N. i majke F. djevojčici H., rođen 05.08.1969.godine u B. G., prebiva u G. ul. ..., JMBG ..., po nacionalnosti ..., državljanin ... i ..., po zanimanju građevinski radnik, pismen sa završenom srednjom mesarskom školom, oženjen, otac dvoje djece, bivšu JNA služio u N. 1988/89, vodi se u vojnoj evidenciji pri OMO G., slabog imovnog stanja, ranije osuđivan, nalazi se u pritvoru od 06.07.2012.godine.

K r i v j e,

Što je:

U toku oružanog sukoba u R Bosni i Hercegovini između Armije RBiH i Vojske R Srpske kao pripadnik 17-te. Krajiške Viteške brigade u sastavu VII Korpusa Armije RBiH, suprotno odredbi iz člana 3. stav 1. tačka a) Ženevske konvencije o zaštiti građanskih osoba za vrijeme rata od 12.augusta 1949.godine, te člana 4. stav 1. i 2. tačka a) Dopunskog protokola o zaštiti žrtava ne međunarodnih oružanih sukoba uz navedenu Konvenciju, tako što je:

Ne utvrđenog dana u oktobru 1995.godine za vrijeme oružanog sukoba u RBiH zajedno sa Dž. Dž. i M. A. došao u D. selo zaseok Š., općina B. P., sva trojica pripadnici 17-te Krajiške Viteške brigade u sastavu VII Korpusa Armije RBiH, obučeni u vojničke uniforme i naoružani automatskim puškama, te kada su ušli u dvorište porodične kuće bračnog para Š. V. i njegove supruge Š. M. i nakon što je Dž. Dž. iz kuće izveo Š. V. i njegovu suprugu M. u dvorište njihove kuće, ponovo se vratio u istu kuću kako bi pronašao nešto od alkoholnih pića dok su za to vrijeme M. M. i M. A. ostali u dvorištu zajedno sa oštećenim Š. V. i njegovom suprugom M. da bi nedugo zatim nakon što je Dž. Dž. u kući pronašao oko 5 litara rakije, prilikom polaska sve trojice prema B. P. M. M. bez ikakvog povoda, ničim izazvan, sa udaljenosti od oko dva metra u namjeri da ih liši života ispalio iz automatske puške najmanje dva kraća rafala u oštećene Š. V. i njegovu suprugu Š. M. koji su usljed zadobijenih strijelnih rana glave na licu mjesta umrli.

Dakle, kao pripadnik Armije RBH kršeći pravila Međunarodnog prava za vrijeme rata u RBiH izvršio ubistvo dva civila.

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
ZENIČKO-DOBOJSKI KANTON
KANTONALNI SUD U ZENICI
Broj: 04 0 K 005141 13 K
Zenica, 06.02.2014. godine

U IME FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE!

Kantonalni sud u Zenici, u vijeću sastavljenom od sudije Maličbegović Enesa, kao predsjednika vijeća, sudije Vuković Josipa i Anić Maria, kao člana vijeća, uz sudjelovanje zapisničara Telalović Jele, u krivičnom predmetu protiv optuženog K. A., zbog krivičnog djela ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz člana 142. stav 1. preuzetog KZ SFRJ, po optužnici Kantonalnog tužilaštva/tužiteljstva Zenica broj: T04 0 KTRZ 0006280 12 od 28.12.2012. godine, potvrđene od strane sudije za prethodno saslušanje ovog suda pod brojem: 04 0 K 005141 12 Kps, dana 04.01.2013. godine, nakon održanog usmenog, javnog i glavnog pretresa, u prisustvu kantonalnog tužioca Delić Redže, optuženog i njegovog branioca po službenoj dužnosti T. S., advokata iz Z., je dana 06.02.2014. godine, donio i javno objavio, sljedeću:

P R E S U D U

Optuženi:

K. A., zv. „K“, sin A. i majke F. rod. K., rođen ... godine u mjestu A., općina V., nastanjen u ul. I., pismen, sa završenom SSS, po zanimanju stolar, oženjen, otac troje djece, vojsku služio u Nišu 1973/1974. godine, bez činova i odlikovanja, vodi se u VE Ilijaš, lošeg imovnog stanja, po narodnosti Bošnjak, državljanin BiH, JMBG: ..., osuđivan presudom Opštinskog suda Visoko broj: K-63/80 od 15.04.1980. godine zbog krivičnog djela iz člana 81. stav 1. KZ SRBH na novčanu kaznu u iznosu od 2.000 dinara i presudom Opštinskog suda u Sarajevu broj: K-638/01 od 08.05.2002. godine zbog krivičnog djela iz člana 315. stav 1. KZ FBiH na kaznu zatvora u trajanju šest mjeseci uslovno dvije godine,

K R I V I J E

Što je:

Dana 27.06.1992. godine, oko 20.00 časova, u vrijeme oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini, na području općine Visoko, u mjestu Kula Banjer, kao pripadnik Armije R BiH, postupao protivno pravilima Međunarodnog humanitarnog prava kršeći odredbe člana 3. stav 1. tačka a) i c) i člana 27. stav 2. Ženevske konvencije o zaštiti civilnog stanovništva za vrijeme rata od 12.08.1949. godine, u vezi sa članom 4. stav 2. tačka e) Dopunskog protokola II uz Ženevske konvencije, na način da je V. M. više puta prisilio na seksualni odnos, tako što je u vojnoj uniformi i naoružan puškom, došao pred kuću vlasništvo lica srpske nacionalnosti D. J., pred kojom su se nalazila lica srpske nacionalnosti D. J., D. V. i V. M. te prstom pokazao na V. M., govoreći D. J. „da ista mora ići sa njim, da je nešto ispita i da će je odmah vratiti“, uzimajući M. za ruku da bi istu odveo na jedno brdo iznad naselja i naredio da se skine, što je ista i učinila u strahu za svoj život u datim okolnostima, nakon čega je izvršio spolni odnos nad istom, a potom naredio istoj da ga orušno zadovolji, što je ista i uradila, nakon čega je, kada je V. M. htjela da se obuče, istoj naredio: „Nemoj se oblačiti, još ćemo jednom“, te je i drugi put nad istom izvršio spolni odnos, poslije čega je V. M. vratilo do kuće D. J. rekavši istoj: „Jesam ti rekao da ću je vratiti“, i „Sada ti mogu odvesti kravu iz štale i snahu D. S.“,

Čime je počinio krivično djelo ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz člana 142. stav 1. preuzetog Krivičnog zakona bivše SFRJ.

OKRUŽNI SUD U DOBOJU
Broj: 13 0 K 001923 13 K 2
Doboj, 02.12.2013. godine

U IME REPUBLIKE SRPSKE !

Okružni sud u Dobouju, u vijeću sastavljenom od sudija Radmile Stančić, predsjednice vijeća, Duška Ninkovića i Hatidže Hodžić, članova vijeća, uz učešće Tanje Josić, kao zapisničara, u krivičnom predmetu protiv optuženog K. M., sina P., iz R., opština S. B., Republika Hrvatska, zbog krivičnog djela ratni zločin protiv civilnog stanovništva, iz člana 142. stav 1. Krivičnog zakona SFRJ, po optužnici Okružnog tužilaštva u Dobouju broj T15 0 KT 0007243 11 od 27.12.2011. godine, nakon održanog glavnog, usmenog i javnog pretresa, u prisustvu Okružnog tužioca u Dobouju, Radović Željke i braniteljice optuženog K. M., advokata M. L., iz D., u odsutnosti uredno obaviještenog optuženog, dana 02.12.2013. godine, donio je i javno objavio, sljedeću:

P R E S U D U

OPTUŽENI M. K. sin P. i majke A. rođene T., rođen godine u G. M., opština B. B., nastanjen u mjestu R., ul. opština S. B., Republika Hrvatska, po zanimanju keramičar, nezaposlen, razveden, otac dvoje punoljetne djece, Hrvat, državljanin Republike Hrvatske, JMBG: ..., OIB: ...,

K R I V I J E

što je:

u vrijeme oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini, suprotno članovima 3. i 5. Ženevske konvencije IV od 12. avgusta 1949. godine o zaštiti građanskih lica za vrijeme rata ili oružanog sukoba i suprotno članu 1. dopunskog protokola II iste konvencije iz 1977. godine:

u septembru mjesecu 1992. godine u svojstvu pripadnika Hrvatskog vijeća odbrane, zajedno sa još jednim pripadnikom HVO-a po nadimku "R.", došao naoružan puškom u dvorište porodične kuće, vlasništvo P. V., u S., opština B. B., te iz kuće odveo njegovu kćerku, P. C., odveo je automobilom u kuću nepoznatog vlasnika u naselju T., u B. B., gdje je istu zadržao dva dana, te prijetio da će je ubiti i da će je baciti u u rijeku S., ako ne pristane sa njim na polni odnos, istu jedanput ošamario i naredio da se skine, te je u dva navrata izvršio nasilnu obljubu – silovanje P. C., koja do tada nije imala polni odnos, iako je oštećena plakala i molila ga da to ne čini, poslije čega je istu vratilo kući u S.,

dakle, kršeći pravila Međunarodnog prava za vrijeme oružanog sukoba vršio nasilnu obljubu, silovanje jedne osobe,

Sud Bosne i Hercegovine, u Vijeću sastavljenom od sudija Davorin Jukić kao predsjednik vijeća, Darko Samardžić i Jasmina Kosović kao članovi, uz učešće pravnog savjetnika - asistenta Tanje Curović u svojstvu zapisničara, u krivičnom predmetu protiv optuženog Ibri Macića, zbog krivičnog djela Ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz člana 173. stav 1. tačke c) i e) Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, (u daljem tekstu KZ BiH) u vezi sa članom 29. 1.KZ BiH, postupajući po optužnici Tužilaštva Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu Tužilaštvo BiH) broj T 20 0 KTRZ 0004009 12 od 19.12.2011. godine, nakon održanog usmenog glavnog pretresa, na kojem je javnost djelimično bila isključena u prisustvu tužioca Tužilaštva Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu Tužilaštvo BiH) Sanje Jukić, optuženog Ibri Macića i njegovog branioca Fadila Abaza nakon, tajnog vijećanja i glasanja, Vijeće je donijelo, a predsjednik Vijeća dana 17.04.2015. godine, javno objavio, sljedeću:

P R E S U D U

Optuženi Ibri Macić, sin Muje i majke Zejne, rođene Macić, rođen 10.06.1970., u selu ..., općina ..., po zanimanju radnik, oženjen, otac dvoje djece, nastanjen u ..., ul. ..., po nacionalnosti ..., državljanin ..., osuđivan

K R I V I J E

Što je,

Za vrijeme rata u Bosni Hercegovini, u vrijeme oružanog sukoba na području, Bosne i Hercegovine, i teritoriji općine Konjic kao djela BiH, kao pripadnik Armije RBiH, zajedno sa drugim pripadnicima Armije RBiH, postupao suprotno pravilima međunarodnog humanitarnog prava kršeći odredbe člana 3. stav 1. tačka a) i c) Ženevske konvencije o zaštiti građanskih osoba od 12.08.1949. godine,

1. Dana 13.06.1992. godine ili približno tog datuma, kao pripadnik Armije RBiH, zajedno sa drugim pripadnicima Armije RBiH, došao u selo Blace općina Konjic koje selo je bilo nastanjeno stanovništvom srpske nacionalnosti, a potom ušli u unutrašnjost kuće vlasništvo Kuljanin Milutina gdje su na kaučima sjedile starije žene srpske nacionalnosti i to: Kuljanin Ana, rođena 1908.godine, Kuljanin Danica rođena 1910.godine, Kilibarda Cvijeta rođena 1914.godine, Kilibarda Jelka rođena 1911.godine, pa kada su ugledali te starice, Ibri Macić sa još jednim pripadnikom ARBiH iz puške ispalio neutvrđeni broj metaka u njihova tijela, što je za posljedicu imalo smrt oštećenih, a njihova tijela nikada nisu pronađena.

Broj: S1 1 K 017982 15 Kri
Sarajevo, 25.05.2015. godine

U IME BOSNE I HERCEGOVINE!

Sud Bosne i Hercegovine, u Vijeću sastavljenom od sudija, Jasmina Kosović kao predsjednik vijeća, Darko Samardžić i Davorin Jukić kao članovi, uz učešće pravnog savjetnika - asistenta Tanje Curović u svojstvu zapisničara, u krivičnom predmetu protiv optuženog Zaima Laličića, zbog krivičnog djela Ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz člana 173. stav 1. tačka c) i e) Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, (u daljem tekstu KZ BiH) u vezi sa članom 180. stav 1., KZ BiH, postupajući po optužnici Tužilaštva Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu Tužilaštvo BiH) broj T 20 0 KTRZ 009741 14 od 26.12.2014. godine, izmjenjenoj 07.04.2015. godine, nakon održanog usmenog glavnog pretresa, na kojem je javnost bila djelimično isključena u prisustvu tužioca Tužilaštva BiH Vladimira Simovića, optuženog Zaima Laličić i njegovog branioca Sabine Mehić nakon tajnog vijećanja i glasanja, Vijeće je donijelo, a predsjednik vijeća dana 25.05.2015. godine, javno objavio, sljedeću:

P R E S U D U

Optuženi Zaim Laličić, sin Hake i majke Emine, rođene Bektešević, rođen 20.09.1959. godine u mjestu Savino Selo, opština Vrbas, Republika Srbija, stalno nastanjen u ..., opština ..., ulica ..., JMB: ..., po nacionalnosti ..., državljanin... i ..., oženjen, otac troje djece, od koje je jedno maloljetno, po zanimanju konobar, nezaposlen, lošeg imovnog stanja, vojsku služio 1982/1983 godine, neosuđivan, ne vodi se drugi krivični postupak,

K R I V J E

Što je,

Za vrijeme ratnog stanja u Bosni i Hercegovini i oružanog sukoba između Armije RBiH i Vojske Srpske Republike BiH, na području opštine Ilidža, kao pripadnik VJ 5063 Prvog Korpusa Armije BiH u svojstvu stražara u zatočeničkom objektu koji se nalazio u podrumu nedovršene stambene zgrade u tadašnjoj ulici Alekse Bojovića Brke u Hrasnici, opština Ilidža, kršeći odredbe člana 3. Ženevske konvencije o zaštiti civilnih lica za vrijeme rata od 12. avgusta 1949. godine, tako što je:

1. Neutvrđenog dana u zimu 1992/1993. godine, iz zatočeničke prostorije koja se nalazila u podrumu nedovršene stambene zgrade u tadašnjoj ulici Alekse Bojovića Brke, u Hrasnici, opština Ilidža, izveo zatočenog S. M. i odveo je u drugu prostoriju koja se nalazila u podrumu istog zatočeničkog objekta, a nakon što ju je uveo u tu prostoriju, okrenuo se prema njoj, ošamario je dva puta, počupao je za kosu, te zatim sa vitrine, koja se nalazila u istoj prostoriji, uzeo palicu i udario njom dva puta snažno po leđima u predjelu bubrega S. M., što joj je stvorilo tjelesne bolove, a nakon toga joj zaprijetio da "za to niko ne smije znati, jer joj je tu dijete," misleći na njenog malodobnog sina M. M. koji je, takođe, bio zatočen u drugoj prostoriji u istom podrumu, prouzrokujući joj time ozbiljan strah za vlastiti i život njenog djeteta.

2. U periodu od novembra 1992. godine do aprila 1993. godine, koristeći stanje ozbiljnog straha kod zatočene S.M. za vlastiti život i život njenog zatočenog djeteta kojem je doprinio radnjama opisanim u tački 1., iz zatočeničke ćelije koja se nalazila u podrumu nedovršene stambene zgrade u tadašnjoj ulici Alekse Bojovića Brke, u Hrasnici, opština Ilidža, približno deset puta izvodio S.M. i odvodio je niz hodnik podruma istog zatočeničkog objekta u improvizovano nedovršeno kupatilo, u kojem se nalazila kada za kupanje, nakon čega ju je svaki put upotrebom fizičke sile naginjao nad kadu, svlačio joj odjeću i silovao je, što je ista svaki put i bila prinuđena trpiti zbog straha za vlastiti život i život njenog zatočenog djeteta, a zatim je vraćao u zatočeničku ćeliju;

Broj: S1 1 K 016706 14 Krl
Sarajevo, 15.12.2015. godine



U IME BOSNE I HERCEGOVINE!

Sud Bosne i Hercegovine u vijeću sastavljenom od sudija Jasmine Kosović, kao predsjednika vijeća, sudija Davorina Jukića i Darka Samardžića kao članova vijeća, uz sudjelovanje pravnog savjetnika – asistenta Jovane Vidić, u svojstvu zapisničara, u krivičnom predmetu protiv optuženih Marijana Brnjića i dr zbog krivičnog djela Ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz člana 142. Krivičnog zakona Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (u daljem tekstu KZ SFRJ), povodom optužnice Tužilaštva Bosne i Hercegovine broj T20 0 KTRZ 0008624 14 od 17.07.2014. godine, potvrđene dana 22.07.2014.godine, nakon održanog glavnog pretresa sa kojeg je dijelom javnost bila isključena, u prisutnosti optuženih Marijana Brnjića i njegovog branioca, advokata Rifata Konjića, optuženog Martina Barukčića i njegovog branioca, advokata Ante Lukača, optuženog Pave Glavaša i njegovog branioca advokata Branke Praljak kao i optuženog Ilije Glavaša i njegovog branioca, advokata Senada Bilića, te tužioca Tužilaštva Bosne i Hercegovine, Miroslava Janjića, Vijeće je donijelo a predsjednik vijeća dana 15.12.2015.godine javno objavilo, sljedeću:

PRESUDU

I

Optuženi Marijan Brnjić, sin Mate i majke Ruže, rođene Mijukić, rođen 15.07.1966 godine u mjestu Posavska Mahala, opština Odžak, nastanjen u ulici Davorina Bazjanca broj 13, Slavonski Brod, Republika Hrvatska. Po nacionalnosti Hrvat, po zanimanju ekonomski tehničar, oženjen, otac troje djece, JMBG: 1507966123339, neosuđivan, državljanin RBiH i Rhrvatske;

KRIV JE

Što je,

Za vrijeme rata u Bosni i Hercegovini, u vrijeme oružanog sukoba između Vojske Republike Srpske Bosne i Hercegovine i Hrvatskog vijeća odbrane kao pripadnik 102. brigade HVO-a Odžak u vremenskom periodu od juna do avgusta 1992. godine na području opštine Odžak suprotno pravilima Međunarodnog humanitarnog prava kršeći odredbe člana 3.stav.1. tačka a) i c) Ženevske konvencije o zaštiti građanskih osoba od 12.8.1949 godine silovao ženu civila srpske nacionalnosti, tako što je:

1. **Dana 03.07.1992. godine** u kasnim noćnim satima u mjestu Posavska Mahala, opština Odžak u neposrednoj blizini njegove porodične kuće, izvršio silovanje civila srpske nacionalnosti **Vere Bijelić**, rođenu Lešić na način što je zajedno sa drugim pripadnikom HVO-a iz kuće u kojoj se skrivala odvezao na pomenuto mjesto i izvukao iz vozila da bi je oglušivši se na njene molbe da to ne čini, gurnuo je na tlo uz upotrebu sile okrenuo je da legne na stomak, strgao joj donji dio trenerke, a za tim je s leđa silovao od čega je dobila obilno krvarenje, obzirom da je u tom trenutku bila nevinna, obrativši joj se na kraju silovanja „Neka se rađaju male ustaše“, što je sve za posljedicu imalo nanošenje fizičke i psihičke boli oštećene Vere Bijelić,

Čime je počinio krivično djelo Ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz člana 142. Krivičnog zakona Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije,

P R E S U D U

Optuženi :

. **ADIL VOJJIĆ**, sin Hasana i majke Meleće, rođene Šahinović, rođen 05.01.1971. godine u Orašcu, opština Bihać, po nacionalnosti, državljanin, završio srednju ugostiteljsku školu, prekvalifikovan za molera, oženjen, otac jednog djeteta, nezaposlen, slabog imovnog stanja, nastanjen u naselju, zaseok broj, opština, JMBG:, osuđivan presudom broj od za krivično djelo „nasilničko ponašanje“ iz člana 204. stav 2. KZ R BiH na kaznu zatvora u trajanju od dvije godine, oslobođen od izvršenja kazne zatvora rješenjem

. **BEKIR MEŠIĆ**, sin Beće i majke Fatime, rođene Vojić, rođen 09.05.1962. godine u

K R I V I S U

Što su:

Za vrijeme rata u BiH i oružanog sukoba između Vojske Republike Srpske (VRS) i Armije Republike Bosne i Hercegovine (ARBiH) na širem prostoru bihaćke regije, kao pripadnici IDV 501. brigade V. korpusa ARBiH postupali suprotno pravilima međunarodnog humanitarnog prava, kršeći odredbe člana 3. stav 1. tačka a) i c) i člana 27. stav 2. Ženevske konvencije o zaštiti građanskih lica za vrijeme rata od 12.08.1949. godine, tako što su:

Noću 01. na 02.05.1994. godine oko 24:00 časova, a nakon što su prethodno te večeri skupa sa Jasminom Dedićem, Ibrahimom Hamzićem i Dževadom Hrnjicom oko 22:00 časova u Bihaću prema Bori Borčiću, oštećenoj „D-1“ i njenom sinu u njihovim porodičnim kućama izvršili krivično djelo nasilničkog ponašanja iz člana 204. stav 2. KZ R BiH, a Zijad Hamzić (poginuo 1994. godine), i krivično djelo „razbojništvo“ iz člana 150. KZ-a R BiH na štetu „D-1“, za koja krivična djela su presudom od godine pravosnažno presuđeni na kazne zatvora, odjeveni u uniforme i naoružani oštećenu „D-1“ i Boru Borčića povelili iz njihovih kuća na poljanu zvanu Ceravci, udaljenu oko 500 metara, pa je neko od njih dok su se kretali rekao: „Idemo sada na razmjenu“, te su po dolasku na navedenu poljanu „D-1“ oborili na zemlju, zatim joj skinuli – strgnuli farmerke i donji veš, primoravajući je da ruke drži iznad glave u ležećem položaju, da se ne pomjera i da ne progovara, nakon čega su optuženi Bekir Mešić i Adil Vojić, zvani „Čule“ i još jedno lice, naizmjenično vršili njeno silovanje, a pritom je oštećena „D-1“ svo vrijeme jaukala i govorila: „Nemojte me silovati“, dok je Dževad Hrnjica na udaljenosti oko deset metara čuvao Boru, te ga upozoravao da šuti, jer su ih tu doveli da ih ubiju, a zatim su pozvali Boru da dođe, pa kad je on to učinio, optuženi Bekir Mešić ga je tjerao na seksualni odnos sa oštećenom „D-1“, koja je ležala u lokvi vode bez odjeće na donjem dijelu tijela, izgovarajući riječi: „Hajde sada ti nastavi, ti si na redu“, istovremeno zadajući mu snažan udarac čizmom sa desne strane u predjelu rebra, usljed čega je Boro pao na zemlju, pa kako se tada u blizini pojavila policija sa upaljenim rotacionim svjetlom, optuženi i druga prisutna lica su pobjegli sa mjesta događaja, dok je Boro oštećenu „D-1“ uspio dovesti do kuće, odakle je od strane policije prevežena u bolnicu u Bihaću;

Čime su počinili krivično djelo Ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz člana 142. stav 1. Krivičnog zakona Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije SFRJ¹ (KZ SFRJ), a u vezi sa članom 22. istog zakona.

U IME BOSNE I HERCEGOVINE!

Sud Bosne i Hercegovine, u vijeću Apelacionog odjeljenja Odjela I za ratne zločine, sastavljenom od sudije Dr Miloša Babića kao predsjednika vijeća, te sudija Meddžide Kreso i Mirka Božovića, kao članova vijeća, uz sudjelovanje pravne savjetnice Lejle Garaplija, u svojstvu zapisničara, u krivičnom predmetu protiv optuženog Ilije Jurića zbog krivičnog djela Ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz člana 142. stav 1. Krivičnog zakona Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (KZ SFRJ), postupajući po optužnici Tužilaštva Bosne i Hercegovine broj T20 0 KTRT 0009795 14 od 12.02.2015. godine, potvrđene dana 16.02.2015.godine, nakon održanog usmenog i javnog pretresa pred vijećem Apelacionog odjeljenja u prisustvu tužitelja Tužilaštva BiH, Miroslava Janjića, optuženog Ilije Jurića i branioca Borislava Pisarevića, advokata iz Brčkog, donio je i dana 26.09.2016. godine, javno objavio sljedeću:

P R E S U D U

OPTUŽENI:

ILIJA JURIĆ, ZVANI Bekrija sin Pave i majke Terezije, rođengodine u mjestu ..., opština ..., JMBG ..., nastanjen na adresi ..., opština ..., po nacionalnosti ..., državljanin..., oženjen, nema djece, zaposlen, po zanimanju bravar sa završenom sss, služio vojsku 1983. godine u ..., bez odlikovanja, srednjeg imovnog stanja, neosuđivan, ne vodi se drugi krivični postupak,

K R I V J E

Što je,

Tokom rata u Bosni i Hercegovini, u vrijeme oružanog sukoba između Vojske Republike Srpske i Hrvatskog Vijeća Odbrane, kao pripadnik HVO-a, u vremenskom periodu mjeseca juna 1992.godine na području opštine Odžak suprotno pravilima međunarodnog humanitarnog prava kršeći odredbe člana 3.stav.1.tačka a) i c) Ženevske konvencije o zaštiti civilnih lica za vrijeme rata od 12.8.1949.godine

1. U noći 4/5 juni 1992.godine, u periodu od 00,00 do 04,00 sata u mjestu Posavska Mahala, opština Odžak, u jednoj od kuća u neposrednoj blizini autobuske stanice Ilija Jurić, a sve zajedno sa drugim pripadnicima HVO-a, izvršio silovanje Milice Đekić civila ... nacionalnosti, koju su prethodno prinudno doveli iz mjesta Novi Grad do pomenute lokacije, uveli je u jednu od prostorija pomenute kuće i silovali, na način što ju je Ilija Jurić ušavši prvi u prostoriju u kojoj se nalazila počeo udarati šakama i šamarima po glavi uz riječi „skidaj se, moraš se skinuti“, da bi je potom odgurnuo na pod, skinuo joj pantalone i savladavši otpor koji je pružila uz riječi „Ostavi me, djeca su mi ostala“, počeo silovati što je i nastavio narednih 15 -20 minuta, a kada je završio sa silovanjem natjerao je da stavlja njegov polni organ u usta od čega je osjećala gađenje i mučninu, što je sve za posljedicu imalo nanošenje fizičkih i psihičkih povreda oštećene Milice Đekić.

Čime je počinio krivično djelo Ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz člana 142. Krivičnog zakona Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (u daljem tekstu KZ SFRJ),,

Broj: S1 1 K 019816 15 Krl
Sarajevo, 09.12.2016. godine

U IME BOSNE I HERCEGOVINE!

Sud Bosne i Hercegovine u vijeću sastavljenom od sudije Gluhajić Staniše, kao predsjednika vijeća, sudija Jesenković Vesne i Maksumić Šabana kao članova vijeća, uz sudjelovanje stručnog saradnika Glogovac Ane, u svojstvu zapisničara, u krivičnom predmetu protiv optuženog Brnjić Marijana zbog krivičnog djela Ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz člana 142. Krivičnog zakona Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (u daljem tekstu KZ SFRJ), po optužnici Tužilaštva Bosne i Hercegovine broj T20 0 KTRZ 0011094 15 od 16.10.2015. godine, koja je potvrđena dana 26.10.2015.godine, nakon održanog glavnog pretresa sa kojeg je dijelom javnost bila isključena, u prisutnosti optuženog Brnjić Marijana i njegovog branioca, advokata Konjić Rifata, te tužioca Tužilaštva Bosne i Hercegovine, Janjić Miroslava, donio je, a predsjednik vijeća dana 09.12.2016.godine javno objavilo, sljedeću:

P R E S U D U

I

Optuženi Brnjić Marijan, sin Mate i majke Ruže, rođene Mijukić, rođen 15.07.1966 godine u mjestu Posavska Mahala, opština Odžak, nastanjen u ulici Posavska mahala broj 54, opština Odžak, sa trenutnim prebivalištem u ulici Davorina Bazjanca broj 13, Slavonski Brod, Republika Hrvatska. Po nacionalnosti ..., po zanimanju ekonomski tehničar, oženjen, otac troje djece, JMBG: ..., osuđivan, , državljanin ... i ...;

K R I V I J E

Što je :

Za vrijeme oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini između Vojske Republike Srpske i Hrvatskog vijeća odbrane, kao pripadnik 102. brigade HVO-a Odžak u mjesecu junu 1992 godine na području opštine Odžak suprotno pravilima Međunarodnog humanitarnog prava kršeći odredbe člana 3. stav 1. tačka c) Ženevske konvencije o zaštiti građanskih osoba od 12.08.1949.godine, silovao ženu civila srpske nacionalnosti, tako što je :

U noći 4./5. juni 1992. godine, u periodu od 00,00 do 04,00 sata u mjestu Posavska Mahala, opština Odžak, u jednoj od kuća u neposrednoj blizini autobuske stanice, izvršio silovanje Stojanović Duške, civila srpske nacionalnosti, koju je prethodno zajedno sa drugim NN pripadnicima HVO-a prinudno doveo iz mjesta Novi Grad do pomenute lokacije, gdje ju je uveo u jednu od prostorija pomenute kuće i silovao, na način što ju je tjerao da skine sve sa sebe, a zatim odgurnuo na krevet koji se tu nalazio da bi je potom silovao, te nakon toga natjerao da stavi njegov polni organ u usta držeći je za kosu, nakon čega je prebacio preko kreveta i silovao u analni otvor što je sve za posljedicu imalo povredu ličnog dostojanstva oštećene Stojanović Duške

Čime je počinio krivično djelo Ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz člana 142. Krivičnog zakona Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (u daljem tekstu KZ SFRJ)

Kantonalni sud u Tuzli, u vijeću sastavljenom od sudije Paše Softić, kao predsjednika vijeća, sudija Merside Sušić i Predraga Krsmanovića, kao članova vijeća, uz sudjelovanje zapisničara Suade Zulić, u krivičnom predmetu protiv optuženog K.N. zv. „L.“, zbog krivičnog djela – ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz člana 142 stav 1. preuzetog KZ SFRJ, a po optužnici Kantonalnog tužilaštva TK broj T03 0 KTRZ 0023823 12 od 04.07.2014. godine, koja je potvrđena rješenjem Kantonalnog suda u Tuzli 14.08.2014. godine, nakon održanog usmenog, javnog i glavnog pretresa, u prisustvu tužioca Kantonalog tužilaštva Tuzlanskog kantona, Emira Bakića, optuženog K.N. zv. „L.“ i branioca Nihada Konjića iz Advokatske kancelarije Rifata Konjića, kao branioca po službenoj dužnosti, dana 11.01.2017. godine, donio je i javno objavio, slijedeću:

P R E S U D U

OPTUŽENI K.N. ZV. „L.“, sin Dž. i majke H. djevojački K., rođen ... godine u ..., nastanjen u ..., u saveznoj državi ... na adresi..., ..., JMB: ., ..., državljanin ..., nema dvojno državljanstvo, po zanimanju radnik, pismen sa završenih četiri razreda osnovne škole, razveden, otac dvoje punoljetne djece, bivšu JNA služio u Raškoj, nema čin vojnog starješine, vodi se u Vojnoj evidenciji u Č., lošeg imovnog stanja, neosuđivan, na slobodi,

K R I V J E

Što je:

Za vrijeme rata u BiH, u septembru 1992. godine, u vrijeme oružanog sukoba između Armije RBiH i vojske Republike Srpske, kao ... druge čete – prvog bataljona u sastavu Opštinskog štaba teritorijalne odbrane u Č., postupao suprotno odredbi člana 3 stav 1. tačka a) Ženevske konvencije o zaštiti civilnih osoba za vrijeme rata od 12.08.1949. godine i člana 4. stav 1. i 2. tačka a) Dopunskog protokola II uz Ženevsku konvenciju od 12.08.1949. godine o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba, tako što je:

Dana 25.09.1992. godine, u mjestu Brnjik, zaselak Ciganluk, općina Čelić, prilikom povratka u komandu interventnog voda, vozeći se sa licem M.A., u jednom trenutku zaustavio teretno motorno vozilo, ugasio motor i izašao van, a potom, naoružan pištoljem, krenuo pješice u pravcu kuće S.B., koja je bila udaljena oko 100 m, pa kada je došao pred njenu kuću, vičući: „Pička ti materina“, iako svjestan da pucanjem iz pištolja može lišiti života civilno lice S.B., što je i htio, iz pištolja u istu ispucao nekoliko metaka, kojom prilikom je S.B. zadobila povrede od kojih je preminula na licu mjesta.

Dakle, kršeći pravila međunarodnog prava, za vrijeme oružanog sukoba i rata u BiH, izvršio ubistvo civila.

Županijski/Kantonalni sud u Mostaru u vijeću sastavljenom od suca Marina Zadrića, kao predsjednika vijeća, sutkinja Jesenke Bašić i Nade Hamović-Kovačević, kao članova vijeća, i uz sudjelovanje Dimitrija Čičevića kao zapisničara u kaznenom predmetu protiv optuženika Redže Balića zbog kaznenog djela Ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz čl. 142. preuzetog KZ SFRJ, po optužnici Tužiteljstva Bosne i Hercegovine broj T20 0 KTRZ 0007398 13 od 26. 3. 2015. godine, koji kazneni postupak je pravomoćnim rješenjem Suda BiH broj S1 1 K 018585 15 Kv od 20. 5. 2015. god. prenesen na Županijski/Kantonalni sud u Mostaru pa je optužnicu preuzelo Županijsko/Kantonalno tužiteljstvo u Mostaru i nastavilo je zastupati te ju je korigiralo u pravnoj kvalifikaciji djela na glavnom pretresu dana 28. 2. 2017. god., nakon održanog glavnog i javnog pretresa u dane 19. 12. 2016. god., 17. 1. 2017. god., 7. 2. 2017. god. i 28. 2. 2017. god. u nazočnosti optuženika, njegove braniteljice po službenoj dužnosti Binase Abaspahić, odvjetnice iz Sarajeva, te tužiteljice Županijskog/Kantonalnog tužiteljstva u Mostaru. Sabine Beganović donio je i javno dana 22. 3. 2017. god. u nazočnosti stranaka i branitelja objavio sljedeću

PRESUDU

Optuženik R.B., sin H. i majke R., rođene L., rođen 20. 4. 1952. godine u mjestu B., općina K., nastanjen u mjestu P. B. bb, K., JMB 2004952151978, Bošnjak, državljanin BiH, zaposlen u JP....., pismen, završena četiri razreda osnovne škole, oženjen, otac jednog djeteta, lošeg materijalnog stanja, vojsku služio 1971. godine u B., lošeg imovnog stanja, osuđivan Presudom Općinskog suda Konjic broj K 276/77 od 2. 2. 1978. godine zbog kaznenog djela iz čl. 158. st. 1. KZ SR BiH, osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 45 (četrdeset pet) dana, Presudom Općinskog suda Konjic broj K 88/78 od 22. 9. 1978. godine, zbog kaznenog djela iz čl. 172. st. 2. KZ SFRJ, osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 2 (dva) mjeseca, Presudom Općinskog suda Konjic broj K 80/82 od 3. 6. 1982. godine zbog kaznenog djela iz čl. 147. st. 1. KZ SR BiH, osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 3 (tri) mjeseca, Presudom Osnovnog suda Konjic broj K 57/94 od 14. 2. 1995. godine zbog kaznenog djela iz čl. 158. st. 1. KZ R BiH, osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 3 (tri) mjeseca, Presudom Okružnog vojnog suda Mostar broj OK K-115-II/95 od 29. 6. 1996. godine zbog kaznenog djela iz čl. 36. st. 1. osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 12 (dvanaest) godine – Vrhovni sud F BiH presudom broj KŽ. 4/9, potvrdio presudu, kaznu izdržao u KPZ Zenica dana 20. 1. 2003. godine, drugi kazneni postupak se ne vodi

K r i v j e

Što je:

za vrijeme oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini između Armije Republike Bosne i Hercegovine i Vojске Republike Srpske, u svojstvu pripadnika Diverzantsko izviđačkog odreda DIO-A-004, zvanog „A.“, pri Štabu Teritorijalne odbrane K., kasnije Vojna jedinice 5094 Armije R BiH, postupajući suprotno odredbama zajedničkog članka 3. stavak 1. točka a) i c) Ženevske konvencije o zaštiti građanskih osoba za vrijeme rata od 12. 8. 1949. godine, koja zabranjuje povrede koje se nanose životu i tjelesnom integritetu, naročito sve vrste ubojstava, osakaćenja, svireposti i mučenja, tako što je:

točno neutvrđenog dana, sredinom mjeseca lipnja 1992. godine, na području općine K., u mjestu G., selo R., sa nekoliko njemu poznatih vojnika ušao u nedovršenu kuću E.B., na lokalitetu P.G., u kojoj su bili zatočeni civili srpske nacionalnosti K.C., K.J.1, K.J.2, dijete K.S., te Kuljanin Vojislav, koji je prethodni dan zadobio povrede od strane pripadnika „A.“, a posebno R.B. udarcima kundakom puške, nogama obuvenim u vojničke čizme, koji ga je tjerao da izgovara „Allahu ekber“, zbog čega je tako pretučen Kuljanin Vojislav ležao u toj kući pa su ga ti vojnici iznijeli u deci iz kuće, dok je R.B. sa automatskim oružjem

u ruci izašao za njima, uputivši se ka mjestu gdje je prethodno naredio Ž.Č. i M.D. da iskopaju rupu, a zatim u namjeri da istog liši života ispalio više hitaca u Kuljanin Vojislava u predjelu glave, lica i trupa, uslijed kojih povreda je nastupila smrt, nakon čega se vratio u kuću te pitao K.J.2 gdje je pobjegao i sakrio se njen muž K.M., pa nakon što nije dobio željeni odgovor istu je svom snagom više puta udario nogom obuvenom u čizme u donji predio leđa i prislonio joj nož ispod lijevog uha, uslijed čega je K.J. pala na tlo u kući u kojoj je bila zatočena.

Dakle, kršeći odredbe Međunarodnog prava i to. čl. 3. st. 1. toč. a) i c) Ženevske Konvencije o zaštiti građanskih osoba za vrijeme rata od 12. 8. 1949. god. u vrijeme oružanog sukoba Armije Republike BiH i vojske Republike Srpske na području općine K. počinio ubojstvo, povrjeđivao tjelesni integritet i nečovječno postupao prema civilima srpske nacionalnosti

Čime je počinio kazneno djelo Ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz čl. 142. preuzetog KZ SFRJ

Sud Bosne i Hercegovine, Odjel I za ratne zločine, u vijeću sastavljenom od sudija Seada Đikića, kao predsjednika vijeća, te sudija Davorina Jukića i Lejle Konjić Dragović kao članova vijeća, uz sudjelovanje pravnog savjetnika-asistenta Jelene Simić-Skoko u svojstvu zapisničara, u krivičnom predmetu protiv optuženih Ivana Medića i Tonče Rajića, zbog krivičnog djela Ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz člana 173. stav 1. tačke e) i c), u vezi sa članom 180. stav 1. i članom 21. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine (KZ BiH), povodom optužnice Tužilaštva Bosne i Hercegovine broj: T20 0 KTRZ 0009569 14 od 09.03.2016. godine, koja je potvrđena dana 23.03.2016. godine a izmijenjena dana 18.05.2017. godine, nakon održanog usmenog i javnog glavnog pretresa sa kojeg je u jednom dijelu bila isključena javnost, u prisustvu tužioca Tužilaštva Bosne i Hercegovine Stanka Blagića, optuženog Ivana Medića i njegovog branioca, Emine Hasanović, advokata iz Sarajeva, te optuženog Tonče Rajića i njegovog branioca Jasmira Muratovića, advokata iz Sarajeva, donio je i dana 17.11.2017. godine javno objavio sljedeću:

P R E S U D U

OPTUŽENI IVAN MEDIĆ, sin Stanka i majke Anice, rođ. Primorac, rođen

K R I V I J E

Što je:

U vremenskom periodu od 05.05.1992. godine ili približno toga dana pa do 17.08.1992. godine ili približno toga dana, za vrijeme rata i neposredne ratne opasnosti na teritoriji Bosne i Hercegovine i oružanog sukoba između pripadnika Hrvatskih odbrambenih snaga (HOS-a) i Hrvatskog vijeća odbrane (HVO) s jedne strane i Oružanih snaga Srpske Republike Bosne i Hercegovine s druge strane, na području opštine Čapljina, u svojstvu pripadnika HOS-a u periodu 01.12.1991. do 20.08.1992. godine, odnosno od 03.04.1992. godine pa do 16.01.1993. godine

postupao protivno pravilima međunarodnog humanitarnog prava, kršeći odredbu člana 3. stav 1. tačka a) i c) Ženevske konvencije o zaštiti građanskih lica za vrijeme rata od 12. avgusta 1949. godine, pa je:

1. Tačno neutvrđenog dana u mjesecu junu 1992. godine u večernjim satima u logoru Dretelj, opština Čapljina, naoružan pištoljem i nožem došao u prostoriju u kojoj su nezakonito bile zatvorene zaštićeni svjedoci „A“, „B“, „C“, Vujinović Anđa i Mrkić Jelena, lica srpske nacionalnosti, imenom prozvao civilno lice srpske nacionalnosti, zaštićenog svjedoka „B“, i istu izveo iz prostorije i odveo je u drugu veliku prostoriju sa dušecima te joj naredio da se skine i tako je prisilio na seksualni odnos (silovao), da bi je poslije toga ponovo vratio u prostoriju iz koje ju je izveo;
2. U toku mjeseca juna 1992. godine u logoru Dretelj, opština Čapljina, u noćnim satima, zajedno sa R.M., fizički i psihički zlostavljali civilno lice srpske nacionalnosti, zaštićenog svjedoka „C“, na način da su je za vrijeme ispitivanja o njenim sinovima, udarali palicom po rukama od čega su joj od sile udaraca ruke otekle, zabadali igle pod nokte, da bi joj jedne prilike zapalili kosu svijećom, što je za posljedicu kod oštećene imalo tešku fizičku i psihičku bol i patnju,

Broj: S1 1 K 020968 17 Kžk
Sarajevo, 02.04.2018. godine

U IME BOSNE I HERCEGOVINE!

Sud Bosne i Hercegovine, Odjel I za ratne zločine, u vijeću Apelacionog odjeljenja sastavljenom od sudije Mirze Jusufovića, kao predsjednika vijeća, te sudija Dr. Dragomira Vukoje i Tihomira Lukesa, kao članova vijeća, uz sudjelovanje pravne savjetnice Elme Čorbadžić, u svojstvu zapisničara, u krivičnom predmetu protiv optuženog Edina Sakoča, zbog krivičnog djela Ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz člana 173. stav 1. tačka c) u vezi sa članom 29. i 21., sve u vezi sa članom 180. stav 1. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine (KZ BiH), povodom izmijenjene optužnice Tužilaštva Bosne i Hercegovine broj T20 0 KTRZ 0011801 16 od 20.02.2017. godine, nakon održanog pretresa pred vijećem Apelacionog odjeljenja, u prisustvu tužioca Tužilaštva BiH, optuženog i njegove braniteljice donio je i javno objavio dana 02.04.2018. godine sljedeću:

PRESUDU

Optuženi Edin Sakoč, ..., rođen u Stocu, nastanjen ..., rođen 07.03.1959.godine, JMBG ..., ..., državljanin ..., po zanimanju mesar, pismen, SSS, oženjen, otac dvoje djece od kojih i jedno maloljetno, vojsku služio 1978/79, bez čina, bez odlikovanja, srednjeg imovnog stanja, neosuđivan, ne vodi se drugi krivični postupak.

I

KRIV JE

Što je:

U mjesecu julu 1992.godine, na području opštine Čapljina, za vrijeme rata u Bosni i Hercegovini i oružanog sukoba između Hrvatskog vijeća odbrane sa jedne strane i Oružanih snaga Srpske Republike BiH sa druge strane, koji se tokom 1992. godine odvijao na širem području opštine Čapljina, u svojstvu pripadnika Hrvatskog Vijeća odbrane, zajedno sa drugim njemu poznatim pripadnikom Hrvatskog vijeća odbrane, zvanim Boban, postupao protivno pravilima međunarodnog humanitarnog prava, pri tome kršeći odredbu člana 3. stav 1. tačka a) i c) Ženevske konvencije o zaštiti građanskih lica za vrijeme rata od 12. avgusta 1949. godine, **svjesno i voljno pomogao** licu zv. Boban pri **ubistvu** dva civilna lica ... nacionalnosti koji nisu pripadali ni jednoj vojnoj formaciji, niti su učestvovali u oružanim operacijama, na način da je:

1. Dana 10.07.1992. godine oko 03,00 časa u mjestu ..., opština Čapljina, zajedno sa njemu poznatim pripadnikom HVO-a, zv. „Boban“, naoružani automatskom puškom i pištoljima, ponovo došao do kuće ..., kojom prilikom je po ulasku u kuću „Boban“ pitao „gdje su one“ i pucao iz automatske puške, te jednim metkom pogodio ... u čelo, a nakon što je ... pogledala, isti u nju iz automatske puške ispalio tri metka, lišavajući ih tako obje života, da bi onda **optuženi** i lice zv. „Boban“ tijela ubijenih... i iznijeli ispred kuće, gdje ih je „Boban“ posuo benzinom i zapalio, te dok su tijela gorjela skakao oko njih i govorio „gorite, gorite četnikuše“.

Dakle, kršeći pravila međunarodnog humanitarnog prava za vrijeme rata i oružanog sukoba u BiH, optuženi Sakoč Edin pomogao drugom licu u lišenju života dva civilna lica,

Sud Bosne i Hercegovine, u vijeću Apelacionog odjeljenja, sastavljenog od sudije Mirka Božovića, kao predsjednika vijeća, te sudija Redžiba Begića i Tihomira Lukesa, kao članova vijeća, uz sudjelovanje pravnog savjetnika-asistenta Nedima Muminovića, u svojstvu zapisničara, u krivičnom predmetu protiv optuženih Samira Kešmera i Mirsada Menzilovića, zbog krivičnog djela Ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz člana 173. stav 1. tačka e) Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine (KZ BiH), a u vezi sa članom 180. stav 1. KZ BiH, sve u vezi sa članom 29. KZ BiH, povodom optužnice Tužilaštva Bosne i Hercegovine broj: T20 0 KTRZ 0012841 16 od 29.12.2016. godine, koja je potvrđena dana 05.01.2017. godine, te uređena dana 14.03.2019. godine, nakon održanog usmenog i javnog glavnog pretresa pred vijećem Apelacionog odjeljenja u prisustvu tužiteljice Tužilaštva Bosne i Hercegovine, Marijane Čobović, optuženih Samira Kešmera i Mirsada Menzilovića, te branioca optuženog Mirsada Menzilovića, advokata Rusmira Karkina, a u odsustvu branioca optuženog Samira Kešmera, advokata Senada Dupovca, dana 05.07.2019. godine, donio je i javno objavio sljedeću:

P R E S U D U

OPTUŽENI:

1. **SAMIR KEŠMER**, ..., rođen 02.05.1974. godine u mjestu Omeragići, opština Višegrad, nastanjen ..., JMBG ..., oženjen, otac dvoje maloljetne djece, po zanimanju vozač, lošeg imovnog stanja, po nacionalnosti ..., državljanin ..., nije služio vojsku, nije odlikovan, neosuđivan,
2. **MIRSAD MENZILOVIĆ**, zvani **Čepo**..., rođen 22.02.1975. godine u Sarajevu, ..., JMBG ..., oženjen, otac jednog djeteta, po zanimanju mašinski tehničar, zaposlen ..., lošeg imovnog stanja, po nacionalnosti ..., državljanin ..., nije služio vojsku, nije odlikovan, neosuđivan,

K R I V I S U

Što su:

za vrijeme rata i oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini, između Armije BiH i Vojske Republike Srpske, na području grada Sarajeva, kao pripadnici Armije BiH, u maju 1993. godine, postupajući suprotno pravilima međunarodnog humanitarnog prava i to odredbe zajedničkog člana 3. i članova 27. i 147. Ženevske konvencije o zaštiti građanskih lica za vrijeme rata od 12.08.1949. godine,

Neutvrđenog dana polovinom maja mjeseca 1993. godine u poslijepodnevrim satima u Lovčenskoj ulici u Sarajevu, E.M., naoružan pištoljem, prišao na ulici, dok je šetala, malodobnoj oštećenoj "A", koja je u to vrijeme imala šesnaest godina, te psujući joj majku "četničku" i gurajući je pištoljem, sa ulice uveo u jednu od "radničkih" zgrada GP Bosna, u kojoj su u toku rata u BiH bile smještene izbjeglice, i ugurao je u jednu od soba na prvom spratu te zgrade, gdje joj je naredio da legne na krevet koji se nalazio u navedenoj sobi, a kada je oštećena to odbila, izašao je iz sobe zaključavši je, da bi se nakon nekoliko minuta vratio u sobu zajedno sa optuženim Samirom Kešmerom i Mirsadom Menzilovićem, nakon čega ju je E.M. snažno udario nogama u predjelu koljena, od kojeg udarca je pala na krevet, da bi je, nakon što se pridigla i sjela na krevet, E.M. nastavio udarati pištoljem, nogama i slobodnom rukom po svim dijelovima tijela, a najviše u predjelu glave, da bi zatim Samir Kešmer i Mirsad Menzilović prišli s leđa oštećenoj i čvrsto je uhvatili jedan za jednu, a drugi za drugu ruku, dok se E.M. nalazio ispred oštećene, a zatim su je sva trojica optuženih oborila u ležeći položaj, nakon čega su je Samir Kešmer i Mirsad Menzilović počeli udarati rukama u predjelu glave, psujući joj majku "četničku", a zatim joj je optuženi E.M. raširio noge i skinuo pantalone i donji veš, te kako se oštećena opirala, Samir Kešmer je uhvatio i držao čvrsto za jednu nogu, a Mirsad Menzilović je držao za ramena, dok je E.M., držeći je za drugu nogu silovao, da bi potom oštećenu silovao Samir Kešmer, a za to vrijeme E.M. je udarao u predjelu glave, a Mirsad Menzilović držao za jednu nogu, a zatim je oštećenu silovao i Mirsad Menzilović, a za to vrijeme su E.M. i Samir Kešmer udarali oštećenu po svim dijelovima tijela, a naročito u predjelu glave, iako se tome ista uz plač i vrisku opirala, cijelo vrijeme je vrijeđajući na nacionalnoj osnovi i prijeteci joj da će je ubiti, što je sve trajalo nekoliko sati,

dakle, kršeći pravila međunarodnog humanitarnog prava za vrijeme rata i oružanog sukoba, upotrebom sile i prijetnjom na život i tijelo prisilili drugu osobu na seksualni odnos – silovanje,

Čime su počinili krivično djelo Ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz člana 142. stav 1. u vezi sa članom 22. Krivičnog zakona Socijalističke Federativne Republike

Broj: S1 1 K 018560 21 Kžk
Sarajevo, 21.12.2021.godine

U I M E B O S N E I H E R C E G O V I N E !

Sud Bosne i Hercegovine, Odjel I za ratne zločine, u vijeću Apelacionog odjeljenja sastavljenom od sudije Staniše Gluhajića, kao predsjednika vijeća, te sudija Mirze Jusufovića i Redžiba Begića, kao članova vijeća, uz sudjelovanje pravne savjetnice Elme Čorbadžić, u svojstvu zapisničara, u krivičnom predmetu protiv optuženog Adema Kostjerevca, zbog krivičnog djela Ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz člana 142. stav 1. Krivičnog zakona Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (u daljem tekstu: KZ SFRJ), povodom optužnice Tužilaštva Bosne i Hercegovine broj T20 0 KTRZ 0004193 09 od 08.04.2015. godine, koja je potvrđena dana 14.04.2015. godine, nakon održanog javnog pretresa pred vijećem Apelacionog odjeljenja, nakon vijećanja i glasanja, dana 21.12.2021.godine u prisustvu tužioca, a u odsustvu uredno obaviještenog branioca i optuženog, javno objavio sljedeću:

P R E S U D U

Optuženi :

1. **ADEM KOSTJEREVAC**, sin Sulejmana i Đemile, djevojačko Ibrahimović, rođen 11.06.1961.godine u mjestu Snagovo, opština Zvornik, oženjen otac četvero djece, sa zadnjim poznatim prebivalištem u ..., po nacionalnosti ..., državljanin ..., sa posljednjim prebivalištem na adresi neosuđivan, JMBG

K R I V I J E

Što je:

za vrijeme rata i oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini, kao pripadnik Vojne policije 1. Muslimanske brigade Zvornik, Armije BiH, u vremenskom periodu od 18.09.1992. godine do 04.10.1992. godine, na području opštine Zvornik, postupao suprotno pravilima Međunarodnog humanitarnog prava, kršeći odredbe člana 3. stav 1. tačka a) i c) i člana 27.

Ženevske konvencije o zaštiti civilnih lica za vrijeme rata od 12. avgusta 1949. godine, tako što je za vrijeme rata prisilio na seksualni odnos jednu ženu civila srpske nacionalnosti, a sve na sljedeći način:

Tačno neutvrđenog dana u vremenskom periodu od 18.09.1992. godine do 04.10.1992. godine, u večernjim satima, na području opštine Zvornik, u objektu vlasništvo Smajila Junuzovića, u selu Bajrići, a koji je služio kao zatvorska prostorija u kojoj je držana kao zarobljenik A.O., kao vojni policajac Armije BiH, u više navrata, a najmanje dvaput, prisilio na seksualni odnos A.O., koja je u to vrijeme bila u drugom stanju, upotrebom sile, na način što je dolazio u pomenutu prostoriju naoružan, te je A.O. naređivao da skine sa sebe svu odjeću, što je oštećena, plašeći se za svoj život i uradila, nakon čega ju je Kostjerevac Adem silovao, a usljed kojeg silovanja je A.O. izgubila trudnoću,

Dakle, za vrijeme rata u Bosni i Hercegovini i oružanog sukoba između ARBiH i VRS, kršeći pravila međunarodnog prava, prisilio jednu ženu civila na seksualni odnos,

НАША ИСПОВИЈЕСТ 2
ЖЕНЕ ЖРТВЕ РАТА ИЗ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ
1992–1995.

Приредио
Мирослав Љубојевић

Издавачи
Архив Војводине
Нови Сад, Жарка Васиљевића 2А
www.arhivvojvodine.org.rs

Удружење жена жртава рата Републике Српске
Бања Лука

За издаваче
Др Небојша Кузмановић, директор Архива Војводине
Божица Живковић Рајилић, председница Удружење жена жртава рата
Републике Српске

Лектура
Др Александра Савић

Превод на енглески
Маја Бабић

Прелом и техничка обрада фотодокумента
Жељко Радаковић

Штампа
САЈНОС, Нови Сад

Тираж
300 примерака

ISBN 978-86-6178-228-2



9 788661 782282

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

341.322.5-055.2(497.6)“1992/1995“
355.426(497.6)“1992/1995“;

НАША исповијест : жене жртве рата из Републике Српске : 1992-1995. 2
/ приредио Мирослав Љубојевић ; [превод Маја Бабић]. - Нови Сад : Архив
Војводине ; Бања Лука : Удружење жена жртава рата Републике Српске, 2025
(Нови Сад : Сајнос). - 209, 172 стр. ; 23 см. - (Библиотека Посебна издања)

Насл. стр. приштампаног текста: Our testimony : women victims of war from the
Republic of Srpska : 1992-1995. 2. - Изворни текст и превод штампани у међусобно
обрнутим смеровима. - Тираж 300.

ISBN 978-86-6178-228-2

а) Жртве рата - Жене - Република Српска - 1992-1995 б) Грађански рат - Босна и
Херцеговина - 1992-1995

COBISS.SR-ID 173178377

OUR TESTIMONY 2
WOMEN VICTIMS OF WAR FROM THE REPUBLIC OF SRPSKA
1992-1995

Prepared by
Miroslav Ljubojević

Publishers

Archives of Vojvodina, Novi Sad
Novi Sad, Zarka Vasiljevića 2A
www.arhivvojvodine.org.rs

Association of Women Victims of War of the Republic of Srpska,
Banja Luka

For the Publishers

Dr. Nebojša Kuzmanović, director of the Archives of Vojvodina
Božica Živković Rajilić, president of Association of Women Victims of War
of the Republic of Srpska

Lectoring and Proofreading
Dr. Aleksandra Savić

Translated into English by
Maja Babić

Page Design and Photo Editing
Željko Radaković

Print

SAJNOS, Novi Sad

Print Run
300

ISBN 978-86-6178-228-2

deeply shaken by it all, and to be honest, she didn't have much emotional capacity left for me. I lived with them out of obligation — I had nowhere else to go. My uncle and aunt-in-law were a bit different in their attitude, so I stayed with them for a while too. But looking back, it was all very complicated.

I don't talk much about how hard the captivity was — but honestly, I also had serious difficulties afterward with my aunt, with lack of understanding, lack of love.

MIROSLAV (RCRW): What you really needed was just love.

BRANO VUČETIĆ: Nothing else. Just for her to say: "*It's okay, son, you passed even with a C, it's fine.*" Later, from fourth grade on, I was always a very good student. I studied hard.

With everything I went through, I could have become anything — or nothing — in life. But I've grown up into who I am. It's not my place to judge myself now, but I try my best to be a good person and to raise my children to be good people. I want them to finish school — something I, unfortunately, didn't get to do because of all that happened. I didn't manage to finish university, but I'll do everything I can to make sure my children do. I have a wife, a good marriage, and from it a son, Vukan, and a daughter, Kaška. They are my motivation to keep going — my reason for living.

MIROSLAV (RCRW): Your father's sister?
 BRANO VUČETIĆ: Yes. Just "hello" and "goodbye." She doesn't ask about me, and I don't ask about her. Why it turned out that way, I'll never know.

MIROSLAV (RCRW): And the others — where were they?
 BRANO VUČETIĆ: My aunt and uncle didn't even know I was alive — they didn't know there would be a prisoner exchange or that I'd be coming. They weren't sure I had survived. They had heard something, but you know how it is.
 Then there was this man, Uncle Petko, whose son was also killed up in Grabovacka Rijeka — we were all from Loznica originally...

MIROSLAV (RCRW): What was his son's name?
 BRANO VUČETIĆ: Nebojša. Uncle Petko came — I don't know how he happened to be there, maybe he came with Slavobub. They were neighbors too. Uncle Petko lived a bit closer, and we lived a bit lower down — Slavobub and I were house to house. So they came together, and he was the one who met me. He put me in a car — I don't remember what kind — and took me down to my uncle's place, on Drinska Street. When we arrived, he said something like: "*Do you want to stay here?*" I didn't know where I'd go.
 So my aunt met me there. She had lived in Sase and then got an apartment in Srebrenica. She and her family had to flee Srebrenica, so they came to stay with her brother — my uncle — and lived in that house. That's where my aunt, uncle, and aunt-in-law welcomed me. My uncle wasn't there at the time — he was off somewhere on the front line.

They were happy to see me, but I was completely lost.
 As much as I had rejoiced at being exchanged and freed, it all came crashing down after Slavobub told me that all my loved ones had been killed. That brought me completely back to square one — I had come out of captivity undernourished, wounded, still peeling off plastic from my skin, delousing for a week, shaving my head.

I didn't know how to write — maybe four or five letters. Multiplication tables were being taught in third grade, and I didn't know any of it. I later started school in Ljubovija because schools in Bratunac weren't working in 1993. I was in third grade. I remember the teacher gave me a short poem to memorize — I couldn't even remember that.

I was under so much stress, so shaken by everything, deeply affected by the events and their consequences. Growing up afterward was incredibly hard. Getting through all of it was so difficult.

I lived with my aunt, but it didn't really work. I'm not blaming anyone... She had lost her son at the beginning of the war, like I mentioned. That woman was

Some of the men who ferried the dead by boat were killed as well, but the attack was less intense in that part. Most of the deaths occurred in the upper part of Bjelovac, toward Sikirica and Tegar, where the most people were killed. He managed to escape — maybe he was wounded, I'm not sure — but he survived. His brother, Dragan Filipović, was killed near the Drina, along with their father.

MIROSLAV (RCRW): In the same attack?

BRANO VUČETIĆ: Yes, only the father, Dragomir, was killed in their yard, and Dragan died by the boat on the river.

MIROSLAV (RCRW): What was it like when Slavomir saw his wife and children alive?

BRANO VUČETIĆ: That is the most powerful image I remember from the whole tragic war. I saw my brother dead. I saw many dead bodies. But that moment — that was the triumph of life over death. It was a scene full of love, happiness, and hope. MIROSLAV (RCRW): How old was little Nemanja at that time — nine months?

BRANO VUČETIĆ: Yes, he was nine months old then. He was up there with us for two months. Olivera was three years old. That scene — if it had been filmed — no one could watch it and stay unmoved. It was something deeply emotional. That was the hardest moment for me. And as I grow older — I have children now — it gets harder and harder for me to talk about it.

When I asked what had happened to my family, the first thing I asked about was my brother — because I was very close to him. He was eight years older than me, but he always kept me close. I looked up to him as a hero. I felt safe with him. Slavomir told me he wasn't alive.

I asked, *Is my father alive?* — and he just shook his head no and started crying. Then I started crying too, along with everyone around us. That's when I realized I was left completely alone in this world.

Everyone came over to comfort me — and even now, it's hard for me to recount that scene.

MIROSLAV (RCRW): In that moment, did you ask yourself what now? You were very young to be thinking seriously, but you must have wondered where you would go next?

BRANO VUČETIĆ: I really did wonder — and when you talk about it, those words and thoughts come back: *What will I do? Where will I go now?*

There wasn't really anyone waiting for me. I had an uncle and aunt on my mother's side, and on my father's side I had an aunt — we now barely speak, just a "hello and goodbye" kind of relationship. I don't even know why, but that's how it is.

BRANO VUČETIĆ: She was even worse off than we were — skinny, malnourished. It was colder where she was. She had seen far more than we did — people being beaten, killed, tortured in every way. She said people were urinated on, beaten, screamed through the night, unable to sleep.

Then we were put into that van, or more precisely, a small truck. That's how exchanges worked — in Skelani. They'd park two trucks next to each other — transfer the dead bodies from one to the other, then we living ones would go into the second truck. There was one dead young man wrapped in a sheet — he was the only one from our side, the rest were all alive. As I said, mostly old men, old women, and five of us.

MIROSLAV (RCRW): You don't know who that dead young man was?
BRANO VUČETIĆ: No, I don't know — I really don't. We were riding in that truck, and I remember clearly some of those old people — most of them probably died a few years later, like Grandma Dostana, who died in '97 or '98, from the consequences of it all.

They had been so malnourished and hungry that they were eating sawdust. That's how bad it was. The whole scene — it was like something out of a movie.

MIROSLAV (RCRW): You saw that yourself?

BRANO VUČETIĆ: Yes, I saw it — him picking it up.

MIROSLAV (RCRW): That was in the truck?

BRANO VUČETIĆ: Yes, in the truck. The truck had probably previously been used to transport wood, so there were wood shavings left, and they were eating them.

MIROSLAV (RCRW): You were a nine-year-old child, watching elderly people eating wood shavings out of hunger, with a dead civilian lying next to you?
BRANO VUČETIĆ: That's right. We were hungry too. The first thing I associate with Skelani after the exchange was that we stopped at the elementary school in Skelani and were welcomed by a field kitchen. They gave us boiled potatoes. I remember eating and eating and eating, like it would never end — that feeling when you think you'll burst, but you just can't stop.

After that, we stayed there for some time — I don't know how long — and then we arrived, right at nightfall, at the headquarters of our army in Bratunac, where we were received. There we were met by Slavobud Filipović, Miras's husband and father of the two children, and son of Grandma Dostana.

Basically, when the attack happened, he managed — luckily — to escape somewhere near the Drina River, he got away and retreated downstream toward Bratunac. Those who headed that way survived, because the attackers had cut off part of Bjelovac, and from the church and below (there's now a church there), there were fewer casualties.

she never talks about it, never gives statements, and I completely understand. So, despite everything, we managed to survive those 56 days — with no medical help, not a single bath. I got lice, and I was dirty and covered in blood the whole time.

MIROSLAV (RCRW): Did Naser Orić ever come there?

BRANO VUČETIĆ: No, he never came there. I only saw him in Srebrenica. Maybe Mira went, I suppose she did — I'm not sure.

So, after 56 days, word got out. In Bratunac, people were saying we weren't alive, that we had jumped into the Drina River, and that our bodies couldn't be found. Then someone, in the final days, asked over a radio station or something if there were any children and how many. I think — I'm not sure — but they said there were some kids in a house, and someone realized: "*It's possible that's them.*" Then our people from the Command got involved and found out where we were. And so, on February 8, 1993, we were exchanged in Skelani — around 20 living people for five of theirs who were supposedly dead. They brought us in a van in front of the police station.

MIROSLAV (RCRW): Was it morning, afternoon, or evening?

BRANO VUČETIĆ: It was morning.

MIROSLAV (RCRW): Did the Muslims tell you about the exchange and that you'd be released?

BRANO VUČETIĆ: We asked — because they were taking us from one house to another — and Mira asked, "*Are we going to another place again?*" They said, "No, *you're lucky, you're going for an exchange.*" And I thought: *What is an exchange?* I didn't even understand what that meant.

MIROSLAV (RCRW): You didn't know what that was?

BRANO VUČETIĆ: They said, "*You're going home.*" And I can't explain what that meant to me — just, "*You're going home.*" I was so happy. Everything that happened before — forget it, all that matters is that I was going home. I thought my dad and brother would be waiting for me. I was overjoyed. When you're a child, you're unaware of the full weight of what's happening. But as you grow up, it all becomes heavier and more painful.

Then we stopped in front of the police station in Srebrenica and picked up others — mostly old men and a few women.

MIROSLAV (RCRW): Was Grandma Dostana there?

BRANO VUČETIĆ: Yes, she came out — and after more than 50 days, we were reunited. She hugged her grandchild, hugged all of us, and cried.

MIROSLAV (RCRW): That must've been incredibly emotional for everyone.

BRANO VUČETIĆ: Zulfó Tursumović. I remember him interrogating me once.

MIROSLAV (RCRW): What did he look like?

BRANO VUČETIĆ: He... I remember him — I remember a few of those people because they were constantly around us. But Zulfó stood out — he was a distinctive person. He had thick, heavy eyebrows, a dark, grim face.

MIROSLAV (RCRW): He looked frightening to you?

BRANO VUČETIĆ: It was terrifying — like Judgment Day — like a guillotine. And his behavior was just as terrifying. The way he spoke, the way he looked at you, those eyebrows...

MIROSLAV (RCRW): Just that would be enough to freeze a child in fear.

BRANO VUČETIĆ: I was afraid, especially when I didn't know how to answer a question. "How do you not know, you little Chetnik?" he'd say, and then slap me, hit me on the head, knock me back — you know, like that.

MIROSLAV (RCRW): What did he ask you?

BRANO VUČETIĆ: He asked me things like: What kind of rifle did your father carry? I didn't know — what could a child say? Did you have an armored vehicle? I mean, maybe we had something like that, I don't even know if it was one. "How can you not know?" he'd say. Did you have guns? What kind of guns? Did you have grenades? Trenches? This, that...

MIROSLAV (RCRW): Was he wearing a military uniform?

BRANO VUČETIĆ: Yes, he had a green beret on his head. I remember that during one interrogation, I was so stressed I wet my pants. That was one time. Later — I think Mira was interrogated several times, though I can't say for sure. I know she fought in every way she could.

MIROSLAV (RCRW): Was she beaten?

BRANO VUČETIĆ: I don't want to speak about that — only she knows best what she went through, and I don't remember everything.

MIROSLAV (RCRW): She probably tried to protect you from knowing what she endured.

BRANO VUČETIĆ: Of course — we were just kids. What would she tell me about what happened to her? But I'm grateful to her for life. I see her in a special way, because no matter how much she looked after her own children, she treated me the same.

MIROSLAV (RCRW): You didn't feel abandoned.

BRANO VUČETIĆ: That's right. And that's why I'm forever grateful to her. May God bless her with health. I believe in God, and I believe that good deeds are always repaid. I wish her all the best. She knows best what she went through — and

BRANO VUČETIĆ: Yes, no one else had access to that house, and the family wasn't allowed to protest about us being put there. I think they were somehow related — perhaps distant relatives of "Mandža" or "Miš." While there, they exploited us physically — forced us to clear snow, chop wood, and carry it inside.

MIROSLAV (RCRW): No one checked your wounds, dressed them?

BRANO VUČETIĆ: Nothing — no one ever asked. When I needed to use the toilet, I would just soak snow to clean myself, strip off the plastic I had wrapped around me — I figured things out on my own. I mean, if someone asked my seven-year-old son to do that now — come on. I would take that plastic off myself. I didn't bathe once during all 56 days, didn't change clothes. They shaved my head once, very short.

When I'd go outside, I'd get beaten up — by local men, by children. They'd beat me, and I'd come back into the house bloody. After that, I didn't even want to go out anymore.

MIROSLAV (RCRW): Did they give you any food?

BRANO VUČETIĆ: Very little. Just enough to... once they brought beans, I remember, someone brought something. There were a few decent people among them — maybe someone from outside gave it to us, I don't know.

MIROSLAV (RCRW): No one showed any empathy for you or the small children?

BRANO VUČETIĆ: None. Little Nemanja once got some kind of cookie — they managed to get something, but what kind of cookie it was, I have no idea. But I know that Mira Filipović shared everything between her children and me — what-ever she had for them, she also gave to me.

MIROSLAV (RCRW): She tried to help you as much as she could.

BRANO VUČETIĆ: Yes, she really tried to calm me, comfort me, and encourage me.

MIROSLAV (RCRW): Did you think about your father and brother during that time?

BRANO VUČETIĆ: Yes. I kept thinking, *Dad must have survived, and my brother is just pretending to be dead up there, or maybe it wasn't even him. Maybe he survived, maybe he was wounded — you keep yourself going with hope.*

MIROSLAV (RCRW): You're giving yourself some kind of hope.

BRANO VUČETIĆ: Yes. Later they moved us to another place — I don't know how long we stayed — to a place called Soločuša, a village near Srebrenica, just at the entrance. We were put in another house near the street. That's where Turunović came.

MIROSLAV (RCRW): Zulfó?

MIROSLAV (RCRW): Let's go back to the part when you were in the car.
BRANO VUČETIĆ: We drove through Bjelovac — it was a wasteland, a desert, unrecognizable.

MIROSLAV (RCRW): Did you see your house then?
BRANO VUČETIĆ: Yes, it had burned down — both my house and Mira Filipović's house. Everything around was burned, looted — whatever wasn't destroyed by fire was taken.

They came from Srebrenica, probably 20 kilometers away, to kill us all. My father, or anyone from my family, relatives, or friends, never went to any other Muslim village. Even those villages nearby, Poloznik and Pirići — just five or six kilometers away — we never went there to kill anyone. But they kept attacking us constantly, and it always happened on religious holidays. They had a systematic, organized plan — to kill us, force us out of our villages, and displace us from our homes.
My great-grandfather lived there, my grandfather, my father — and thank God, I'm still there.

After that, we passed through Sase — it had also been burned, and the Sase Monastery was desecrated. From there, we went to Zalažje, and then from Zalažje to Srebrenica. That's where I saw Naser Orić for the first time — he met us in front of the Srebrenica police station. At the time, I didn't know who he was.
MIROSLAV (RCRW): What did he look like? Was he in uniform?
BRANO VUČETIĆ: Yes, he wore a uniform. He was, as they say, a strapping man — solid build, with the posture of someone ready for action. He must've been around 26 or 27 years old, I'm not sure.

"Mandža" and "Misi" got out in front of the police station and talked to him for five or six minutes — maybe ten at most. We stayed in the car. I didn't even know where I was — it was my first time in Srebrenica.
MIROSLAV (RCRW): You had never been to Srebrenica before that?
BRANO VUČETIĆ: No, because I was a child, although my aunt had lived there — but she had only recently moved, maybe a year before. I had never been there, didn't know where we had arrived, didn't even know about the Sase Monastery nearby. They talked briefly there and took Grandma Dostana — because during the war, from 1992 to 1995, the police station served as a prison for Serbs — and they took her and left her in that prison, where she spent all 56 days that we would end up spending in Srebrenica.

Grandma Dostana stayed there, and we were taken to a village above — I'm not exactly sure of the name. We were housed with some Muslim family, in a single room.
MIROSLAV (RCRW): A Muslim family living there?

So we spent one night there. The whole time, "Mandžo" and "Miš" were with us. And when we got up there, we didn't receive food, water, or any medical help. We were wounded, the bleeding eventually stopped, the blood dried on me — I was covered in blood, torn up, unable to speak, my jaw completely dislocated — I couldn't open my mouth at all.

In the morning — I don't know if we slept or not, probably just from exhaustion we may have passed out — we were stuffed into a Mercedes, which they had taken as war loot from our village, Bjelovac. That's when we were given some bread — a woman gave us a small piece, but I couldn't eat it. It was hard as a rock, and I couldn't open my jaw anyway, so we didn't eat anything.

MIROSLAV (RCRWC): How were the children? Were they crying?
BRANO VUČETIĆ: At first, yes. But over time they calmed down — like any child, unaware of the full situation. With their mother's love and warmth, they somehow found some peace. Mira spoke to Olivera — she was little — and I was there, and Grandma was around them. Somehow, by God's will, things kept moving forward.

They calmed down, and we got into that car. We had to pass through our village again, which was completely devastated. Some people were still there looting the village, burning what hadn't already been burned. There was still smoke, small fires, and there were still bodies lying around. Afterward, we spent two or three days recovering and pulling bodies out of Bjelovac — our dead.

Most of those killed were taken by boat. They were transported from Bjelovac by boat to Vrhopolje and then to Ljubovija, and from Ljubovija to Bratunac. That's how they were brought to the Health Center in Bratunac, where the ground floor had been turned into a morgue. There are some recordings of that, and in one they ask Slavovub Filipović about his family — he says he knows nothing, because at first they thought we had jumped into the Drina River. I told you earlier — we all tried to stay close to the Drina in case it came to the worst, that they would force us out or kill us, and we would jump into the river and try to survive that way.

That was the word around Bratunac — even Slavovub, the father of the two children and husband of Mira Filipović, son of Grandma Dostana...

MIROSLAV (RCRWC): Are they all still alive today?
BRANO VUČETIĆ: Grandma Dostana unfortunately passed away a few years later, maybe in 1997 or 1998.

MIROSLAV (RCRWC): Mira and the children?
BRANO VUČETIĆ: Mira and the children are still alive. Nemanja lives in Bjelovac with his family. Mira is with her husband where she lives now. Olivera got married — I'm not exactly sure where.

BRANO VUČETIĆ: Unbelievable, yes. And we're walking through our village, passing by houses — some already burned, others collapsed — and I look back, and my house is completely on fire, just like in that movie *Pretty Village, Pretty Flame*, exactly like that. As they moved out of the village, everything behind them was left in ruins, burning — every single house on fire.

Then we started going uphill, and at one point we had to cross a street to get to the other part of the village called Jovanović — named after the families who lived there, people with the surname Jovanović. Just a few houses there. And we saw corpses, murdered people, young girls about 20 years old, a grandmother and granddaugther killed right in front of their yard.

MIROSLAV (RCRW): Do you remember their names?

BRANO VUČETIĆ: Jovanović — I think their names were Zlata and Radenka. The grandmother was maybe over 80, and the granddaugther was around 20, maybe 21.

MIROSLAV (RCRW): Were they lying next to each other?

BRANO VUČETIĆ: They were lying side by side. You literally had to step over them to keep walking. From there, we kept going slowly, and when we reached their houses, we came to a road on the left that leads to Grabovacka Rijeka. From there, the road splits — to the right is Loznica, where my father was, and uphill is Poloznik and Pirić, which are Muslim villages.

At one point, I collapsed — I couldn't walk any further.

MIROSLAV (RCRW): No one treated your wounds?

BRANO VUČETIĆ: No, not at all. Then one of the soldiers put me on a cart — I can't say for sure what kind, maybe a horse-drawn cart, I don't remember exactly — but I know it was a cart that brought me to the village of Poloznik. I couldn't walk.

MIROSLAV (RCRW): What's the name of the village?

BRANO VUČETIĆ: Poloznik. We spent — I might be wrong — one night there. I used to say it was three nights, but I now think it was just one. After three days, I think — I'm not sure — but I believe we stayed one night in some kind of shelter.

The Muslims greeted us by throwing stones, spitting on us, calling out to us — they wanted to kill us.

MIROSLAV (RCRW): These were civilians living there, your neighbors?

BRANO VUČETIĆ: Yes, neighbors — the same ones who, whenever anything happened, it happened in Bjelovac. They had to come to Bjelovac if they needed to go anywhere — there were shops there, unlike in their village. And if they needed to go to Bjelovac, they had to pass through our village.

the soldiers said, "Little Chetnik, where do you think you're going?" He grabbed me by the back and threw me over the fence into the next yard.

MIROSLAV (RCRW): Even though you were wounded?

BRANO VUČETIĆ: Yes. That's the kind of bravery and heroism they showed—throwing a helpless nine-year-old wounded child over a fence. Luckily, there was grass there and I didn't get hurt further. But I couldn't stand up afterward. They carried me into the next yard—that was the yard of Stevo Filipović. He was the first to be killed in Bjelovac, with the first shot that was fired. They had surrounded us from all sides. The attack even came from the direction of the Drina, so people from Bjelovac were confused. Everyone rushed toward the river, thinking it was a way out—but many were killed there. Stevo Filipović stepped out of his house—maybe to smoke a cigarette or go to the toilet—and came face to face with a Muslim fighter who had no other option and shot him. I remember his body was already turning green. There was no snow yet, but the first flakes had started to fall. It was freezing. They had taken my shoes.

MIROSLAV (RCRW): What time of day was that—after noon?

BRANO VUČETIĆ: Probably around one or two in the afternoon. Then we went into Stevo Filipović's other house next door...

MIROSLAV (RCRW): You never saw your brother again after that?

BRANO VUČETIĆ: No, I didn't.

MIROSLAV (RCRW): Did you understand at that point that he was dead?

BRANO VUČETIĆ: I wasn't a hundred percent sure. More than anything, I just wanted to believe he was alive. I hoped he had survived—and that hope kept me going through those five or six days of captivity. I kept thinking, when I come back, my brother will be there waiting. Same with my father—I thought he might have escaped somehow, gone somewhere. I wasn't sure. Then we stayed by that house—next to Stevo's house was another house owned by his wife's brother. They didn't live there—they lived in Sweden. We stayed in the ground floor, which wasn't finished—the upper floor was built. I remember they found some sour apples and gave me one, but I couldn't even open my mouth. I took a bite but couldn't chew, couldn't eat. Then they waited for nightfall. As soon as dusk fell, it started snowing harder and harder. There was a line of soldiers in front of us, and then the five of us followed—we were wounded. There was a baby, a child, and grandma.

MIROSLAV (RCRW): Mira Filipović, Grandma Dostana, and you three children?

BRANO VUČETIĆ: That's right. We went, and behind us came a column of soldiers with rifles pointed at our backs.

MIROSLAV (RCRW): Unbelievable.

BRANO VUČETIĆ: Mišo Osmanović or something like that—I'm not quite sure.

MIROSLAV (RCRW): Did you know them from before?

BRANO VUČETIĆ: No, I didn't. But Mira knew one of them. In any case, those two—"Mandaža" and "Miš"—and also that Turunović, whom I later met in the camp in Srebrenica, were, I believe, part of Naser Orić's inner circle. Among his top five men. They took part in every military action and attack—key organizers and, so to say, military commanders of the 28th Mountain Division of Srebrenica when it was formed. One of them, I believe Mira knew him either as a former schoolmate or coworker from the mine, was actually the commander of that part of the operation—the attack on Bjelovac—and was their superior.

MIROSLAV (RCRW): So he was their authority figure.

BRANO VUČETIĆ: Yes, he had authority over them, and I remember he said: "Tie them up. I'll decide whether we slaughter them, kill them, when we'll do it—or if we'll do it at all." So at that moment, in all that tragedy, we were strangely lucky. Most likely, Naser Orić had already ordered that we be taken up there as prisoners—they probably needed us. It later turned out they needed us for exchanges, for other strategic reasons. We spent a few hours there.

MIROSLAV (RCRW): In that same house?

BRANO VUČETIĆ: Yes, in that house—right next to mine. Later, when the shooting died down and you could only hear a stray gunshot here and there, we came out in front of the house where Dragoljub Filipović—Baba Dostana's husband—had been killed. They shot him right there in the yard.

MIROSLAV (RCRW): Did you see his body?

BRANO VUČETIĆ: Yes, I saw his body. It was lying right there by the stacked firewood. We called him "Cale"—he was in my yard, in front of the entrance to my house. He was wearing a green helmet. Cale Damjanović—he was killed there. He was probably about 20 years old. My father was killed underneath the summer kitchen. We had a smokehouse next to it, and between the smokehouse and the summer kitchen—that's where he was killed. But I didn't see him. I saw those two bodies. And in that yard, even the pigs and chickens were killed.

MIROSLAV (RCRW): Everything was slaughtered?

BRANO VUČETIĆ: Yes. All the cured meat was taken, all the sheep were killed. And from that yard, there was a small patch of land with just some fruit trees—narrow, maybe ten meters across. At the top of the orchard, near the street, there was a tall blue fence—I remember that detail. As I was walking, barely moving by that point, I looked up toward the street and saw my brother leaning against the fence, sitting. I wanted to run to him, to call out—though he was alive. But one of

away. As I sat there, I probably started to fade, getting weak, my body cooling down — I just kept my hand there to keep her from crying, so they wouldn't find us. But then one of the soldiers, I assume, tapped with his rifle and literally kicked the wooden door down. He just looked inside and said, "*There are children here.*" I remember those words very clearly.

MIROSLAV (RCRW): Do you remember his face?

BRANO VUČETIĆ: No, not really. I remember a few faces from later—when I gave statements to the police, the prosecution, and even to people from The Hague when they came to show me photographs. I recognized some of them, but I never mention names. I don't want to risk giving contradictory statements. I stick to what I know.

That soldier saw us—Mira holding Nemanja, Olivera next to her, grandmother Dostana, and me, unable to move. I said, "I really can't get up." I was growing weaker, losing blood, and freezing. My jaw was broken—I could barely speak. The soldier carried me down the stairs and laid me on a bed. One of them, wearing a green headband, ordered that Mira, grandmother Dostana, and I be tied up.

MIROSLAV (RCRW): So, they didn't even say help was needed?

BRANO VUČETIĆ: No, it was total chaos in that house—uproar, disorder, shouting, at one moment even laughter, cursing, joy...

MIROSLAV (RCRW): No one showed any grief?

BRANO VUČETIĆ: No, no empathy, no compassion, not even the slightest restraint—nothing that would suggest they held back out of respect for the fact that there were children present. Maybe you could understand it coming from Baba Dostana or Mira, but a seven-month-old baby? It's unimaginable. After everything I went through, there's absolutely no way I could ever think of doing anything like that to any child—not just a seven-month-old, but any child, no matter who they belong to—be they Muslim, or, as people would say, even a Roma child.

MIROSLAV (RCRW): Were there many of them in the house?

BRANO VUČETIĆ: There were about five or six soldiers moving around. I remember one of them clearly—he had a green scarf, like a headband, tied around his head. He looked at us and said: "Chetniks, now you'll see how a *Balya* slaughters Chetniks," and he started sharpening a knife in front of us. Then he added, "I just don't know who'll be first—so you can all watch how we cut you down." That went on for about five or ten minutes. And in all that horror, we somehow had a stroke of luck. I remember a few of their names—one was "Mandza" and the other "Miš." The first one was called Mandžić, that's why they called him "Mandza," and I think the other one's surname was something like...

MIROSLAV (RCRW): So the second one's nickname was "Miš"?

BRANO VUČETIĆ: The blast threw me, I hit my left side, which still causes me problems — my shoulder hurts terribly, I'm undergoing some treatments. It's only in the past year or two that I started feeling the effects: my arm goes numb, I lose feeling in it, it stiffens. That's because I hit my head and shoulder against the wall and ended up on the bed above, and the right side of my body was completely hit by shrapnel. I have at least 20 or 30 pieces of shrapnel in my body — two in my head, one in the brain, seven or eight in total in the head, with two embedded in-side, one at the entry point. They can't be operated on, they're unreachable — it is what it is. I have some in other parts of the body that are more or less harmless, but the ones in my head... you never know what might happen.

They threw that [grenade], and at one point we kind of came to — there was smoke, shattered windows, doors, chaos, everything collapsed on top of us. I got up and stepped on a nail, and honestly, that nail hurt more than the bomb and the wounds. When I got out into the hallway, I climbed up to the attic. I grabbed something — I remember it well, that feeling of fear and panic — some beds were covered with those furry blankets...

MIROSLAV (RCRW): Shaggy wool blanket.

BRANO VUČETIĆ: Shaggy wool blanket. And instead of wiping myself with a towel or something clean, I wiped myself with that shaggy wool blanket, and all the fibers stuck to my face. When I looked, I saw blood, and I panicked even more. I was bleeding, the blood was seeping through — I was wearing jeans and a sweater. My mother had knitted. I didn't manage to save them, unfortunately — I moved to my aunt and uncle's place, and at some point, I lost them. But I had kept those two items — the jeans and the sweater. When you looked at them, it was like they were riddled with holes.

While we were staggering around, I saw Mira — she was bloody too, I was covered in blood, the kids were panicking, screaming, crying, Grandma Dostana was terrified... People didn't know what to do. Mira remembered that there was an attic space in the house, well, not exactly an attic, but more like a roof area finished with wood paneling. There was a small little door, and she said we could hide there — that the paneling made the door hard to see, like it blended in. Maybe they wouldn't notice we were up there, even though there were stairs leading up. Maybe there was even a small room up there — I can't quite remember now.

We barely managed to climb up, because I was already losing blood, bleeding, in pain, terrified — everything coming together at once. And on top of that, Olivera and Nemanja were crying — it was a horror scene, truly abnormal. They started coming into the house, yelling and turning everything over. I was holding my hand over Olivera's mouth, and Mira was holding Nemanja so we wouldn't give ourselves

Later, we found out that my father had been wounded—maybe in one or both legs—and most likely bled out. Or, once they got closer, maybe they finished him off—“confirmed the kill,” as they say. I didn’t know it was him at the time. Slavoljub later told me those cries were my father’s.

When the attackers—Muslim forces—had killed everything they could, even animals, pigs, chickens—everything living—they came in front of our house. They must have seen people moving in and out and knew someone was still inside. They started calling out, saying, “Surrender. We won’t hurt you, we just want you to come out.”

But Mira said, “Absolutely not.”

Looking back now, I agree with her. Especially for those two women and the two small children. As a parent now, I understand. My mother used to say, “Don’t ever let them take you alive. If we jump into the Drina, and it saves us, then it saves us.”

So we refused to surrender. Then they started shouting: “Chetniks, open the door! If you don’t, it doesn’t matter—we’ll catch you alive, roast you, impale you on a spit!”

MIROSLAV (RCRW): How did you feel at that moment—was the fear overwhelming?

BRANO VUČETIĆ: The fear was enormous, unimaginable. I can try to describe it, but no words can truly capture it. It was like living in a horror film—an indescribable fear.

MIROSLAV (RCRW): You were just a nine-year-old child—your mother was gone, your father and brother were missing...

BRANO VUČETIĆ: There was no one to hug you, to say, “Son, it’ll be okay, cry, I’m here, no one can hurt you while I’m with you.” At that moment, there was no one. We only had ourselves. I don’t know—some divine force carried us through and gave us the strength to be brave. When I say “brave,” I mean just to survive it. At one point, we went into a room where the baby’s things were, trying to gather a few items—a bottle, some of Olivera’s belongings. The grandmother was already in the hallway, terrified, wandering from room to room. And then they threw a grenade onto the terrace. It exploded. Then they threw another one—this time just a meter from me.

Luckily, it was a black M-54 or M-45 grenade—its explosion is instant. Grand-ma Dostana was holding baby Nemanja, and Olivera was with her. Fortunately, the children weren’t in the room with us. MIRA was packing the things, and I was holding a bag. At some point—I don’t know how long we were unconscious—I found myself on top of the bed.

MIROSLAV (RCRW): The blast threw you there?

village didn't have time to learn. I knew how, in a way, because I spent all my time near the Drina.

MIROSLAV (RCRW): You grew up by the river.

BRANO VUČETIĆ: Yes. I remember swimming across it, though I don't know how exactly—but I know I did. My mom used to scold me for that. Today, I can't imagine letting my own child near the Drina at age seven, let alone to swim across it.

So on December 14, the attack began—a full-scale, massive assault.

MIROSLAV (RCRW): What time did it start?

BRANO VUČETIĆ: Around 5:30 or 6:00 a.m.

MIROSLAV (RCRW): In the morning?

BRANO VUČETIĆ: Yes, early morning.

MIROSLAV (RCRW): Were you all at home?

BRANO VUČETIĆ: Yes, we were all asleep. My father was at home, and my brother had just turned 17 in November, so he was 17 by then. The attack caught all three of us in the house. The gunfire was intense—far worse than before. It was clear this wasn't just another attack—this was something bigger, more serious.

My father went outside to see what was happening, and that was the last time I saw him. He didn't return, and the shooting kept getting closer. At one point, my brother Milenko took me to our next-door neighbors, the Filipović family, so I wouldn't be left alone. He lifted me over the fence, and I ran into their house. Inside I found Mira Filipović, her baby Nemanja, who was just seven months old, her daughter Olivera, who was about three, and their grandmother Dostana.

MIROSLAV (RCRW): Nemanja and Olivera were siblings?

BRANO VUČETIĆ: Yes, brother and sister. So it was the four of them, and I was the fifth.

MIROSLAV (RCRW): Your brother left you there and went back?

BRANO VUČETIĆ: Yes, he went back near our house. Sadly, he was just a boy—he wasn't a legitimate military target. He wore no uniform, no insignia. My father had a hunting rifle, a carbine maybe.

MIROSLAV (RCRW): A hunting weapon?

BRANO VUČETIĆ: Yes. It was becoming clear that this attack wasn't like the others. Fear and panic grew. The gunfire was getting closer—basically right into the yard. Suddenly, we heard screaming and cries. Slavojub Filipović, Mira's husband, managed to crawl to the doorstep. I was asked to bring a sheet or something to help. I went outside, but Slavojub wasn't there anymore—it was too dangerous. I tried to toss the sheet toward him but was met with a burst of gunfire. Stones and debris struck my legs, and I had to run back inside immediately.

her funeral. It was extremely difficult, like it would be for any nine-year-old child. It was traumatic, heartbreaking, and I still feel the effects to this day.

Even more so now that I have a family of my own—it affects me even more deeply.

MIROSLAV (RCRW): You're fully aware of it.

BRANO VUČETIĆ: Yes, I'm fully aware—of the weight and the tragedy. That's why I felt an even greater pull to return home and be with my father and brother. The attacks were becoming more frequent, the war was intensifying. I returned home every weekend, even though my father wasn't in favor of it. But my brother supported me—he wanted me with him. In a way, he was trying to ease my mind, to distract me from thoughts of our mother and to bring me some comfort.

MIROSLAV (RCRW): So in a way, you were acting like an older brother?

BRANO VUČETIĆ: Yes, yes. I would often go there and spend every weekend with them. My brother would sometimes come visit me even during the week—we never went more than five days without seeing each other. Then winter came, and the weekend before the horrific attack on the village of Bjelovac on December 14, 1992, I asked my brother not to take me back on Sunday evening. It was winter-time—already dark by 5 p.m.—and that's usually when we had to cross the river, but they would often shoot at the boats.

MIROSLAV (RCRW): Even at the boats?

BRANO VUČETIĆ: Yes, quite often. Especially when there was more vegetation—you could hide behind the willows and branches and cross more quickly without being seen. We used all kinds of tricks just to meet up. That Sunday, my brother decided, "I'll take you in the morning," around 6:00 or 6:30 a.m. I had school at 7 or 8, so I'd have time. Unfortunately, I stayed that Sunday, and on Monday morning, around 5:30 or 6:00, the attack began.

MIROSLAV (RCRW): So no one expected the attack?

BRANO VUČETIĆ: No.

MIROSLAV (RCRW): Certainly not of that magnitude?

BRANO VUČETIĆ: No. Attacks used to come from the hills. They were organized, and sometimes even included women making noise—beating pots and pans as a warning. That happened a few times in the summer. Once, when my mom was still alive, I remember we hid in the cornfield and vegetable garden near the Drina. When there was a bigger, more dangerous attack, our plan was to retreat to the river. If they stormed the village, we were to jump into the Drina and let fate decide.

MIROSLAV (RCRW): Just to avoid capture.

BRANO VUČETIĆ: Yes, exactly. That was the plan—to never fall into their hands alive. My mother... I don't think she even knew how to swim. People in the

because I knew she had gone to visit her own mother, my grandmother. I was waiting for her to come back. The driver, Vuleta, who had been shot—if I remember correctly, in the arm and the leg—managed, despite being wounded and covered in blood, to drive the van with all the injured and the dead to the elementary school in Bjelovac. The school is at the entrance to the village, while my house was more toward the center.

When my mother was shot, it was just one bullet. It struck her below the armpit and probably went through her heart. As she fell, she embraced that girl and collapsed on top of her—possibly even saving her. She felt my mother's warmth and her blood. My mother managed to whisper, "Child, don't get up." When help arrived, they removed the dead and somehow managed to transport some of the wounded back to Bratunac. The girl was only slightly grazed by a bullet, so she left right away to return home. She had to walk through the next village, Loznička Rijeka—maybe about a kilometer from my village. I happened to run into her on the road—that was fate. I had been waiting the whole time for my mother to return, and then I saw her. I asked if she had seen my mother, Radoljka. She was covered in blood, but I don't remember that—I only remember that she stroked my head and said, "Don't worry, your brother and father will take you to her." She said she hadn't seen her, though she knew my mother had been killed.

MIROSLAV (RCRW): She couldn't tell you.

BRANO VUČETIĆ: No, she couldn't, and I don't remember any of that. I truly believed I had been in Serbia that day. So, on September 16, I lost my mother. It hit me very hard—I took it very badly.

MIROSLAV (RCRW): Was your mother buried in your village?

BRANO VUČETIĆ: No, she was buried at the city cemetery in Bratunac. Our family cemetery is in Loznica, where my father is from, but it wasn't safe to bury her there at the time. It wasn't secure. For a while, people were even traveling by boat, then through Vrhpažje, then to Ljubovija, and from there across the bridge to Bratunac. It wasn't safe to go through the two villages along the direct route. So on the day of the funeral, we had to travel that way to attend my mother's burial.

MIROSLAV (RCRW): You had to cross the Drina?

BRANO VUČETIĆ: Yes, we crossed to the Serbian side, through the town of Ljubovija. There's a bridge there—Ljubovija to Bratunac is about six kilometers. We walked the entire way. I remember my brother rowing me across the river that day and taking me to the home of those family friends. He didn't say anything. The next day, my father and brother came for me and told me that mom wasn't doing well. They were trying to prepare me, and eventually they told me the truth. I attended

sure. He was hauling food on that machine when they shot at him, wounded him, and in the crash, he died. So yes, the attacks and killings of Serbian civilians were constant. I'm talking about Bjelovac now, but there were regular attacks on the near-

by villages—Zagoni, Zalažje, Jezestica, and Zalužje.

On 16 September, I started third grade, again in Vrhpražje. That same day, my mother was killed in Zalužje. My grandmother Mileva—my mother's mother—was sick, and my mother wanted to visit her in Bratunac. She left early in the morning. There was no transport, and it wasn't safe to pass through those two villages, so she had to wait. Food was being brought to Bjelovac—at that time, a kind of field kitchen had been set up for the village guards, the men defending their homes and families. It was housed in the elementary school. Before that, all food and supplies came from Bratunac to Bjelovac in a civilian van—not a military vehicle—that also transported people running errands or visiting family. There were about 15 people in that van—maybe two or three were of military age, and I don't even think they were armed. Most of them were women and elderly. My mother was among them. They were ambushed not even a full kilometer from Bjelovac—just short of our village. The attackers came down from a cliff; some fired from the rock, others from both sides of the vehicle.

MIROSLAV (RCRW): These were Muslim forces?

BRANO VUČETIĆ: Yes, Muslims. I don't know if their units were officially formed at that point, but there were already small groups operating in and around those villages, carrying out frequent attacks. Later, the 28th Division was formed—probably by the end of 1992.

MIROSLAV (RCRW): The Mountain Division?

BRANO VUČETIĆ: Yes, with commander Naser Orić—very well known. In that ambush, eight people were killed and seven wounded. Everyone in that vehicle was hit in some way.

MIROSLAV (RCRW): So your mother was killed that day?

BRANO VUČETIĆ: Yes, it was on September 16, 1992.

MIROSLAV (RCRW): Do you remember that day?

BRANO VUČETIĆ: I do. There was a girl—now a woman with two grown sons—who visited me recently. I don't remember everything clearly, but we met here just a few months ago. She approached me and said, "Brano, do you remember me?" I said I didn't. She told me she had been in the van with my mother that day. I had just come out of the post office—where I work—and asked her to stop so we could talk and help me recall the events of that day and ask her what I had wanted to know for years. I always thought I was in the village of Vrhpražje in Ljubovija that day, but it turns out I wasn't—I was in Bjelovac, waiting for my mother to return,

tion for school—but I still managed to finish second grade with good results. Before the summer of 1992 began, I returned to Bjelovac, where I spent the entire break. MIROSLAV (RCRW): What was the situation like in the village then? What was daily life like?

BRANO VUČETIĆ: I remember frequent attacks on Bjelovac from Muslims in the surrounding villages. They fired on us from the surrounding hills, using positions in Poloznik and Pirić as fallback points. They would come all the way from the Srebrenica area to launch attacks on our village from those positions. MIROSLAV (RCRW): Did the Serbian residents in Bjelovac organize any

guards or patrols to protect the village? Was your father looking after your property? BRANO VUČETIĆ: Yes, of course. My dad had some sort of hunting rifle—maybe a carbine or something like that—which he used while standing guard near our house.

BRANO VUČETIĆ: He was defending his home, his family—me, just a child—my mother, a civilian, and my brother, who at that point hadn't even turned 17; he would only turn 17 that November. You'd stand for hours under the edge of the forest. There weren't even trenches, nothing really—just standing there on watch, trying to defend yourself if someone showed up or attacked. There were attacks, especially on Orthodox holidays like Đurđevdan (St. George's Day) and Petrovdan (St. Peter's Day) in that year, 1992. MIROSLAV (RCRW): So the attacks happened specifically on religious holidays?

BRANO VUČETIĆ: Yes, exactly. Later in August, there's the Feast of the Transfiguration—they'd choose those days, knowing that Serbs would be at home, more relaxed. They would fire down on us, even on me as I walked around the village. I was just a boy—eight or nine years old at the time. MIROSLAV (RCRW): What kind of threat could you have posed to anyone? BRANO VUČETIĆ: Exactly. You don't understand the point of war, the kind of evil it brings.

MIROSLAV (RCRW): You had no sense of the danger you were in? BRANO VUČETIĆ: That's right. You're still a child, carefree. Even though our parents tried to keep us at home, kids are kids, thank God. They fired on us too. Luckily, we weren't hit, but in surrounding villages—like my father's native village, Loznica, a few kilometers above Bjelovac—there were killings. One of our relatives, a second or third cousin, Miliwoje Vučetić, was killed there. MIROSLAV (RCRW): In his village?

BRANO VUČETIĆ: Yes. He was driving a small cultivator. It was springtime—people were sowing gardens. He was a young guy, maybe 20 or 21, I'm not exactly

was my role model and best friend. It affected my studies—I lost focus and motivation—my family. What hit me the hardest was being apart from my brother Milenko, who was very hard for me to accept being separated from

BRANO VUČETIĆ: It was very hard for me to accept being separated from

risking your life just to go to school? age when no child should have to. While children in other countries were enjoying carefree childhoods filled with learning and play, you had to cross a river by boat, schooling looked like in those days.

MIROSLAV (RCRWC): You were already facing the full weight of life at an to the riverbank, he'd pick me up, and we'd row back to Bjelovac. That's what my return to Bjelovac. My brother would row across the Drina in a boat—I'd walk down parents who took me in as one of their own. Then, on Fridays after school, I would BRANO VUČETIĆ: Yes. I stayed there five days a week with friends of my

MIROSLAV (RCRWC): How did you get there? By boat?

Vihprazje, across the river, so I wouldn't lose the school year. the Drina. So my parents and brother decided to send me to school in the village of remained in their homes along the Drina River. Our house was just 100 meters from toward Srebrenica, while we Serbs stayed in Bjelovac. The Serbian residents mostly Most of the Muslim population from those villages later withdrew into the hills two Muslim villages—Vojavica and Zalužje—were between Bratunac and Bjelovac. was suspended. We couldn't go to school in Bratunac because, as I mentioned, the of the war. It was a horrific, traumatic experience. Soon after that, the school year Miladen was killed on the spot. That incident, for me, marked the true beginning on the vehicle with automatic weapons. The car was riddled with bullets, and sadly, to visit some friends and relatives. He was ambushed by Muslims, who opened fire driving his civilian car, a "Fića" [Zastava 750], heading toward the Sase Monastery. He was only 21, a university student. He was killed in an ambush in Zalužje. He was BRANO VUČETIĆ: Miladen Petrović, my cousin—son of my aunt Dostana.

MIROSLAV (RCRWC): What was his name?

ca and Zalužje. Among the victims was my cousin, killed on 21 May 1992. Bratunac. By early May, the first ethnically motivated killings occurred—in Vojavica and Zalužje. They slowly began spilling over into the rest of Bosnia and Herzegovina, including rare. As you know, by April 1992, things were already happening in Sarajevo, and side, Muslims on the other. As time passed, normal coexistence became increasingly who hung out with whom. We even got into fights a few times—us Serbs on one BRANO VUČETIĆ: Yes. I remember we, as kids, began paying attention to

MIROSLAV (RCRWC): So the national divisions were becoming more visible? started showing. As kids, we would draw "SDA" in chalk on the street (the Muslim kids), and we Serb kids would write "SDS."

TRANSCRIPT – BRANO VUČETIĆ
(BRATUNAC), 21 MARCH 2024

* Brano Vučetić, in this book, describes the experience of a child detainee and the suffering of his mother.

BRANO VUČETIĆ: My name is Brano Vučetić. I was born on 14 June 1983 in Ljubovija. Just before the war began, I lived in the village of Bjelovac, seven kilometers from Bratunac. I lived there with my family—in our family home—with my father Radovan, my mother Radojka, and my brother Milenko, who was just shy of 17 in 1992.

MIROSLAV (RCRW¹): You were already attending school at that time?
BRANO VUČETIĆ: Yes, I was going to elementary school in Bjelovac, like the other children from the village.

MIROSLAV (RCRW²): Was Bjelovac predominantly Serbian?
BRANO VUČETIĆ: Yes, I believe maybe two or three houses were Muslim; the rest were Serbian. There were a few smaller villages around us that were mostly Muslim, located in the hills—villages like Poloznik, Sikić, Loznička Rijeka, and others.

MIROSLAV (RCRW³): As much as you can remember, considering you were a child, what was the atmosphere like right before the war? How were interpersonal relations? Did you, as a child, notice any ethnic or religious tensions?

BRANO VUČETIĆ: I remember my parents had a respectful relationship with our Muslim neighbors. Between Bratunac and Bjelovac, there are two Muslim villages. One of them, when you head from Bratunac toward Bjelovac, is called Voljavica. It was entirely Muslim—not a single Serbian house there, on either side of the street. The other was Zalužje, which is adjacent to Voljavica. There may have been a few Serbian homes in Zalužje, but again, it was mostly a Muslim-populated village. I clearly remember my mother would often walk from Bratunac to Bjelovac when there was no bus running, and on the way, she would stop in Muslim homes to rest and have a coffee. I honestly can't remember the names of the people she visited, but I do recall that we coexisted normally—there was no notable hostility. But things started changing in the early 1990s. When images from Croatia started reaching us, strange things began happening even in our area. That was around 1991–1992. I was in second grade at the time. Tensions between Serbs and Muslims

¹ RCRWC: Republic Center for Research of War Crimes

MIROSLAV (RCIRZ): What was life like afterward?
 RAJKA POPOVIC: After that, we were in Kalinovik.
 MIROSLAV (RCIRZ): Was all your property burned down?
 RAJKA POPOVIC: Everything was burned, looted.
 MIROSLAV (RCIRZ): So you had nowhere to return to?
 RAJKA POPOVIC: No, we didn't. My brother took over some holiday cottages that were left—up above, where I said we went to clean. Those cottages were above our houses, and we lived in them for about three or four years until we gradually fixed up our own place, patched the roof and all that. And then I worked a bit in the police, a bit in that hotel up there on night duty. But I was tied to my mother, until my brother stayed with them later, and I got married and so on.
 MIROSLAV (RCIRZ): And life went on.

Muslim man, I don't recall his name, and he made that woman sign loyalty and take her with them. We never saw her again; they found her dead there.

MIROSLAV (RCIRZ): So, she was killed?
 RAJKA POPOVIĆ: They found her and the man dead. All of that... and then I told Edo Godinjak, when the exchange was happening—on the first day, the small children and women left.

MIROSLAV (RCIRZ): What did it look like when the exchange was arranged?
 How were you informed?

RAJKA POPOVIĆ: We came, the exchange had been arranged—women and small children were to go. They gathered the younger children and women and took them.

MIROSLAV (RCIRZ): And you stayed?
 RAJKA POPOVIĆ: We stayed, waiting. Then the next day, when they came again to take us, a yellow truck came, and they loaded us onto the truck and drove us to Bjelašnica, then to Ljut, then all the way through Ljut, across Šabići—I'd never even been there before—and into Šabići.

MIROSLAV (RCIRZ): What date was that?
 RAJKA POPOVIĆ: Well, wait, wait... it was all of August... It was either August 31st or September 1st—that's when the exchange happened. We had been held for about 32 days, and on the first day of the exchange they placed us in a small school. But the exchange wasn't completed—we spent the night in that school, in one classroom, and the next morning they took us up again. And that's when Edo Godinjak told me: "Here, take a list of the people we're looking for and say that the exchange isn't finished yet—I still have some of your people." He had men—he wanted to release some of his in exchange. And I was the first to go down there with the letter. A man, a woman, and a soldier went with me to the halfway point, and from the other side I immediately recognized a guy from Trnovo, so I was the first to cross at Jakomisiće. But my mother and sister stayed behind. That's how it was.

MIROSLAV (RCIRZ): Did they stay on that truck, or were they not taken with you?
 RAJKA POPOVIĆ: In the house where we spent the night—we had gotten off the truck to sleep there in Ljut—we were waiting for the exchange because he was asking for his people.

MIROSLAV (RCIRZ): Were they exchanged later?
 RAJKA POPOVIĆ: Later that day the exchange continued gradually, and they came with us.

MIROSLAV (RCIRZ): Your mother and sister survived?
 RAJKA POPOVIĆ: They survived—they were exchanged.

They moved us out of Dejići, and then brought us behind the church to a kindergarten. There is a kitchen in the basement, and they brought us from Treskavica to that kitchen, where we stayed until the exchange. The men were in the health center basement, right next door.

One old woman wanted to see her grandfather, and Safet Kolar, a policeman in Trnovo whose wife was Serbian, allowed her. He was good with me, and he only talked about his child. I also took that woman there to see her grandfather. The men were down in the basement; I saw them briefly. They were from, wait, how is it called... Mojović from Pendicići, also elderly men. That's where they were. Sometimes people came, but the men were beaten there.

Then from the kindergarten, they took us to clean the weekend houses where their forces were staying, also took us to the Treskavica hotel again, and to the police station. They renovated the windows so we could clean and scrub. Later, the men were also moved to the police station's large hangar; I saw that, but only passing by—you couldn't go there.

MIROSLAV (RCIRZ): Was there any mistreatment while taking you to clean? Did anyone get beaten or abused?

RAJKA POPOVIĆ: They didn't beat us, but there was a crazy guy who scared everyone. The girls got frightened and prepared themselves for sleeping there. It was constant. One day they made me roast coffee for the command—there was a weekend house with a chimney in front, and I had to roast two kilos of coffee; my hands were full of blisters from roasting. The guy who led us was like that too. The girls came and shouted that "they are telling us they will sleep with us." You stay silent; what can you do? That's it.

MIROSLAV (RCIRZ): How did Edo Godinjak behave when you first saw him? RAJKA POPOVIĆ: Godinjak was upstairs in a weekend house; he was official-like.

MIROSLAV (RCIRZ): Did you know him before?

RAJKA POPOVIĆ: Yes, I worked before in "Rajski dol" also part of GP "Put," a hotel, and he was in the joint police before, coming up as a commander. When we cleaned that weekend house, we waited for them to bring us back. Godinjak told us how Rogoj was captured, how they shout and laugh about making Serbs sign loyalty. While we were in the kindergarten, Zuljić, an older policeman born there whom I knew well, was taking statements from women. One night, a woman named Milka Golijanin from Bistrica came in. She wasn't well and said she was going to the dentist and ran away. They brought her back, and we tried to calm her, but she was shouting that her husband was there alone. One day Zuljić came with another

MIROSLAV (RCIRZ): Did they abuse the men while you were in the camp at the school?

RAJKA POPOVIĆ: I remember one evening when their army arrived in a vehicle after supposedly losing a position. They first stormed in among us, slapped one woman, hit another, and then went to the classroom where the men were held. They beat them so badly that it was terrible to hear—the screams pierced the sky. The abuse lasted well into the night.

The next morning, when they brought us out of the school—some women were sent to clean the “Treskavica” hotel—we saw them carry out the corpse of Milenko Miović. He was beaten to death.

MIROSLAV (RCIRZ): They killed him by beating? They beat him to death?

RAJKA POPOVIĆ: They beat them all, and all were bloody and broken, but he was killed.

MIROSLAV (RCIRZ): You saw him being carried out?

RAJKA POPOVIĆ: Yes, I saw him carried out dead and where they buried him near the school. The other prisoners who buried him were also badly beaten.

We stayed in Dejčić for ten days. It was August and very hot. The children had diarrhea and vomiting; there was no basic hygiene—it was chaos. They gave us only one meal a day, some bread and canned food taken from our prisoners, and that’s what we gave the children. Then they moved us to the Treskavica hotel in Trnovo. We were placed in the bowling alley on the hotel ground floor, and above us was their army. We spent one night there before being moved the next day to the church. When moved to the hotel, the men were taken to the health center.

MIROSLAV (RCIRZ): That was after ten days, right?

RAJKA POPOVIĆ: Yes, but they put us all in the bowling alley while the army above was walking and making noise—it was chaos.

MIROSLAV (RCIRZ): And you were in the bowling alley?

RAJKA POPOVIĆ: Yes, for that night, and the next day they moved us to the church.

MIROSLAV (RCIRZ): Excuse me, were the men moved with you or only the women?

RAJKA POPOVIĆ: No, only the women.

MIROSLAV (RCIRZ): Only the women?

RAJKA POPOVIĆ: Yes, only women.

MIROSLAV (RCIRZ): Women and children?

RAJKA POPOVIĆ: Yes, women and children only; the men were moved immediately to the health center.

saved. The next day, our army attacked Rogoj. Under pressure, the Muslims had to retreat from that position, and they took us down towards the villages. They were driving us down the side towards Trnovo.

When we were at the bend called Čulinovića okuka, I saw the corpse of Milan Aksentijević, who looked as if he had just been killed. I did not see his killing, but when I passed his body, it seemed fresh. We were ordered to keep moving and look only straight ahead.

Soon, another old man who was probably hiding in the forest was driven out and added to our group. They forced him to carry a big suitcase even though he could barely walk.

We walked from Rogoj to Dujmovići, then to their village Dejići near the school. Along the way, we saw many more bodies of killed Serbs. Passing through the village where I now live, Tošići, there lay Pavle Trgovčević dead by the road. We called him Pajo; he was my neighbor with whom I lived all my life. He had what looked like childhood paralysis and could not walk normally. When we fled the village, he was left behind because he could not escape. The Muslims killed him when they entered the village.

All our houses were burned down and some were still burning. Another neighbor, Danilo Mišović, lay dead by the road, while on the other side of the road in a field was the body of Nedja Arsenić. At the time of his death, he was 71 years old.

MIROSLAV (RCIRZ): So all the elderly people were killed?

RAJKA POPOVIĆ: All those old people were killed, lying dead along the road.

MIROSLAV (RCIRZ): They were not soldiers or active military personnel?

RAJKA POPOVIĆ: No soldiers at all — half of them were immobile.

MIROSLAV (RCIRZ): How did you feel when you saw your former neighbors killed?

RAJKA POPOVIĆ: We were all very scared; we just held onto each other. My sister was ill, my mother was also unwell, so we were silent and stayed close. When we arrived in Godinja, on the road towards their village, a full military truck appeared. One soldier jumped out with a rifle and said to the soldiers escorting us: “Kill them all, why are you taking them? Our men are dying up there, and you keep them alive.”

When they brought us to Dejići school, the men were held in one classroom, and us women and children were locked in another. There were 67 of us in that room, including about 17 children. We stayed there about ten days. Soon after arrival, two younger soldiers began making comments about how they would rape and abuse us women. However, at the door stood an older man from Dujmovići, whom I knew by sight, and he did not allow them to come in.

June, when artillery attacks on our village began. We spent days in the basements. Most women and children fled to Kalinovik. I could not leave my mother and sister who required assistance from others, so we stayed in the house until the heaviest attack on our village in July.

MIROSLAV (RCIRZ): When did the attack start?

RAJKA POPOVIC: The attack on our village began on the night of July 30 to 31, 1992. We spent the whole day hiding in the basement, and early in the morning we decided to flee. We took a small bag with what few things we could carry and headed towards Rogoj. We moved through the forest until we reached an asphalt road.

MIROSLAV (RCIRZ): How many were in the group?

RAJKA POPOVIC: There were about thirty of us. We walked along the road until someone called a girl from our group from the forest by name. He shouted for us to come towards him, and we did. We thought these were our men holding positions, but we fell into a trap set by the Muslim army. They immediately surrounded us and ordered us to walk ahead of them.

MIROSLAV (RCIRZ): What did the army look like? Did you know who they were?

RAJKA POPOVIC: We immediately recognized by their speech that they were Muslims, and they were wearing their camouflage uniforms. They killed an old man, Milan Vlaški, right before us — he literally fell right there. When we asked the soldier why he killed him, he said Milan tried to shoot at them, which was of course a lie. Milan could barely walk and used a cane... From there, they led us up to the pass where we saw our captured men from the village. They were sitting on logs, disarmed and tied up.

MIROSLAV (RCIRZ): Did you recognize them?

RAJKA POPOVIC: I knew them all — they were all men from the Kalinovik area.

MIROSLAV (RCIRZ): From Kalinovik?

RAJKA POPOVIC: Yes, because they were holding positions at the Rogoj pass and were captured the day before and kept there on a forest road where there was a camp with wood. We stayed there for two days.

MIROSLAV (RCIRZ): Out in the open?

RAJKA POPOVIC: Out in the open, under the open sky, while the wind was whistling all around.

MIROSLAV (RCIRZ): Were there small children with you in those conditions? RAJKA POPOVIC: There were plenty of children. My daughter-in-law, with four children fortunately, went another way and was not in our group, so she was

TRANSCRIPT - RAJKA POPOVIC
(TRNOVO), 29 MARCH 2024

RAJKA POPOVIC: I am Rajka Popović, born in 1964 in Trnovo. I lived in Trnovo and worked in Sarajevo until the beginning of the war.
MIROSLAV (RCIRZ): With whom did you live in the household?
RAJKA POPOVIC: I lived with my mother, my sister who was a schizophrenic patient, and my brother. Until the barricades appeared in Sarajevo, I went to work every day by train from Trnovo. I worked in Sarajevo, commuting from Trnovo.
MIROSLAV (RCIRZ): Until when was that? When did the first barricades appear?

RAJKA POPOVIC: Around April 1992.

MIROSLAV (RCIRZ): Where were you employed?

RAJKA POPOVIC: I worked at GP "Put," where I served as a cashier.

MIROSLAV (RCIRZ): What was the situation at work before the war started?
RAJKA POPOVIC: Everything was normal, people of different nationalities functioned very normally. In the office with me was a coworker named Nizama, a Muslim woman. We sat, ate, and drank together for about four years; it was very good.
MIROSLAV (RCIRZ): Did you feel any interethnic tensions?
RAJKA POPOVIC: No, no. There was another Muslim woman who also socialized with us, ate what we ate, and there were no problems. So, when the barricades appeared, I could no longer get to work, and then the office called me to send the key to the cash register to the police. I did that and never returned to the company.
MIROSLAV (RCIRZ): What is the first thing you remember when you think of the past war?

RAJKA POPOVIC: That was certainly the event when a police patrol was attacked. It happened at a location called "Pilana." The police patrol stopped a truck for inspection, but inside the truck were members of the "Patriotic League" who opened fire on the police officers. Our fellow citizen, policeman Dragoljub Knežević, was killed then.

MIROSLAV (RCIRZ): When did this happen?

RAJKA POPOVIC: It was the second half of April 1992, specifically I think on April 21.

MIROSLAV (RCIRZ): What happened in Trnovo afterward?

RAJKA POPOVIC: After that, normal movement was no longer possible. Most of the time, my mother, sister, and I stayed at home. My brother, along with other men from the village, was on guard duty to defend the village. This continued until

ZORA KULJANIN: He came to Hadžići on May 13, 1993.

MIROSLAV (RCRW): You hadn't seen him for almost a year?

ZORA KULJANIN: That's right.

MIROSLAV (RCRW): Did you know he was alive before he came?

ZORA KULJANIN: We didn't know anything until the Red Cross registered him, and then someone came to tell me he was alive, in Konjic at Musala, and that he would be okay. Since then, I tried several times to get from Hadžići to Konjic through Kiseljak, walking on foot with the child in my arms. However, they wouldn't let me pass at the Kiseljak checkpoint, so I had to turn back. I would arrive at the checkpoint, not be allowed through, and return home. He once managed to send me a letter through the Red Cross saying he was at Musala, telling me to take care of the child, but they didn't know what would happen to him. He was tried for killing seven of their soldiers at Repovci, which, of course, wasn't true. They fought among themselves to have a reason to attack and cleanse Bradina of Serbs. He was saved from prison by a Muslim who took him to Donje Selo and helped him cross the bridge toward Borik, where our positions were.

MIROSLAV (RCRW): When did you first see your husband?

ZORA KULJANIN: Oh, in May 1993, I don't remember the exact date.

MIROSLAV (RCRW): What did he look like?

ZORA KULJANIN: Terrible — as they say, the living dig the graves for the living, that's how he looked.

MIROSLAV (RCRW): Where did you spend the end of the war, in Hadžići? Were you always there?

ZORA KULJANIN: All the time in Hadžići. We moved to Bratunac after Day-ton was signed.

MIROSLAV (RCRW): What happened to the other soldiers from the group who were with your husband in the forest?

ZORA KULJANIN: Only my husband was captured because he returned to see what happened to the house and to us. The others went over Igman to Vrelo Bosne. The Serbian army almost killed them there because they thought they were Muslims. Fortunately, one of our people mentioned someone from Konjic that those at Vrelo Bosne knew, so they finally believed them. But it's truly a miracle how they got to Serbian territory since they said everything was mined. Zdravko Kuljanin was wounded and moving very slowly; it took them seven days to go from Bradina to Vrelo Bosne.

MIROSLAV (RCRW): They survived.

ZORA KULJANIN: They survived. God forbid it happens again, God forbid to anyone.

In the afternoon, Pavo Mučić came and asked who wanted to go to Konjic to register. I went to register, but couldn't. My sister-in-law went to register us, but she couldn't. Everyone else could, only I couldn't. My mother-in-law went.

MIROSLAV (RCRW): So only you were not allowed to go?

ZORA KULJANIN: They had it in for me. My mother-in-law went, everyone could go, but Zora Kuljanin could not. I said, "God, Dusanika [my sister-in-law] is shouting, I won't either." She has a child too, but older, born in '90.

MIROSLAV (RCRW): What was your sister-in-law's name?

ZORA KULJANIN: Dusanika Kuljanin.

MIROSLAV (RCRW): And her son?

ZORA KULJANIN: Milijan Kuljanin, her son. Then Pavo shouted: "Who has small children, who has relatives to go to?" And I was holding Daniel but didn't dare speak. He said: "What are you waiting for?" I said, "I don't know." "Where are you going, who are you going to?" Then I told him everything nicely, what happened and how. He asked me: "Who dared to take your child?"

MIROSLAV (RCRW): You didn't dare say?

ZORA KULJANIN: If I knew I would get out, I would say: "It was you." I mean, if the child wasn't with me, I wouldn't care, I would say: "Here he is," but I didn't dare say. He gathered us and took us to Konjic, and on July 14th, we moved from Konjic to Hadžici.

MIROSLAV (RCRW): How did you cross?

ZORA KULJANIN: From Donje Selo, the Croats were transferring Serbs to Hadžici, and a group couldn't go. Then my mother-in-law came with one soldier from below and got us through to Hadžici.

When I arrived in Hadžici to some house, my husband and brother-in-law were there with this group. He came to me yelling: "Zora, where is Rajko?" "What Rajko?" I said, "Isn't he with you?" "No."

MIROSLAV (RCRW): Where was your husband?

ZORA KULJANIN: When the first attack on the village was on May 25-26, 1992, he was coming from the forest above to the house because he saw from afar that everything was burning. On the way back, the Muslims captured him, but they didn't take him to Celebici, instead to Konjic at Musala prison. He was beaten so much there that his ribs still overlap.

MIROSLAV (RCRW): They beat him in prison?

ZORA KULJANIN: Yes, beaten mercilessly by Muslims, that's what he told later.

MIROSLAV (RCRW): When did you see your husband for the first time after Bradina fell, when he was freed?

ZORA KULJANIN: How? I didn't take it seriously then, maybe it hit me harder now. They used to take me out at night and ask where Mitar Kuljanin Mico was hiding, where Ranko Zuza was hiding — Mico was in Gornja Bradina, and we were in Donja; how would I know where who was? But I knew where they were. That first night they took me out and asked if I could take the child. I could. I took the child; the man with a rifle was behind me. I came to the interrogation room and was asked questions. I politely said, "I don't know and how would I know?" He said, "Better confess to us than to the HOS." No problem, what I tell you, I'll tell them too. They returned me that night. The next day at 11 a.m., a soldier entered and asked, "Who is Zora Kuljanin?"

MIROSLAV (RCRW): Do you know who it was?

ZORA KULJANIN: No, I don't.

MIROSLAV (RCRW): You don't know?

ZORA KULJANIN: No, I didn't know that soldier. When I got out, I saw where they beat Vojislav and Mirko. I saw the blood, the chair, everything. That's where they beat me too. In the end, they didn't know what to do with me, and one said: "Confess or we'll take your child." And when he said that, in my anger I answered him: "Do what you want, but no one burns till dawn." I thought maybe they were bluffing, where would they take the child... Then they started beating me even harder and cursing me, calling me an Ustaša's mother. Nothing, after those words I lost it, when he shouted and greeted: "Get up, see who it is." There was a shop from the late Kisa's place. I looked, my mother-in-law had taken Daniel, taken the bottle, some blanket, and sat in a white Golf car. I kept acting cold, dead calm. I let it all go, whatever happens, happens. He said: "Wave goodbye to him, you won't see him again, he's going to Grude and his name will be Mato." They left. Then he told me again: "Confess before it's too late." I had nothing to confess. Who would give a child for something? I had nothing to admit. However, luckily at the entrance to Konjic, that car met Zdravko Mucic and he asked whose child it was. The soldier said it was his, that the mother stayed in Bradina and he was taking the child further. Mucic ordered him to return the child to the mother. Meanwhile, at the school, they beat and mistreated me, moving me from one room to another. In that room, they also beat you, hit you, you couldn't do anything. Two came in, one shouted: "This isn't Rajko Erdic's woman." The other shouted: "I know whose she is." All their talk didn't affect me; in my head, I only thought about how far Daniel would get, if they would return him. I didn't feel any of their blows, and I thought whether they would take him away to those Grude places. I was lost for a while, then a younger soldier came in and told me to be strong and that they would return my child. He went to school with my brother-in-law. Suddenly he said: "Look at the door." I looked, my mother-in-law was coming, carrying Daniel and handing him to me. I said, "Carry him," I didn't have strength to take him; my hands were shaking.

ZORA KULJANIN: Yes, and these two, Gojko Kuljanin and Miliwoje Kuljanin, and brought him to some truck. They would strip them naked and throw them off, but this Drago Kuljanin, father of these two, was too heavy to climb the truck, and they beat him for it.

MIROSLAV (RCRW): On the spot?

ZORA KULJANIN: On the spot, because he couldn't climb the truck. Who else was there? I can't remember. Women — there was rape, beatings, people were taken away somewhere, I don't know, horror. Some of our girls from Bradina were taken to Musala in Konjic, where there was a prison. I was not there, but women say that when you entered a room, they would take a girl out, then rape her. There were also younger women like that. Pero Kuljanin was also killed. We found him in a decomposed state, and his brother Radenko Kuljanin we found with three others, also killed. Pero Mrkajic — I can't remember all the names exactly — they also beat him; he was an older man found in his house, killed in front of it. I said many times the bullet is sacred, it kills, and that's it, but why do they torture, and then kill? In Bradina, if you went to the center for something, you had to wave a white cloth to them first to be allowed to go.

MIROSLAV (RCRW): Were Muslim soldiers stationed in some building in Bradina? Where were they located?

ZORA KULJANIN: There was only a checkpoint.

MIROSLAV (RCRW): A checkpoint?

ZORA KULJANIN: Yes, and they rotated; I think they came from Konjic, I don't know exactly. If you wanted to go to the garden or the field, you had to come to them and report first. You couldn't go anywhere without them.

MIROSLAV (RCRW): How long did you stay in that school?

ZORA KULJANIN: I was there three days with the children. The older people stayed five or six days; we left with the children. They took my child from me at the school.

MIROSLAV (RCRW): Who took him from you?

ZORA KULJANIN: Muslims.

MIROSLAV (RCRW): What did they do with the child? Where did they plan to take him?

ZORA KULJANIN: They told me to say goodbye to him; he went to Grude, and I would never see him again, and his name wouldn't be Daniel anymore but Mato.

MIROSLAV (RCRW): How did you feel then?

the children down and hide them under tables because they were shooting and the bullets could kill them.

I have to say Pavo Mucić, actually Zdravko, called Pavo — he saved us from Bradina, first the women and children, then later everyone else as they could.

MIROSLAV (RCRW): How did he save you? What did he do?

ZORA KULJANIN: He came to the door and told the women and children to leave if they had relatives in Konjic, to go to their relatives. Later he assigned the older people where to go, and if they didn't have relatives, he sent them to Donje Selo, where the Croats were, and by then the Croats and Muslims had already started fighting among themselves.

MIROSLAV (RCRW): Fighting among themselves?

ZORA KULJANIN: Yes. I remember the murder of Ratomir Kuljanin; they set his house on fire. They shot at his house from Bradina. He was ill and couldn't walk and burned in his house. Later, we found his bones in the ruins of the house. Later, another Serb was found in Kreševo, killed, and another nearby in Kiseljak.

MIROSLAV (RCRW): Do you remember their names?

ZORA KULJANIN: Petar Dordić and Dragoslav Kuljanin. They were caught, handcuffed, and managed to escape to Danica Zuza, who tried to take off the handcuffs but failed. They were captured again while trying to escape, and then all trace of them was lost. Ten years later, someone told Dragoslav Kuljanin's brother-in-law that he had been killed and buried somewhere, so he went and brought him from there and buried him. Vaso Zuza was killed right in front of his house. He came home; I don't know why, but they came from somewhere and killed him at the door. Who else? I remember, but the mind...

In the school, we tried to sleep, but how could you sleep? The village was burning, houses were burning, there was shooting and screaming.

MIROSLAV (RCRW): Did you have anything to feed the children?

ZORA KULJANIN: Whatever we had, whatever we brought from home, that's it.

MIROSLAV (RCRW): Nobody gave you anything?

ZORA KULJANIN: No giving, nothing like that. A woman had a cow there, so we milked the cow to feed the children; the children had bottles and ate. They were not allowed to go anywhere.

MIROSLAV (RCRW): They were not allowed?

ZORA KULJANIN: No, they only had baby food and cold water — you dilute it and give the children a bottle, change them, but no washing, no bathing, nothing like that. But that was all there was.

know. They were breaking those old iron school chairs and glass bottles, like the ones that held a liter or two of coca cola...

MIROSLAV (RCRWC): Did they beat them in front of you?

ZORA KULJANIN: No, no, they took them to another room. They brought them there at night, it was dark, you couldn't see anything alive, but they had lights. In the morning, when daylight came, one Kuljanin had an iron rod, one of those chairs, and he was bald; he had bruises all over his head, which was badly beaten. Then they also took me to that room; the room was covered in blood, everything broken — it was horrific.

MIROSLAV (RCRWC): Were the signs of abuse visible?

ZORA KULJANIN: Yes, of course. They put you on a chair, make you look outside, and then they beat you on the chair. It was catastrophic. There were women there too who were beaten and abused — me, Danica Zuza, Jovanka Zuza, yes, there were women, but I can't remember all their names now. Bosiljka Kuljanin — you'd have to travel ten kilometers to the place where they killed her. They did everything to her, tied her to a FAP truck and dragged her through the village. They brought her in front of her house and killed her there. Her newborn daughter didn't recognize her when they found her. The men were stripped up there; they took their gold, and if they couldn't take it off, they cut off fingers. Boro Kuljanin — they beat him so badly, asking where the weapons were. The man had no idea what weapons. His head was all bruised and swollen; they brought him from Konjic prison to tell where the weapons were, as if he had hidden them.

MIROSLAV (RCRWC): So he was arrested in that first attack and taken to Konjic prison?

ZORA KULJANIN: Yes, he surrendered himself. They told him nothing would happen to him if he surrendered. He was a middle-aged man. But since he didn't immediately surrender, they thought he had weapons. When they brought him, we saw what a catastrophe he was. Miru Kuljanin was killed in Donje Selo.

MIROSLAV (RCRWC): What was happening in the school where you were imprisoned?

ZORA KULJANIN: Their soldiers were shooting automatic fire at the school as they passed by. It was terrible.

MIROSLAV (RCRWC): They fired at the school?

ZORA KULJANIN: Yes, at the school.

MIROSLAV (RCRWC): You and the children were in the classrooms?

ZORA KULJANIN: Yes, there were two small tables, and the youngest child with me was Daniel, nine months old, and all the children were between newborn and two or three years old. They were on the tables upstairs, and we had to take

MIROSLAV (RCRW): Did you recognize any of the enemy soldiers?

ZORA KULJANIN: No, no one was known to me.

MIROSLAV (RCRW): Were they in uniform?

ZORA KULJANIN: Some were in uniform, others in civilian clothes with be-

rets on their heads.

MIROSLAV (RCRW): You don't know where your husband was then, what happened to him, is he alive?

ZORA KULJANIN: That day, we knew nothing. We only knew they went to the forest, but nothing about where or what happened. Ranko Zuza went to his mother and hid in the chicken coop, waiting for her to come out. Then he told her that the seven men I mentioned—Rajko, Ranko, Zdravko, Mišo—were together. She packed some food to bring to them in the forest because they had nothing to eat. They delivered food up there, and the next day they came back, left a note, and agreed where they would come again. When we came home, we had to change clothes so that we wouldn't be seen and cause trouble. Until July 12, we lived like that.

MIROSLAV (RCRW): Until Petrovdan?

ZORA KULJANIN: Yes, that was Petrovdan, the "black Petrovdan" for Bradi-na. They came and rounded us all up in the school.

MIROSLAV (RCRW): Again, in the same school?

ZORA KULJANIN: Yes, the same school, everyone who was there. They burned and looted everything behind us, because Bradina was truly a wealthy village. They hauled things with trucks, burned barns—livestock burned in the barns. After the first attack on May 25, 1992, when we returned to the village, we couldn't live in the houses because of the stench, so we carried lime and spread it to reduce the smell. Nedu Kuljanin was killed in front of the house. He was wounded in the attack on Bradina, a bullet passed through his leg. He was in the forest and managed to come down to the village. Since he couldn't leave the village, they hid him in the basement of a house. His mother tried to treat his wound. Soon, Muslim soldiers found him in the basement. They forced him to come out in front of the house, but he collapsed and fainted. They beat him up and dragged him a couple of meters in front of the house. He couldn't get up because his leg was paralyzed. In front of his mother, wife, and children, they beat and eventually killed him with firearms, then turned and left. We buried him a little below the house, so he wasn't buried right in front of it. The rest went into a mass grave. They drove us down into the school, the school was full of people, all of Bradina was in the school rooms. They pushed us into the school, where there was crying and screaming. I think they brought in Vojislav Mrkajić and Milan Kuljanin, Milan Kuljanin was 87 years old, Vojislav maybe about 65. I don't

to my sister-in-law Dušanika to go to our house because there is a small hill and we could not see if the house was whole or not. My mother-in-law stayed with the children, and we went toward the house. On the way, we came across the bodies of Mirko Mrkajić, Jovo Zuza, and Božidar (or Todor) Zuza. They lay dead by the road, killed like dogs.

MIROSLAV (RCRW): Based on the appearance of the bodies, can you conclude how they were killed?

ZORA KULJANIN: They were killed by firearms, and one woman brought sheets and covered them because they were right on the road. We moved about ten meters from there and came upon Zoran Kuljanin. He was also killed, and his house was burned. From what fell on him, his body was burned. Only the collar of his shirt remained intact. Five meters from him, we found Slobodan Kuljanin, also killed. We passed by him and arrived at our house. A beam from the neighboring house had fallen on it, so I quickly pushed it aside so that it wouldn't catch fire, and neither would our house.

MIROSLAV (RCRW): So, your house wasn't burned?

ZORA KULJANIN: It wasn't burned. Quickly, we gathered some things. I went to check the cow in the barn. We weren't allowed to touch anything, nor did we have time. We went back there, and I told those from that part of the village, "Let's go home; our house didn't burn." We set off, and I told my mother-in-law and the other women that we had seen five bodies by the road, and they got scared. We took another path to approach the house. On that path, we found Marko Đorđić, killed. We went home and entered the house. The next day, Božidar Zuza asked me to help move and bury his son, who had been killed.

MIROSLAV (RCRW): What was his son's name?

ZORA KULJANIN: Branko Zuza.

Božo wanted to hide him so that the Muslims wouldn't take him because they started gathering bodies into one pile. I told him, crying, that I had no strength and wasn't capable. His son was killed because he stayed in the village. When they came, he tried to run and was shot in the field, in the grass. He tried to get into a stream but couldn't enter it. They killed him there. I couldn't carry him. After that, while we were at home, someone came to the door every day, chased us out, and threatened us. There was a garden, and when we went there, they would spot us from somewhere and shoot at us. You simply couldn't go outside. At night, you couldn't calm the children; there was no electricity, and nobody was allowed to make a sound. Their soldier came and said, "If I hear a voice, we will kill everyone. You must not go out; we will kill you all."

ZORA KULJANIN: Yes, May 25, it was already evening when they came to our house. I skipped an important event of that day. When the attack on Bradina started, Milivoje Kujanić ran into a house, and Muslim soldiers followed him. When they shot at him, he fired back, and simultaneously he and one Muslim soldier were killed. In that group of enemy soldiers was the slain soldier's brother, who went to Milivoje's body, cut off his head and tongue. We saw it with our own eyes. Then, in their rage, they forced us to go to the school. On the way to the school, a military vehicle appeared and tried to kill us all. Fortunately, the soldier escorting us did not allow it.

MIROSLAV (RCRWC): He was ready to kill everyone, children and the elderly?

ZORA KULJANIN: Something like that happened, I don't know. We got to the school, and we stayed there for some time.

MIROSLAV (RCRWC): Were there already prisoners in the school?

ZORA KULJANIN: Yes, most were women and children from the village. They set fire to what they could at the top of the school. They then allowed us to leave and go to our homes.

MIROSLAV (RCRWC): That was the same day?

ZORA KULJANIN: The next day, we spent the night there.

MIROSLAV (RCRWC): Mostly women and children in the school?

ZORA KULJANIN: Yes, women and children.

MIROSLAV (RCRWC): What about the men?

ZORA KULJANIN: There were two older men; at that time, everything was let go. They let us go home. When they let us go the next day, we saw everything burned down. Then we found bodies, but we traveled only as far as a person could in 15 minutes, because we were not allowed to go by road due to shootings from all sides. We went through a creek and some forest; I don't know where, and came to a cave where we hid.

MIROSLAV (RCRWC): That was a cave in the forest?

ZORA KULJANIN: A hole in the forest, in the rock. There was a group of about ten of us there with children. A woman from the village came to us and said: "Run away, they beat Jovo Zuza and Božidar Zuza there."

MIROSLAV (RCRWC): So they knew about that cave?

ZORA KULJANIN: Yes, because they probably found them there. The woman shouted to us: "Run away from there, they beat those three men." We went to her house nearby to change the children's clothes, give them water and something to eat. My child Danijel didn't know anything; he was nine months old. The older little one knew something; he was scared. Many of us were in that house. I shouted

TRANSCRIPT - ZORA KULJANIN (BRADINA), 22 MARCH 2024

ZORA KULJANIN: My name is Zora Kuljanin, born on November 23, 1963, in Mostar. I settled in Bradina in 1982 when I got married.

MIROSLAV (RCRWC): Who lived in your household?

ZORA KULJANIN: It was my husband and me, our child, my brother-in-law, sister-in-law, their child, father-in-law, mother-in-law. However, when the attack on Bradina began, my sister-in-law's child from Sarajevo was also with us. He was seven years old. It was a series of unfortunate circumstances because the child used to come to us every weekend; he loved to stay in Bradina, so the war caught him there.

MIROSLAV (RCRWC): Before the major attack on Bradina, what was the situation like in the village? Considering Bradina was a purely Serbian village, were there any signs that an attack would come?

ZORA KULJANIN: We did not expect so much suffering; if we had, maybe we would have been better prepared for the coming events.

MIROSLAV (RCRWC): Where was your house located in Bradina?

ZORA KULJANIN: About a kilometer from the church on the left side of the road.

MIROSLAV (RCRWC): Where were you when the attack on Bradina began?

ZORA KULJANIN: We were at home, women with children.

MIROSLAV (RCRWC): Where was your husband at that time?

ZORA KULJANIN: He was in the forest with other men on reconnaissance. With him were Rajko Kuljanin, Mijat Kuljanin, Ranko Žuža, Božidar Žuža, Zdravko Kuljanin, and a Mišo whose last name I don't remember as he was from a neighboring village. There were seven of them in the forest. Some from the village surrendered, others were killed on the spot. When they advanced from above towards Bradina, they killed every man they found.

MIROSLAV (RCRWC): You were inside the house at that moment?

ZORA KULJANIN: Yes, we were inside the house. Soon, two of their soldiers came and forced us all out in front of the house. They put a rifle barrel to little Dalibor Kuljanin's forehead and asked him where his father was. He was scared and said: "I don't know." "How don't you know?" "I don't know, he's somewhere in Sarajevo, I'm here with relatives." Then they let him go and searched everywhere to see if there was anyone or weapons. After the search, they left and moved away from our house.

MIROSLAV (RCRWC): That was May 25, 1992?

STANA NIKOLIC: One evening, they came and said: "Your company has been looking for you, now you are going to the Red Cross." I remained silent, said nothing. They prepared me and took me away. I have no idea how I got to the Red Cross; I just know I was in a car.

MIROSLAV (RCIRZ): Did you know beforehand where the Red Cross was in Tuzla?

STANA NIKOLIC: Yes, I did.

MIROSLAV (RCIRZ): So they brought you there?

STANA NIKOLIC: Yes, and while they were driving me, I overheard them saying they had to exchange me because someone was looking for me.

MIROSLAV (RCIRZ): Where were you exchanged?

STANA NIKOLIC: At Pashas Well (Paša Bunar).

MIROSLAV (RCIRZ): That's in Tuzla, where exactly?

STANA NIKOLIC: Yes, in Tuzla. We left from Paša Bunar; there were ten buses.

Even then they were shooting at us, from some Muslim formations attacking the convoy.

MIROSLAV (RCIRZ): On what date was the exchange? When were you freed?

STANA NIKOLIC: On 18 March 1993.

MIROSLAV (RCIRZ): What happened to your partner Radivoje?

STANA NIKOLIC: I haven't known anything about him for over thirty years. Allegedly, he tried to leave Tuzla through private channels during 1993. Some people he paid were supposed to help him cross Majevica to our territory. He is officially listed as missing since 28 August 1993. I have often been disturbed by unknown persons offering information about the whereabouts of his remains in exchange for money, but all those stories were false. So, besides the personal ordeal of war, I lost my son Obrad and my common-law husband Radivoje.

STANA NIKOLIC: Yes, to the SUP, they took me down there.
 MIROSLAV (RCIRZ): That is a police station?
 STANA NIKOLIC: I was in the SUP (police station).
 MIROSLAV (RCIRZ): The main police station in Tuzla?
 STANA NIKOLIC: Yes.
 MIROSLAV (RCIRZ): Did you see anyone you knew there before, policemen or people you recognized?
 STANA NIKOLIC: I could not recognize anyone, not a single policeman I knew. As soon as they brought me, they took me to a room in the basement. After some time, they brought me something to eat, and soon the torture started. They began to tear my clothes off and strip me. I started to cry, and they said, "Why are you crying? Damn your mother, I'll beat you until you stop crying, we'll kill you again." They hit me with rifle butts.
 MIROSLAV (RCIRZ): They beat you?
 STANA NIKOLIC: With rifle butts, hitting me all over my body with-
 out stopping. I said, "Oh God, what shall I do, they are killing me..."
 MIROSLAV (RCIRZ): Were you alone in the cell or was there someone else with you?
 STANA NIKOLIC: I was alone.
 MIROSLAV (RCIRZ): How long did the torture last?
 STANA NIKOLIC: Maybe three or four hours, then they left somewhere.
 MIROSLAV (RCIRZ): Did they only beat you or were there other forms of abuse?
 STANA NIKOLIC: They completely stripped me, and then they said: "Just say what we did to you, or we will kill you." Then a younger policeman came and told me to get dressed. I asked if I was allowed, and he said, "Yes, you may." I was about to ask his name when an older man came and slapped him because he was talking to me. He shut up and did not say anything else.
 MIROSLAV (RCIRZ): What happened next while you were detained in that basement?
 STANA NIKOLIC: Almost every night they came to my cell. They would burst in, beat me with rifle butts, tear off my clothes, curse, and call me a whore...
 MIROSLAV (RCIRZ): Did they feed you? Were you given regular meals?
 STANA NIKOLIC: They brought some canned food and a little bread, sometimes one slice, sometimes two. When I was released in the exchange, my children fled from me; they did not recognize me because I had lost so much weight.
 MIROSLAV (RCIRZ): Until when were you in prison? When did your suffering end?

STANA NIKOLIC: Yes, low-rise buildings, there were five buildings side by side.

MIROSLAV (RCIRZ): When were you captured?

TANA NIKOLIC: On the day my son was killed, 27 November 1992.

MIROSLAV (RCIRZ): How did your son die, where was he?

STANA NIKOLIC: On Majevica, on Banj Hill.

MIROSLAV (RCIRZ): And where were your sons you had with Radivoje?

STANA NIKOLIC: At the start of the war, my two sons fled to Bijeljina, I sent them to relatives, and Radivoje and I stayed in an apartment in Tuzla.

MIROSLAV (RCIRZ): Let's go back for a moment to when you were captured.

STANA NIKOLIC: Yes, the Military Police came to the apartment and took both of us.

MIROSLAV (RCIRZ): You and Radivoje?

STANA NIKOLIC: Yes, the Military Police took us to the SUP (Police Department).

MIROSLAV (RCIRZ): Excuse me, was this on the same day your son died or a few days later?

STANA NIKOLIC: That night.

MIROSLAV (RCIRZ): At night?

STANA NIKOLIC: Yes, they took us at night.

MIROSLAV (RCIRZ): Did they tell you that your son was killed?

STANA NIKOLIC: Yes, they did.

MIROSLAV (RCIRZ): How did they inform you?

STANA NIKOLIC: They said: "We killed your son and now we are taking you and your husband." You don't know where you're going, neither does your husband. They took us.

MIROSLAV (RCIRZ): How did you feel at that moment when they told you your son was killed? Did you believe them?

STANA NIKOLIC: I fainted. They said: "It's no use fainting, he is dead, it's over." Then they took me and my husband and we never found him again.

MIROSLAV (RCIRZ): You never saw your husband again?

STANA NIKOLIC: Not to this day.

MIROSLAV (RCIRZ): So the last time you saw your husband was that night when they took you?

STANA NIKOLIC: Yes, neither he saw me nor I saw him. They took me down to the basement.

MIROSLAV (RCIRZ): And where did they take you, to which building? To the SUP building?

TRANSCRIPT - STANA NIKOLIC (TUZLA), 9 JULY 2024

MIROSLAV (RCIRZ): When were you born?
STANA NIKOLIC: I was born on 25 February 1948.
MIROSLAV (RCIRZ): Where?
STANA NIKOLIC: In Tuzla, in the area called Potraž. I am originally from the Majevica region.
MIROSLAV (RCIRZ): Where and with whom did you live before the war conflicts started?
STANA NIKOLIC: I lived in the city, in Druga Krajiška Brigada street. Since 1977 I lived in an extramarital relationship with Radivoje Tešić, with whom I had two sons, Radan and Dragan. From my first marriage with Milko, I had a son named Obrad.
MIROSLAV (RCIRZ): Where were you employed?
STANA NIKOLIC: I worked as a cleaner at the Faculty of Mining and Geology. MIROSLAV (RCIRZ): From which year did you start working there?
STANA NIKOLIC: I don't recall the exact date, but it was before the outbreak of war, specifically from 1990.
MIROSLAV (RCIRZ): Until when did you work?
STANA NIKOLIC: Until 1992. Until then, everything was normal. I had no problems. Then, with the appearance of the first incidents at work, they gave me some kind of certificate allowing me to come to work. It was like a pass.
MIROSLAV (RCIRZ): Who gave you that pass?
STANA NIKOLIC: I think it was the dean of the faculty. He told me: "Stana, you better go somewhere to be safe, here is a certificate so you can come to work." Suddenly, I went for a few days and then they stopped letting me go.
MIROSLAV (RCIRZ): They wouldn't let you enter the faculty or leave your house?
STANA NIKOLIC: They wouldn't let me enter work. I went to the faculty, but they wouldn't let me in.
MIROSLAV (RCIRZ): Who didn't let you in, the porter?
STANA NIKOLIC: Yes, the porter. He said: "Out, out, you have no business here." I went home, what could I do?
MIROSLAV (RCIRZ): Where did you live in Tuzla, in a house or apartment?
STANA NIKOLIC: The old buildings, small ones.
MIROSLAV (RCIRZ): Old buildings?

mercial affairs, called me. He said: "Slobodanka, we are planning to appoint you as technical director. There are a few of us who want to get Ćarapana going." I said I'd come, although I said I would never come back to Brod, but I agreed to come under the condition that once I come, I couldn't return there anymore because I would quit my job in Bijeljina. Practically, I had no more rights there since Brod was returned to the Serbs, and I could get my apartment there but not achieve anything there. One daughter started working—Energetic Petrol had a pump where she worked a little in Bijeljina—and the other daughter was a teacher working in some rural schools.

MIROSLAV (RCRWC): Did they advise you not to return to Brod or not?

SLOBODANKA VIDIĆ: No, quite the opposite. I asked them what to do. One said: "Mom, come back, we'll get the apartment back, and then we'll see what's next." Because they themselves weren't satisfied in Bijeljina somehow. They didn't know the details of what I had been through. So I came back in March 1999, and then we started working.

MIROSLAV (RCRWC): How did Brod look then? Was it devastated?

SLOBODANKA VIDIĆ: It was a ghost town, it was terrible. In my apartment, there was a Serb who wouldn't leave. I stayed in a hotel for the first six months. He wouldn't leave. Then he took down some radiators, but that's not important now. They immediately told me: "Slobodanka, you're coming back too early; it's still wild here." But I said, well, now is my chance. Aco told me if Ćarapana stops, I'd move to "Refinery" and he would arrange for me to be there. Then I decided to go; what could I do, I couldn't claim the apartment there, and I couldn't get anything here.

MIROSLAV (RCRWC): Did you ever go to the locker rooms? Did you ever get close to the stadium?

SLOBODANKA VIDIĆ: Yes, recently I went once. It felt different somehow. Before, when you came there, you could hear them coming in. Since our doors were locked, you heard the grates, and they could see us. You had the feeling they were watching you. I'd hold my head this way, my leg that way... you think, what will happen now? It was terrible. I think anyone who hasn't experienced it can't understand it. Sometimes when I talk about it with some friends, I understand them, but if you haven't experienced something like that, you can't grasp it.

MIROSLAV (RCRWC): Tell me, was there any court proceeding?

SLOBODANKA VIDIĆ: Against Indira, yes, I know about that and I testified there.

in half an hour the border will be open. We need to cross through Virovitica, somewhere across all of Croatia." It felt like a wild border to me. Then the boy said, "I can't, I have instructions on how to go." "Let's try, son," I said, "this is the chance. If we turn back, who knows what will happen." So we went, and at the first Croatian checkpoint, their blockade, he had to leave his passport and everything and explained that it's officially closed and that it's official that you go. Then I remember he took off his belt, his gun and all, and he drove me.

When he dropped me off, there was a canal or something, I don't know, and he gave me addresses in Germany to call once we found him and him to contact, to arrange some exchange or something—I don't know. We would keep in touch. He also gave me money in German marks. I don't remember how much, but it was a lot. When I crossed the border, I no longer knew where I was, no idea. I went looking for a bus. "Which one?" I said I needed one to Serbia. I didn't know which border it was, Sombor. I didn't know the border now. Once on TV I heard about it and remembered. "Oh," they said, "Ma'am, you can't here." When I crossed into Hungary, I first had to take a train, then I called him, and he wrote down which station to get off at. I went to the exchange office, exchanged all the money into Hungarian currency. It was a lot—I got huge sums for a hundred marks. The important thing for me was to leave Hungary.

A train arrived, I always looked at it, that's not it, and then this was the train. I got on; the ride, the window open, was something special, an experience after experience. I looked out, "Ah, that's not the border." No, that was a city. I got off to catch a bus to cross, and there was nothing to the border, no transport—only taxi. I begged a taxi driver, gave him a lot of money. "Please wait if I can't cross, so I can return to that place and sleep somewhere." Because it was now a kind of, how to say it, empty space.

MIROSLAV (RCRW): A plain.

SLOBODANKA VIDIC: I don't know either. I got to the border, crossed it, then called my sister-in-law. She didn't have her husband or son there, so I called and stayed with them. Then we urgently called her brother in Čačak to come pick me up by car. That was basically the moment I was rescued. Later, we found the soldier for whom we had gone, so an exchange was made and my sister-in-law was released.

MIROSLAV (RCRW): When did you first return to Brod after that ordeal?

SLOBODANKA VIDIC: I didn't want to return to Brod right away, but then they called me in 1999. I went to Bijeljina, where my friend held a representative office. I got a job at the clothing company "Kurjak" there, working as an engineer. Then "Čarapana" was to be reopened, and one man, Aco, who also worked in com-

stairs. One day they came for me and said, "Get ready!" I got ready, went upstairs, and that Indira who was convicted was the head of that military police. She knew me, was my neighbor, her grandfather lived behind my building and she lived there. She knew me well.

MIROSLAV (RCRW): Was she some kind of commander there?

STOBODANKA VIDIC: She was the head of that military police.

MIROSLAV (RCRW): Did she personally mistreat you?

STOBODANKA VIDIC: Not personally, but she listened behind the curtain to what was going on and then appeared in the end.

MIROSLAV (RCRW): Did she try to prevent anything?

STOBODANKA VIDIC: Nothing, but she listened behind the curtain. And listen, we didn't have passports because they took them all when we arrived—money and everything for "voluntary purposes" of the military police. I heard shouting like "there are none," then "take her downstairs." I went downstairs again, but their goal was my Branimir. That wasn't really their goal, but still, it was something. The next time I went, again nothing, and the third time they called me upstairs and everything was already prepared—in a car. I can't describe the feeling when I left the building, it cannot be described.

MIROSLAV (RCRW): That was the first time you went outside after you arrived?

STOBODANKA VIDIC: After a month. Yes, I think it was about a month, maybe a few days less. At the end of June or July I somehow got out—well, that's not important now. I had that paper, but I gave it to someone who was writing it down. When I left, the boy said... Now to explain: he has a brother who was in the regular army, not at the front. He was released, finished everything, and to save his brother, they sent him here to Bosnia, and he wanted to save his brother from going to the front by transferring him directly from Serbia to Germany. He gave me that, and I was glad he wasn't going to the front now. His brother came from Pula to Brod to try to help his brother, to see him. They were from Koraci, if I recall correctly, and they are Croats. I think their surname is Cosic—something like that is ringing in my head. Goran, I don't know if it's the brother or this Goran, but anyway. When we started and reached the Croatian border, the guy stopped to pick something up at home, and I said I had nothing on me. "You'll get everything," he said. I had no purse or anything, nothing at all. You'll get everything.

When we went to the border from Croatia to Hungary—I don't know the exact name of that first border—the officer said, "Stop, the border is closed until further notice." It was summer, June, the window was open, and I said, "Oh God, now this too." He said, "Maam, what's so urgent?" I said, "It's urgent, sir." He said, "It's urgent,

MIROSLAV (RCRW): You heard the screams?

SLOBODANKA VIDIC: Yes. Later they took one Muslim woman who was also there.

MIROSLAV (RCRW): From Kobas?

SLOBODANKA VIDIC: From Kobas. They moved her through a hole in the wall into another locker room. The wall wasn't fully sealed to the ceiling, so they tossed her there and mistreated her. When they took her for interrogation, she came back all bruised, using the fabric of her shirt to make compresses. We were told not to talk to her because she was considered a traitor, a terrorist. I don't know. She told us how she was treated. Then one day they called my sister-in-law, but she wasn't there when they came for me.

What happened upstairs? Chairs were arranged, a long table, some with their legs on the table like cowboys, and the others in black shirts and suits. I don't know how many, at least eight, maybe more. We were on this side, then that man said, "I see now Soha, your sister-in-law is crying." I said, "I don't know why." They posed to her that her son, who was in Novi Sad, should bring a Croatian soldier to get us released. She agreed. Meanwhile, I skipped ahead—since my friends had contacted me from Brod because I hadn't returned for seven days, which meant something had happened. I just wanted to register, I had nothing else to do there. My friend, who was in the army, said they were asking for me through Dobo and Banja Luka corps. They offered five captured Croats for us.

One day they put us in a van, not just two of us but two other women as well. We went to Slavonski Brod, where the main command center was on a hill, I don't know exactly. Then the mistreatment began, but since these were educated people, I guess, they noticed I was sick, and they didn't keep us there. They returned us that evening.

She said her son couldn't do it because he was a student and not capable. Then I remembered my friend in Bijeljina and asked if he could help. He asked if I had someone to do it; I said no, but I can. How? I said I have two daughters, they can't do it, and I have no father, since he died, and no sons, but I can do it. How would you do that? I said I'd go and bring him. He said, "What if you don't bring him? We will kill your sister-in-law." I said, "If he's there, I have to bring him." My sister-in-law naively said, "I don't care about myself." He said, "What do you say about that?" I said, "No comment, I can't explain my goal to her now."

MIROSLAV (RCRW): What do you want?

SLOBODANKA VIDIC: One of those listening said, "Let her go, she is sincere." I was sincere because I knew who I had there to help me. Then he said, "Okay, put your feet down, alright, take them back downstairs." So we went back down-

Simply, Serbs shouldn't exist, that's your fault." We kept quiet. Then they saw that we were getting too close, so they started locking the doors so no one could enter. Then they started taking my sister-in-law out. Sometimes you have to pretend to be, well, stupid to get through easier. Days passed, but I think it wasn't long because in July we were already out. Actually, I left in July. I was lucky. They brought me upstairs; there are some offices upstairs. They did what they wanted to do, and they brought in some important people, as I noticed from their faces. They were not ordinary soldiers.

MIROSLAV (RCRWC): Were they physically strong or strong in authority?
SLOBODANKA VIDIC: Strong in authority, I suppose, judging by their manner, uniforms, seriousness, so to speak. Then one came and said, "Just sit down," he had a book and started writing. "Tell us what you can about this." What could I say? I looked at them, young people. What to say, son, this is incomprehensible to me; I can't understand it, I've never been in such a situation. I didn't say anything rude; in fact, when I came to Brod, I liked that diversity. Actually, I told the truth then because that diversity held things together, it was interesting to me at least, because not everyone has the same customs. Then he said, "Be quiet and just sit." I don't know the name of that man. We sat for about an hour. I suppose he wanted to protect me from something worse. Then he said, "Go downstairs and just follow me, don't do anything, if someone pulls you, don't resist." I obeyed and we went downstairs. He unlocked the door, I entered, he entered and locked the door from the inside, and we sat. They started banging on the door, "Where is the key?" Nothing. He just stayed silent, and all the girls were silent too. Then, when it calmed down, he came out and locked us again. Then someone came and said you're being released. That man told me, interestingly, they never addressed anyone by name, only commanded. You will never hear "Janko," "Stanko," or anything, just commands. MIROSLAV (RCRWC): That was done so that later it would not be known who they were.

SLOBODANKA VIDIC: Exactly, that's what I wanted to say. They were dressed, and he said he was going to take me, that his commander told him I'm not to move if called. So he obeyed, maybe he was afraid, then he backed off. That's how I saved myself a few times. Time passed, nothing happened, and the day went on. MIROSLAV (RCRWC): Excuse me, were there any male prisoners there?
SLOBODANKA VIDIC: There was a cell next to ours with women who had just arrived, about ten of us. One woman, I feel sorry for the mothers of those captured. One should be happy whose son died in the war rather than being captured. They were mistreated terribly because one woman recognized her husband's voice. She cried, "My husband," and lamented. I don't remember her name now. There was all sorts of screaming.

started writing based on your announcement that we had to register, how we came and by which way, everything like that. Then we left it and heard from downstairs: "Follow me." In the locker room, some beds were brought in. "Sit here, wait until further notice." Oh, we sat not knowing what was going on or what would happen next, and then it started: they peeked in, looked around, brought another woman, then again...

MIROSLAV (RCRW): After you, they brought another woman?
SLOBODANKA VIDIC: Yes, after me, another one.
MROSLAV (RCRW): Did you know her?

SLOBODANKA VIDIC: No. Later I met some people, Stana Živković, she and her son. Her son, I think, worked in the SUP in Doboj. I assumed this was due to some personal or family connections. So we sat there waiting for them to bring us some food, a portion of something. I didn't want to eat, what for, whatever they give us.

MIROSLAV (RCRW): Were you still expecting to be released the same day?
SLOBODANKA VIDIC: Yes, but nothing happened. It got dark, you have no idea. We wanted to go to SlavonSKI Brod, I had a friend there, so we could sleep there and it would be easier later. Nothing happened, we stayed and slept there. They gave us beds, that's it. Well, it was June, warm already. The next day, they again brought in Stana Živković and about ten of us. Then on the third day, the city's chief commander came. I forgot his name but he was young, I know his grandfather had a house behind "Čarapana."

MIROSLAV (RCRW): Was it Drago Lepan?
SLOBODANKA VIDIC: No.
MROSLAV (RCRW): Not?

SLOBODANKA VIDIC: Drago Lepan was there, but he was not the city commander. He said: "I know your daughters." Both of them went to the gymnasium, my daughters. He said: "We went to school together." I said, "Son, you know we're not nationalists." I spoke with that young man, and I don't know why we are here. He said, "Alright, we'll see." He left and didn't appear again. The day passed.

Then they started taking out my sister-in-law first. Then I saw her come back crying and all upset. The next day they came for me, but the doors downstairs were open and not locked anymore, and some boys came in and sat on the empty bed. Sometimes they even sat on your bed and started talking nonsense, like "Do you need anything? Toothpaste, towels, etc." I said what for? Are we going to be here? They said, "We don't know." Then I thought, why children, what did we do wrong? One of them got angry and said, I think he never came back: "Understand, you don't bother us, all orders come from SlavonSKI Brod from the Croats. We have to do this.

please, the army comes, takes whatever they want, and carries it away. I know you had beautiful things, valuable furniture, but there's nothing left now, you can see for yourself." She had saved some personal photos and a few clothes. I packed that into a bag, took it, and went again to Olgica Glavaš's apartment. We sat a bit, then Olgica's son-in-law, who was Croatian, drove us to "Carapana" to register. At the factory entrance, a security check stopped us and asked what we needed. I said we heard anyone who wants to work can register once the situation calms. That man, accompanied by the porter, directed us to the general affairs sector.

MIROSLAV (RCRW): Did you know any of those people from before?

SLOBODANKA VIDIC: Yes, yes, I think Cvjetković or Cvenček, his last name was Cvenček and his first name was Ivica. When we arrived at the general affairs sector, the woman working there told me: "Slobodanka, you are late, there was a call but it's no longer valid, you have been dismissed." I asked if we could at least get our work books since we missed the registration deadline. So she gave us the work books. My sister-in-law went to the director in the meantime, and the director—who was also a Croatian employee of ours—talked a bit here and there. I think at that time, we went back to Mrs. Glavaš. I suppose they reported "Carapana" to the police, and while we were sitting, they rang the doorbell at this neighbor's. They rang and said: "Do you have some guests?" The neighbor said: "Those are ours, they're leaving now." They said: "They must give statements at the stadium." The police were stationed there.

MIROSLAV (RCRW): Military police?

SLOBODANKA VIDIC: Military police. They only gave statements about how they arrived; no one recorded that they had entered Brod. Olgica said "Let's go slowly" and "Ljerkica isn't here, we'll talk later." Her husband still wasn't there. Then they put us in a car and we left. Our things stayed with Olgica, and that's where we went. MIROSLAV (RCRW): Were they in uniform?

SLOBODANKA VIDIC: Yes, yes, in uniform, white armbands.

MIROSLAV (RCRW): Did you know them?

SLOBODANKA VIDIC: No, the worst thing is that they were all some young people, unknown to us. They were our children's generation, around 20 to 25 years old, maybe younger. Mostly, he was the one who took us there.

MIROSLAV (RCRW): That's the stadium of FK "Polet"?

SLOBODANKA VIDIC: Yes.

MIROSLAV (RCRW): Yes, those are their locker rooms.

SLOBODANKA VIDIC: Yes, exactly there, that's where we were placed. He said: "Set up beds in the locker room downstairs and give them papers to write how they came, where they stayed, who they contacted, write everything." So we

STOBODANKA VIDIC: About two months, I returned in June.
MIROSLAV (RCRW): What was your return to Brod like?

STOBODANKA VIDIC: We came to SlavonSKI Brod via Hungary. I had a friend there where we stayed overnight. When I asked her about the situation in Bosanski Brod, she replied she didn't know and that she didn't cross over there.
MIROSLAV (RCRW): Didn't that tell you it might be better not to return? STOBODANKA VIDIC: I thought about everything but was guided by the idea that I would just register for work and collect my personal belongings from the apartment and then return. So we set off in the morning toward the bridge intending to cross to Bosanski Brod.

MIROSLAV (RCRW): How did you cross the bridge which was then controlled by the Croatian army?
STOBODANKA VIDIC: We were lucky—or better said unlucky—that at the entrance to the bridge on the Croatian side, at the Croatian military checkpoint, a car driven by an acquaintance of mine, a Croat, came by. He stopped and asked where we were going. I told him we were crossing over, and he offered to give us a ride. So we went with him across the bridge by car. The military didn't ask for any documents since we were with a Croat in the car, so we didn't seem suspicious. I remember the entire bridge was mined, and we had to avoid those large "pasta" mines.
MIROSLAV (RCRW): The bridge was mined?

STOBODANKA VIDIC: Yes. That was enough for me to conclude we shouldn't have returned to Bosanski Brod, but by then, it was too late for any reaction.
MIROSLAV (RCRW): No turning back now.
STOBODANKA VIDIC: Exactly. When we crossed into Bosanski Brod, I went straight to my apartment. I arrived, doors were locked. I knocked at my neighbors across the street whose son-in-law is Croatian; she opened and said, "Slobodanka, I don't know what's going on. A young woman with a small child is living in your apartment. That's all I can tell you."

MIROSLAV (RCRW): So your apartment was broken into?

STOBODANKA VIDIC: No, because I had left the key with the neighbor to take whatever they needed, to look after it. Then I went to the neighboring building to an acquaintance who worked as a cashier at "Carapana" and was married to a Croat, Jerko Glavaš. She was surprised to see me and asked how I got there. I said, "We will return immediately, just to register. We heard that announcements were made at 'Carapana' that those who want to work should register when the situation calms." Sofija and I had coffee with her and then each went back to our apartments. When I arrived at my apartment, the woman who had moved in was there. She said, "Maam, I'm already the third tenant in your apartment. Anyone comes in as they

SLOBODANKA VIDIC: Yes, by entrances, everything by entrances. And I saw when they talked...

MIROSLAV (RCRW): This was done by Bosniaks, right?

SLOBODANKA VIDIC: Yes. Then I realized I was again the only Serb woman. MIROSLAV (RCRW): Just like in Brod.

SLOBODANKA VIDIC: Yes. What else could I do? Then that friend of mine came, and some good friend of his who had been there earlier told him: "Milorad, you are a friend of ours, but honestly, we tell you as a friend, it would be best if you took yourself away for a while, there is some politics going on." He understood that and put us in the car, saying: "We'll go, and when we get to the barricade, just say you have to go back to Brod urgently because you were called as an expert to work." And so it was. We went, the first barricade stopped us, back and forth. "Where are you going?" "I have to go back to Brod, they urgently called me." He had some boxes of dried meat and sujak in the trunk and told the guys to help themselves. So, we passed through to Bijeljina, took a bus, and I went to Leskovac.

MIROSLAV (RCRW): So where were you then?

SLOBODANKA VIDIC: In Leskovac.

MIROSLAV (RCRW): You were safe at that time, you just didn't realize it yet. SLOBODANKA VIDIC: Yes, but everyone looked for accommodation somewhere in Serbia, in hotels, asking the state to fund it, but I didn't think about that, I went to my people. When I just lay in the room not to have to worry, I can't describe that feeling.

MIROSLAV (RCRW): But your other daughter was with you in Brod at that time, the second daughter, when you were in Leskovac?

SLOBODANKA VIDIC: No, no, the three of us went together.

MIROSLAV (RCRW): Ah, yes, you all left together.

SLOBODANKA VIDIC: Yes, yes, we were all in Leskovac. After a few days, I called my sister-in-law Sofija, who had fled from Brod to Sombor. During our conversation, she told me she had heard that some of our acquaintances who had arrived in Brod via Hungary were allowed to pick up their belongings and documents and that the Croats had allowed them to return back. Upon hearing that, I said, "Sofija, let's go too; I have nothing here, my daughters are left with nothing, everything is still in Brod." She further told me she heard on the radio that anyone who wants to return to Brod to resume work once the situation calms down can do so, but it is necessary to come in person to register. Anyone wanting to return to work while things calm must come and register personally. So then we decided to return to Brod.

MIROSLAV (RCRW): How long did you stay in Leskovac?

used to come to our apartment, and she told me: "Slobodanka, it will be worse here than in Vukovar. The hospital in Slavonski Brod is full of Croatian soldiers."

MIROSLAV (RCRW): And tell me, excuse me for interrupting, did you hear about the event in Sijekovac at the end of March, when civilians were killed there on 26 March? Was that talked about here in town?

SLOBODANKA VIDIC: No, it wasn't talked about. I wanted to emphasize that. We had very little information, no one said anything. I noticed Croats gathering behind the building, especially from the neighborhood, packing suitcases, working behind the building, not out here, they were leaving. I thought, God, what is this? No one informed us, no one spoke. I was with two daughters, I had no male head of household who might have been interested or knew something. I don't consider myself guilty of anything, you simply don't think differently. But later one neighbor told me: "Slobodanka, we are the only two Serb women left in the building."

MIROSLAV (RCRW): Did everyone leave?

SLOBODANKA VIDIC: Everyone left — either Croats or Bosniaks, they stayed there. Luckily, my son-in-law is Croatian, my daughter's husband, and they had some friends and said it was no longer possible to cross directly; instead, they suggested we could go through Croatia to Samac, then to Sarajevo, because there would be no war in Sarajevo. My daughter was studying there, and I wanted to pick her up from Sarajevo. We set off in a car with her husband, they had no children, my daughter from here in Brod who worked, and I. On the bridge, barricades had already started, and someone asked, "Where are you going?" We said, "We're going to Sarajevo." "Why there? There's a column of tanks, the Serbs are attacking." We naively said, "We're fleeing from here so they don't catch us." He looked and probably saw the names and surnames; he couldn't exactly figure out who was who now. I even thought those neighbors were Croats; I didn't know they were Serbs. So we really went to Samac, then to Sarajevo. There, I found my daughter who was studying.

MIROSLAV (RCRW): What was the situation like when you arrived in Sarajevo?

SLOBODANKA VIDIC: In Sarajevo, it had already started. They asked, "What are you doing here?" Barricades had begun. I had a friend who worked in Tuzla and then moved to Bijeljina to work. He represented the company Neoplan from Novi Sad for Bosnia and Herzegovina. He then transferred to the office in Bijeljina, but he had an apartment in Sarajevo where my daughter stayed and studied. Crowds started forming, and I saw that they were calling meetings, telling people not to go out much, to see who was there and who lived in which apartment.

MIROSLAV (RCRW): By building, by entrances?

TRANSCRIPT – SLOBODANKA VIDIĆ
(BOSANSKI BROD), 6 JUNE 2024

SLOBODANKA VIDIĆ: My name is Slobodanka Vidić. I was born in Lesko-
vac, Serbia, in 1947. I settled in Brod in 1966. Later, I got employed at the Bosna
Socks Factory in Bosanski Brod. I worked there as a textile engineer until the out-
break of the war. I was considered a good worker. My husband, his brother, and his
brother's wife also worked there. The factory had about 600 workers. We also had
a branch in Tešanj, which was part of our factory. I was the head of technical work
preparation.

MIROSLAV (RCRWC): You had quite a large collective. I assume you worked
alongside Croats and Bosniaks?

SLOBODANKA VIDIĆ: The collective was nationally mixed. At that time, I
didn't pay much attention to who was who by name. Actually, after work, I spent
most of my time with neighbors of different faiths. I have to say that before the war
started I got divorced. My ex-husband and I remained on good terms and met daily
at work. From the marriage, I have two daughters. One worked at Energo petrol,
and the other was studying in Sarajevo, in the fourth year at the Faculty of Natural
Sciences and Mathematics. She was a scholarship student sponsored by the refinery
as a process engineer. Naturally, when 1992 started and those events began — in the
meantime I divorced — we worked in the same company. My director was the head
of one organizational unit, and I worked in another. We remained good without fur-
ther issues. I have two daughters from that marriage. Simply, I worked, at that time
I was, I don't exactly remember the job title, the head of technical work preparation,
I think. Then some unrest began. One daughter worked at Energo petrol, and the
other was studying in Sarajevo, in the fourth year.

MIROSLAV (RCRWC): When did the first problems start appearing?
SLOBODANKA VIDIĆ: I don't remember the exact date, but one day while I
was at work my daughter called me and said they had dismissed her from the com-
pany, from Energo petrol, and she told me: "Mom, what are you waiting for, come
home — it's war." What war? Since many of us in the factory management were of
Serbian nationality, we weren't informed about what was happening. After that, I
called my colleagues and told them I was going home.

MIROSLAV (RCRWC): Can you recall exactly when this was?
SLOBODANKA VIDIĆ: Well, when the independence of Bosnia was declared,
I think it was 7 April 1992. That day, I might be wrong, it was long ago. In any case,
I went home then. I had a colleague working as an engineer in Slavovski Brod who

first back. The door was like this, I put a crate of beer there so a cat could get in and slept in the yard for three years. The summer kitchen, bedroom, kitchen, bathroom — everything was there. The two finished college and work in their professions in Banja Luka, the other is in Australia, my son is in Germany, my children are fine, and I am happy.

MIROSLAV (RCRWC): Have you given a statement or testified in any court proceedings?

RUŽA BUMBIĆ: No.

MIROSLAV (RCRWC): You haven't?

RUŽA BUMBIĆ: No, I haven't testified, although some came last summer from Orašje asking if I could recognize anyone. I said after 30 years, there's no way I'd know the child who did this.

MIROSLAV (RCRWC): Where was he found?
 RUZA BUMBIC: Well, in Novi Grad, in some alley.
 MIROSLAV (RCRWC): On the street?
 RUZA BUMBIC: Yes, on the street, in a canal.
 MIROSLAV (RCRWC): Was he shot?

RUZA BUMBIC: Yes, shot with bursts in the chest, he was riddled with bullets. I don't know if it happened right after he showed where the money was hidden, or later — who knows. And here I am, what are we going to do, calls from Germany, calls from all over, going to the Serbian embassy in Italy to get everything — and one of the sisters went to the police and said, "Does she have a passport?" "Yes," they said. "Take pictures of the three children, bring the photos, they have health books-lets, we'll put the children's data into her passport, the children are minors and can go wherever they want, any country they want to go from Croatia." So that's how I went through Slovenia and Hungary to Serbia and then to Novi Sad.

MIROSLAV (RCRWC): Where are you now? Where do you live?
 RUZA BUMBIC: In Novi Grad.

MIROSLAV (RCRWC): Have you returned home?

RUZA BUMBIC: I returned, I was a refugee in Šamac. I returned home because it was my children's wish, and I told them the house is priceless. As long as I can stay in it, they won't sell it, and when they die, their children can do what they want.

MIROSLAV (RCRWC): How is the house, was it destroyed?

RUZA BUMBIC: Well, I took out the carpentry, yes, it was wrecked — the parquet, paneling — all destroyed. Just yesterday I put laminate in two rooms upstairs, only now. It was covered up, and unlike other places, my house was not burned or anything, it was just damaged like this. Destroyed, I don't know by which army anymore.

MIROSLAV (RCRWC): Yes, yes.

RUZA BUMBIC: You understand?

MIROSLAV (RCRWC): I understand. So, you mostly like being in Novi Grad? RUZA BUMBIC: Yes, I was the first to return. I came as the family member of a fallen person, I had a permit to move into the house, but I couldn't move in until I paid.

MIROSLAV (RCRWC): Despite everything.

RUZA BUMBIC: In the end, I was the first to get evicted from the house; a Muslim woman paid to evict me. When I got the eviction notice, do I have to request someone else's house, pay again, and get evicted again in a month? Then the three of us — though one of them was in Australia now — all returned. I was the

In the coming days, the late Anto Lujčić came. I told him, and he grabbed his head, saying, "Oh, you want me to get you out now? Where were you before, why didn't you say anything?" I told him, "I said the money was dug up and Grandma Vuka told me." He said, "Ruža, you know we're losing there now, everything is raging. I can take you to Croatia, but what you will experience there, I don't know. Our people know what will happen, I don't." He said, "Decide, I can't guarantee anything. I can take you across the Sava and leave you in a house where no one dares to touch anything." My parents were in Croatia, but my mother was alive, I have five sisters in Croatia and my mother was alive, my father had died. He said, "I'll bring you, and you call your relatives to come for you and take you." So, he took me by rubber boat to Novi Grad. At home, I called my uncle, and he came for me with a tractor and a basket. I came in rubber boots, almost torn. I came and now we are leaving. The people in Oprišavci know me. "Oh, Ruža, what are we going to do?" I don't know. I came to my mother and aunt. The next day they took me to Brod to catch a bus that went through Đakovo, Našice to Zagreb, and from Zagreb to Poreč via Slovenia, and I entered Novi Grad and that Nedo was found dead.

they'll kill you too." go to your children, go to Germany, just get away from here, don't wait anymore or Grandma Vuka what to do. She said, "Oh my child, if anyone can take you there, River or is swimming across it?" And what am I supposed to do? Nothing. I asked ey, only he knew where it was." She just said, "Oh, child, he either crossed the Sava-Grandma Vuka, the money has been dug up, Nedo was brought to dig up the money. I then went to Grandma Vuka's, my neighbor across the street, and told her:

we were wealthy, as we ran a tavern, but they found nothing during the search. my Nedo from the camp to show them where he hid the money because they knew unrest started. I stood at the door and felt sick, completely distraught. They brought of the barn, the money was dug up. My husband had buried our savings before the I went to the barn to milk the cow. When I entered, there was a hole in the middle I don't know exactly—we went to sleep at Milka Topić's place. When we returned, After that, on July 10th—or it might have been the 9th to 10th or 10th to 11th, place for one or two days, and on the third day they left for Trnjan.

fell from our Serbian side and then the Croatian army left us. They stayed at my the 6th and 7th, but I don't know if my house was shelled on the 4th or 5th. Shells at Desas." And so we spent the night at Desas. However, that was the night between I said, "I won't sleep in my house, I'll go to Cvjetas, you know her, and we'll sleep you there? Don't be afraid, nothing will happen to you, sleep safely in your house." tavern. He said, "Ruža, don't be afraid while I'm here, don't be afraid. Who is with

MIROSLAV (RCRW): Were they in uniform, did they have any insignia?
 RUŽA BUMBIĆ: Well, one of them, I think, was in uniform, and the other was in civilian clothes. I only know that they were young. All the rapes happened in the houses of Ljubiša Rakić, Sima Tadić, Mile and Jovo Đaković, Mile Vlatić... That's five houses where even Vera was, where there were probably a hundred women or more, and children. All kinds of horrors happened there. Minor girls were raped and all sorts of things happened.

MIROSLAV (RCRW): What happened after that act, did they leave you in the house?
 RUŽA BUMBIĆ: They ran away, and after that Desa came into the house. She asked me what happened and I told her, "Nothing happened, luckily you came so nothing happened." I think maybe she was aware, but I just cried. After that, I was constantly afraid when we went by bicycle. We rode those 300, 400 meters by bike and I was just afraid of meeting someone. I was young then, 42 years old, the youngest among them. Well, across from me was a neighbor with three kids, but she was going towards Osijek on the other side.

MIROSLAV (RCRW): What happened next? Did you hide in the houses until liberation?
 RUŽA BUMBIĆ: No.
 MIROSLAV (RCRW): No?

RUŽA BUMBIĆ: I won't give exact dates because I forgot, but one day, maybe the 6th, or 5th to 6th, or 6th to 7th, anyway, it was our Ivanjdan (St. John's Day) when the Croatian army came. They asked if I had a cellar? I said yes. Where is it? Here it is. They entered; I think they didn't say anything, just asked about the cellar. When they entered the cellar and saw it, they said: "We will settle here, see how nice it is here; at Simo's place it's a mess." That Simo had a cellar, but he had a hospital there while we were besieged. Then they came, and an ambulance arrived with a doctor, I know he was good, from Modriča, but I don't remember his name. That doctor told me that all the women nearby who he knew and needed medicine should come. The late Cvijeta Đaković had uterine cancer and he gave her some painkillers, which she took and blessed him because he helped her.

When they came and settled there, a driver named Pavo, who drove their truck, came. I forgot his last name. He said, "Ruža, why did you allow them to be here at your place?" I looked at him and said, "Who asked me?" He said, "You shouldn't have done that; I told them to go to Simo Šišljagić's place, not Nedo Bumbić's." I said it doesn't matter, I'm not sleeping in my house anyway, do what you want. He said, "That's not right." Then there was a man named Marijan Ilić, a driver, who is still alive now, and when he came later I didn't even recognize him. He was always at our

night when they were escorting us to Odžak, I saw my husband in front of me in the convoy driving his own car. A Croatian soldier hit him with a rifle on the head where he had fatty tissue. Apparently, he was bleeding all night and was taken to the hospital. I know this because when the Croats placed us in the school, a doctor of Arab origin came to me and told me not to worry, that my husband was in the hospital and now he was fine.

MIROSLAV (RCRW): So, all this happened on May 8, 1992?

RUZA BUMBIĆ: Yes, yes, May 8. And the next day, on May 9, I went to stay with that Camil, together with my neighbor Smilja Šišljagić, where, as I said earlier, we spent a few days before returning to our homes.

MIROSLAV (RCRW): What did you find at your house when you returned? RUZA BUMBIĆ: Everything was open, the house and the animal sheds. Then the livestock entered the houses and caused total chaos, not just at my place but at all of ours. My cow even died in the neighbor's summer kitchen, and we had pigs, four sows, I don't even know how many animals I had in total. Over time, we cleaned and tidied everything so we could stay there. Mostly, all the women stayed together in one house to keep close. With me were Desa Šišljagić, Smilja Šišljagić, Mara Šišljagić, Cvijeta Đaković, Vidosaava Bogdanović, Radoljka Mršić, and others... We didn't move much outside the houses; if we had some work to do, we tried to do it quickly and return. The village was deserted, nowhere anyone except us women with children. The military police advised us not to walk in the streets, saying it wasn't safe. The army often came by, searched the house, supposedly looking for weapons, taking whatever they wanted. I was watching through a hedge, and whenever I saw someone coming, I ran into the forest through the hedge. That's how time passed until the day I was raped.

MIROSLAV (RCRW): Where were you on that day?

RUZA BUMBIĆ: I was at my house. I was in the yard when a car came and stopped in front of our house. It was June, as far as I remember, I don't know the exact date. Soldiers got out of the car, much younger than me, to me they were children. One stayed to guard in front of the house, the others took me into the house and raped me. Luckily, my neighbor Desa saw that something was happening and ran into the yard to ask where I was. That soldier said: "Run, old woman, go there." What? He said run, I want to know where Ruža is. While Desa was arguing with him, he shouted: "Go, here they come..." I don't know who came, probably someone superior or authority whom they feared. That was the end of it, but who knows what would have happened if they had stayed longer.

MIROSLAV (RCRW): Did you know those soldiers?

RUZA BUMBIĆ: No, I didn't know any of them, I had never seen any of them before.

RUŽA BUMBIĆ: That was 32 years ago, just to be clear. I was 42 years old then. Don't hold it against me if I'm mistaken about the exact date, but I think it was maybe April 17th or 18th, 1992, when Novi Grad was shelled from the direction of Croatia.

MIROSLAV (RCRW): So, you were shelled from Croatian territory?
 RUŽA BUMBIĆ: Yes. It still angers me when I hear their authorities say they were not at war, that aggression was committed against them, while they shelled us already in April 1992. After those first shells, Serbs from other places in the Odžak municipality fled to Novi Grad. From Trnjak, Donja Dubica, Lipik – they all settled in Novi Grad in the second half of April. I hosted several families in my house; I had a large basement which I gave to them. I prepared food also for our men who guarded the village. My husband was a driver in that village defense headquarters, I don't know much more because I wasn't interested and didn't ask.
 MIROSLAV (RCRW): Until when did you stay in your house?
 RUŽA BUMBIĆ: Until May 8, 1992.

MIROSLAV (RCRW): Where were your children at that time?
 RUŽA BUMBIĆ: My children were sent away before we were taken captive. A family friend of ours, Dr. Muhamed Hadžihasanović, came to us and told my husband Nedo: "Nedo, it's past five to twelve, it's twelve and five now, give me the children so I can save them for you; if they are killed while with me, they will be killed with you." We listened to him and he took them to Croatia, to Zagreb, and from Zagreb they were sent to Poreč to my sisters.
 MIROSLAV (RCRW): He saved them.

RUŽA BUMBIĆ: Thank God, they didn't experience anything bad.
 MIROSLAV (RCRW): And your older son from your first marriage?
 RUŽA BUMBIĆ: He lived in Odžak with his father and they left; then he went to Serbia, to Ruuma, to his uncle's, and stayed there.

MIROSLAV (RCRW): What happened on May 8, 1992?

RUŽA BUMBIĆ: I wasn't present at any negotiations, but it was said that an agreement was reached with the Croats for us to leave Novi Grad and go to Serbian territory. However, nothing came of that, because when we started moving, we were all captured and taken to the elementary school "Aleksa Šantić" in Odžak. The men were placed in the sports hall, and the women in the hallway. The next morning, we were assigned to Muslim families in private houses. I stayed with a man named Camil. There were about 15 to 20 women with him. We stayed there maybe five or six days, after which they started returning us to our homes in Novi Grad. The men remained imprisoned at the school, and some were transferred to "Strolit." That's when the first stories of torture of our men in camps started to emerge. Also, that

TRANSCRIPT - RUŽA BUMBIĆ (NOVI GRAD, MUNICIPALITY OF ODŽAK), 11 JUNE 2024

RUŽA BUMBIĆ: My name is Ruža Bumbić, born on January 6, 1951, in Gornji Svrlja, municipality of Odžak. I grew up in Croatia, in Slavonia, completed elementary school there, commercial school, got married in Novi Grad, lived with my first husband in Odžak. We divorced, and I remarried in Novi Grad.

MIROSLAV (RCRWC): Was all this before the war started?

RUŽA BUMBIĆ: Yes. The war caught me with my second husband, with whom I have three daughters. From my first marriage, I have a son. When the war began, he was 19 years old, and my daughters were about 12, 13 and a half, and 15 years old.

MIROSLAV (RCRWC): So, just before the outbreak of the war conflicts, you were in Novi Grad?

RUŽA BUMBIĆ: That's right. We had our own house, which also included a tavern.

MIROSLAV (RCRWC): You lived a normal life?

RUŽA BUMBIĆ: Yes, I had my own car, my husband had his. We lacked nothing. When what happened happened, we were somehow caught off guard. Neither I nor my husband believed it would come to that, to be honest.

MIROSLAV (RCRWC): What was the ethnic composition of the inhabitants of Novi Grad?

RUŽA BUMBIĆ: It was predominantly a Serbian place, there were few Croats. In our village itself, there were maybe five or six houses, very close to the church and the road towards Sava River, and towards Odžak lived Croats.

MIROSLAV (RCRWC): Since you had a tavern, was it noticeable that the social climate was changing?

RUŽA BUMBIĆ: At that time, it wasn't noticeable. Not even in the last years before the war. Almost all Croats were at the village celebration of Petrovdan, even Croats from neighboring places came to the celebration. There would be 15 to 20 thousand people. The 27th was also celebrated as the Day of the Uprising.

MIROSLAV (RCRWC): Everything was completely normal?

RUŽA BUMBIĆ: Normal, until the moment the war started in Vukovar, or rather Croatia. Then the situation became tense. I was still working normally, but you could feel the tension in the air.

MIROSLAV (RCRWC): What was the first serious incident that happened in the territory of Novi Grad?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Catastrophic, very hard. I cried the whole way, but I had to.

MIROSLAV (RCIRZ): What consequences from your injury do you have today? MARIJANA KOVAČEVIĆ: I am 60% disabled.

MIROSLAV (RCIRZ): 60%?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes, I have shrapnel near my heart.

MIROSLAV (RCIRZ): How do you cope with that now?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: It's hard, when the weather changes, it hurts a lot, and I have to take painkillers.

MIROSLAV (RCIRZ): How do you feel mentally?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Even now, it's really hard to talk about everything after so many years.

MIROSLAV (RCIRZ): It will take a long time to suppress it again.

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes, it takes several days for it to calm down inside me again.

MIROSLAV (RCIRZ): Have you told your children what you went through? Did you want to share that story with them so they know what you experienced? MARIJANA KOVAČEVIĆ: I tell them sometimes because I have to explain why mom is like this or like that. I just pray to God that they never experience it because they wouldn't be able to handle it. I somehow managed because I was a child, but now, at 44, I wouldn't. A child at that age sees everything through rose-colored glasses, like my 16-year-old daughter — everything seems fine and rosy to her, and thank God let her think so as long as she can.

MIROSLAV (RCIRZ): Has any court proceeding ever been initiated? Do you know if anyone has been charged with these crimes?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: No.

MIROSLAV (RCIRZ): You haven't given any police statements?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: I have, in Gradiška, but nothing ever came of it. Everyone knows who was there then, who ordered the killing of Serbian civilians, but no one has been punished.

MIROSLAV (RCIRZ): You said some members of HVO attacked you, while others helped and were angry that you were attacked?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Like how you described?

MIROSLAV (RCIRZ): So it's possible there were two or more groups?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Probably that's how it was, but I was shocked because I thought it was our army coming to help, but when I saw the checkerboard insignia, I felt really bad. Then I died of fear.

MIROSLAV (RCIRZ): Do you know any by name?
 MARIJANA KOVAČEVIĆ: I do, Mihajlo Željko, and Jovanka Željko, his wife. Mihajlo died on the spot.
 MARIJANA KOVAČEVIĆ: Since he was there before, I saw when he fell, he died on the spot. However, his wife Jovanka escaped; she jumped off those carts and ran away. We didn't see her afterward, but years later, the late Jovanka came out in an exchange, and then her children went for identification and said she was tied with wire.
 MIROSLAV (RCIRZ): So she was captured and abused.
 MARIJANA KOVAČEVIĆ: They tortured her to death. They found her tied with wire, mouth, and... God forbid. My neighbor Đorđe Željko was also killed there.
 MIROSLAV (RCIRZ): How old was he, was he older or...?
 MARIJANA KOVAČEVIĆ: He was an old man. Also, there was a boy who was 16 years old, who was seriously wounded and remained a lifelong invalid. His name is Radoslav Željko. I feel very sorry for that boy; he went to school with me.
 MIROSLAV (RCIRZ): Tell me, what happened to your property?
 MARIJANA KOVAČEVIĆ: Our property was completely looted and then burned. We have nothing left.
 MIROSLAV (RCIRZ): What property did you have up there?
 MARIJANA KOVAČEVIĆ: We had a house, a barn, and...
 MIROSLAV (RCIRZ): Outbuildings for livestock?
 MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes.
 MIROSLAV (RCIRZ): Livestock.
 MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes, we lived from our own work.
 MIROSLAV (RCIRZ): Did you manage to recover anything from the property?
 MARIJANA KOVAČEVIĆ: Nothing, because it was destroyed. First, they looted everything, then burned what was left. Only the foundations remained. So we have nothing left.
 MIROSLAV (RCIRZ): How did you feel the first time you passed that road, through Bravnice, where you were wounded and experienced that massacre?
 MARIJANA KOVAČEVIĆ: Very hard.
 MIROSLAV (RCIRZ): When was the first time you went there?
 MARIJANA KOVAČEVIĆ: It was definitely at least ten years later. I wouldn't have gone at all, but I had to get some documents. I was afraid but had to get some documents for my brothers and sisters, like birth certificates and such, which were needed, otherwise I wouldn't be able to do anything.
 MIROSLAV (RCIRZ): How did it feel?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes, in a camp.

MIROSLAV (RCIRZ): Is that your grandfather on your mother's or father's side?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: On my mother's side.

MIROSLAV (RCIRZ): He suffered as well, and then you years later went through it again.

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes, my grandfather and his grandchild.

MIROSLAV (RCIRZ): You mentioned someone from your family who was killed in Jajce or nearby in 1992. Who was that?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: That was my uncle, a young man who was 27 years old. He was a volunteer — I think it was Slavonia then. He volunteered, and when he was returning home, they were going on vacation.

MIROSLAV (RCIRZ): What was his name?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Željko Branišlav. It was also in Bravnice; Croats stopped the bus, and the driver apparently didn't want to stop.

MIROSLAV (RCIRZ): Eight people were killed then.

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes, the driver didn't want to stop, and the Croats opened fire with bursts on the bus. There was an old man from my father's side, some distant grandfather, who was there by chance, along with other civilians. He had a hat like older men used to wear, and when the shooting started, he bent down, and his hat was riddled with bullets, but he survived.

MIROSLAV (RCIRZ): He survived?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes, but my uncle had his head cut off by bursts of gunfire.

MIROSLAV (RCIRZ): He was beheaded.

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes. That was very hard for me because they didn't let me see him at the funeral, saying that...

MIROSLAV (RCIRZ): Yes, yes, and you were already old enough to understand and experience all that.

MARIJANA KOVAČEVIĆ: I was 12 years old, yes. In my family, also from my aunt on my father's side, her son died too — a young man of 18.

MIROSLAV (RCIRZ): What was his name?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Milkan Jurišić.

MIROSLAV (RCIRZ): Where did he perish?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Somewhere, maybe near Kopač, Bugojno, I don't know — up there, a young soldier.

MIROSLAV (RCIRZ): Serving his regular military duty.

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes, serving his regular military duty. And in Bravnice, many of my neighbors died.

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes, the whole time, he was with the army, and then when we came here, it was a struggle for life, to survive.
 MIROSLAV (RCIRZ): Where did you settle when you fled?
 MARIJANA KOVAČEVIĆ: In Nova Topola.
 MIROSLAV (RCIRZ): In Nova Topola?
 MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes, Nova Topola, and then later in Elezagići.
 MIROSLAV (RCIRZ): So you started life over again there?
 MARIJANA KOVAČEVIĆ: That's right.
 MIROSLAV (RCIRZ): What was the feeling when you first saw your brother after what you had seen in the hospital in Split?
 MARIJANA KOVAČEVIĆ: What feeling? I was overjoyed to see him.
 MIROSLAV (RCIRZ): To learn that he was alive.
 MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes.
 MIROSLAV (RCIRZ): Did you receive any information while he was still there? Did you know anything about him, what condition he was in, if he was healed, alive, survived? You had no information?
 MARIJANA KOVAČEVIĆ: No information, we didn't know anything, nor did anyone tell us anything.
 MIROSLAV (RCIRZ): Did you live day to day?
 MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes, actually I expected every day that they would come for us. I didn't believe I would come home alive, that I would see my mother, my other sisters, my brothers.
 MIROSLAV (RCIRZ): So you had somehow made peace with your fate.
 MARIJANA KOVAČEVIĆ: I was just waiting for the moment when they would execute us, and I knew I couldn't do anything to help myself or anyone else.
 MIROSLAV (RCIRZ): How is it now? Do you have children?
 MARIJANA KOVAČEVIĆ: I have two daughters.
 MIROSLAV (RCIRZ): Thank God. You probably often think about it and wouldn't wish what you went through on anyone, what you lived through at 15 years old, and that this was your life — yet you managed to survive and rise above it.
 MARIJANA KOVAČEVIĆ: Well, you know, my daughters are my life, my strength, they are everything to me.
 MIROSLAV (RCIRZ): They give you strength.
 MARIJANA KOVAČEVIĆ: They give me strength to endure it all. I can't forget, but somehow I push it down. But believe me, it's very hard when I remember, and I only pray to God that since I already went through that suffering... My grandfather also was imprisoned in Austria from 1941 to 1945.
 MIROSLAV (RCIRZ): In a camp?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: There were two brothers, one was the little one who was three years old — our mother was last in the column, and when she saw us fall into the fire — we were with neighbors —

MIROSLAV (RCIRZ): In front of her?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes, we were several horse-drawn wagons ahead, and when she saw that we had fallen into the fire, she —

MIROSLAV (RCIRZ): Tried to protect them somehow, right?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: She had the youngest brother, who was three years old, and she just grabbed him in her arms and ran back with the older one. I have to add, my brother Zdravko Željko saved many people. When we fell into the fire, he stopped another bus —

MIROSLAV (RCIRZ): So they wouldn't go towards it?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes, so they turned back somewhere up over Previl, over Kneževo — then they turned back.

MIROSLAV (RCIRZ): So he managed to save them so they wouldn't fall into that fire or be attacked.

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes, yes. He saved many people — women, children, and soldiers — so they wouldn't be hurt like we were.

MIROSLAV (RCIRZ): After the exchange, did you reunite with your mother, sisters, and brothers?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes.

MIROSLAV (RCIRZ): The brother who was wounded — is he still in the hospital in Split?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes, he stayed in Split, then he was transferred to Banja Luka, he spent a long time in hospitals, then in Belgrade. He was very, very seriously injured.

MIROSLAV (RCIRZ): Has he recovered?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Well, yes, but he remained a 100% disabled. A completely innocent child of eight years, such a sweet little boy.

MIROSLAV (RCIRZ): His future was taken away like that.

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes, his future was destroyed.

MIROSLAV (RCIRZ): How did you cope with all that afterward?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Very hard — it took a lot of time for the soul to recover a little, to heal, although even today I carry the consequences of everything.

MIROSLAV (RCIRZ): Is your mother alive today?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes, and she endured it all very hard — it was a struggle; a mother with six children, without anything, in someone else's house.

MIROSLAV (RCIRZ): Was your father at the front the whole time?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes, in that cold sports hall on those military cots. MIROSLAV (RCIRZ): Was there any mistreatment?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: No, they didn't mistreat us there.

MIROSLAV (RCIRZ): Neither Muslims nor you?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: No, they didn't.

MIROSLAV (RCIRZ): Were there guards among you all the time?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes, there were guards.

MIROSLAV (RCIRZ): Armed and in uniform?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes.

MIROSLAV (RCIRZ): Were they also members of the HVO?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes, yes, they were guarding us there.

MIROSLAV (RCIRZ): At least you received regular meals?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: We got one can of food and one or two slices of bread. That was for the whole day.

MIROSLAV (RCIRZ): For the whole day?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes, just to survive.

MIROSLAV (RCIRZ): And then one day they came and told you you would be exchanged the next day?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes.

MIROSLAV (RCIRZ): And the exchange happened the next day?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes.

MIROSLAV (RCIRZ): Where did you go after that?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: They took us, the exchange happened in Boćac near Banja Luka. There was a full bus of our Serbs, and that's where we were exchanged. Then someone informed my mother. She was, thank God, alive and well, although she was in a terrible mental state — she had lost four children and heard all sorts of stories. She was a disaster, not eating, not drinking, only asking for someone to give her a cigarette and light it for her.

MIROSLAV (RCIRZ): Tell me about what happened after your exchange, your release — how did your family reunite, where did you find the others, where were your brothers and sisters? Were they already with your mother when you were freed?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes, those two sisters weren't injured, they weren't wounded, and they were held captive for ten days in that sports hall in Livno.

MIROSLAV (RCIRZ): So on the day you were wounded and taken to the hospital, they were captured and taken to the sports hall in Livno?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes, exactly like that.

MIROSLAV (RCIRZ): What about the brother who wasn't wounded?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: The food in the hospital was good, not bad; I got what the other patients got. But what troubled me the most was not knowing what happened to my mother, my two other sisters, and my two brothers. Then came some Croatian friar, who visited the victims. He told me my mother was dead. Once he said my mother had died; another time he said both her legs were cut off. That really killed me mentally.

MIROSLAV (RCIRZ): You didn't know anything about your siblings?
MARIJANA KOVAČEVIĆ: Nothing, nothing. My father stayed on the front line; I didn't know anything about him either.

MIROSLAV (RCIRZ): How long were you in the hospital?
MARIJANA KOVAČEVIĆ: The hospital stay lasted about a month. After that, patients who recovered were returned to Livno to a sports hall.
MIROSLAV (RCIRZ): Did they tell you where they were taking you from the hospital? Did they say anything or just took you?
MARIJANA KOVAČEVIĆ: They said, "You are going back to Livno and then to an exchange."

MIROSLAV (RCIRZ): What happened with your brother when you left?
MARIJANA KOVAČEVIĆ: He stayed behind.
MIROSLAV (RCIRZ): Did you get to see him at least before you left?
MARIJANA KOVAČEVIĆ: No, only through the glass. He was...
MIROSLAV (RCIRZ): So, you left him not knowing what would happen to him, whether he would survive or in what condition he was?
MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes, he remained immobile; he didn't get out of bed for months. After that, those of us who recovered were returned to Livno to a sports hall. There they put us up; however, there were also Muslim detainees there. Half of the sports hall were Serbs.

MIROSLAV (RCIRZ): So that was a camp?
MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes, a camp. Half were Serbian detainees; the other half were Muslims — old people, women, children. We spent a month in that cold hall, that was already late October, and then one day they came and said, "Prepare yourself, a bus is coming tomorrow, you're going to be exchanged."
MIROSLAV (RCIRZ): Was any of your neighbors in that hall in Livno from whom you could get news about your relatives? Did you recognize anyone when you arrived?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: I still didn't know anything about my mother or the two sisters or the two brothers; I only found out my brother was still in treatment, but when he would be exchanged, nobody knew.

MIROSLAV (RCIRZ): So you were there for a month?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes. After that, we were admitted to the hospital and they pulled shrapnel out of my head alive without anesthesia.

MIROSLAV (RCIRZ): Without any anesthesia?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Without any anesthesia. It was torture. We stayed there two or three days, then told the medical care was insufficient and that we had to be transferred to Split.

MIROSLAV (RCIRZ): How were you transferred to Split? Also by truck?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Some kind of van. When we arrived, I saw through the glass that my little brother was lying in a room; he was completely immobile.

MIROSLAV (RCIRZ): The same brother wounded in the stomach in the attack?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes, the boy.

MIROSLAV (RCIRZ): You saw him as soon as you arrived at the hospital?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: I noticed. He was totally immobile with tubes through his mouth. It was terrible to see my little brother in that state. They placed me in the children's ward since I was not yet 15 years old. None of my other siblings who were with me in the truck were there — only that younger brother. All the others went to another hospital in an adult ward. They treated me there, but some nurses harassed me and cursed my mother, calling her a Chetnik. They asked why I didn't go to my Karadžić to be treated, why I came there. Some made me serve other children — putting dishes in front of them — but I don't know where I found the courage to say: "You're paid to do that; I won't do it." I don't know where I found that strength.

MIROSLAV (RCIRZ): Were you allowed to go visit your brother?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: No, they didn't allow me.

MIROSLAV (RCIRZ): You only saw him, you knew where he was, but you couldn't get to him?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: He was in another room; I only saw him through the large windows.

MIROSLAV (RCIRZ): Did you ask to go to him?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes, I did, but they didn't allow me.

MIROSLAV (RCIRZ): Did any medical staff try to tell you what condition your brother was in?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: No, they didn't want to say anything. The nurses just kept attacking me, cursing my mother as a Chetnik.

MIROSLAV (RCIRZ): All the time?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes.

MIROSLAV (RCIRZ): What kind of food did you get? Did you have enough to eat?

was seriously wounded, were flown by helicopter — otherwise, they would not have survived — taken to Livno, Split, I'm not sure exactly. So, only neighbors were with me; none of my family was there.

MIROSLAV (RCIRZ): No one else from your family was there?
 MARIJANA KOVAČEVIĆ: Not in that room where I was receiving first aid.
 MIROSLAV (RCIRZ): How were you coping with your injuries, considering you said you were hit by a rocket-propelled grenade?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Everything hurt — my head was wrapped up, blood was dripping, my chest, my arm. I don't know.. When I was hit, I fell and lost consciousness.

MIROSLAV (RCIRZ): You lost consciousness?
 MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes. After that, we stayed there for a few hours — I don't know exactly how long — and then they loaded us onto a large truck without a tarp. I was lying on a stretcher.

MIROSLAV (RCIRZ): How did the enemy soldiers behave toward you then?
 MARIJANA KOVAČEVIĆ: They didn't say anything, they just connected us to IVs and dressed our wounds.

MIROSLAV (RCIRZ): That was their medical staff?
 MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes, they didn't speak to us. We stayed there for two or three hours. Then they put us on that big truck without a tarp — I was on a stretcher and still conscious — and I saw many people I knew. Everyone was dismembered, wounded, blood everywhere. I felt sick.

MIROSLAV (RCIRZ): When they took you out of that house and put you on the truck, what did you see outside?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: I couldn't see anything because I was tied to a stretcher with my head lowered. They drove us for several hours, but it was through some mountains — I saw mountains like we were climbing to the sky but never arriving — and the truck stopped a few times. I noticed from the corner of my eye that below were some ravines. I heard the driver talking; there was a device like a Motorola. He was talking to someone, but I couldn't understand. I thought they would throw us off into the ravine.

But they didn't throw us; they continued on and went over Kupres. I saw rocks and stones there. Then the truck brought us to a hospital in Livno. As I was lying there, I saw patients upstairs and heard them say, "Look at these Chetniks, they are bloody, all mutilated, look what they are like."

MIROSLAV (RCIRZ): Was that said by medical staff or some patients?
 MARIJANA KOVAČEVIĆ: Patients upstairs.
 MIROSLAV (RCIRZ): Patients?

MIROSLAV (RCIRZ): Who was with you on the horse-drawn carts?
 MARIJANA KOVAČEVIĆ: My little brother, eight years old, a boy of eight.
 MIROSLAV (RCIRZ): What is his name?
 MARIJANA KOVAČEVIĆ: Zeljko Marinko.
 MIROSLAV (RCIRZ): Who else was there, do you remember?
 MARIJANA KOVAČEVIĆ: My two sisters were there, Vera and Vesna. We started running away from the horse-drawn carts, escaping a little to the side, and suddenly I felt a rocket hit me — in the head, the arm, and the chest. I fell down, collapsed, and didn't know what was happening until I woke up later. They took us away, some were shooting at us, others approached and asked: "What did you do? What happened?" Then they took us across the bridge to some yellow house.
 MIROSLAV (RCIRZ): Was that house very close to the place of the attack?
 MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes, yes. When I came to, I saw military uniforms. I thought, "Thank God, our people saved us," but since I was a girl of almost 15, I saw on their sleeves HVO insignia — checked shields — and I felt bad then.
 MIROSLAV (RCIRZ): You got even more scared then.
 MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes, then I realized that this was not our army but the Croatian Defense Council (HVO). So I knew, and I felt bad then. They gave us first aid in that house.
 MIROSLAV (RCIRZ): Was anyone from your brothers or sisters there with you? When you woke up, who did you see beside you?
 MARIJANA KOVAČEVIĆ: I saw neighbors, but none of my family.
 MIROSLAV (RCIRZ): Did you wonder at that moment what happened to them?
 MARIJANA KOVAČEVIĆ: Of course. Later I learned that my brother, the boy of eight who was shot through the stomach, and another neighbor who was seriously wounded, were flown by helicopter — otherwise, they wouldn't have survived — taken to Livno. Split, I don't know exactly. So with me were only neighbors, none of my family.
 MIROSLAV (RCIRZ): No one else from your family was there?
 MARIJANA KOVAČEVIĆ: Not in that room where I was receiving first aid.
 MIROSLAV (RCIRZ): Was any of your brothers or sisters there in that house with you? When you woke up, who did you see next to you?
 MARIJANA KOVAČEVIĆ: I saw neighbors, but none of my own family members.
 MIROSLAV (RCIRZ): Did you wonder at that moment what happened to them?
 MARIJANA KOVAČEVIĆ: Of course. Later I found out that my brother, who was the eight-year-old boy shot through the stomach, and another neighbor who

a neighbor knocked on my mother's door and called: "Vasilija, Vasilija, pack the children, run away." The woman was confused because the radio had said a few hours earlier it was peaceful and there was no danger for citizens to sleep peacefully. So, somehow we prepared, and then with neighbors who had horse-drawn carts — the village had horses and carts — we prepared and traveled from around one o'clock at night to Bravnice. After some time, we arrived somewhere in Bravnice.

MIROSLAV (RCIRZ): Approximately how many kilometers is it from your village to Bravnica?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: I wouldn't know exactly, it's quite far. We were traveling by horse-drawn carts with our belongings, some people even drove their livestock, so the progress was very slow.

MIROSLAV (RCIRZ): So it was a convoy?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: A convoy, yes.

MIROSLAV (RCIRZ): Was it the whole village that left?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes, yes, so that we could get somewhere...

MIROSLAV (RCIRZ): Sorry, so you first left your village, then went to Donji Vakuf, and from there continued towards Bravnica?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes, yes, that's right.

MIROSLAV (RCIRZ): And presumably people from Donji Vakuf joined and you all continued together?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes, it was a whole convoy.

MIROSLAV (RCIRZ): So, that was basically the entire Serbian population from that area leaving at that time?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes, yes. I clearly remember, maybe there were about ten horse-drawn vehicles, and alongside us passed a bus — a double-decker accordion bus. It was clearly full of civilians, not soldiers, it was obvious. It passed in front of us.

MIROSLAV (RCIRZ): In front of you?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes, and suddenly, right behind that bus, a shot was fired. The Croats ambushed and threw a rocket launcher (zolja) at the bus, the bus caught fire, and when we approached, they opened machine-gun fire on us as well.

MIROSLAV (RCIRZ): Also on the horse-drawn carts that were in the convoy? MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes, it was visible — there were no soldiers, just elderly people, women, and children.

MIROSLAV (RCIRZ): The horse-drawn carts were open. So the attackers must have seen that there were no soldiers on those carts. Had it already dawned by then? MARIJANA KOVAČEVIĆ: Of course, around half past ten in the morning. We started fleeing from the horse-drawn carts.

MARIJANA KOVAČEVIĆ: It was very hard; shells were falling every day. We went to school with shells falling and returned the same way. Maybe we spent one hour in peace, the rest of the time we were in the basement. After that, we would run home because shooting never stopped.

MIROSLAV (RCIRZ): Every day?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes. We lived in fear. Every night we went to bed afraid and woke up afraid.

MIROSLAV (RCIRZ): Did you have the basic food supplies? Did you have enough food at that time?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: At that time, the Red Cross was distributing flour, sugar, oil, salt, basic food supplies every month depending on how many members there were. So, we were not hungry because of that.

MIROSLAV (RCIRZ): How was your daily routine? You had many brothers and sisters, how did you cope?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Daily fear, we didn't have a normal childhood, there were shells, bullets, guns, it was terrible.

MIROSLAV (RCIRZ): Was there any military presence in your village?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: No, no, it was a Serbian village, and we did not experience any harassment there. We felt somewhat safe...

MIROSLAV (RCIRZ): Where was your father at that time?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: My father was with the army, holding positions around the village; my mother was alone with us at home.

MIROSLAV (RCIRZ): Who had to take care of the children and the property?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Everything, that's right. We were a rural household, had a lot of land and livestock, everything had to be maintained.

MIROSLAV (RCIRZ): Was it hard?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Very hard.

MIROSLAV (RCIRZ): This went on until the fall of Donji Vakuf, that is, the enemy offensive?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes. I remember well, it was the night between 12 and 13 September 1995. I was listening to the news on the radio, I remember well they told us that citizens could sleep peacefully at ten o'clock at night.

MIROSLAV (RCIRZ): Whose radio was that? Who told you that?

MARIJANA KOVAČEVIĆ: It was Radio Sruboran. They said citizens could sleep peacefully, there was no danger. We, poor people, every few days would pack our things, then say "run away," then we would get ready to move, then they would say it was safe, so we would unpack again. So, we were always on alert, with a few things packed and ready. That night, we went to bed, and around one after midnight,

TRANSCRIPT - MARIJANA KOVAČEVIĆ
(BLAGAJ, DONJI VAKUF), 14 JUNE 2024

MARIJANA KOVAČEVIĆ: My name is Marijana Kovačević, I was born on 10 October 1980 in Jajce. I lived in the village of Blagaj, municipality of Donji Vakuf. MIROSLAV (RCIRZ): Who did you live with in your household? MARIJANA KOVAČEVIĆ: I lived with my mother, father, two sisters, and three brothers. So, there were six children in total, and I am the oldest. MIROSLAV (RCIRZ): You were the oldest? MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes. MIROSLAV (RCIRZ): Tell me, what was your life like before the war started in Donji Vakuf? What kind of childhood did you have? MARIJANA KOVAČEVIĆ: It was normal, there weren't any major problems. In my class, most of the children were Muslims, and maybe five or six of us were Serbs. So, even before the war... MIROSLAV (RCIRZ): Was the school in Blagaj? MARIJANA KOVAČEVIĆ: No, in Donji Vakuf. The school was called "Kurčić Kula." However, even before the war, something happened that foreshadowed the difficult times ahead. MIROSLAV (RCIRZ): What was that about? MARIJANA KOVAČEVIĆ: There was a teacher named Tahirović. He started to hit us, beat us; I was beaten daily. MIROSLAV (RCIRZ): Because you were Serbs? MARIJANA KOVAČEVIĆ: Usually, if I didn't know something, for example in math or Serbian language, we were beaten. MIROSLAV (RCIRZ): Did he beat other children who were Muslim? MARIJANA KOVAČEVIĆ: No. MIROSLAV (RCIRZ): Only Serbs? MARIJANA KOVAČEVIĆ: Serbian children were harassed. MIROSLAV (RCIRZ): Did this start before the war? MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes, yes. It was very hard for me because whenever I didn't know something, my teacher would hit me and say my face would hang like an old woman's. I would turn bright red, God forbid. MIROSLAV (RCIRZ): Did you tell your parents about this? MARIJANA KOVAČEVIĆ: Yes, but they couldn't do anything. He also did that to other children who were also Serbian. MIROSLAV (RCIRZ): What do you remember from the beginning of the war in Donji Vakuf?

MIROSLAV (RCRWC): Where was your grandmother?

JELENA GAČANIN: She stayed with my aunt, along with my uncle, aunt, and their baby. We couldn't all go at once, so some went first, others later. We gave some gold we had: a piece of agricultural machinery was sold to pay for it, I think it was around 1,000 German marks to transport us.

We reached some forest—I don't know exactly where it was, probably a road toward Kiseljak or Kobilača—and the man left us there, saying he had to finish something and that we had to wait about 40 minutes. While we were waiting, a military truck came, carrying soldiers with headbands, faces painted with greasepaint... They were singing on the truck, stopped to drink and smoke, and were strangely cheerful. We hid in a ditch, down the slope from the forest road, lying in grass and some branches. I thought they were going to kill us, that the man had deliberately left us there, taken the money, and finished the job.

MIROSLAV (RCRWC): Did the soldiers see you at that moment?

JELENA GAČANIN: No, they didn't see us because we were crouched down very low, and I remember some leafy branches my father put over us so we would blend in—the forest was still green. They stayed there briefly and then left. The man came back for us, and we couldn't even talk about what we went through—that was a shock. They could have done whatever they wanted with us but didn't see us.

We came to a checkpoint called Busovača; I remember that name. They lined us up to shoot us—I don't know which army was really controlling it because it was impossible to follow. They were allied in some places and fighting each other in others.

MIROSLAV (RCRWC): You don't know which army was there?

JELENA GAČANIN: I really don't know, but some army was there and told us all to get out so they could escort us or something—I have no idea. The man said, "You must kill me first and then this family" and he clashed with them. A verbal fight started, and it ended with us being put back in the car. We continued to Kobilaca, where we finally saw our people—that is, the free territory.

After a while, my uncle, aunt, and baby came. My grandmother came a year later with my aunt and her family. Since she was immobile, they had to transport her across the Neretva River by boat, which is their story. Then we came to Mostar Crossroads, near Blažuj and Binježevu, and found a free house. We settled there.

As soon as we arrived, my father was mobilized, though he hadn't fully recovered. I don't know if he weighed 50 kilograms when he was sent to some positions in front of the VRS. He was a living corpse in uniform, but it had to be that way. That's war.

a checkpoint and then found some people with a truck who transported her down to Jablanica Lake, to a place called Ostržac.

I don't know much about her journey or her suffering during that time. She was 40 years old then. I tried to learn more about what happened to her as a young woman, but I didn't find out much. I do know that at one point, when we were still in Bradina, she brought food to my father in the camp. While doing so, some soldiers detained her in a guardhouse that served as a women's prison, and she was held there for four days. I know she didn't come back—I don't know what happened there.

Later, as an adult, I managed to contact women who had been imprisoned with her in Celebići. They remembered her. When she arrived, they said she was wearing a skirt, and they advised her to cover her knees with a sweater. She cried the whole time, begging to be released, saying she had a small child and a bedridden mother-in-law.

But that didn't mean anything to them. One night, they took her out of the cell and never brought her back. That remains a question mark for me. I'll never know if something happened to her, but her early death in 1998 tells me something certainly did—though I can't claim anything definitively. She died without a clear diagnosis like cancer—nothing specific. The consequences of what she endured caught up with her. What happened next? We stayed in that settlement by Jablanica Lake, in Ostržac, until August. Yes, and even there, we hid in basements. Why? I don't know. Maybe there were still occasional attacks happening again...

MIROSLAV (RCRWC): Did you have enough food there?

JELENA GAČANIN: Yes, there really wasn't a food shortage there. Some Croatian families from a settlement called Klis across the lake helped us. There weren't war events like we experienced in Bradina. They brought us food packages, clothes, because we literally didn't have any personal documents—nothing at all. Everything was burned. I remember that in August my father and his brother were exchanged; they arrived weighing about 40 kilograms each. Neither they nor we recognized each other.

MIROSLAV (RCRWC): You didn't recognize your father?

JELENA GAČANIN: Absolutely not. Forty-three kilograms, a living skeleton. They told me it was him. Three months had taken their toll. We stayed there from August until October, then some sort of exchange started, what I would call an exchange for money—or gold. You offered all your material possessions, but you didn't really have any money. Maybe someone managed to save something so that we could sell it. My aunt was able to sell something to pay people who specialized in getting us to the free territory controlled by the Army of the Republika Srpska so we could continue on. The journey from Jablanica Lake to the Kobilača settlement near Kiseljak is also a very memorable period for me. A young man drove us—my family, my mother, father, brother, and me—and then left us in a forest from where we had to get to our territory.

letters and numbers—I was still a child. In my mind, I still saw it as a classroom for children. But when I walked in, the windows were shattered, there was blood, screams, women and children crying. I remember an old man who was completely bruised. I can't remember his name, though my father did when we spoke about it. He was beaten so badly that you couldn't even tell if he had eyes or a mouth—his face was completely unrecognizable.

That's where they placed us. I remember crawling under a school desk as night began to fall. Someone gave us a can of pâté or some preserved food from a bag and a slice of bread—just something to eat. There was also a baby with us. Soon, night fell, and different soldiers began arriving. They started taking people out—women, the elderly. You'd just hear screaming, crying, beating, shouting. I remember a gunshot through the windows, and we all dove under the desks. Then the electricity went out—they had shot out the lightbulbs. They fired up at the classroom ceiling. Panic broke out.

I peeked out from under the table and was told, "Don't look over here, stay down." I remember Muslim soldiers pulling out two brothers—or cousins, I'm not sure—and forcing them to slap each other. That happened right above the bench I was hiding under. I heard everything.

MIROSLAV (RCRWC): Do you remember their last name?

JELENA GAČANIN: I think it was Mrkajić, but I can't say for certain. Then a man appeared—they said he was one of the main people in their army—and he asked if any of the civilians had someone in Konjic who could take them in. At that moment, my mother told my aunt, "You have a small baby—take Jelena. I have to stay and go back for Grandma because there's no one else left up there, and we don't know who to leave her with."

So that's when I separated from my mother. I went with my aunt in a van with some strangers. I have no idea who they were—the soldiers took us. We arrived in Konjic. That may have been the first time in my life I saw that town—we had always been more connected to Sarajevo. It was all unfamiliar to me and smelled like gunpowder.

We came to a woman's apartment—later I learned she was my aunt's aunt. She let us in and said, "Why did you come here? I don't even have food to feed myself." I don't remember how long we stayed—maybe a night or two. She said she didn't have food, and we had to leave. I think she was afraid for her life, being where she was.

Then we were transferred—I don't know how; probably the older ones do—to my father's sister who lived by Jablanica Lake. That area wasn't affected by the war as much, and we went to stay with her. It was considered a safe zone, protected by some army—I don't know which army, but at least there was no shooting there.

Then I started worrying about my mother. I remember she came a few days later with Grandma. She told us she had pulled her in a wheelbarrow all the way to

JELENA GAČANIN: No, no. Those who came certainly were not. Someone from among us would have recognized them if they were. Bradina didn't have any Bosnia's living in the immediate area of the village. All Bosnia's lived in the surrounding villages. I don't know what happened exactly—I'm skipping over part of the story—but they wanted to take my brother to Grude. That was a predominantly Croatian place. Yes, they said it was for some kind of mobilization in Grude. My grandmother began to cry: "I don't know where my sons are, if they're even alive—please leave him, he's just a child..." Then they sneered in our faces with mocking smiles, feeding off our fear...

MIROSLAV (RCRW): Of course.

JELENA GAČANIN: Then I remember that July 12th—also one of the most horrifying days. A military force arrived again. In the village, there were still some women and children who had stayed behind, with no other choice. All the men had already been taken to the camps in Musala and Čelebići. We, the women and children—at least most of us—were still there, and they decided to round us up and take us to the elementary school. It was a complete ethnic cleansing of the village.

MIROSLAV (RCRW): So that was essentially the second attack?

JELENA GAČANIN: Yes, it was the second attack. They came from the tunnel, from the direction of Sarajevo, and whoever they encountered at the first entrance to Bradina—they were all armed with rifles and machine guns. It was a classic military column. We were ordered to walk out, and the soldiers stood along the road, making us line up in pairs like schoolchildren, and we walked toward Bradina.

At the time, I had no idea that I would never return there again—that this was the end. My grandmother was left behind again, alone, because she couldn't walk and there was no way to carry her. Of course, we didn't even know where we were being taken. My brother was again with us, and when we got to the entrance of the school, I remember he recognized a former classmate among the enemy soldiers—one of his classmates who was holding a rifle—and he said to him, "Hey, how are you, buddy?" The boy replied, "We're not buddies," and then struck him full force with the butt of his rifle right in the spine.

My brother collapsed in pain and began writhing. Unfortunately, that blow caused a serious injury, and to this day he suffers the consequences and is undergoing treatment. He was diagnosed with a herniated disc. After that, we were taken into the elementary school.

MIROSLAV (RCRW): What was the name of the school?

JELENA GAČANIN: It was called "Zvonimir Belša-Nono." Now just imagine my encounter with that school—classes had stopped sometime in April, I don't remember the exact date. I walked into the classroom where I had learned my first

The surrounding villages where Muslims lived were extremely poor and undeveloped compared to Bradina. For them, even a hoe or a plough was a prize of war. They didn't care what they were taking—they took anything they found. I clearly remember one Muslim soldier finding a mixer, a cake beater, and asking us if it was a radio station. We looked at him in disbelief, wondering where this man came from who had never seen a basic kitchen mixer. Also, during a search of the house, they found my uncle's electrical measuring device, and again began accusing us, saying it was a communication station for Chetnik units—just ridiculous nonsense. Their soldiers would come to the house almost daily and harass us. Whenever we heard a vehicle stopping in front of the house, we would freeze, knowing what would follow.

MIROSLAV (RCRWC): Was the harassment only verbal?

JELENA GAČANIN: I can't even remember everything anymore. But there was one visit that left a deep trauma in me. It happened a day or two after my brother returned from Konjic. A vehicle with the insignia of the so-called Army of BiH stopped in front of the house, and five of their soldiers got out. At that moment, in the house were my aunt with a baby, my bedridden grandmother, my mother, my brother, and me. The other women had gone to find some food to prepare a meal. The soldiers entered the house and all hell broke loose. We hid my brother in a closet because he was the only male and 17 years old—we knew he could get into serious trouble. As soon as they entered, they started shouting and banging things. They separated my mother into one room for questioning. They asked my grandmother where her grandson was, saying they knew he had come to Bradina and was hiding. Then, out of fear that the soldiers might hurt us, Aleksandar came out of the closet.

They immediately surrounded him and began interrogating him. When they asked how old he was, he got confused out of fear and said he was 16. They told him he was lying and demanded he write down his birth year and calculate again how old he was. I was standing next to my brother, and they asked me my age too—they were rude and intimidating. Then they told my brother he was old enough and that they would take him to their religious ceremony—"circumcision." They asked me how old I was, too. They were terrifying, with strange bands wrapped around them—I can't recall their faces even now, so many years later. It's as if I mentally blocked out their images, but I remember they looked to me like Native Americans. MIROSLAV (RCRWC): Did they seem like they were from other regions, not from the area of Konjic?

JELENA GAČANIN: Yes, definitely.

MIROSLAV (RCRWC): So they weren't locals?

terrifying to me, with strange symbols—they looked most like Native Americans. We came to a house we'd been told Aleksandar was staying in and went inside. And there he was, after more than 20 days—we just wanted to hug him, to make sure he was truly alive.

Soon, the man who had helped us find Aleksandar told us it would be safer for him to stay in Konjic a bit longer until the situation calmed down, and that the two of us—my mother and I—should return to Bradina. He told my mother not to worry, that Aleksandar was safe with him. So we said goodbye and headed back to Bradina.

MIROSLAV (RCRW): How did it feel to leave your brother again, after having been separated for so long?

JELENA GAČANIN: Of course, it wasn't easy—especially for my mother, who had to part with her child once again. But the fact that he was alive and safe made it easier to accept the separation. However, it turned out that the separation wouldn't last long. Namely, my brother Aleksandar, after we returned to Bradina that very same day, insisted to the Croatian family who had taken care of him in Konjic that they take him back to Bradina at his own responsibility. He said he didn't want to be separated from us anymore.

The man who was taking care of him tried to dissuade him, warning that it was too dangerous, that as a 17-year-old boy he would be of interest to the Muslim army and risk being captured and taken to a camp. But my brother was determined, and the next day he returned home accompanied by that man. He showed up at the door of our uncle's house where we were staying—since, as I mentioned earlier, our own home had been burned—and said he wanted to be with us, and that if anything happened to us, it should happen to him too. My mother hugged him and began to cry. MIROSLAV (RCRW): So now you're back together again in Bradina—you, your mother, and your brother—while your father is in the camp?

JELENA GAČANIN: Yes, that was the period from May 29th until Petrovdan, July 12th, 1992.

MIROSLAV (RCRW): What was happening in Bradina during that period until July 12th, 1992?

JELENA GAČANIN: It was, so to speak, a humanitarian catastrophe. We were running out of food and basic necessities. There were many of us in the house, and not nearly enough of anything. As the Muslim army passed through the village, they took whatever was left of our belongings. Bradina was a wealthy village before the war—we all lived well from our own work, owned machines and agricultural equipment—so for them, it was a treasure trove. They looted what hadn't already been burned or taken during the initial wave.

would be returned afterward. They loaded them into the Niva, leaving us—women and children—alone.

MIROSLAV (RCRW): Did the enemy soldiers beat any of you at that time?

JELENA GAČANIN: No, I don't think they did, because one of them recog-

nized our family and spared them from physical abuse at that moment. They took them toward Konjic. I still remember that scene of my father being taken away. He kept wondering why they were taking him, where they were going with him... He wasn't tied up, he didn't have handcuffs, but he went—just like that, he was gone. Of course, they never brought them back. They took them to a camp, and we were left alone in that house, awaiting our fate. No one else came to us that day.

Then my mother decided to search the village for my brother's body, because there were corpses everywhere—both human and livestock. Imagine a nine-year-old girl walking through a burned-out village, stepping between rotting bodies and animals, with an unbearable stench of decay and soot—it was like a horror movie.

MIROSLAV (RCRW): Did you see this every day?

JELENA GAČANIN: I was later forbidden from going outside, precisely so I wouldn't witness such scenes. After that, the women who remained in the village started gathering the mortal remains of the victims and burying them in the churchyard, so that animals wouldn't desecrate them. In truth, Donja Bradina suffered more than Gornja Bradina because the attackers focused their assault on the lower center, killing everyone they encountered.

Then my mother went looking for my brother. I remember her going down below the house, her wailing and screaming, and I remember the women rushing to her to tell her everything was all right, that she didn't need to panic or scream. They tried to calm her down. Later I found out she had started crying and screaming because she found his personal belongings thrown into a stream—his bag, the one he had been carrying while fleeing—but he was nowhere to be found. That led her to believe he had been killed or swept away by the water, or that his body was lying somewhere else, because if his belongings were there and he wasn't, it meant he hadn't managed to escape.

The women with us tried to comfort her, saying he must be hiding somewhere and that we would find him. That torment over his fate lasted for 21 days. I believe it was May 29, 1992, when some people I didn't recognize came to our house and said that Aleksandar was alive, that he was in Konjic, and that we shouldn't worry. It was unbelievable—my mother burst into tears from joy. She took me by the hand and we immediately set out on foot toward Konjic to find my brother.

From Bradina to Konjic is about 8 kilometers. We walked along the main road, passing military checkpoints. I remember the soldiers at the barricades who looked

The other, more decisive issue was that my father didn't want to leave without knowing what had happened to his son. I remember him saying: "I can't go while my child might be lying dead somewhere in a creek." In the end, they decided to surrender. My father was the first to leave the dugout to scout the area and see what was happening around us. When he came back, he told us he had seen two soldiers shooting at our house, and that the house had caught fire. It was lined with wooden paneling on the inside, so it went up in flames very quickly. In the house next door, which belonged to my uncle, was my grandmother—my father's mother—who was immobile. She had stayed behind when we fled, and we assumed she was still inside.

MIROSLAV (RCRWC): What was her name?

JELENA GAČANIN: Grozda, Grozdana Gligorević. We didn't know if she was still in the house or if someone had taken her out. There were still some elderly people who refused to leave their homes because of the livestock.

MIROSLAV (RCRWC): What happened next?

JELENA GAČANIN: My father and the others raised white undershirts tied to sticks in the air as a sign of surrender and led us toward our houses. Now imagine the situation—surrendering to the enemy army that had just burned down your home, watching with your own eyes as all your property disappears in flames. I can't describe the stench in the air. They hadn't just burned down houses, but all the surrounding structures too. The stables were on fire, the animals were screaming, burning alive.

MIROSLAV (RCRWC): What did you find when you arrived at the house? Was the enemy army still there?

No, the soldiers had left in the meantime. When we reached the yard, we found our grandmother lying under a tree. The neighbor women had actually carried her out of the house and left her there. My uncle's house wasn't burned. We asked grandma how she had survived. She said the soldiers had come in and asked her where the other family members were, and she replied that she didn't know, that she was 100% disabled, and that they should kill her rather than abuse her. They didn't harm her. They ransacked the house, took some money and valuables, and left.

After that, we entered my uncle's house, gathered what food was left, and began to eat—we were completely exhausted.

While we were eating, not much time had passed before a Lada Niva vehicle arrived in front of the house, bearing insignia of the so-called Army of BiH and HVO. These were the joint forces that attacked Bradina—something I understand now in hindsight, but I didn't know it at the time. I remember that vehicle well because similar ones were used by foresters and hunters I used to see often in Bradina. Their soldiers got out of the car. They spoke with the male members of our families and told them they had to come with them for questioning and that they

Now there were too many of us in that small space, there wasn't enough air, we had no food or water, and each day we grew more desperate. My father would get up at dawn and collect dew off beech leaves, dripping it onto a bottle cap to give the baby a few drops to drink. The baby's mother had become dehydrated and lost her milk, and the infant was starting to turn blue from lack of food and water. That dew kept the baby alive, but the adults knew it wouldn't last much longer. Once it became clear we couldn't stay hidden without food or water, my father and the others started thinking about what to do. They discussed trying to lead us through the woods to Serbian-held territory, but they weren't sure if we children could endure such a journey.

anywhere, but they said they hadn't come across him. remember my mother immediately asked them whether they had seen Aleksandar children. They were also hunters and knew about the dugout. They had been in the woods under the open sky but were afraid of being discovered, so they came to us. I to break. That's when two distant cousins of my father arrived with their wives and relief. We stayed in the dugout all night, huddled closely together. Soon dawn began ing across our grove, and we could hear everything. I feel like none of us even JELENA GAČANIN: That's right. They were moving through the forest, walking cover you?

MIROSLAV (RCRW): The enemy soldiers passed right by you and didn't discover you? us... it was truly terrifying. the breaking of branches—we could hear them as they walked, trampling all around discovered by the enemy. I clearly remember the sound of the soldiers' footsteps, mouth. You can't explain to a little child that they must stay quiet so we wouldn't be one from our group took off their shirt and tore it into strips to tie over the baby's moment when we arrived in the dugout. The baby was crying loudly, and some-JELENA GAČANIN: We were there for four days, but I'm describing that first MIROSLAV (RCRW): How many days did you hide in that place?

buried in the earth. which was completely understandable since it had no food, no water, and we were from our two houses. With us was the 13-month-old baby, still crying constantly, JELENA GAČANIN: I think there were about eight of us—those who were left your family?

MIROSLAV (RCRW): How many of you were there in that place? Was it just shrubs and covered us with them.

more. We went down into it, and my father pulled branches over us. He broke some member we reached the bunker, and it was really just a hole in the ground, nothing

few schoolbooks, some food, and my favorite doll that I had stuffed inside. When we were about halfway to Jasika, bullets began whizzing around us from all sides. Stones were scattering from the gunfire, thick dust was everywhere, people were screaming and running in all directions. Along that narrow dirt path there was a creek, and I fell into it. Because I was small and light, the water began to carry me away, but an older man saw what was happening and saved me.

MIROSLAV (RCRW): Did you see the enemy soldiers firing at you?
 JELENA GAČANIN: No, no. The path we were on toward Jasika was essentially a forest road, so the attackers were hidden in the woods. Since it was also nighttime, we couldn't see where the shots were coming from. One of the older people in our group shouted that we had to go back to the village, that we couldn't go forward and had no other choice. During that retreat, my brother Aleksandar got lost. My mother was crying and calling out for him, but there was no sign of him anywhere.

MIROSLAV (RCRW): Were you with your mother?
 JELENA GAČANIN: Yes, I was holding her hand. With us was my aunt, still nursing her baby, who was wrapped in swaddling clothes and only had breast milk as nourishment. When we returned to our house, we realized that the children of my mother's brother—who had been staying with us—were also gone. They were the same age as my brother Aleksandar. My mother was desperate, powerless to do anything but wait and hope. Every passing minute brought more despair, because they still hadn't returned. I remember it was dark—probably very late—and people were trying to calm my mother, saying that my brother must be nearby, that he would come back, that he knew where the house was and that he was a big boy.

Then my father appeared—soaking wet, muddy, and breathless. He said the Muslims had already entered the village and that it was a matter of minutes before they reached us. "They leave nothing alive behind," he said, "we must hide somewhere." Before the war, my father was a hunter—it was a family tradition passed down through generations. He told us that not far from the house there was a thicket and a hunter's bunker—like an underground shelter—that was well hidden, and that we should go there to take cover. He took my hand and we set off in that direction.

MIROSLAV (RCRW): How did you feel in those moments? Were you afraid, or more confused, considering you were not yet even nine years old?

JELENA GAČANIN: Completely confused. I wasn't aware of anything happening before my eyes or of the possible consequences. All I knew was that someone was holding my hand, that we had to go somewhere, that someone was screaming, that my brother was missing, that there were a hundred people around me, running and hiding. You just didn't have time to feel fear. Now, I feel fear as I talk about it and remember everything, but back then it was pure panic and confusion. I re-

moved along a dirt road in the dark. I was carrying a backpack on my back with a experience for me. There were between 40 and 50 people in our group, and we That flight is something I remember vividly because it was a deeply traumatic

said, "Go, leave the house and head toward Jasika," and we did just that, in chaos. surrounded by hills controlled by Muslim forces. But someone, probably in panic, age, I wonder where we thought we could go, when Bradina is essentially in a basin basement and head toward the hamlet of Jasika. Looking back now, at my current to happen to us. Night fell in the meantime, and someone suggested we leave the were just a few kilometers away from that place, and naturally, we expected the same had been massacred. That meant Muslim forces had already entered Bradina. We we got word that in Donja Bradina, near the school, all Serbs who were found there it couldn't be calmed down—it was constantly crying and wailing. In the meantime, us was a 13-month-old baby—still an infant. It was my uncle's child, and of course, JELENA GAČANIN: I remember there was great panic in the basement. Among

MIROSLAV (RCRW): What happened next?

situation and alert others in case of danger. Most of the older men from our village were positioned on a hill to monitor the a fallback position to keep watch in case of an attack and try to defend the village. were left alone, without the heads of the family. The two of them had gone earlier to bombing. During the attack, neither my father nor his brother was at home—we the ground, and the elders thought we would be safer there in case of shelling or ment. Why the basement? Those houses had thick stone walls, partially built into were next to each other. When the attack started, we went down into the base- were maybe about twenty of us between our house and my uncle's house, which They believed that Bradina, as a purely Serbian village, was much safer. So there forces and they feared for their children's safety.

arrived about 15 days earlier because their homes had been surrounded by Muslim brother and sister with their families. Their last names were Glavaš and Krstić. They the Muslim army had moved in with us earlier. They were relatives—my mother's I forgot to mention that two families who had fled from Hadžići due to fear of JELENA GAČANIN: In our family home, which was full of people at the time.

MIROSLAV (RCRW): Where were you at that moment?

completely unaware of the situation. lead role—the kind we grew up watching. You have no idea what's going on; you're It was as if I were in the middle of a Partisan war movie with Bata Živojinović in the there was shooting from all directions, explosions, screaming, panic, thick smoke... ongoing. I remember that the attack began sometime in the afternoon. Suddenly, time, in second grade. I hadn't even finished the second semester—school was still

TRANSCRIPT - JELENA GAČANIN FROM BRADINA, (KONJIC MUNICIPALITY), 9 JULY 2024

JELENA GAČANIN: My name is Jelena Gačanin, my maiden name is Gligor-ević, and I am from Bradina. I was born on October 2, 1983, in Sarajevo. Until the outbreak of the war, I lived in Bradina, where I had a happy childhood with my family—my father, mother, and brother, and of course, with our extended family.

MIROSLAV (RCRW): You were the youngest member of the family. How do you remember the beginning of the war in your hometown?

JELENA GAČANIN: The earliest thing I remember is the outbreak of the conflict in Sarajevo. My father worked in Sarajevo, and my brother was going to school there.

MIROSLAV (RCRW): Your father commuted daily between Sarajevo and Bradina?

JELENA GAČANIN: That's right. Sarajevo and Konjic were connected by railway, and he would travel by train to work. My mother and I spent most of the time alone at home, and in 1992 I was attending second grade of elementary school. When the war started—specifically the events in Sarajevo—in April, barricades appeared all over the city, and most roads were blocked. I don't remember exactly how the two of them managed to get out of Sarajevo and come to Bradina, after which they stopped going back. The beginning of those tragic events in Bradina occurred on May 25, 1992, which is now a historically known event.

MIROSLAV (RCRW): Just a moment—when your father returned from Sarajevo, did he talk at home about what was happening there and what the situation was like?

JELENA GAČANIN: Of course. He talked about it, and we also heard it in the media. We could follow everything on TV and radio, but I was too young to truly understand the danger of it all. I remember that the last day he returned from Sarajevo, he was visibly frightened, and what he saw was terrifying. He himself couldn't believe how he managed to get back to Bradina, which is about 60 kilometers away from Sarajevo, passing through entirely Muslim areas. On his way to Bradina, he saw armed units, concentrations of Muslim forces, barricade preparations, and more.

MIROSLAV (RCRW): Let's go back to May 25, 1992. What happened in Bradina on that day? What do you remember as an eight-year-old girl?

JELENA GAČANIN: Bradina was officially attacked on May 25. I don't know when preparations for the attack started—it wasn't known to us—but I remember May 25, 1992, very well, even though I was only eight and a half years old at the

GORDANA BOTIĆ: It was down in "Viktor Bubanj," and when they asked me whether I recognized the court, I said no. I know that I was held here, that you tortured me here, beat me, brought me here half-dead. Where are those Bećirbašićs? Not a single one of them was convicted.
 MIROSLAV (RCRW): Was even one of them indicted?
 GORDANA BOTIĆ: Not a single one—not yet.
 GORDANA BOTIĆ: No, no. I had security from here—they drove me down there, because I wouldn't have dared go alone. Believe me, I wouldn't. And the interrogation lasted three or four full hours.
 MIROSLAV (RCRW): A form of psychological torture.
 GORDANA BOTIĆ: And the one doing the preparation said, "Don't lie about anything—you must say everything," I said, "I will tell the truth." And to recognize that court? I just couldn't—because I was held here. I wasn't the only one. Many Serbs ended up here.
 MIROSLAV (RCRW): Yes, you were lucky to make it out of "Viktor Bubanj" alive.
 GORDANA BOTIĆ: Exactly. Dragica didn't. And when they released me and I was supposed to go to my husband's cousin's house—it usually takes 15 minutes—I walked for two hours. I couldn't go faster, my stomach had collapsed, I was living on pills. If I saw a crowd—I'd say, "Please, don't take me into a crowd." You develop phobias, fear—it's still there.
 MIROSLAV (RCRW): When did you see your child—your son—for the first time?
 GORDANA BOTIĆ: I saw my son in 1993.
 MIROSLAV (RCRW): Not until 1993? For a mother, there's nothing worse than being separated from her child.
 GORDANA BOTIĆ: I don't know. I just say—God forbid anyone has to go through that again. You'd be better off dead.

GORDANA BOTIĆ: Believe me, I didn't even have a change of underwear. I had it, but they didn't let me take it. It was a catastrophe. I wouldn't come to my senses for ten days.

MIROSLAV (RCRW): When you were exchanged, where did you go?
GORDANA BOTIĆ: I went to Lukavica.
MIROSLAV (RCRW): To the barracks in Lukavica?
GORDANA BOTIĆ: Yes, to the barracks. They took us in and we had to give statements. They let us go the next day.

MIROSLAV (RCRW): Did they bring doctors to examine you?
GORDANA BOTIĆ: Yes, there were doctors. They examined me—and when they saw me, it was a catastrophe. God forbid I had a photo to show you. When my husband came, he didn't recognize me.
MIROSLAV (RCRW): When you were released and reached our people, did you immediately ask about your husband?
GORDANA BOTIĆ: He had already come looking for me.

MIROSLAV (RCRW): He came for you?
GORDANA BOTIĆ: Yes, he was looking for me. He didn't know for sure, but a colleague told him there was an exchange happening that day. But that day, many of his relatives were killed—cousins, uncles. When he came for me, the guard said, "Ma'am, come down—your husband is here." I was sitting on the bed and couldn't even get up. I thought, will he even accept me looking like this? I just sat there. "Ma'am, come on." I said, "I can't get up." He came and helped me slowly down the stairs.

My husband was standing with his back turned, and the guard said, "Here she is, sir—your wife." He just looked at me, turned around, and walked away. I thought—he won't want me now. What do I do? "Milenko, what's wrong?" He cried and said, "What do you look like?"

MIROSLAV (RCRW): It was too much for him.
GORDANA BOTIĆ: I was skin and bones. After I got out, I was taking Apan-rin for two years. The trauma never left. Nightmares every night, the threats—they haunted me for a long time. Those Beatrice's threatened me for years. I even testified in court. None of them were convicted. They were supposed to call me again, but didn't.

MIROSLAV (RCRW): So, legal proceedings were initiated?
GORDANA BOTIĆ: Yes, they were.
MIROSLAV (RCRW): Was that before the Court of Bosnia and Herzegovina or an entity-level court?

MIROSLAV (RCRW): What was the name of that prisoner from Foča?
 GORDANA BOTIC: He worked at the post office in "Viktor Bubanj," the main post office in Sarajevo, but I can't remember his name. His nephew, six months old, was impaled on a stake—that I remember very well. They brought us back upstairs and he said, "Where the hell did you come from, you're barely alive, for f***'s sake." What could I do?

MIROSLAV (RCRW): Was that the same man who told you to sit near the front?

GORDANA BOTIC: Yes. When they brought me back to the cell, Mira said, "What happened to you, for God's sake? Couldn't you avoid it?" I said, "No, Mira." She asked, "What's that on you?" I said, "They hit me. I didn't fall on my own."

MIROSLAV (RCRW): All this time, you didn't know where your husband was?

GORDANA BOTIC: No, I didn't.

MIROSLAV (RCRW): No one told you anything?

GORDANA BOTIC: No.

MIROSLAV (RCRW): So again you slept there?

GORDANA BOTIC: If you can call it sleep—no sleeping. A couple of days later, they tried again. There was another exchange, I don't know when or where exactly—it wasn't at Vrbanja Bridge anymore, but somewhere further down, I don't know.

MIROSLAV (RCRW): You have no idea?

GORDANA BOTIC: No, none. Out of a full bus, only 20 of us made it to the other side.

MIROSLAV (RCRW): Out of maybe 40 or 50?

GORDANA BOTIC: Fifty—some came from Lukavica in a bus, later a mini-bus. The man didn't even want to take us. He said, "I'm fighting to get you exchanged, to bring you here," and there was an international team with us then, and some Black people, I don't know who exactly. When they walked in, my head dropped like this. One man approached, said something I didn't understand, and another turned and said, "Leave her, can't you see she's half-dead?" He just gestured with his hands, and that's when we were exchanged. The others were returned to Sarajevo—they never made it out, they were killed.

And even the Serb who received us cursed us, said, "We don't need you either. Go back to your homes in Sarajevo." He was upset because he had worked hard to get as many people out as possible. And we had all left our homes behind—came out with nothing.

MIROSLAV (RCRW): You left everything behind?

GORDANA BOTIĆ: Around one in the afternoon.
 MIROSLAV (RCRW): Did they take everyone from your cell?
 GORDANA BOTIĆ: Not exactly everyone. Their commander must have pulled some strings so I could be released, but it was all because of my brother-in-law Duško Milić, who was in a special police unit.
 MIROSLAV (RCRW): A special police unit?
 GORDANA BOTIĆ: Yes, police. Not with Viki's unit—just the police. And both Fuad and Esad had Serbian wives. They wrote notes to me on toilet paper asking me to find their wives, but nothing ever came of that.
 They put me into a vehicle, and one of them said, "Try to sit near the front." Of course, as we exited...

MIROSLAV (RCRW): Was it a bus, a minibus?
 GORDANA BOTIĆ: A bus—"Orao" bus, VZ "Orao." Oh, I said, they came from "Orao" to pick us up. I was so happy to see that bus—I mean, really, the moment I saw it, I thought, that's *our* bus.
 MIROSLAV (RCRW): You were grasping at a lifeline.
 GORDANA BOTIĆ: Exactly. So we were headed toward Vrbanja Bridge. I didn't manage to sit up front, in seat 15—I ended up in seat 17. And then gunfire started—real shooting. There's no way it was Serbs shooting; Serbs couldn't possibly have fired.

MIROSLAV (RCRW): They controlled the entire area?
 GORDANA BOTIĆ: Of course. And now, between the buildings...

MIROSLAV (RCRW): Were they shooting at the bus?
 GORDANA BOTIĆ: They were shooting at the bus—just firing in general. That bus with number 15 had the small flags on it, those exchange markers across Vrbanja Bridge. They let that one go across, and then about 20 of theirs were supposed to come over from the other side—and *that's* when they opened fire.
 They brought us back again—to "Viktor Bubanj" at 8 p.m.
 MIROSLAV (RCRW): How did you feel at that moment?
 GORDANA BOTIĆ: God forbid. They were drunk, beating us, mistreating us. They shoved us back into that bus—people were bloody. You know what it's like when you're beaten with a rifle butt. One man pushed me in front of him—he was from Foča and had suffered badly. And the guy with the external fixator—I don't know if he survived. Bringing a man in that condition—I don't think he made it. But it didn't matter—he was a Serb.
 They took us back to intake.
 MIROSLAV (RCRW): Were men also included in the exchange?
 GORDANA BOTIĆ: Yes, both men and women—three or four from each cell, I don't even know how many.

then?" He said, "Smart girl. What are you doing heading toward Dobrinja?" I said, "I don't know."

I'm sorry, but there was this woman, Dragica, a military wife from Iljasa. She was killed at Viktor Bubanj—I know that. She was the kindest woman I had ever met. They would take her out every night at midnight and bring her back at six in the morning. In the end, they killed her—so nothing would get out. But those who did it know very well.

The worst extremists were working at Viktor Bubanj—real extremists. They brought your meals—those were knives, pistols—it's indescribable. I honestly don't know how I survived it.

So I went back down. That same man said, "We'll try to speed up your exchange." Fine. I asked for a sanitary pad—what else could I do? A woman guard escorting us to the bathroom said, "Do you want me to bring you anything else?" I said, "No, nothing." I didn't dare speak. Then Mira jumped up and said, "She needs a pad—she has her cycle. Why don't you give it to her?" At that moment, I don't know where that guy came from. "What? Bring her whatever she needs," he said. And I never saw him again after that.

The exchange happened after 25 days.

MIROSLAV (RCRW): So they didn't beat you during your time there?

GORDANA BOTIC: Not at Viktor Bubanj. I survived that part.

MIROSLAV (RCRW): That doesn't mean there wasn't abuse.

GORDANA BOTIC: Oh, there was all sorts of abuse—threats. When you're

going through it...

MIROSLAV (RCRW): Were any of the women in your cell beaten while you

were there?

GORDANA BOTIC: Not while I was there, but before—yes. Every single one

had been beaten. Every single one—even women aged 67.

MIROSLAV (RCRW): Did they talk about what they had survived before you

arrived—how they were treated?

GORDANA BOTIC: Yes. There was rape too.

MIROSLAV (RCRW): So there were rapes?

GORDANA BOTIC: Yes. Then they were forced to work—they had to go work

in the kitchen. They'd steal bread, hide two or three slices under loose clothing, and

bring it back. The food was terrible. They'd say they fed us and were good to us, but

we weren't—that's what they'd say. But those who haven't lived through that suffer-

ing, that hell, can't even imagine it.

After a long time, we were taken for exchange at the Vrbanja Bridge.

MIROSLAV (RCRW): Was it in the morning or the afternoon?

soaking me. I saw a tall man standing at the door with huge bags under his eyes. "Gordana, how are you?" I asked, "Where am I? What happened?" Nothing.

MIROSLAV (RCRW): You were returned to your same cell?
GORDANA BOTIC: Yes, same cell. The next morning, interrogation. Fine—what could they ask me?

MIROSLAV (RCRW): Who interrogated you? Did you recognize anyone?
GORDANA BOTIC: I didn't know them, but later I found out one was called Zoran.

MIROSLAV (RCRW): Was it Erceg?

GORDANA BOTIC: No, not him. This one was a Serb. But that Erceg—what he did up there was horrific. Then there was someone named Esad, and Fuad—he was the only one who brought me chocolate, cigarettes, and juice. Later...

MIROSLAV (RCRW): That Fuad?

GORDANA BOTIC: Yes, that Fuad. If he was on duty, he tried to get us outside. But if someone else was there, they'd send you right back to the cell—he couldn't risk it either. I found out who they were, Esad and Fuad, before I was released. As for Zoran—I learned who he was after I left prison from a colleague who was there before me, she was exchanged earlier. During the interrogation, those two were sitting, and I was walking down the stairs. A woman was walking up, covered in blood—I thought, "That's it, I'm done."

There was a doctor, too—he examined us first. He said, "I've never seen a woman this bruised, this black and blue." You could see my ribs. I left weighing 32 kg—used to be 63.

Anyway, I got to the interrogation room. The two of them were sitting. "Sit," one said. So I sat down—what else could I do? I didn't know who they were. One gave me a cigarette and said, "Calm down, we won't hurt you. Go ahead, light it." I couldn't—my voice was already just a whisper. He gently took my hand, I smoked, and then he placed a bundle of papers in front of me.

He said, "Listen, Gordana, see these papers?" I said I did. "They sent these from Sokol to tell us never to release you alive. That your husband is a butcher. What am I even doing here?" He said, "Listen, be good, be careful. We have nothing to ask you."

"Just smoke your cigarette, sit here for a bit—just so it looks like we interrogated you." He didn't ask me a single question. Then he asked, "If we let you go, where would you go?"

MIROSLAV (RCRW): Where would you have gone?

GORDANA BOTIC: I said, "To Kolonija." He replied, "Kolonija? Are you crazy, woman? Come to your senses—there's no Kolonija." I said, "Maybe Dobrinja

GORDANA BOTIĆ: All women. I was the eleventh.
 MIROSLAV (RCRW): What did they look like?
 GORDANA BOTIĆ: May no one ever experience it. There was one, Mira, a military officer's wife. Her face was all bruised and broken.
 MIROSLAV (RCRW): Do you remember her last name?
 GORDANA BOTIĆ: I don't. I just know she was married to a military man. There was also Radenka—I don't remember her last name either. She was a young woman. I won't even say what they did to her—may no one ever know.
 MIROSLAV (RCRW): That was from what you saw?
 GORDANA BOTIĆ: Yes, while I was there. One evening when dinner was brought, the guard seemed polite. I don't know who he was. Mira took me in, she was from Belgrade and later gave a statement too. But I can't recall her surname. She said, "Dinner's some kind of cornmeal mush." I asked for water. Mira said to me, "I'm taking you in." There were four beds and eleven of us on thin mats—not even proper army ones. I slept next to her. She took me in. That guard brought food, but I couldn't eat. We spent the night. The next morning—or maybe the third, I can't remember—when we needed to use the bathroom, a woman came, opened the door, led us to the toilet. It was all very rushed, she shouted a lot, then brought us back and closed the cell again. Sometimes they locked it, sometimes they didn't. They were probably taking the men somewhere. On the third morning, I think, they pulled me and a couple others from each cell to clean. That night, you could hear screams—male voices.
 MIROSLAV (RCRW): So at night you could hear men screaming?
 GORDANA BOTIĆ: Yes. It was killing—murdering.
 MIROSLAV (RCRW): So you couldn't even sleep?
 GORDANA BOTIĆ: Sleep? No way. Mira would plug my ears and tell me, "Don't listen." But how could I not listen when you hear men crying? With women, it's one thing, but men crying—unbearable.
 MIROSLAV (RCRW): Yes.
 GORDANA BOTIĆ: Oh, Mother, I had to clean—God help me.
 MIROSLAV (RCRW): What were you cleaning?
 GORDANA BOTIĆ: Blood.
 MIROSLAV (RCRW): So, traces of torture?
 GORDANA BOTIĆ: Blood from torture—we were made to clean it. I somehow made it to the bathroom, and that was it—hallelujah—I fainted. Someone caught me there and carried me back to the cell. They said I was green, yellow—I don't know. I only remember when I came to, they were sprinkling water on me,

MIROSLAV (RCRW): And the man who talked to you wasn't there anymore? GORDANA BOTIC: No, he was gone. These others stormed in and started pulling us out of that basement. There were steep stairs—I couldn't even walk. I had no strength left.

MIROSLAV (RCRW): Your legs wouldn't move?
GORDANA BOTIC: My legs wouldn't move. Then one of them came over, really took me gently by the arm and said, "Come on, slowly up the stairs—one, two, three, five, ten, twenty." Just to get me into the car, because he saw I was the youngest of them. He managed to get me into that car somehow. When they brought the other three in—oh God, they were beaten with anything and everything—rifle butts, kicks. MIROSLAV (RCRW): The other three men?
GORDANA BOTIC: Yes, the other three. One of them was my father-in-law. MIROSLAV (RCRW): Could you repeat the names of the three men?

GORDANA BOTIC: Mirko.
MIROSLAV (RCRW): His last name?
GORDANA BOTIC: Milidrag.
MIROSLAV (RCRW): Alright.
GORDANA BOTIC: The other... I can't remember anymore, honestly. It was so long ago. They kept driving us, and said, "Now we're going down to the Miljacka bridge."

MIROSLAV (RCRW): The Vrbanja bridge?
GORDANA BOTIC: No, not Vrbanja—somewhere else, I don't know exactly. "We're going to slaughter them and throw them off," they said. I didn't know the Lord's Prayer that well, believe me, but I prayed and recited it. Then I saw some light—just a bit through the blindfold—and realized we were crossing the bridge. I thought, thank God. But where we were going—I had no idea. They kept driving and driving—God knows where. Then all of a sudden the car stopped. We were approaching what I later learned was the "Viktor Bubanj" barracks, but I didn't know that at the time. Their soldier raised the gate and asked, "What are you transporting?" They replied, "Chetniks." And he let us through.

They were all armed. As we got closer, someone said, "First remove your weapons, leave them." "Who are you transporting?" "Chetniks," they said again. "All I see are three men and a woman. Who are the Chetniks?" he asked. He didn't get an answer. Then they lined us up against a wall, searched our hands. I couldn't even stand. When they separated us, I don't know where they took the three men. My cell was number 17. They had separate rooms for men and women. When they brought me into Cell 17, there were already ten women there.

MIROSLAV (RCRW): All women?

GORĐANA BOTIĆ: They took us there, and as each of us exited, they kicked us and dragged us into a basement full of iron bars. They placed us there and started beating us—it was brutal.

MIROSLAV (RCRW): Were they men or women hitting you?

GORĐANA BOTIĆ: Two women were brought in—Jasmina and another one whose name I didn't catch. One was blonde, the other dark-haired. But when they hit—it felt like a man.

MIROSLAV (RCRW): Were they wearing uniforms? Were you still blind-folded?

GORĐANA BOTIĆ: Yes, we were still blindfolded. They beat us from 11 to 2. Around 2 a.m., it quieted down. We were sitting there like logs, asking for water. "Will you at least give us something?" Then we heard someone at the door. We couldn't take the beating anymore. I was completely black and blue. Amid the chaos, I heard a guard say that no one else was allowed in—that's it. I could see a bit of light through my blindfold. When I'd had enough of the beating, I wedged myself between some iron bars, away from the others. When they beat the other three, I'd hide—then return. I don't know where the courage came from.

Later, a soldier came in and said, "He's Arkan"—he was the worst extremist in Sarajevo. He died later, but I don't know his name.

MIROSLAV (RCRW): Juka Prazina?

GORĐANA BOTIĆ: Yes, Juka Prazina. He said he was Arkan.

MIROSLAV (RCRW): He came personally?

GORĐANA BOTIĆ: Yes, but he introduced himself as Arkan. He told us that no one would beat us anymore and gave us cigarettes. My stepfather-in-law took one, but I couldn't. I just couldn't. He said no one would touch us until the next day, and that we'd supposedly be transferred somewhere else. And really, no one else came in after that. That night, around 3 or 4 a.m., we were asking for water again. We hadn't eaten in 24 or even 48 hours—just a drop of water, that's all we wanted.

In the morning, a man came in and asked, "Are you Bočić Gordana?" I couldn't lie—I nodded. He said, "I have a friend. I'll drive you—where do you want to go back to?" I said, "Rajlovac."

He looked at me and said, "Are you out of your mind?" I said I was fine. "I know where your husband is," he said. "I'll try to get you to Briješće, and we'll stay in contact about how to come get you." He took off my blindfold gently and pointed to a window: "When I give the signal, you'll hand me your arms and I'll pull you out."

But not even half an hour later, six men burst in—"Let's go, Chetniks!" Where now? Where?

GORDANA BOTIĆ: I did, but they didn't listen, nor did they care. I don't know what exactly my mother-in-law said, but they slapped her too.

MIROSLAV (RCRW): The same guy?

GORDANA BOTIĆ: Yes, one of the Bećirbašić brothers—maybe Nermir.

MIROSLAV (RCRW): One of the brothers?

GORDANA BOTIĆ: Yes, one of them.

MIROSLAV (RCRW): Were they from Sandžak or originally from Sarajevo?

GORDANA BOTIĆ: I don't know, but it was their village. They had always

been extremists. They kept us there and abused us. First, they said they'd cut off

three of my fingers, then my ear, and then they tried to force me to say I'd slept with

a Muslim man. I said, "No, I haven't, I haven't." They did what they did... it was so

traumatic I wet myself from fear.

MIROSLAV (RCRW): How long did that last?

GORDANA BOTIĆ: That lasted from around nine, maybe half-past nine in

the evening, until eleven or half-past eleven the next morning.

MIROSLAV (RCRW): So, there was no sleep at all?

GORDANA BOTIĆ: No, it was all just abuse. They said they would take me

to Jabuka to be killed by the Chetniks—that my own people would shoot at me

from "Orao." They accused me of being the wife of the biggest Chetnik. Up to that

point, my husband had never even slaughtered a chicken—he would run away when

something needed to be killed. I kept saying, "He's not like that." But they insisted,

"He is." I asked, "Can I please go change my clothes? We're soaked..."

He separated me, the late Mirko, a man named Lazar, and another man, and

let the rest go back to their apartments—they were taken to the basements. That

included my sister-in-law and her two little kids. The four of us remained. He let me

go. I went back to the apartment—everything was wide open. I saw that there were

no belongings, but... I grabbed a pair of pants, a sweater, just anything to put on.

Then one Muslim soldier said, "Now you'll see what's coming." See what? The

four of us were taken—me, the only woman—toward Sokolo. There were women

there waiting to butcher us. That's where they started tying us up—blindfolds, so we

couldn't see.

MIROSLAV (RCRW): The same four of you?

GORDANA BOTIĆ: Yes, four of us. The other three were older men, around

55 to 60. A car came, they shoved us in, blaring their songs about slaughter-

ing—"Don't waste bullets, use knives." Alright. They drove us somewhere—I think

we ended up in Buča Potok. I know where it is, but I could barely see through the

blindfold.

MIROSLAV (RCRW): So not clearly.

GORDANA BOTIĆ: Yes, they were.
 MIROSLAV (RCRW): So they stood guard with rifles?
 GORDANA BOTIĆ: Yes, standing guard, making sure we didn't return to our apartments—until we couldn't take it anymore. You had to go back to get changed, pick up some clothes. You had to go to the TO (Territorial Defense), by then they were already mobilized. When we returned to my apartment, it had been broken into.
 MIROSLAV (RCRW): The apartment had already been broken into?
 GORDANA BOTIĆ: Yes, it had. A grenade had exploded in the room through the window—it was chaos. The basement was also broken into.
 MIROSLAV (RCRW): Were your belongings ransacked?
 GORDANA BOTIĆ: They wouldn't let us go down there. We took what we could—a few undergarments, a shirt, pants. I was wearing leather shoes. One of them told me, "Take those shoes off, leave them, you don't need them." What could I do? The late Jela argued with them, but what good did it do? Back to the basement we went, and they kept following us constantly. That lasted two or three nights.
 Then one of the Bećirbašićs, I think, got wounded, and that night—around eight, half past eight, nine—they started banging on the doors. The entrance was locked, and they had to open it. We were all huddled in one corner, we didn't even...
 MIROSLAV (RCRW): There was no electricity, right? No power at all?
 GORDANA BOTIĆ: No electricity, no phones—nothing worked. That night they rounded us up—maybe 15 or 16 of us.
 MIROSLAV (RCRW): Were there only women there?
 GORDANA BOTIĆ: No, there were children, men, and women.
 MIROSLAV (RCRW): Did you mostly know the people in those groups?
 GORDANA BOTIĆ: Yes, yes.
 MIROSLAV (RCRW): They were all your neighbors?
 GORDANA BOTIĆ: All neighbors. Some I didn't know—understand, we didn't really socialize much. There wasn't time—work, children, home, family. They took us all with rifles, pushed us into an abandoned house—it was all nearby—and made us sit on logs or whatever. We were terrified. You don't know where you are, who you are, what's happening to you. Then someone says, "Let's go, Chetniks." I mean, what Chetniks—what are they talking about? But I kept quiet.
 They lined us up, and one of them said to me, "You've got a radio transmitter in your apartment." What radio? Where would I get a radio transmitter? I told them I didn't have one—and he slapped me.
 MIROSLAV (RCRW): Did you tell them your apartment had already been searched and nothing was found?

confused things. They had problems with some of our other neighbors too—there were five Bećirbašić brothers. Extremists.

MIROSLAV (RCRW): Extremists.

GORDANA BOTIĆ: The worst kind—God forbid.

MIROSLAV (RCRW): And that man took your husband?

GORDANA BOTIĆ: He escorted him down past the fountain—I don't know exactly where—and he went to "Orao."

MIROSLAV (RCRW): And you stayed behind?

GORDANA BOTIĆ: I stayed. My neighbor took my child.

MIROSLAV (RCRW): Why didn't you go with your husband?

GORDANA BOTIĆ: I stayed because of my mother-in-law. No one is to blame for my decision...

MIROSLAV (RCRW): Did your husband tell you to go with him?

GORDANA BOTIĆ: Yes, he did.

MIROSLAV (RCRW): But you didn't want to leave your mother-in-law?

GORDANA BOTIĆ: Exactly. Zorica Malić—she took my child.

MIROSLAV (RCRW): To take the child somewhere safe?

GORDANA BOTIĆ: Yes. A taxi took her, her daughter, and my child. I don't know how they made it to Ilijaš or Vogosća. She just called me the next day and said, "We've arrived in Belgrade, we're heading to Kikinda."

MIROSLAV (RCRW): So your child was in Kikinda?

GORDANA BOTIĆ: My child was in Kikinda.

MIROSLAV (RCRW): Did that make things easier for you?

GORDANA BOTIĆ: Well, yes.

MIROSLAV (RCRW): It was hard being separated, but at least your child was relatively safe?

GORDANA BOTIĆ: At least my child was safe.

MIROSLAV (RCRW): And you trusted the woman who took him?

GORDANA BOTIĆ: Absolutely, absolutely. That neighbor truly saved my child. And that's how it went on. In the evening, the Bećirbašićs rounded us up—we were no longer allowed to stay in our apartments. All the remaining Serbs had to go to a large building, the "Fifteen Building," and stay in the basement. That's where we stayed—right through to the beginning of June. It was horrible. Truly, even now, my stomach aches when I think about it. The trauma was immense.

MIROSLAV (RCRW): So you were essentially imprisoned there, unable to move freely?

GORDANA BOTIĆ: No, no, we couldn't go anywhere.

MIROSLAV (RCRW): Was anyone guarding you?

GORDANA BOTIĆ: I stayed. My neighbor took my child.
 MIROSLAV (RCRW): Why didn't you go with your husband?
 GORDANA BOTIĆ: I stayed because of my mother-in-law. No one's to blame for my decision...

MIROSLAV (RCRW): Did your husband ask you to come with him?
 GORDANA BOTIĆ: Yes, he did.
 MIROSLAV (RCRW): But you didn't want to leave your mother-in-law?
 GORDANA BOTIĆ: Exactly. Zorica Malić, she took my child.
 MIROSLAV (RCRW): To take the child to safety?

GORDANA BOTIĆ: Yes, she and her daughter, along with my child, took a taxi. I don't know how they made it to Ilijaš or Vogosća. She just called me the next day and said, "We've made it to Belgrade, we're heading to Kikinda."
 MIROSLAV (RCRW): So your child was in Kikinda?
 GORDANA BOTIĆ: My child was in Kikinda.
 MIROSLAV (RCRW): Did that make it a little easier for you?
 GORDANA BOTIĆ: Yes, it did.

MIROSLAV (RCRW): It must have been hard being separated, but at least your child was safe.
 GORDANA BOTIĆ: At least my child was safe.
 MIROSLAV (RCRW): And you trusted the woman who went with the child?
 GORDANA BOTIĆ: Yes, absolutely. That neighbor truly saved my child. And that's how it went. In the evening, the Bećirbašić brothers rounded us up—we weren't allowed to stay in our apartments anymore. All the remaining Serbs had to gather in a large building, the "Fifteen Building," in the basements. That's where we were until early June. It was terrible. Believe me, even now my stomach aches. The trauma was unbearable.

MIROSLAV (RCRW): "Marshal Tito"?
 GORDANA BOTIĆ: "Marshal Tito," that's right.
 MIROSLAV (RCRW): When did the attack on the barracks happen?
 GORDANA BOTIĆ: Oh, believe me, it burned for twelve hours. We could tell that nothing good would come of it, and the people who were there just said, "Forget it, what's going on here?" I made something for them to eat—it was nighttime. They gave me some kind of rifle, a submachine gun or something—I had no idea. I had the courage to hold it, but I had no idea what I was doing.

MIROSLAV (RCRW): You'd never fired a weapon before?
 GORDANA BOTIĆ: Never fired anything. We were all gathered there in front of our building, not knowing where to go or what to do. That same day, my husband was taken away in the morning by a neighbor, Hidajet, because the Bećirbašićs had

GORDANA BOTIC: In their apartment. All those were apartment buildings. MIROSLAV (RCRW): What was your mother-in-law's name? GORDANA BOTIC: Koviljka Milidrag. Her husband—Milenko's stepfather—was Mirko. Their daughter had come from Buča Potok. MIROSLAV (RCRW): She was also a refugee, staying with them? GORDANA BOTIC: Yes, she came with two small children. That evening we were down there, and they had organized everything. I made coffee for them. Both Serbs and Muslims were doing guard duty. MIROSLAV (RCRW): This was in their building now? GORDANA BOTIC: No, we were still in our own buildings. MIROSLAV (RCRW): Still in your buildings? GORDANA BOTIC: Yes, in our buildings. MIROSLAV (RCRW): So you had returned from that house to the apartments?

GORDANA BOTIC: Yes, back to the apartments. MIROSLAV (RCRW): Around what time was that? GORDANA BOTIC: Around eleven at night, when the fire started. That night—it all started down at the barracks. MIROSLAV (RCRW): "Marshal Tito"? GORDANA BOTIC: "Marshal Tito," that's right. MIROSLAV (RCRW): When did the attack on the barracks happen? GORDANA BOTIC: Oh, believe me, it was burning for twelve hours. We could see it wasn't going to end well, and those who were there kept saying, "Let it go, what is happening?" I had made some food, it was night. They gave me a gun, some kind of machine gun, but I had no idea how to use it. I had the courage to hold it, but I didn't know what to do with it. MIROSLAV (RCRW): You'd never fired a gun before? GORDANA BOTIC: Never. And we all gathered there in front of our building, not knowing where to go or what to do. That same day, my husband was taken away in the morning by a neighbor, Hidalet. The Bećirbašić brothers had mixed things up—they had problems with our neighbors too. There were five of those brothers. They were extremists. MIROSLAV (RCRW): Extremists. GORDANA BOTIC: Real extremists—God forbid. MIROSLAV (RCRW): And this neighbor took your husband? GORDANA BOTIC: He escorted him down past the fountain, I don't know where exactly, and he went to "Orao." MIROSLAV (RCRW): And you stayed behind?

MIROSLAV (RCRWC): So the shooting was only targeting Serbian apartment-ments?

GORDANA BOTIC: Only Serbian ones—they knew exactly who lived where. We spent the night there. There was no ceasefire the next day either. The second night, we left the apartment again. We had to flee downhill.

MIROSLAV (RCRWC): You left the building?

GORDANA BOTIC: We had to leave because word spread that there would be an attack and that we would all be killed, so everyone from our building ran.

MIROSLAV (RCRWC): Why didn't you flee to the barracks?

GORDANA BOTIC: We didn't run to the barracks. We went down to a place called Jokino Brdo, where there was a partially underground house.

MIROSLAV (RCRWC): Was that an abandoned house?

GORDANA BOTIC: No, Serbs lived there. They organized who would stay where and how.

MIROSLAV (RCRWC): So, in essence, they took you in?

GORDANA BOTIC: Yes, there were maybe 40 of us there.

MIROSLAV (RCRWC): So the majority were Serbs from your neighborhood?

GORDANA BOTIC: Yes, mostly Serbs from every entrance. Three, four, two, or just one from each. We spent the night there. The next day or the third day, a girl came—a Muslim girl, the daughter of that man Izet.

MIROSLAV (RCRWC): Who is Izet, if I may ask?

GORDANA BOTIC: He worked—maybe in the garrison, I'm not sure. He was a Muslim, lived across from our building.

MIROSLAV (RCRWC): Was he military personnel?

GORDANA BOTIC: No, he was just a regular worker.

MIROSLAV (RCRWC): Worked in the defense industry?

GORDANA BOTIC: Yeah, I think so. The girl said, "My dad sends his regards and says you and Milenko need to get out of here."

MIROSLAV (RCRWC): So your husband had been marked in some way?

GORDANA BOTIC: Yes.

MIROSLAV (RCRWC): And they told only you, no one else?

GORDANA BOTIC: Just us. He told the girl, "Only tell the lady—tell Gordana." I can't say anything bad about that man—he never did anything to me, quite the opposite, he warned us. But my husband didn't believe it. Again, he didn't believe it. My mother-in-law was a heart patient—there was no way we could go anywhere.

MIROSLAV (RCRWC): So they stayed in their apartment or were they in a house?

MIROSLAV (RCRW): And this neighbor told you he was coming to search your apartment?

GORDANA BOTIC: Yes. I mean, what were they expecting to find? We had nothing—no weapons, nothing. But they insisted on searching, checking everything. And then they showed up—it's terrifying to see them sneaking around the building. There were ten of them, and one young guy.

MIROSLAV (RCRW): You saw them approaching?

GORDANA BOTIC: Yes. And one of them—he was Muslim, I don't know his name, he didn't introduce himself—came to us crying. He said, "People, you have to get out of here, but I still have to do the search." So we went up to the attic, he checked around the basement too, but found nothing.

MIROSLAV (RCRW): Was your child in the apartment with you at that time?

GORDANA BOTIC: Yes.

MIROSLAV (RCRW): How old was your child then?

GORDANA BOTIC: Just turned six.

MIROSLAV (RCRW): You were most afraid for your child?

GORDANA BOTIC: Of course, my child was right there. And that guy said again, "You need to run." So I asked Milenko what we should do. He said, "They won't do anything to us."

MIROSLAV (RCRW): Was Milenko with you in the apartment?

GORDANA BOTIC: Yes, he was there in the afternoon—this all happened around 4 p.m.

MIROSLAV (RCRW): So that Muslim man gave you a well-meaning warning to leave?

GORDANA BOTIC: Yes.

MIROSLAV (RCRW): He knew what was coming.

GORDANA BOTIC: Exactly, but my husband didn't believe him—and honestly, neither did I. You think, we're so close to the garrison, to "Orao."

MIROSLAV (RCRW): You believed the army would protect you.

GORDANA BOTIC: Yes, exactly. But that night, we had to go down because they were firing from Sokolje.

MIROSLAV (RCRW): Were they using automatic weapons or artillery?

GORDANA BOTIC: No, no, automatic rifles. I was just about to feed the child—we locked the door and had to go down into the basement. We had already set it up earlier. So we went down. The shooting—it was unbelievable.

MIROSLAV (RCRW): Were there Muslim neighbors in the basement too?

GORDANA BOTIC: No, only Serbs.

GORDANA BOTIĆ: Yes, "Orao."
MIROSLAV (RCRWC): So that's the place where the "Rajlovac" barracks are today?

GORDANA BOTIĆ: Yes.
MIROSLAV (RCRWC): When you got there, were there other civilians with you?

GORDANA BOTIĆ: Yes, everyone they could gather came with their children. We stayed there until 5 a.m., and nothing happened.
MIROSLAV (RCRWC): Until five in the morning?
GORDANA BOTIĆ: Yes, until five in the morning. Then the four or five of us headed back home. We returned to the apartment.

MIROSLAV (RCRWC): How far was that from your home?
GORDANA BOTIĆ: Maybe around 25, 30 minutes—doesn't matter. We got back home with the child; Zorica and Jela were there too.
MIROSLAV (RCRWC): No one had entered your apartment?

GORDANA BOTIĆ: No, not at that point. And that was it for that day. We spent the night at the garrison and came back home. Then my neighbor, a Muslim woman with whom I had had a good relationship before, said to me, "Where were you running off to last night...?" I responded that I wasn't running anywhere, that I had gone out and come back to my apartment—as was my right.

MIROSLAV (RCRWC): Was that an unpleasant exchange?
GORDANA BOTIĆ: I was taken aback by her reaction. I even asked her, "Jas-na, what's that supposed to mean?" She just replied, "Nothing, nothing." The next day, my husband went to work, came back, and then they had to organize some kind of guard duty. I don't even fully understand how all that functioned.

MIROSLAV (RCRWC): I see.
GORDANA BOTIĆ: Some were assigned to guard this area, some that one—to defend it somehow. We didn't have any weapons; they did. And what was I supposed to do? You could see they were getting more and more armed by the day. No insignia, but you knew they were Muslims. That went on for two days. Then our neighbor, I think his name was Rizvo, sent a child over to say that someone would be coming to search our apartment.

MIROSLAV (RCRWC): Who did the child say was coming?
GORDANA BOTIĆ: Bećirbašić, that was the name the child gave me.
MIROSLAV (RCRWC): And who was this Bećirbašić?
GORDANA BOTIĆ: He lived in another street.
MIROSLAV (RCRWC): Was he a policeman or a soldier?
GORDANA BOTIĆ: No, nothing like that—just a Muslim.

MIROSLAV (RCRW): What was the name of your street?
 GORDANA BOTIC: Franjo Kluz Street 27, Rajlovac.
 MIROSLAV (RCRW): Was it an apartment building?
 GORDANA BOTIC: Yes, an apartment. I said to my husband, "What should we do?" He didn't believe it either. But something was happening—people were fleeing, everyone from our building.
 MIROSLAV (RCRW): As if someone had told everyone to flee?
 GORDANA BOTIC: Exactly. Our next-door neighbors—there were only four tenants in our section—I ran over to Jela and Zorica's. That woman passed away three or four years ago. I said, "Something's going on." At that moment, the phone rang at their place—we didn't have a phone in our apartment—they were calling for Milenko to report urgently to work.
 MIROSLAV (RCRW): Milenko is your husband?
 GORDANA BOTIC: Yes, my husband. I said, "Milenko, you can't leave me and the child behind." He said, "I won't leave my wife and child." Then the caller said, "Fine, bring your wife and child with you to the garrison." So we packed up—he carried the child on his shoulder—and Zorica and Jela...
 MIROSLAV (RCRW): Do you remember the date?
 GORDANA BOTIC: It was late May, but I honestly can't remember the exact date.
 MIROSLAV (RCRW): That's okay, I understand.
 GORDANA BOTIC: So we walked down the street—we weren't hiding; there was nowhere to hide. When we reached the water spring (Česma), Milenko just shouted, "Keep walking straight, don't look around." Someone asked, "Where are you going?"
 MIROSLAV (RCRW): Who asked? Did you encounter a group?
 GORDANA BOTIC: Yes, a group.
 MIROSLAV (RCRW): Armed people?
 GORDANA BOTIC: Yes.
 MIROSLAV (RCRW): Were they wearing any insignia?
 GORDANA BOTIC: No, they weren't.
 MIROSLAV (RCRW): But they were armed?
 GORDANA BOTIC: Yes, they were all armed.
 MIROSLAV (RCRW): You could assume they were Muslims?
 GORDANA BOTIC: Of course—we knew they were Muslims.
 MIROSLAV (RCRW): Yes, yes.
 GORDANA BOTIC: And then we reached the garrison.
 MIROSLAV (RCRW): That was within the premises of the "Orao" Aviation Institute?

MIROSLAV (RCRW): So that was essentially a well-meaning warning?
 GORDANA BOTIC: Yes, absolutely, and I'm grateful to those people. That man's name was Goran, and I am truly thankful to him for alerting me to the danger. I spent the days at home. My husband and I discussed whether we should leave Rajlovac, flee Sarajevo, go somewhere safe. But we still stayed. One day, we went to the city to withdraw my husband's salary from the bank. We had a six-year-old child at home, and we were lacking many things—food, hygiene products, and so on. We went from Ilidza to the bus station looking for a bank that had money to pay out his salary.
 MIROSLAV (RCRW): What was the situation like in the city at that time? Did you notice armed individuals on the streets, or checkpoints at the entrances to neighborhoods?
 GORDANA BOTIC: I noticed some checkpoints in the evening, when we were returning to our apartment in Rajlovac.
 MIROSLAV (RCRW): Who was manning the checkpoints?
 GORDANA BOTIC: They were armed and all that, but we really weren't aware of what was coming. So, we were waiting for the bus, and a man approached us—I didn't even know who he was. He asked, "What are you waiting for?" We said, "The bus to Rajlovac." He said, "There won't be any buses." I mean, we had full bags of groceries. What else could we do? Let's try to find a taxi, we had no other option. We found a taxi driver—he said, "Me? To Rajlovac? No." We asked, "What's going on?" You could see something was happening, but we weren't aware of what awaited us. By chance, a bus came—I don't know how it managed to get there.
 So we rode through Buča Potok and various places. There were groups—about 10 to 15 people—and I couldn't see clearly because it was already night, probably around 9 p.m.
 MIROSLAV (RCRW): You couldn't tell what uniforms they were wearing or what insignia they had?
 GORDANA BOTIC: No, no. When we arrived home, we first stopped by my mother-in-law's, as she lived nearby with her husband and family. We called her to come over because we had bought some things for her too. But she didn't come. I started unpacking the groceries into the fridge and freezer, and then I happened to glance out the window. I could see cars and people—just leaving.
 MIROSLAV (RCRW): They were leaving?
 GORDANA BOTIC: Yes, the people were leaving. I ran over to the neighbor.
 MIROSLAV (RCRW): Were most of them Serbs?
 GORDANA BOTIC: Serbs, but there were some Muslims too. Maybe two or three Croats. Our street was mixed—some Muslims, some Serbs. The other part of the neighborhood was...

TRANSCRIPT - GORDANA BOTIĆ FROM SARAJEVO
(BIJE LJINA), 9 JULY 2024

GORDANA BOTIĆ: I am Gordana Botić, born on November 4, 1960, in the village of Medurečje.

MIROSLAV (RCRW): When did you move to Sarajevo?

GORDANA BOTIĆ: I moved in 1985.

MIROSLAV (RCRW): Where did you settle?

GORDANA BOTIĆ: In Rajlovac—that's where I lived.

MIROSLAV (RCRW): Who was in your household?

GORDANA BOTIĆ: It was me, my husband, and our child. The two of us had our own apartment.

MIROSLAV (RCRW): Were you employed?

GORDANA BOTIĆ: Yes, I was employed at the Aviation Institute "Orao."

MIROSLAV (RCRW): Where did your husband work?

GORDANA BOTIĆ: He also worked at "Orao."

MIROSLAV (RCRW): So you had a decent life—employment, housing, a child...

GORDANA BOTIĆ: Yes, we had a normal life. We lived and worked in Rajlovac until the war began. We didn't expect the events that caught up with us at the beginning of 1992.

MIROSLAV (RCRW): You weren't expecting the worst-case scenario?

GORDANA BOTIĆ: No, not in the slightest. It never crossed my mind what we were about to face.

MIROSLAV (RCRW): Given that you worked in a large company where, I assume, there were people of other nationalities—by that, I mean Muslims and Croats—was there any tension among you that could have signaled an impending civil war?

GORDANA BOTIĆ: Everything was normal—at least until the first barricades appeared in Sarajevo.

MIROSLAV (RCRW): Until when were you able to work and go to your job normally?

GORDANA BOTIĆ: I can't say exactly, but at "Orao" I had a fixed-term contract. Then, at the beginning of 1992, my contract was not extended, and I moved to another company where I worked in vehicle inspection. That continued until May, when a man from the company warned me that it might become dangerous in Rajlovac and that I should stop coming to work in the following days.

it would all be included in the court judgment. Whether they manipulated something along the way, I don't know—even though, only a civil lawsuit remained. And I couldn't possibly initiate a civil lawsuit. He was imprisoned, but I don't know what happened after that. I believe he was released a long time ago. Some of our people even testified at The Hague. Some were convicted there too, but that's not nearly enough compared to the evil that was done to us.

MIROSLAV (RCRW): How do you feel now when you sometimes watch TV or the news and hear them saying that Serbs committed aggression against Bosnia and Herzegovina—when you yourself saw, with your own eyes, people being tortured and killed at their doorsteps, under a portrait of Ante Pavelić? No one left their village; they were killed in their own homes, in their yards. No outsider came there.

VUJIC NADA: In my opinion, this was just a scripted effort by someone to blame us—based on what I saw and experienced. I don't understand high politics, but calling us aggressors—I just don't see how that's possible when we were actually the victims. We were victims.

MIROSLAV (RCRW): The truth was reversed.

VUJIC NADA: Victims in the truest sense. Over 80 were killed—almost every ninth person in the village. And the suffering and torment that men and women went through cannot even be measured or described.

MIROSLAV (RCRW): Did you ever think, during that time in Donje Selo, while enduring all that abuse, about ending your life?

VUJIC NADA: I only thought about that back in Bratina.

MIROSLAV (RCRW): In Bratina?

VUJIC NADA: Yes, in Bratina.

MIROSLAV (RCRW): But you couldn't because of your mother?

VUJIC NADA: What could I do—she was there.

MIROSLAV (RCRW): So it was so bad that you even thought about ending your life?

VUJIC NADA: Oh yes, that was a normal thought to me. I mean, if I had been able to, I would have rather died than live through what came afterward.

MIROSLAV (RCRW): Probably if your mother hadn't been with you, you would have done it.

VUJIC NADA: Yes, if I had been alone, I probably would have. Falling into their hands—God forbid. Dying would've been better. I've said it a hundred times: if only God had let me die when the others did. I wouldn't have known anything more—I would have remembered only the good times. Those two or three days were hard, but what came after—what I experienced and survived... Still, a living person must carry on. What can you do? I honestly did think about it.

VUJIC NADA: She was buried there, but we later managed to transfer her remains to Bradina, since there was already a monument and grave for my late father, and we buried her there next to him.

MIROSLAV (RCRWC): She was buried in the Orthodox cemetery? VUJIC NADA: Yes, in Bradina—in our family cemetery where we've always buried our loved ones. We brought her back from Novi Bečej. We managed to do that. In Bradina, they killed everything we had—our bodies and our souls.

MIROSLAV (RCRWC): Just because you were Serbs? VUJIC NADA: Just because we were Serbs. Nothing else. You couldn't even comprehend what was coming.

MIROSLAV (RCRWC): Does a single day go by without those memories coming back?

VUJIC NADA: Rarely. The worst part is the dreams.

MIROSLAV (RCRWC): The dreams?

VUJIC NADA: The dreams—you can't erase them. You try to erase things, and the worst part is you end up erasing what you shouldn't, not what you should. MIROSLAV (RCRWC): You said there was a court case concerning your suffering. Did you personally file a report or how did that go?

VUJIC NADA: It went through our Ministry of the Interior—when the Ministry of the Republic of Srpska initiated the process.

MIROSLAV (RCRWC): You gave a statement?

VUJIC NADA: I gave my statement to the Ministry of the Interior, and from there it went through official channels, through the Ministry and the judiciary. MIROSLAV (RCRWC): Did you ever, during the trial, come face to face with the people who caused you the greatest pain?

VUJIC NADA: Yes, the main trial was face to face. There was no other way. MIROSLAV (RCRWC): What was that like?

VUJIC NADA: God help me... but still, even though you've been hurt, wounded—hurt in the worst way a woman can be hurt—you still have a sense of pride, because you've done nothing wrong. The others are guilty, so let the criminal at least pay for something.

MIROSLAV (RCRWC): Was anyone convicted? VUJIC NADA: Yes—Zrinko Pincić.

MIROSLAV (RCRWC): Did you feel any relief after that, or did you feel that at least some justice had been done in your case?

VUJIC NADA: No, I wouldn't say it was a relief. In my opinion, the sentence was too light. Back then, they didn't allow us to file for material damages—they said that was a matter for civil proceedings, even though at the beginning they promised

believed had collaborated with the Croats, and there were killings. I heard that one Zoran Kuljanić and one of Vuksa's men were killed. I didn't witness it, just heard about it. Then one night we received word that it was possible to leave Konjic for Borjke, that the Croats would transport us to our territory. Everyone who could walk crossed the bridge that night and, escorted by the Croats, reached Borjke where the Serbs received them. Everyone left—I was the only one who stayed behind.

MIROSLAV (RCRW): Why did you stay—was it because you couldn't leave your mother?

VUJIC NADA: My mother, my aunt—I couldn't carry them. My younger aunt, Slavjka Mirkajic, stayed with me too. In the house below ours, my aunt and her daughters also stayed because they were immobile. But a few days later, Croats came and carried them in blankets to the car of a Croat. One of them shouted: "I crossed from over there last night. We'll carry them all down to the car, and if it starts, if not, we're all dead anyway—they'll kill us." So they carried them down, and another group of Croats came with a vehicle. It started, and they transported us across the bridge. That's how we managed to get out. They told us that the Serbs had said: however many Serbs they brought out of Konjic, they would release the same number of Croats. That's why it mattered to them to get every last one of us out—young and old, mobile and immobile.

MIROSLAV (RCRW): What was the date of the exchange?

VUJIC NADA: I'm not sure. I think it was around April 20, but I don't know the exact date. I just remember the moment we were handed over to our people—I felt like I was born again. The happiness was indescribable.

MIROSLAV (RCRW): You couldn't believe you were free?

VUJIC NADA: I simply couldn't. To be among your own people, to breathe freely. I stayed there until the end of the war. I spent the first year with my mother, and then in January 1994 we managed to get her into a care home in Serbia. After that, I got a job at the Command and started working.

MIROSLAV (RCRW): You didn't stay in Serbia even though you could have stayed with your mother?

VUJIC NADA: No, I took her there and came straight back. I wanted to be with my people again, to contribute in some way, considering what I had lived through and what I had seen happen to our people with my own eyes.

MIROSLAV (RCRW): In the end, you stayed with your mother, and she passed away?

VUJIC NADA: My mother passed away in the care home.

MIROSLAV (RCRW): Is she buried there?

As I was passing a tavern—if I remember right, it was called “Football”—two men in black shirts came out. They were from Hrasnica and asked me, “Where are you going?” I told them I was going to the company to collect food supplies. They said, “You have to come in for a rakija. It’s Christmas for us.” Even though I refused, they forced me to enter. When I walked in, I froze. There was a huge picture of Ante Pavelić covering the entire wall. Beneath it sat two men in black shirts wearing Usta-sha symbols on their uniforms—you can imagine how I felt.

They forced me to drink rakija with them. After that, I got up to leave, and one of them insisted on escorting me to the company. I said it wasn’t necessary, that he should stay and celebrate, and I’d walk on my own. But he insisted. Since he was a Croat—and by then things were getting tense even between Croats and Muslims—he left me about 200 meters from the company building, because Muslims were controlling it.

When I arrived at the gate, the Muslims rushed at me shouting, “Chetnik woman, hanging out with Ustasas, cozying up to them.” I tried to explain that I had no choice, that they did whatever they wanted with me and no one asked what I wanted. Luckily, there was an older man at the gate, Osman Mehic, who had worked with me before. He came running and yelled at them, “Get lost, sons of bitches! You’ll never understand what it means to be human.” And he escorted me inside the company so I could pick up the food supplies.

MIROSLAV (RCRW): Did you receive the food supplies?

VUJIC NADA: I did receive the supplies.

MIROSLAV (RCRW): Were you able to carry them by yourself?

VUJIC NADA: I couldn’t carry them myself, but some Croats who worked with me were allowed to load and transport the supplies for me, so we managed to bring them home. I told you all this to give you an idea of the suffering we endured up until April 1993. The suffering and the psychological and physical abuse pushed us to the brink—we were praying to God for it all to end as soon as possible.

Finally, when the Muslims and Croats began fighting each other in April, that’s when the mujahideen started to appear.

MIROSLAV (RCRW): How did you know they were mujahideen?

VUJIC NADA: One of them was Black and told us he had studied in Rajlovac, and the other had a distinct Arab face—yellowish skin—and didn’t speak a word of our language.

MIROSLAV (RCRW): What were they wearing?

VUJIC NADA: They wore camouflage uniforms.

MIROSLAV (RCRW): Camouflage?

VUJIC NADA: Yes. When one came to our house, he said: “We know all of you here are Serbs, no one will touch you.” They were looking for the locals they

VUJIC NADA: We had also been expelled from Bradina, but there were others from nearby villages around Konjic, and some local residents too, though fewer, since they had been smarter and fled to Borike earlier—mostly women and young children. In Donje Selo there were mostly elderly people left, so they gathered us from Bjelovcina and other villages they expelled people from, and kept us confined in those houses. Then some army came from Hrasnica, they wore camouflage uniforms and had the letter “U” on their foreheads.

MIROSLAV (RCRWC): A Ustasha symbol?

VUJIC NADA: Yes, yes. They'd come, and you had to make them coffee. If you said there was no coffee, they'd bring some and still make you prepare it.

MIROSLAV (RCRWC): You had to serve them.

VUJIC NADA: Serve them, obey them, be smaller than a poppy seed. They took it out on us...

MIROSLAV (RCRWC): Basically, you did everything just to survive?

VUJIC NADA: Exactly. What else could we do? I always say...

MIROSLAV (RCRWC): Did they mistreat the children?

VUJIC NADA: Not really. Sometimes they would question them, but they didn't abuse them. They focused more on abusing the women. They'd take them out and abuse them—what they did, may God repay them. I have a court verdict for one of those cases that survived. I haven't managed to pursue the others yet; one was submitted to court, whether it will ever go forward, I don't know.

MIROSLAV (RCRWC): How long did that last in Donje Selo?

VUJIC NADA: Until April, when the Muslims and Croats started fighting each other.

MIROSLAV (RCRWC): The Croats and Muslims?

VUJIC NADA: Yes.

MIROSLAV (RCRWC): Until April 1993?

VUJIC NADA: Yes.

MIROSLAV (RCRWC): So you stayed there for quite a while?

VUJIC NADA: From July 1992 until April 1993. I remember right before Catholic Christmas and New Year's, we were invited by the company to come collect some humanitarian food aid. I used to work at the Distribution Center, and they said I had the right to pick up food as their employee.

I was living with my mother, sister, and small children—whatever we received meant the world to us because we had nothing. No money, no supplies, and getting a sack of flour and some preserves meant a lot. So I decided to go to the company and pick it up. I chose to walk along the railway to avoid going through town and encountering soldiers and checkpoints.

MIROSLAV (RCRW): When did you leave Bradina?
 NADA VUJIC: That was around Petrovdan. My sister and my cousin—one was a teacher—my sister Zdravka Glogovac, cousin Radmila Zivak, and Mira Kuljanin, the teacher—her husband had been killed before her and her mother's eyes. They were supposedly assigned to distribute aid in the village from the Red Cross. They did that for a day or two. Then came the incident in Repovci...
 MIROSLAV (RCRW): ...which they used as a pretext.
 NADA VUJIC: Yes, they claimed Chetniks had done it—that there were still hidden Chetniks in the area. It was just an excuse to force everyone who could walk onto the train.

MIROSLAV (RCRW): Before the war, no one called you Chetniks, and then by May you were all suddenly Chetniks?

NADA VUJIC: Overnight, we were all "Chetniks."

MIROSLAV (RCRW): Everything changed overnight.

NADA VUJIC: They accused all of us of having radios—supposedly we all had communication devices. I couldn't understand it. Before all of this, we had lived together—shared our bread, our games, our laughter, our sorrows.

MIROSLAV (RCRW): Were there other women housed in the surrounding houses as well?

VUJIC NADA: Yes, there were. In one house there were just women and children. In another, there were women with disabled or elderly people. Some houses had even more tragic stories than ours. Everyone was just scattered wherever there was an empty house. No one chose where they would be—whoever found a place, stayed there. But they (the soldiers) would come and go as they pleased. We never knew who would burst in or what they would do.

MIROSLAV (RCRW): Did they ever bring you any information about your loved ones?

VUJIC NADA: Rarely. Sometimes someone would whisper something—nothing reliable. We didn't know who was alive, who wasn't. It was just rumors and uncertainty. My uncle was in the camp, and we only found out he was dead when they brought his body later. For some we never found out what happened.

MIROSLAV (RCRW): Was there any help from international organizations, the UN, or peacekeepers at the time?

VUJIC NADA: Nothing. No one came. We didn't even know there was anyone out there who might care. It was just us and them. You get used to being terrified all the time. You try not to talk, not to draw attention to yourself. If someone laughs, you shush them, if someone cries, you comfort them quickly. Silence was safety.

killed in that one night. Some were buried in the mass grave, others in individual graves across different hamlets. Women who were later allowed to go milk cows would stumble upon corpses and bury them. I can't give you all the details—who did what—but I know it happened.

MIROSLAV (RCRW): Were you ever physically mistreated or beaten during that time?

NADA VUJIC: They did come to my sister's apartment, yes. They interrogated me and my cousin Radmila Živak. They demanded to know where the pistol was, where the rifle was. "Where did you get the pistol? Where did you get the rifle?" They harassed and questioned us for days. We kept saying we didn't have anything. And then, when the next wave of horrors began—something they staged among themselves—whoever could walk was forced onto a train to Konjic, if they had anyone left.

MIROSLAV (RCRW): This was after July 12, 1992?

NADA VUJIC: Yes. I stayed with my mother again. After the fall of Bradina, my late aunt was left behind—she had no leg, and both her sons and husband were in a camp.

MIROSLAV (RCRW): What was her name?

NADA VUJIC: Dragica Mrkajić.

MIROSLAV (RCRW): And the sons?

NADA VUJIC: Desimir and Žarko. Her husband Pero—he was my uncle. She asked me, "Nado, can I stay with you?" I said, "Of course, Auntie. If I'm caring for one, I can care for you too. Whatever we have, we'll share." So she came to stay with me—a woman without a leg.

MIROSLAV (RCRW): So you were caring for two elderly, immobile women?

NADA VUJIC: Yes, exactly. She was housed in the apartment next to us, one that belonged to our cousin Mirko Mrkajić. People were being placed in empty apartments. I was in my sister's apartment, and there were also women from Brdani with children. There were 15 to 20 of us in that flat—packed in like sardines—but we were together, and that's what mattered.

MIROSLAV (RCRW): How were the children? Were they scared? Did they understand what was happening? You must've tried to shield them as much as possible.

NADA VUJIC: Children are children—they don't fully understand what's going on. Those with their mothers clung to them. For those without, I can't say—I wasn't with them. But once we were all in that apartment, most of them cried. We tried to comfort them, to make them laugh even in all that misery, just to protect them. You don't cry or show pain in front of them. It was miserable and heartbreaking. Why? Probably just because we were Serbs. That's all I can say.

buried them individually. Those killed in the camp were brought back, and we buried them individually too.

MIROSLAV (RCRW): So the ones who were killed in the camp were brought there?

NADA VUJIC: Yes, yes. My late uncle Pero Mirkajic was one of them. We buried him near the church. Spaso Mirkajic—his body was found by the women, completely charred. We also buried Ilija Mirkajic. All of them were killed in the camp—just dumped there—and we buried them. I don't know where the strength came from. We didn't have coffins, nothing. But at least they were under the black earth.

And then, around 40 days later, without anyone telling us to, as if we all just knew, we went to light candles. There were still some left in the church, and some people had their own. We lit candles at that mass grave.

MIROSLAV (RCRW): Was their army present there at that time?

NADA VUJIC: They were constantly in the village. You couldn't go anywhere. Even women who went to milk cows were escorted by two soldiers. You couldn't move without a military escort—nowhere. That's why they stationed everyone in the center of the village where you were always under surveillance. If someone had to go further to their house, soldiers accompanied them. Some of the women begged to be allowed to search for their children, and that's how Ljubica Kujanic found her son, among others.

MIROSLAV (RCRW): In the forest?

NADA VUJIC: Yes.

MIROSLAV (RCRW): They had been killed?

NADA VUJIC: Yes. At least dead, so the mothers would know what happened to them.

MIROSLAV (RCRW): Did the women retrieve the bodies from the forest and bury them?

NADA VUJIC: Some buried them near their homes—those who lived further out, so they buried them beside their houses.

MIROSLAV (RCRW): How long did that go on?

NADA VUJIC: After the 27th, it lasted for days. The women wandered the forests, roughly knowing where the men had been posted on guard, so they searched and found whomever they could.

MIROSLAV (RCRW): So these were the men from the village who had volunteered to guard against attacks?

NADA VUJIC: Yes, exactly. They held guard duty for a while, poor souls, with nothing more than a hunting rifle or a small weapon—just trying to protect the women and children. But it didn't work. They paid with their lives. About 30 were

NADA VUJICIC: No, nothing. Our priest used to come from Konjic, but not then. Mothers were still searching for their children. When they found them, we priest?

MIROSLAV (RCRWC): Was there anyone in the church at that time—any keep throwing dirt on them for days.

bodies weren't well covered—legs, arms sticking out—God have mercy. We had to the cows, that they had buried all the dead in a mass grave there. And even then, the Eventually we found out, from the women who passed by while going to milk and we saw them digging.

construction machinery. From her window, you could see the church courtyard—Then one day, they forced us all inside our homes—we weren't allowed out. We didn't know what was going on. I was already in my sister's apartment. We heard look—just to know who they were, in case I survived. But they didn't allow it.

NADA VUJICIC: As they found them in the nearby woods, they'd bring them to the church wall and leave them there. Something inside me told me I had to unload them?

MIROSLAV (RCRWC): At that point, they were just unloading them.

NADA VUJICIC: So the bodies were left in the churchyard?

Chetnik bitch! Not only does she not cry, she even wants to look! And at that moment, I thought they might kill me. They shouted, "Look at this fits—men who had been doing night patrols. I asked, "May I go see who they are?" Many of them were wearing military uniforms, but those were just reservist out-bodies had been brought—though I couldn't see clearly from about 50 meters away. NADA VUJICIC: Yes, all Serbs, all civilians. At one point, I saw maybe ten MIROSLAV (RCRWC): These were all our people—Serbs, civilians?

bodies in front of the church. forest. They drove me out of the house and made me watch as they unloaded the going to the camp, and the women were searching the forests for their children. A few days later, while I was still at home, they began bringing dead bodies out of the NADA VUJICIC: Yes. That's when, in the village, some of the mothers started

MIROSLAV (RCRWC): That was on July 12, 1992? while, until Petrovdan, when they staged something—there's that case in Repovci. lived on the ground floor, and my sister lived upstairs. So we were safe there for a No one could enter the building without her stopping them—day or night. She bad people everywhere, and I can't hide someone's kindness. She truly protected us. Her name was Ljuba Jerkovic—may she rest in peace. There are good people and Later, she brought my mother and me as well, so we wouldn't be alone in the house. her children out and hid them in her apartment. She didn't let anyone touch them.

Later that same day, in the evening, another man came. I asked him, "Is anyone alive anywhere?" I didn't know anything, about anyone. "Do you know where they are?" They told me, "The women and children are in the school, and the men have been taken to Konjic." So the women and children were locked up in the school. And for me, that was also a kind of camp—no one was saying that, but I felt it was. MIROSLAV (RCRW): Yes, absolutely.

NADA VUJIC: Many were left behind.

MIROSLAV (RCRW): Was the school close to your home?

NADA VUJIC: The school is still there today—the one I went to, the one we all went to. There was an older building above it, and then they moved to the newer one. That's where the women and children were locked in, and the men were taken to Konjic. Some were taken to Musala, some to Celebici—that's what was later said. On the 27th, they did the same thing in the upper part of Bradina, beyond the tunnel, though I couldn't see or hear it. Again—women and children to the school, men to Konjic.

I stayed there for two or three days. I cooked bread a few times—they were allowed to come out briefly, they had nothing to eat. After a couple of days, they allowed many of the women and children to stay in the empty apartments. That's what I heard from others. When they were organizing the evacuations in Bradina, there were also Croats living there. They were surprised that the Serbs had survived, that they had come out of shelters together with them. But the Croats were taken away and hidden, while our people were locked up. Later, some women and children were allowed to stay in those state-owned apartments.

With soldiers watching over them, they were permitted to go to their homes, or to fetch something from the gardens, or milk the cows to bring milk for the children. There were even babies there. MIROSLAV (RCRW): So there were many children?

NADA VUJIC: Well, everyone had a state job, and a house, a small garden, and some livestock. So life was really good. I can't say we were rich, but for me—it was. Everyone had a car and a small cultivator to till what land they had. No one aspired to wealth, but life was good.

Then, after a few days, when they started letting people out of the school, one of my sisters happened to live in an apartment building. A Croatian couple lived on the ground floor, and that woman, a Croat, actually went and took my sister and

NADA VUJIĆ: Not physically, just the way they searched the house and the things they were yelling: "Chetniks, what are you doing here?" But they didn't kill us. I don't know why, but we weren't taken away by that last group. I forgot to mention—just before dawn that morning, I had to take my mother to the toilet. As I helped her, she suddenly yelled, "Shame on you! Why didn't you call that man into the house—look where he's sleeping!" I looked and saw a body. At first, I couldn't tell who it was. I took her back in. I think it was the man who had walked past the house the night before—he must have been killed then. And you freeze. You don't know what to feel. My only fear was that they would abuse me. It's impossible to explain how you feel in those moments—how your mind adapts to such misery. It's a kind of instinct for survival. There's nowhere to go, and I just wanted to protect my mother. I told my sisters, "If anyone gets a chance to go anywhere, you go with the children."

MIROSLAV (RCRW): You never thought about leaving your mother?

NADA VUJIĆ: No, she gave birth to me. It never even crossed my mind. Whatever happened, we would face it together. When I brought her back to lie down again, I looked out and saw that body—and two more.

MIROSLAV (RCRW): So there were three bodies in front of your house?

NADA VUJIĆ: Yes, three bodies in total. Then the patrol came and forced me out of the house to look at them. That's when I recognized the late Slobodan and his brother Veseljko Živak, and a cousin of mine, Vaso Vujić.

MIROSLAV (RCRW): Were they all younger men?

NADA VUJIĆ: Yes, younger. Vaso was born in 1958, and Slobodan was probably around the same age. Veljko was a bit younger, born in the 1970s. They asked me, "Why were you hiding them? Where were you hiding them?" I said I didn't know where they had been, or how their bodies ended up in my yard.

MIROSLAV (RCRW): Where were their houses?

NADA VUJIĆ: Vaso lived in the building just below mine, in a state-owned apartment—railway housing—his late father was a railway worker. Slobodan and Veljko were refugees. I don't know exactly whose house they had been staying in, since they were originally from Konjic and had come to Bradina thinking it was safer.

MIROSLAV (RCRW): So they were all from the Konjic municipality?

NADA VUJIĆ: Yes, they were. And as I was being driven out, each one that passed accused me—"Why were you hiding them? How were you hiding them, you Chetnik whore?" What could I do? I stayed silent, stepped outside, and looked. Then one of them—thank God for that—asked me if I had any sheets so they could cover the bodies. That meant a lot to me, at least they would be covered...

NADA VUJICIC: She had suffered multiple strokes. Sometimes it seemed like she didn't know anything, and at other times she was like a child—holding on to my hand like a little girl. But then, there were moments when you could tell she understood, yet remained silent. That morning, when they were breaking into the house—there were two entrances, one from the terrace and one main entrance—they came in.

MIROSLAV (RCRWC): This was on May 27, 1992?

NADA VUJICIC: Yes, the 27th. They were entering the house, smashing windows with rifles and whatever else they had. Her bed was right next to the door, and I can't say for certain if she understood or not, but in that moment she yelled, "What are you breaking?!" and cursed at him—called him an Ustaša bastard. She was a woman who had lost a brother in the last war—he never came back. She remembered the last war well. And then they burst into the house.

MIROSLAV (RCRWC): So your family had already experienced tragedy in the previous war?

NADA VUJICIC: Yes. My mother was from the Mrkajic family, and they suffered greatly in the last war—terribly. Her older brother—she rarely spoke of him, probably out of grief. They stormed into the house and one of them yelled, "Look at this!"

MIROSLAV (RCRWC): What time did they break in?

NADA VUJICIC: I think around 4 or 5 in the morning. It seemed like a kind of police patrol.

MIROSLAV (RCRWC): Were they dressed like police? What were they wearing?

NADA VUJICIC: I don't know exactly—not like camouflage uniforms, just something else.

MIROSLAV (RCRWC): So not military gear? Civilians? Any markings?

NADA VUJICIC: I don't recall clearly. I just remember that the one who seemed to be in charge of the group was called Shiki, from Podorazce. I recognized him by sight. They searched the house. One of them wanted to shoot my mother because of what she said, but another shouted, "Leave her, can't you see she's an old madwoman?" They searched the room and found my late father's pistol. It had been transferred to my brother after his death, and the barrel was sealed. I hadn't hidden anything. There was also some ammunition, and a Montenegrin cap my father had brought back from Ostrog—it was just a keepsake. They used all that as "evidence" of extremism and shouted, "Look at this Chetnik, look what they keep in the house!" They took the pistol and threw out the cap.

MIROSLAV (RCRWC): Did they harass you at that point?

away, I heard one of them shout, "You know full well they leave no one alive." That's what he said, and he meant it. They left, and I went back into the house to wait.

MIROSLAV (RCRWC): How did you feel in that moment?

NADA VUJICIC: That can't be described. You're neither fully aware, nor completely conscious, nor mad. It's fear—you don't know what to expect. You think to yourself: better to be killed quickly than to be tortured or humiliated. You're in a kind of trance. You don't know what's coming, you only remember those last words: "They leave no one, they clean everything out." They moved on, and I watched from the house.

MIROSLAV (RCRWC): What time of day was this, approximately?

NADA VUJICIC: It was already evening. I peeked out, but you couldn't see anything. Below the house were some buildings, and the school was nearby—I knew nothing, just waited. Night fell, and I suddenly heard a burst of gunfire outside the house. It was dusk, and as I moved toward the door, I saw a man with a green armband, curly hair, gloves with the fingers cut off. I don't know what weapon he had, I don't understand those things. I heard him say—and I'll quote him literally—"Where the fuck do you think you're going?" I didn't see anyone else, just him from the waist down, through the glass in the door, as they passed in front of my house and headed toward the road.

I waited. Nothing. It got dark. No one came. Everything around was burning as they had moved through. I looked toward the church—it seemed like it was burning too, but maybe it was just the night and the glow from the fires behind the church. I looked down toward the neighbor's house—it was burning. They didn't set the apartment buildings on fire because they were state-owned and still stand in Bratina to this day. I saw the tavern of my late uncle Pero Mrkajic—down by the road, it was burning. I thought everything was on fire. And then came more fear—my neighbor's house was burning, and our plum tree was right between us. I was afraid the flames would spread to my house. They didn't set it on fire, but I could hear them celebrating, firing weapons, rejoicing. As night fell, you could hear their celebration—but I knew nothing.

MIROSLAV (RCRWC): Do you remember what they were shouting?

NADA VUJICIC: I couldn't make it out. I went down into the basement—we had interior stairs in the house—but even from there, through the window, I couldn't see anyone. All I could hear was gunfire. Somehow the night passed—how, I don't even know. Honestly, I think I went gray that night, because I wasn't before. Dawn came. You don't know what to do. You don't dare light a fire, you don't dare do anything. My mother was sick...

MIROSLAV (RCRWC): Was your mother aware of what was happening? Did she ask about it?

NADA VUJICIC: Yes, they entered from the direction of the village Repovci. That was the first breach—on a hillside called Sojina Strana. And that's where the massacre began. They started going house to house.

MIROSLAV (RCRW): Did you see it?

NADA VUJICIC: I didn't see it myself—it's a hamlet above the main village. But these are the stories we all shared with each other. The next day...

MIROSLAV (RCRW): So you stayed at home on May 25, 1992?

NADA VUJICIC: I stayed in the house the entire time, waiting to see what would happen to me. I couldn't leave my mother—she was helpless.

MIROSLAV (RCRW): Did you step outside into the yard to try to see what was happening?

NADA VUJICIC: Just briefly, I peeked out, glanced around—but you couldn't see anything. Everyone had gone into hiding. Those who stayed in their homes or shelters were completely silent. Shooting was happening all around, and you didn't know what was going on. I mean, we had never experienced anything like that before, so we didn't even know what was happening. You weren't fully aware. There was fear. I was alone. Then on May 26, I started to see how they were organizing things. They were slowly creating a column of displaced people on one side of the road—that I saw. Women and children were walking on one side, and on the other were the men who hadn't been killed, those who were being taken prisoner.

MIROSLAV (RCRW): So, those were Serbian civilians?

NADA VUJICIC: All Serbs.

MIROSLAV (RCRW): So they separated the women and children on one side, and the men on the other?

NADA VUJICIC: Yes. As they were clearing the houses, they led women and children to one side of the road—that's the road running by the church up toward Mount Igman—and the men, with their hands raised, were taken to the other side. MIROSLAV (RCRW): Were they heading toward Igman or down toward the main road?

NADA VUJICIC: Down toward the road.

MIROSLAV (RCRW): Toward the road?

NADA VUJICIC: Yes, toward the road. They were clearing the area from the top near the church, moving down toward the crossroads where you turn off for the church. That's how the clearing went, and eventually they reached my house. There were two of them—one was Pavo Mucic, and I didn't know the other one. He said, "Let her go, let her join the others fleeing." I said I was there with my immobile mother. One of them shouted, "Let her go, at least she can flee and survive." The other yelled, "Back inside! Into the house! We'll finish them off last." As they walked

NADA VUJIC: Two—born in '87 and '88. Another sister lived nearby in Bratina with her husband, also with small children—born in '85 and '87. So I, being a woman caring for an immobile mother, didn't have much access to information, nor did I receive any.

MIROSLAV (RCRWC): Essentially, you couldn't move around much because you were tied to your mother.

NADA VUJIC: Exactly. I stayed at home and occasionally visited my sister. MIROSLAV (RCRWC): What was life like up to that point? You mentioned you were limited in your movements, then the tunnel was closed. Did you have

basic food supplies?

NADA VUJIC: We did. It was a village, and like any village, we always had enough supplies to last two or three months without needing anything. There was meat, vegetable gardens, everything was provided for. At one point, I think even some flour was delivered during the blockade, just so that people would at least have that—everything else would follow. Everyone had freezers, so there was plenty of food. And we believed that if this situation lasted, it would only be for two or three months. No one expected things would turn out the way they did. The men organized themselves to defend the village. There were guards set up around the village because, honestly, if anyone had meant harm, no one would've left their wives and children there. Everyone took turns keeping watch to protect their families in case someone approached. We stayed in that blockade for about a month—until May 25th, when the shelling began.

MIROSLAV (RCRWC): Where were you on May 25th?

NADA VUJIC: I was at home.

MIROSLAV (RCRWC): Was it early in the morning?

NADA VUJIC: No, it was around 12:30 or 1:00 in the afternoon when the shelling started.

MIROSLAV (RCRWC): Who was with you at the time?

NADA VUJIC: My sisters had gone to some nearby houses that had concrete ceilings—they were being used as shelters. There was even one apartment building. In those shelters, along with our people, were also some elderly Croats who had remained in the village. The young ones weren't there, but the elderly were, and they stayed together with us. Even then, we weren't separated. We were together. I stayed alone in the house with my mother the whole time and didn't really know what was going on. On the 25th the shelling started and continued until the 26th—by the evening of the 25th, the burning had already begun.

MIROSLAV (RCRWC): That's when they entered the village?

So clearly, they had plans. Maybe I wasn't aware of what was going on, but they were. They knew everything about us.

MIROSLAV (RCRW): And no one was leaving Bradina before the actual outbreak?

NADA VUJIC: Oh no, quite the opposite—in fact, people were coming to Bradina from Konjic, from Sarajevo, even from Mostar, thinking it would be a safe place once tensions began escalating in Bosnia and Herzegovina. Maybe around 700 of us lived there permanently, but just before the war, there were about 1,000 of us in the village. They thought they would find safety there. But it turned out they were mistaken—just like we were. We stayed in the village.

MIROSLAV (RCRW): After that incident on the bus, what happened next in the village?

NADA VUJIC: Nothing really. I didn't notice anything in the village itself. Only in April, at work in Konjic, you could feel a slight tension, although even that didn't seem alarming to me.

MIROSLAV (RCRW): Your workplace was mixed—everyone continued working normally?

NADA VUJIC: Everyone. We all worked and functioned together, everything was fine until those unfortunate beginnings—around early May.

MIROSLAV (RCRW): What do you remember as the first major incident?

NADA VUJIC: The closing of both tunnels—Bradina is located between two tunnels, and they closed off both the upper and lower tunnels.

MIROSLAV (RCRW): When did that happen?

NADA VUJIC: I believe it was around May 13th. I'm not sure about the upper tunnel toward Sarajevo, but the lower tunnel was blown up.

MIROSLAV (RCRW): How did they close it—was it mined?

NADA VUJIC: Yes, it was mined, and then they made a bypass road around the tunnel so that people could still get through. But we were effectively under blockade.

MIROSLAV (RCRW): Did anyone come to you at that time to explain what had happened to the tunnel and why it was blocked?

NADA VUJIC: No, I was at home alone with my mother. One of my sisters had fled from Sarajevo with her small children—she lived nearby.

MIROSLAV (RCRW): Your biological sister?

NADA VUJIC: Yes, my sister by birth.

MIROSLAV (RCRW): What is her name?

NADA VUJIC: Her name is Mira Kuljanin.

MIROSLAV (RCRW): Did she have children? How many came with her?

TRANSCRIPT - NADA VUJIĆ
(BILJEČKA), 14 MARCH 2024

NADA VUJIĆ: I am Nada Vujić, born in Bradina in 1957. Until the war began, we lived happily together with all ethnic groups. We were a majority-Serb village on the Sarajevo–Mostar route, with a small number of Croats and Muslims, but we truly lived in harmony—there was no animosity whatsoever. Everyone celebrated their holidays—Christmas, Eid, Easter.

MIROSLAV (RCRW): You visited each other during holidays?
NADA VUJIĆ: Yes, we socialized and went to school together.
MIROSLAV (RCRW): Bradina was a predominantly Serb village, correct?
NADA VUJIĆ: It was a majority-Serb village along the Sarajevo–Mostar route, possibly the largest one.

MIROSLAV (RCRW): And the surrounding villages around Bradina were mostly Muslim?
NADA VUJIĆ: Yes, mostly Muslim villages around Bradina, with a few Croats, but predominantly Muslim.

MIROSLAV (RCRW): So you completed your primary education there?
NADA VUJIĆ: I completed all eight years of primary school there. I later worked in Konjic, both with Croats and Muslims, and life was truly good. I can say I was happy.

MIROSLAV (RCRW): Who did you live with in your household?
NADA VUJIĆ: I was with my mother and father just before the war. I have a brother and four sisters, but they were already married and living elsewhere.
MIROSLAV (RCRW): So before the war, it was just you and your mother?
NADA VUJIĆ: Just me and my mother—my father had passed away before the war—and I faced the war alone with my immobile mother.

MIROSLAV (RCRW): Where was your house located in Bradina?
NADA VUJIĆ: Just below the church. So we never suspected anyone. The first sign of trouble came in January 1992. A man boarded the bus—one of ours—and greeted everyone with “God help you,” and then a man sitting behind me, Saliko, replied: “You won’t be calling on God much longer. In Bradina, not even a stone will be left standing.” I turned to him in shock. I was stunned by what he said.

MIROSLAV (RCRW): Had you known him before?
NADA VUJIĆ: We went to school together—all eight years.
MIROSLAV (RCRW): He had never shown any signs of extremism before?
NADA VUJIĆ: Never, not once before. That was the first red flag—“Not even a stone will be left in Bradina.” And in the end, that’s exactly what happened.

VERA BIJELOĆ: Yes, on a village bike. They had basically been left behind as sacrificial pawns. And then we heard the sound of tank tracks from inside that basement. We thought, "Dear God, what now? What more could possibly happen to us?" But it really was our army. They opened the basement doors and said, "It's us—don't be afraid. Serbian army." You know, you don't dare step outside. You don't even trust yourself. You trust no one, because everything had flipped so quickly—less than 24 hours.

MIROSLAV (RCRWC): Just a few hours.

VERA BIJELOĆ: Yes, they had taken us out during the night, and by the afternoon of the same day, from the woods, our army had arrived. And from then on, the story took a different, more hopeful turn.

MIROSLAV (RCRWC): After the area was liberated, where did you go?

VERA BIJELOĆ: We were taken to the gymnasium in Modriča. That's where Serbian families took us in until we could get back on our feet. Then a school friend of mine from the Samac area came and took my mother and me in. That's how our lives slowly started to take a new path.

MIROSLAV (RCRWC): What happened to your property there?

VERA BIJELOĆ: It was all destroyed—and it still is to this day.

MIROSLAV (RCRWC): Is it still in your name?

VERA BIJELOĆ: Yes, it is. Now that my mother has passed, it belongs to me.

MIROSLAV (RCRWC): Are there any Serbian families currently living in your village?

VERA BIJELOĆ: There was one Serbian returnee family, but they've passed away. And maybe just a few Croats remain.

MIROSLAV (RCRWC): So it's all deserted?

VERA BIJELOĆ: Completely deserted. The Serbian part is definitely empty. Well, maybe there's someone who lived abroad, retired, and comes back occasionally. But all of them already have homes either in Modriča or somewhere in Serbia. No one is tied to daily life in that village anymore. As for the property—it's all the same. Just ruins.

One of those many nights—actually, the very last night under their rule—my mother and I, along with a few others, were in the woods. My mother and I were sitting on the ground, leaning on each other, and that's how we fell asleep.

At dawn, someone woke me up. The sky was starting to lighten—it must've been around 4 a.m., summertime. I opened my eyes and saw a soldier standing above me holding a rosary. I knew right away—that wasn't typical for Serbs. I noticed the uniform was different too.

I woke my mother. The soldier said: "We came from Čakovec. We've been ordered to take you to a camp in Croatia. A major battle is about to happen here. Over 60 armored vehicles are expected. You need to gather your things—we're taking you to the school."

I didn't know if I was dreaming or awake.

MIROSLAV (RCRW): Was it all just a dream, or was the nightmare starting again?

VERA BIJELO: They really did escort us—not far—to the school. When we got there, the school was already full of people.

MIROSLAV (RCRW): This was the elementary school in Novi Grad?

VERA BIJELO: Yes, it was packed. We all looked at each other, thinking—Dear God, what else could possibly happen to us now? Then one of them came and said, "Now, divide yourselves into groups according to the street or alley you're from. Go home, get yourselves some clothes, eat something—we're taking you to the camp."

So we really did go back—to a house that belonged to some woman. Pigs had gotten in and torn everything apart. There was nothing left, not even an egg. My mother mixed some water, flour, and salt and made a kind of flatbread. We ate—we were practically choking from hunger.

Before we had even finished eating or preparing ourselves, one of their soldiers from Čakovec rode up on a bicycle and said, "Hide now—yours are coming, make sure they don't accidentally kill you." That man—well, I have to say it—after all that had happened, there are good people everywhere.

MIROSLAV (RCRW): Yes, that's true.

VERA BIJELO: Who did he mean by "ours"? It was total confusion.

MIROSLAV (RCRW): You didn't know who he was talking about?

VERA BIJELO: My mother and I, along with a few other women, rushed into some kind of basement. And then we waited—in suspense—wondering what would happen next.

MIROSLAV (RCRW): So he was basically fleeing from our army on a bicycle?

VERA BIJELIĆ: I honestly can't say for certain—this is just speculation on my part—but maybe after that incident, there were fewer cases. I don't know. I didn't follow what happened afterward because I had only one concern—one fear—that what could have marked me for the rest of my life didn't actually happen.

MIROSLAV (RCRW): Yes, I understand.

VERA BIJELIĆ: Not long after that, in July or August, the liberation came. Their ground started to shake beneath them. But what happened as they began to lose control in the Odžak municipality? Fear crept back into us again. We didn't know if they would lash out again in frustration—take revenge on us, the unprotected.

MIROSLAV (RCRW): Yes, whether they might do something even worse in a fit of rage.

VERA BIJELIĆ: Exactly. That's when we stopped sleeping in houses—we started sleeping under the open sky.

MIROSLAV (RCRW): You fled into the forests?

VERA BIJELIĆ: Into the forests, cornfields... I don't even know where. It was unfamiliar territory—we didn't know where we were going.

MIROSLAV (RCRW): What was it like—spending the night under the open sky?

VERA BIJELIĆ: I don't even know.

MIROSLAV (RCRW): You had nothing to cover yourselves with, nowhere to lie down—nothing.

VERA BIJELIĆ: Nothing at all. You can't imagine what that feels like.

MIROSLAV (RCRW): You weren't even aware of it, I suppose. You probably didn't feel the cold.

VERA BIJELIĆ: You don't know what's day or night. You don't know anything. If I tell you that I welcomed the liberation in the middle of summer wearing wool socks on my feet—you can imagine the state I was in.

And those nights, the hardest ones, were when they were transferring our poor captured men to Croatia. As they began retreating, they took the prisoners with them.

MIROSLAV (RCRW): As prisoners of war?

VERA BIJELIĆ: Yes. But before that, they placed them for one night in Novi Grad—in the gymnasium. We were sleeping under the open sky, and I started hearing dull thuds and muted moans echoing through the night. I wondered what it was—my mother and I both wondered. We were always together.

They were beating them with planks as they exited the trucks and buses—each man got hit. At the time, I didn't know what was happening. I only found out later when I spoke to my relatives.

MIROSLAV (RCRW): The waiting.

VERA BIJELO: The waiting, yes.

MIROSLAV (RCRW): Waiting to see what would happen.

VERA BIJELO: What would happen—because I didn't know when it would end, when we would be liberated, when we would be able to reach Serbian-held territory... What if I were pregnant? It was utter confusion. And I think those—I don't know—ten days, or maybe fifteen, I really can't say—were the hardest of all. I believe it was just as hard for my mother.

MIROSLAV (RCRW): Were you together during that time?

VERA BIJELO: Yes, we stayed together.

MIROSLAV (RCRW): Where were you staying?

VERA BIJELO: We had moved again.

MIROSLAV (RCRW): Still in someone's private house, or...?

VERA BIJELO: Yes, all houses in Novi Grad. Every house had some local family where you could stay, maybe get something to eat, try to come back to life a little, have some water to drink. And then—I don't remember how many days of waiting—it all settled down. Everything was okay. I got my period.

That was a huge relief—knowing I wasn't pregnant. The act of violence itself was horrific, but had I become pregnant... I don't know what I would have done. I think I would have broken, mentally. As it was, I stayed strong. I carried that burden well, especially when you're not just caring for yourself, but for someone else too.

MIROSLAV (RCRW): Yes—you didn't allow yourself to break down, because you had to take care of your mother. That's what kept you going.

VERA BIJELO: Exactly. So in a way, I'm honestly proud of myself.

MIROSLAV (RCRW): And rightfully so. Tell me, how did the days go by after that? Did you live with the fear that he might come back for you?

VERA BIJELO: Honestly, I didn't really worry about it anymore—I had probably burned out completely.

MIROSLAV (RCRW): Or maybe a part of you had died inside.

VERA BIJELO: Exactly.

MIROSLAV (RCRW): That moment was the worst for you, and from then on, all you could think about was keeping your mother safe.

VERA BIJELO: Yes. My whole focus was on just getting my period. Nothing else mattered—only that. And maybe, after all that happened, my case in a way became a turning point. Because the police had already gotten involved. Maybe the violence they were committing had reached its peak, and a line had to be drawn. Maybe they themselves realized they had gone too far and started pulling back.

MIROSLAV (RCRW): They became aware of what they had done.

MIROSLAV (RCRWC): There's no need. I understand you. VERA BIJEIĆ: Afterwards, blood was running down my legs—my sweatpants were soaked in blood. I managed to take off my undershirt and use it like a sanitary pad. What was horrifying was that he then handed me over to another man.

MIROSLAV (RCRWC): So he could rape you as well? VERA BIJEIĆ: Yes, so he could continue. But when I showed him all the blood, I just said: "Touch my legs, touch my sweatpants—look how wet they are, how soaked in blood." His name was Marijan. He looked at me and led me into a nearby grove. When he saw the state I was in, he wasn't capable of raping me. He truly backed off.

Then they took us into the center of Novi Grad, where they had a military police unit. But before that, Marijan threatened me strictly—not to reveal who had done this to me. "If you say a word, your head is gone."

In all that confusion, the only thing I wanted when we arrived in Novi Grad was to see my mother. And I did. We found each other. That feeling—there are no words. She was overjoyed that I was alive, and I was overjoyed that she was. I managed to pull out that blood-soaked undershirt and hand it to her—I just wanted her to throw it away. I didn't know. It was unbearable. I just balled it up.

Then they took me to the police station to give a report. But I couldn't say who did it. Hed threatened to kill me. I was in complete shock.

MIROSLAV (RCRWC): Wait, the man who raped you—he's the one who took you to the police?

VERA BIJEIĆ: No, not him. His group. They brought us to the village center, and the military police took over from there. Compared to the "Fire Horses," they were somewhat more official.

Honestly, I don't remember what I said, or if I said anything at all. I think my mother spoke. I was in total mental shutdown. All I cared about was that I had seen my mother and that she was alive—nothing else mattered anymore.

MIROSLAV (RCRWC): That moment when you saw your mother, and she saw you—did she immediately know what had happened?

VERA BIJEIĆ: Of course. It was obvious the moment she saw her child. Especially when I handed her that bloodied undershirt—there was no doubt I had been raped.

And then came a new kind of terror—waiting for my first period. What if I was pregnant? There was no one to examine you, no one to offer any help. The other women were in the same position. I understand—everyone was just trying to survive. No one had time to speak to you or offer any comfort. Every day, it felt like someone's head was going to roll. Honestly, that may have been the worst part of all.

MIROSLAV (RCRW): How many soldiers were with you in the truck?
 VERA BIJELO: A few—I honestly can't remember exactly how many.
 MIROSLAV (RCRW): Did you know most of them, or just Marijan Brnić?
 VERA BIJELO: I knew Marijan, and I focused solely on him. Honestly, I put all my hope in him. He told me I was "his," and I tried to somehow win him over, believing that eventually his conscience would awaken—considering we knew each other, I knew his wife and family, and that he had children. But he just said to me: "I've had my eye on you for a while, and now I've finally got the chance to get what I want. My goal is to produce little Ustasas."
 MIROSLAV (RCRW): Those exact words?
 VERA BIJELO: Those exact words. There was this one house—I believe it belonged to his brother—where they unloaded Suzana, either into or near that house. And then he took me elsewhere. He passed by his own house and took me to the neighboring one. These were houses I walked past every single day, twice a day, since the start of high school. These yards were something I saw daily.
 MIROSLAV (RCRW): That's the route you took to school?
 VERA BIJELO: Yes.
 MIROSLAV (RCRW): Was his family living in those homes at the time?
 VERA BIJELO: No, they had all left—either abroad or elsewhere in Croatia. He had no contact with his family there. Maybe his mother was still around, but his wife and children definitely were not.
 MIROSLAV (RCRW): They weren't?
 VERA BIJELO: Definitely not. I'm not even sure about his mother. She had three sons, so maybe she was caring for them elsewhere.
 MIROSLAV (RCRW): What happened next?
 VERA BIJELO: What's particularly striking is that he didn't take me to the house where most of the other women were raped. Instead, he led me through the yard into a plum orchard—into some brushwood.
 MIROSLAV (RCRW): That was out in the open?
 VERA BIJELO: Yes, it was out in the open, under the night sky.
 MIROSLAV (RCRW): And it was pitch black?
 VERA BIJELO: It was night, yes—but what haunted me the most was the flame I could see. I saw the house my mother was in—on fire.
 MIROSLAV (RCRW): That's what you were thinking about?
 VERA BIJELO: That's all I could think about. I kept begging him not to do it, saying I didn't deserve this. But nothing reached him.
 MIROSLAV (RCRW): Nothing helped?
 VERA BIJELO: Nothing. I can't even speak about the act of the rape itself.

VERA BIJELIC: Yes. They took me out first. My mother stayed behind. I smelled the gasoline. I knew what was going to happen.

MIROSLAV (RCRW): They only took you out?
VERA BIJELIC: Yes, they took only me from that house. In the courtyard building was Suzana, and they took her from there. They loaded me onto a truck—it was definitely a truck. Unlike Suzana, I didn't scream or resist. I tried only with words: "Marijan this... Marijan that..."

MIROSLAV (RCRW): You were older than Suzana?

VERA BIJELIC: I wasn't even 22 yet. She was maybe 17.

MIROSLAV (RCRW): You were more aware that there was no physical way to defend yourself, so you tried another approach.

VERA BIJELIC: Exactly. There were ten of them—armed, threatening with guns and knives. What could I expect? I'm a calmer person by nature, maybe that played a role, but above all, I was trying to protect my mother. That blow with the club—only she knows how that felt. But on the other hand, she was eaten up with guilt for not being able to protect me.

MIROSLAV (RCRW): It couldn't have been worse—for her or for you. She felt powerless because she couldn't protect you, and you felt powerless because you couldn't help her.

VERA BIJELIC: So they threw me and Suzana into that truck.

MIROSLAV (RCRW): You said you smelled gasoline before you left?

VERA BIJELIC: Yes, yes—I could see it. I saw the silhouette—

MIROSLAV (RCRW): Of their soldier?

VERA BIJELIC: Yes, I saw him pouring gasoline through those rooms. I saw that as they were taking me to the truck. I saw others jumping out the windows—but there were too many of us, maybe 16 or 17 women in that house. Everyone had to take their turn.

MIROSLAV (RCRW): You didn't know whether everyone made it out, especially your mother, being older—whether she managed to escape. At that moment, what worried you more: where they were taking you or what had happened to your mother?

VERA BIJELIC: My mother.

MIROSLAV (RCRW): Did you, at that point, somehow come to terms with your fate, or were you still holding on to hope?

VERA BIJELIC: I held on to some hope. Even though I was 22, that world was completely unfamiliar to me. I had no idea how I could try to manipulate him to avoid the worst thing that could happen to a young, inexperienced, and innocent girl. My mother had raised me with a high moral code, and she instilled in me a kind of character that simply wasn't made for the times that had befallen me.

One of my neighbors was taken one night, and the next morning she was thrown out onto the street naked, just as she had been born, and made to walk between the houses like that. Just imagine what kind of humiliation that is for a woman. One of the women brought her some kind of bedsheet to wrap around herself... it was awful.

Each day became more mentally unbearable. They would raid the houses we were staying in, checking on us—almost like they were choosing which one of us they would take next. And now imagine the scene: a mother standing with her undamaged daughter in front of rapists and thugs telling us we would all have our turn. I've spent years trying to suppress that trauma, but it's not easy. No matter how much I try to forget, those thoughts never leave me.

MIROSLAV (RCRWC): Soon came the day when, among all the other women, they chose you?

VERA BIJELIC: Yes... At that time, we were in the house of someone named Vlado—I think that was the owner's name. It was already night when the "Fiery Horses" broke in. There were many of us women gathered in that place. They lined us up against the wall. The house had no electricity—just bare walls.

In that group of soldiers was a criminal from Pechik who had just been released from prison. He came up to me and put a gun to my forehead. My mother jumped in to protect me, and then one of them struck her with a club. That blow hurt me as if I had been hit myself. After that, I decided not to resist, just to spare my mother from further beatings and torment.

Alongside me, they dragged out another underage girl from a different room. She resisted fiercely, trying desperately to escape. They pulled her across the concrete floor by her hair. What they did to her was horrific. I tried to appeal to Marijan Brnić, hoping our personal connection might save me. I said: "Marijan, you know me. We're from the same village. We're neighbors. I know your wife—please, don't do this." But it was like he didn't hear me at all—as if I wasn't even there.

They took me and that young girl out into the yard. Then one of his soldiers said, "We'll pour gasoline on the house and burn them all..."

MIROSLAV (RCRWC): They meant to burn all of you?

VERA BIJELIC: Yes, to burn us. We could have escaped through the windows, but the doors had chains—either the owner had locked them before, or they had locked them when we came in. Either way, we couldn't leave through the doors. Now I realize—that's what happened. They locked us in. The only way out was through the windows.

MIROSLAV (RCRWC): So you were locked in by them.

the smoke. My mother collapsed from the shock. We weren't wealthy, but like every strong mother, she had spent years carefully building our household with what little we had—buying dishes, furniture, and essentials. What hurt me the most was losing the photos, the memories that could never be replaced. In just one hour, everything we had built over a lifetime was gone. We had to pour water over my mother to revive her. I kept telling her, "At least we're alive. We'll build everything again. What matters most is that we still have our heads on our shoulders."

But what hurts the most is knowing that it was our own neighbor who did this—someone we had lived beside all our lives. And that it was done just because we were Serbs.

A few days later, the neighbor who had taken us in came and said: "Vera, I really can't keep you any longer. Some soldiers came with our other neighbors and told me I was harboring 'Serb Chetniks,' and that if I don't get rid of you, I'll be punished just like you." She apologized, and asked us to leave. I understood her position and thanked her, and then we left. I don't even remember who drove us to Novi Grad, but we were dropped off there.

Novi Grad was deserted. The men had been taken to a camp—only the women remained. So we wandered, going from house to house, not knowing where to go or what to do. If there was something to eat in one of the houses, someone might share it, but it was never enough.

And yet, in hindsight, all of that would prove to be bearable compared to what came next. Among the women, rumors began to spread about a certain Croatian military unit called the "Fiery Horses" (*Vatreni konji*), known for its brutality toward women. Leading this unit was, allegedly, someone I knew very, very well—Marijan Brnić, my neighbor, who was about three years older than me. I remember my mother bringing him grapevine seedlings when he built his house, so he could start his own vineyard. Other members of that unit were his brothers and relatives—the Brnčići, the Barukčići, the Glavaši. Most of them were from the village of Posavska Mahala, from a hamlet called Brezik. Marijan's wife and I used to ride the bus to work together.

MIROSLAV (RCRWC): So, in a situation where you women were left in the village without any protection or security, a military formation appears and begins targeting women in particular with brutality? What did you do—what could you possibly do under those circumstances?

VERA BIJELOČ: What could we do? We tried to hide somewhere, to get through the night however we could. They usually came at night. If they didn't find you, you thank God and say, "Good, one more night survived." In the morning, you'd hear other women whispering, "They took this one... they took that one..."

Along with the two of us, they also brought our sister-in-law, who was married to my cousin and was of Croatian nationality. She had two young children—twins—with her.

MIROSLAV (RCRW): So that same night you were transferred from the elementary school to a private home in Odžak?

VERA BIJELO: Yes, that's right. I didn't spend the night in the camp—they moved us to that private accommodation. I have to say, those people welcomed us very warmly. We had enough food, water, and they shared everything they had with us.

Still, we lived in constant fear. Soldiers would come by every day, check on us, make sure we were still in the same place. We were terrified that at any moment someone might show up to take us away and execute us. That kind of uncertainty was unbearable.

After a few days, someone from the military or civil authorities—I can't even remember anymore—told us we could return to our homes, because the village was now empty of men, meaning it had come under their control.

We took with us a few families from Novi Grad who had been staying at the elementary school and brought them to our homes.

MIROSLAV (RCRW): What did you find when you returned to your house? VERA BIJELO: The house had been ransacked—it wasn't completely looted, but you could tell it had been thoroughly searched. Still, we had a place to sleep. I remember there were some vegetables left. There was no electricity, so we had to throw out all the food from the freezer.

At first, we felt relatively safe. But after a few nights, houses in the village started being set on fire—one after another.

MIROSLAV (RCRW): Who was setting those houses on fire?

VERA BIJELO: We didn't see them directly, but there were local rumors that it was our own immediate neighbors who were setting them all alight.

MIROSLAV (RCRW): Whose houses were being burned?

VERA BIJELO: All the houses that were Serbian. At that moment, when we no longer had anywhere to go and didn't know what to do, the mother of one of my old schoolmates—a Croatian woman—approached me and said, "Vera, I'll hide you and your mother in our home for as long as I can." In that situation, it was a lifeline for us, because we truly had nowhere else to turn. Not long after we moved in with her, our house was set on fire.

I will never forget that moment—watching everything I had ever owned go up in flames right before my eyes. All our belongings, our keepsakes, everything was consumed by fire. I think I even heard the paneling inside crackling and disintegrating in

VERA BIJEIĆ: It was already evening. My mother and I were placed on a neighbor's tractor, and by the time the convoy set off, it was dark. We had no idea where we were going or what would happen to us. At one point, a Croatian soldier said: "We're going to kill you all and dump you in Bosnia."

MIROSLAV (RCRW): Were those soldiers in uniform?

VERA BIJEIĆ: Yes, they were all in uniform.

MIROSLAV (RCRW): Did you recognize any of them—were there local Croats among them?

VERA BIJEIĆ: Some were locals, but others were strangers, from elsewhere. I clearly remember one young soldier who was walking next to our tractor trailer, since the column was moving very slowly. He told me he was from Croatia, that he'd been forced to come here, and that it was hard and painful for him to see what they were doing to us.

Late that night, we finally arrived in Odžak, and the column was stopped at the agricultural cooperative. It was a flat, open field, surrounded on both sides by Croatian soldiers with rifles. We were encircled and just stood there, waiting to see what would happen next. The soldiers had HVO (Croatian Defence Council) insignia. My mother and I just looked at each other, terrified that they would execute us right then and there.

Instead, they told us to place all of our belongings in one spot and return to the column. I believe they then took us to a school building.

MIROSLAV (RCRW): Which school was that?

VERA BIJEIĆ: The "Brotherhood and Unity" elementary school in Odžak. So they brought us into the school building, while the men were taken elsewhere.

MIROSLAV (RCRW): So they separated you?

VERA BIJEIĆ: Yes, we were separated right away. The men were taken to a camp called "Stroiti." In all that chaos, your only concern is for yourself and your closest loved ones. Some of my cousins were among those men, but I was focused entirely on my mother and keeping her safe. Maybe that sounds selfish, but it's honest. We were alone—there was no one more important to me in that moment than her.

When we arrived at the school, I recognized some of the soldiers guarding us. One of them soon approached me and said, "Vera, do you know anyone in Odžak? Do you have any acquaintances here, so I can place you and your mother with them and get you out of here?" But I was so overwhelmed with fear that my mind just went blank—I couldn't think of anyone for a long time. Even though I'd spent years in Odžak—working, going out, socializing—my brain was just blocked. Eventually, I remembered a man who owned a club there, a disco where I often went out. I gave them his name and suggested we go there.

VERA BIJEIĆ: Yes, exactly. Actually, at first we stayed in Vrbovački Lipik, which is right next to our village. So after we left our home, we first stopped in Vrbovački Lipik for a time, and then continued on at night to Novi Grad, where we eventually arrived. I suppose that was arranged by our local authorities—though I don't really know. And the hosts there treated us very well—we had food, water, and the basic necessities.

But the real trouble started in early May, when some kind of agreement was made for our men to surrender their weapons to the Croats, in exchange for allowing us to cross over to Serb-controlled territory. I believe that was on May 8, 1992.

MIROSLAV (RCRW): On May 8, they told you you'd be allowed to cross into Serb-held territory?

VERA BIJEIĆ: Yes, the Croats said they would transfer us safely to the territory controlled by the Serbian army. I remember that in the days leading up to that, a few of my neighbors had already been killed. Those were extremely traumatic days for me. I lost so much weight in such a short time I became unrecognizable.

MIROSLAV (RCRW): Were they already dead by then?

VERA BIJEIĆ: Yes, either killed by snipers or shelling...

MIROSLAV (RCRW): So, casualties from the war itself?

VERA BIJEIĆ: Yes, exactly.

MIROSLAV (RCRW): Do you remember the names of those who were killed?

VERA BIJEIĆ: Well, it was a long time ago, but I do remember the killing of Savka Lešić. She was a neighbor from my village, so I remembered her.

MIROSLAV (RCRW): Was she killed in her yard?

VERA BIJEIĆ: No, she was shot somewhere else—I can't say exactly where. She had gone to bring food to her husband who was guarding a post not far from the house, and that's when a sniper "took her out." And we immediately knew who had done it.

But let me return to May 8, 1992, when we surrendered to the Croatian army thinking they would transfer us safely to Serbian territory. I clearly remember some Croats expressing surprise when they saw me in that column of our people. They asked me, "What are you doing here? Why are *you* here?" Well, what does it matter who I am? Does being a Serb mean I deserve this? I think someone was filming that scene with a camera. In the end, I told them, "I'm with my people. I'm where I belong, and I'm going with them." That, in a way, changed the perception they had of me—I'm not even sure how, but that would become clearer in the days that followed.

MIROSLAV (RCRW): This happened on May 8 in the afternoon?

MIROSLAV (RCRWC): When did the war begin for you?

VERA BIJELOJ: On April 17, 1992, I left Potočanski Lipik for work in Odžak, just like any other day. But when I got to town, there was this strange atmosphere, like everyone was waiting for something to happen—like it would only take a spark to set everything ablaze. I returned home after work, and everything was still more or less normal until later that evening, when shelling began from the Croatian side. I think Novi Grad was the target—our Lipik wasn't hit, but we could hear the powerful detonations.

MIROSLAV (RCRWC): Were you afraid, considering it was just you and your mother, with no men in the house?

VERA BIJELOJ: Of course we were. There was some kind of crisis staff formed in the village by the local Serb population, aimed at protecting us from possible enemy attacks. My mother and I didn't know much about it—being women, we weren't involved in those matters. We packed up quickly and joined the rest of the villagers in fleeing toward Novi Grad, so we left our home that unfortunate day—April 17, 1992.

MIROSLAV (RCRWC): You fled on foot toward Novi Grad?

VERA BIJELOJ: No, we left on a tractor.

MIROSLAV (RCRWC): Was it a convoy of Serb civilians?

VERA BIJELOJ: That's right. We traveled with our neighbors on their tractor, heading toward Novi Grad.

MIROSLAV (RCRWC): What were your Croat neighbors doing as you were leaving the village?

VERA BIJELOJ: As we slowly made our way through the Croatian part of the village, the neighbors didn't react. The situation was very confusing and distressing. We looked at each other, but no one said a word. I didn't know what was happening, where I was going, or when I would be able to return home... It was extremely, extremely stressful. We arrived in Novi Grad and stayed there. I can't quite remember, but I believe the men were assigned to some kind of guard posts, while we women and children were placed in houses. Either they had already been assigned or were about to be. In any case, the few days we spent in Novi Grad were hard. You slept in constant fear, terrified of what tomorrow might bring.

MIROSLAV (RCRWC): Whose houses were you staying in?

VERA BIJELOJ: In Serb homes.

MIROSLAV (RCRWC): Were those houses vacant?

VERA BIJELOJ: No, they were occupied by local residents.

MIROSLAV (RCRWC): So the Serbian population in Novi Grad took you into their homes after you fled Potočanski Lipik?

say "Good day." That was during my first through fifth grades of elementary school. I continued my education in Novi Grad, where the majority of the population were Serbs. That period of my life was also pleasant and passed quickly, and soon it was time for high school. I enrolled in my first year of high school in Sarajevo, but for some personal reasons, I returned to Odzak and finished my education there. I soon began working.

Everything was fine until 1991. Life and work went on as usual—people socialized and helped one another. But in the summer of 1991, I noticed something wasn't right. Something felt off. Some of my friends started to distance themselves from me. No one said anything directly, but you could just feel it—it wasn't like before.

MIROSLAV (RCRW): What triggered that change in behavior?

VERA BIJELO: Well, that was when unrest began in Croatia, when the first armed clashes broke out, and that atmosphere began to spill over into Bosnia and Herzegovina. One of my friends once told me, "Vera, something strange is happening here—this isn't good. In the evenings, some jacked, bald men show up at the pizzeria. They're armed and we don't know who they are. I feel like something is being prepared."

MIROSLAV (RCRW): Who were they?

VERA BIJELO: I think they were from Croatia. Based on what he told me, I believe they were part of some military force from there. After hearing that, I withdrew into myself out of fear. I, who used to love going out and socializing, had to adjust to a completely different reality. My days became simple: go to work, then back home.

MIROSLAV (RCRW): Where were you working?

VERA BIJELO: I worked at the Youth Cooperative, as a secretary. And as I said, tensions were thick in the air. I remember we had a playground in the village where we all—Serb and Croat kids alike—used to play volleyball together during the summer. But in the summer of 1991, that playground was empty. No more volleyball, no more gatherings... There was no open conflict or argument among us—we just quietly drifted apart.

I even considered leaving—my aunt lived in Sarajevo, and I thought about going to stay with her. But that was right when the barricades were starting and the situation there wasn't good either. That was already March 1992. On the other hand, the thought of leaving my mother alone on the farm was unbearable. My father had passed away in 1985, and for the next seven years, my mother and I were closer than ever—each other's only support. In the end, I simply couldn't leave her alone with the livestock and all the responsibilities, so I stayed in our village and faced the beginning of the war there.

TRANSCRIPT - VERA BIJELOĆ
(ODŽAK), JUNE 11, 2024

VERA BIJELOĆ: My name is Vera Bijelić. I was born on November 1, 1970, in Slavonski Brod, but I spent my childhood in a small village that was, to me, the most beautiful place—Potočanski Lipik.

MIROSLAV (RCRWC): Who did you live with?

VERA BIJELOĆ: I lived with my mother and father. I didn't have any brothers or sisters—I was an only child. My father was a construction worker, and since he often worked away from home, I spent most of my time growing up with my mother.

MIROSLAV (RCRWC): What was life like in the village?

VERA BIJELOĆ: The village was rich in people, rich in nature, full of life...

MIROSLAV (RCRWC): Was it an agricultural area?

VERA BIJELOĆ: Yes. Most of the population worked in agriculture, and some were involved in livestock farming.

MIROSLAV (RCRWC): What was the ethnic composition of the population?

VERA BIJELOĆ: The majority of the population were Croats, with just a few Serbian households. Since I was raised in a somewhat atheist family and was not closely tied to either my faith or national identity, I didn't really notice those differences. I grew up believing that all people are the same. And at that time, there was genuine coexistence and mutual respect among the people.

MIROSLAV (RCRWC): So people weren't divided along religious or national lines?

VERA BIJELOĆ: No. Maybe that's why everything that happened to me later hurts even more. I was baptized and occasionally went to church, but I never considered it something that made me better or more worthy than anyone else. As I said, I had a happy childhood and beautiful school years, which I spent in Posavska Mahala. Here's something that was quite unique—Posavska Mahala was a completely Croatian village, and I was the only Serb girl in the school. I remember that after class, my classmates would go to religious instruction in a small church near the school, while I stayed behind alone. That felt strange to me, so one day I asked my mom why I didn't go to church with the others. She told me that it wasn't my place, that it wasn't our church, and that we Serbs have our own church. I still didn't fully understand, but as a child, I listened to my parents and accepted it. I even used to greet the older neighbors with "Hvaljen Isus" ("Praised be Jesus"), because that's how my friends greeted people, but my father once told me I should just

MIROSLAV (RCRWC): Where were your father and mother? When did you first hear about them after the release?

RADMILA KRUŽEVIC: I think we sent letters through the International Committee of the Red Cross. Mother was with her relatives in Nevesinje, and my father returned to Mostar after the exchange. When I found out, I couldn't believe he went back there after everything, but my mother told me she simply couldn't dissuade him from that crazy idea. He said he hadn't harmed anyone and couldn't live anywhere but Mostar.

MIROSLAV (RCRWC): How long did he stay in Mostar?

RADMILA KRUŽEVIC: Until he died. Our neighbors once informed us in 2001 that he had passed away. That's when we found out.

MIROSLAV (RCRWC): Where did you continue to live?

RADMILA KRUŽEVIC: I myself no longer know how I came to Trebinje. I have no idea how I got there. I told myself I'd go wherever the road takes me. That's how I came to Trebinje; I found some reception accommodation and then called my mother and brother, and they came here. We reunited and lived in Trebinje from 1993.

MIROSLAV (RCRWC): You were there from 1993?

RADMILA KRUŽEVIC: From around February or March 1993.

for air. They were packed inside so tightly they were literally on top of each other, unable to breathe, almost suffocating. My brother said they had to go one by one through that small opening to get air so they wouldn't die. I don't know how long we stayed in Ljubuski, and from there they took us for exchange to Pakovo Selo near Dрниš. That exchange failed for some reason, so they redirected us to Lora.

MIROSLAV (RCRW): To Split?

RADMILA KRUŽEVIC: Split. We women spent the night in some rooms, and the men were at the stadium under the open sky. Then they put us back in trucks in the morning and returned us to Ljubuski. I don't know how long we stayed there either. Then we left Ljubuski for the Rodoč helipad.

MIROSLAV (RCRW): That's near Mostar?

RADMILA KRUŽEVIC: Yes. In Rodoč, Kova and I again worked in the kitchen. There was a lot of food left over from the Yugoslav People's Army. We cooked, cleaned, washed those large containers where food was served to the army; we served their army. There were all kinds of soldiers, some from Italy as well. What-ever their army did not eat and left on the plates, we collected and I brought to my brother and others I could help. We stayed there for some time, and from there they also took us to Mostar, to the barracks at the Northern Camp to clean. I remember when we entered some room in that Northern Camp to change the bedding, we found a large number of used syringes on the floor, which they probably used to inject themselves. I witnessed a scene where women who lived near the barracks were beating a female prisoner named Mira. They were beating her badly, pushing her head into hot water, pulling her hair, and shouting: "Look at this Chetnik woman, fuck her mother!" They tormented her for a long time, and before we finished the work, they took her to Rodoč. At that place where she was abused, we found strands of her hair that they had pulled out. Later we met her in Rodoč and saw that she was alive.

RADMILA KRUŽEVIC: She survived there. Well, we were there for some time and then went to the port of Ploče. There, they boarded us onto a ship, gave us blankets and some food from the Red Cross, and so we traveled through Italy and arrived in Zelenika near Herceg Novi on October 31, 1992, when we were exchanged. MIROSLAV (RCRW): How long were you in captivity altogether?

RADMILA KRUŽEVIC: From July 9 to October 31, 1992. I counted around 126 to 130 days.

MIROSLAV (RCRW): What happened with your brother? Was he exchanged with you as well?

RADMILA KRUŽEVIC: Yes, we arrived in Zelenika together.

MIROSLAV (RCRW): So, Grabovina was more bearable compared to Dretelj?

RADMILA KRŽEVIĆ: Yes, I cleaned kitchens, prepared food for their army, washed dishes after meals.

MIROSLAV (RCRW): So no abuse like in Dretelj?

RADMILA KRŽEVIĆ: No, I must be honest. Probably because we were registered by the ICRC, they hesitated.

MIROSLAV (RCRW): How were they towards the men?

RADMILA KRŽEVIĆ: I don't know. I think they didn't particularly torture them.

MIROSLAV (RCRW): Did you see your brother?

RADMILA KRŽEVIĆ: Yes, I did. I brought him food every evening. What-ever I could hide, I brought him. I basically didn't even need to hide it because the control was not rigorous, but that was a consequence of staying in Dretelj. I lost 17 kilos in Dretelj, and I don't know how much my brother lost. He was skin and bones, I won't even tell you. So I tried to provide him as much food as possible to help him recover. There was a woman in the kitchen who was our supervisor and really good to us. She gave us the same food she and the army ate, which was heaven for us after Dretelj.

MIROSLAV (RCRW): Everything you used to eat before the war became a luxury now?

RADMILA KRŽEVIĆ: Oh my God, I couldn't even imagine that I would experience such a thing. We spent some time in Grabovina, from where they transferred us to Ljubuski.

I don't really remember Ljubuski well; again, men were there.

MIROSLAV (RCRW): Where were you accommodated in Ljubuski? What kind of facility was it?

RADMILA KRŽEVIĆ: Horrible. When I entered, it was a room with several beds.

MIROSLAV (RCRW): Was it a building?

RADMILA KRŽEVIĆ: Yes, a building, but I really can't remember which one. The walls were covered in blood they tried to wash off, but the blood was visible. We weren't kept there long.

MIROSLAV (RCRW): Did you find anyone there when you arrived?

RADMILA KRŽEVIĆ: No, we didn't find anyone. I don't know if someone was transferred before us, but obviously yes because there were blood traces everywhere on the walls. I just remembered: there was a small room, some wooden structure—I don't know what it was. They kept men there, with only a small opening

they supposedly found his body somewhere. This is what I heard. I also heard that others were killed with him, someone named Duro Skoro, or something like that.

MIROSLAV (RCRW): Skoro Duro?

RADMILA KRŽEVIĆ: Yes, Duro Skoro. That's all I know from what I heard, and what I personally heard with my own ears is when they brought Božo Balaban, I personally saw him and his wife. That's what I heard.

MIROSLAV (RCRW): All that happened in Dretelj?

RADMILA KRŽEVIĆ: In Dretelj, yes, everything there. What I remember especially is the murder of Blaž Krajičević. He was killed on August 9, 1992, probably in an ambush. That day, two cars in which he and his entourage traveled were brought to Dretelj. If I recall correctly, one car was blue and the other beige.

killed?

RADMILA KRŽEVIĆ: No, only the cars, which were riddled with bullets. I had to clean them; inside I saw pieces of brain and hair, or something like that. I had to clean everything. I will never forget the scene of gathering scattered pieces of the head from the seats and washing the blood—I didn't recover for a long time.

MIROSLAV (RCRW): When did you leave Dretelj?

RADMILA KRŽEVIĆ: I think we left on August 18. The HVO came with buses and took over from there.

MIROSLAV (RCRW): Where did they take you from Dretelj?

RADMILA KRŽEVIĆ: To Grabovina near Capljina. There, the HVO took us over, and we were under their control. The conditions there were a bit better than in Dretelj, if you can say anything is better when you are in a camp. They placed us in barracks previously used by the JNA. Upon arrival, they bathed us all because they feared infection when they saw our condition. No one beat me there, but I don't know about the others. We had some meals, which was a big improvement compared to Dretelj. The International Committee of the Red Cross visited us, I think on September 7, 1992. They registered us and gave us their cards, so that's when the world learned about us. It was discovered that there were Serbian civilians in captivity.

MIROSLAV (RCRW): How was your stay in Grabovina?

RADMILA KRŽEVIĆ: I immediately volunteered to work in the kitchen, mainly so I could bring food to my brother. I only thought about him and how he was. In Dretelj, he lost a lot of weight; he was skin and bones, so I tried to help him as much as I could that way. We worked from 6 in the morning until evening. Another prisoner woman, Kova Marić, who was captured with her fiancé in Mostar, worked with me. I think she now lives somewhere in Serbia.

MIROSLAV (RCRW): What did you sleep on?
 RADMILA KRUŽEVIĆ: On bare concrete, I had nothing. Women who came earlier from Čapljina had a small mat about one meter square. I wanted to say that HOS soldiers killed Božo Balaban that same night.

MIROSLAV (RCRW): How did they kill him?
 RADMILA KRUŽEVIĆ: They took him out in front of the men's hangar, opposite ours, so we could hear everything. We were not allowed to peek because guards said if they saw us peeking, chaos would ensue. We heard them beating him; he was screaming, calling for his mother and wife, who lay with us and heard everything. At one point, when Božo called "my mother," I thought it was my brother. I froze with fear and tried to comfort my mother. She screamed: "Woe is me, my son! That's our Mile, my dear, they killed him..." I told her it wasn't him because he wouldn't say that, but inside I thought it was. The HOS soldiers beat that poor Božo so much that we almost heard him take his last breath. Before dawn, a guard entered our hangar and shouted to his wife Sofija: "We killed your husband last night, do you want me to bring you his head so you can play football with it here in this hangar and not be bored?" She said: "No, I want to remember him as he was." Shortly after, I saw my brother pass in front of the hangar, and I was relieved to know he was alive.

MIROSLAV (RCRW): And so the days passed?
 RADMILA KRUŽEVIĆ: Yes, imagine how I felt, especially my mother. I was there, her husband was being beaten, and her son was imprisoned. Only she knows how she survived that. One morning when I went outside the hangar, I saw a broken shovel handle covered in blood. I assume they killed Božo with it. I couldn't recover for a long time. You are locked in a space surrounded by barbed wire, staring death in the eyes and praying to survive that day.

MIROSLAV (RCRW): Do you know of other cases of Serb prisoners killed in Dretelj?

RADMILA KRUŽEVIĆ: I heard that a married couple, Nikola and Dušanka Kuzman, were taken from Dretelj in an unknown direction and never returned. I think their remains have not been found to this day. He was a dentist, and she was a doctor. They were brought to the camp before me; I did not know them.

Also, I heard about Nenad Marković, who was killed there, but I don't know if he has been exhumed or buried. They also killed someone named Jovo Pejanović. I think Božo Balaban was exhumed at some point and buried by his family.

RADMILA KRUŽEVIĆ: There was another prisoner, Evgenije Samardžić, if I remember correctly. He was from Mostar. Now, where they killed him, I don't know. I know they took him for exchange together with my parents, but he disappeared. Probably tried to escape and was killed and thrown into the Neretva River. Later,

That's what I saw. Also, I saw Olga Draško being taken out—God save us. MIROSLAV (RCRW): They took her out of the hangar?

RADMILA KRŽEVIĆ: God save us, many times. What they did to her cannot be told. She was taken out for exchange a few times but returned each time, which had a very stressful effect on her. Then they brought a woman from Mostar wearing a long skirt, tore her skirt with a bayonet, and humiliated her in front of everyone. They called her a Chetnik woman and said she stank so badly they couldn't even touch her.

Also, I forgot to mention that a Ustasha stabbed my brother's ear with a bayonet, and he still has the scar.

MIROSLAV (RCRW): How long were you in Dretelj?

RADMILA KRŽEVIĆ: Well, we were there maybe until August 17, as far as I recall, when all prisoners over 50 years old were loaded onto two trucks and taken for exchange. My mother and father went with them.

MIROSLAV (RCRW): And you stayed in Dretelj?

RADMILA KRŽEVIĆ: Yes, I stayed there with my brother. Just as they started driving them to the exchange, there was heavy shooting. I thought they were killing our parents and all the people in the two buses. I was so stressed I felt sick. I remember a soldier gave me some sedative pills and told me not to worry, that they were fine and had gone to the exchange.

MIROSLAV (RCRW): The guard who gave you the pill and comforted you? RADMILA KRŽEVIĆ: Yes, he was the best of all. You can always find good people everywhere. He saved me from certain death, protected me and my brother as much as he could. For example, he knew when groups of soldiers came to the camp to beat prisoners, so he would hide me and my brother somewhere out of reach. Several times, he took us to the kitchen to eat, saving us from starvation. Since I am an economist and knew German, he took me out of the hangar to translate medicine instructions for them, telling me what the medicine was for. I didn't know everything but enough basics—head, heart, roughly... That was enough for them.

The food prisoners got in Dretelj cannot be called food. They gave us leftovers from their meals but had urinated and spat in them first. I couldn't eat that, but there was nothing else. Hunger was great. Hygiene was nonexistent.

MIROSLAV (RCRW): Did you see anyone killed in Dretelj while you were there?

RADMILA KRŽEVIĆ: I remember on August 2, 1992, Ilindan, in the evening, Božo Balaban and his wife Sofija were brought to the camp. He was, I think, a retired military officer. His wife Sofija was ill, had surgery shortly before capture. She was placed in our hangar, carried in on a stretcher and laid beside me.

inside. I was lucky because they took me to work in the kitchen, and later, together with Olga Draško, I went to clean their apartments in Čapljina.

MIROSLAV (RCRW): Their army's apartments?

RADMILA KRŽEVIĆ: Yes, but those were apartments owned by Serbs who had been expelled and replaced by them.

MIROSLAV (RCRW): They expelled Serbs from there?

RADMILA KRŽEVIĆ: Yes. Conditions there were catastrophic—everything was destroyed, scattered, and looted. People's property was ruined; only walls and some furniture remained.

When I returned from cleaning apartments, I would find male prisoners on the meadow pulling out grass with their bare hands—there was almost no grass because the earth was scorched by the heat. They were forced to eat the grass and imitate sheep, "baining." The men crawled on their knees, and soldiers beat them on the buttocks. I saw my brother go through this.

MIROSLAV (RCRW): That was classic humiliation.

RADMILA KRŽEVIĆ: Yes. Once, when I was in front of the hangar, I saw men returned from forced labor being forced to run towards the hangar. I recognized my father in the group running, although he was old and had heart problems. He fell several times; a soldier came and kicked him and forced him to get up. This went on until he entered the hangar. Then they dragged him inside and beat him so badly that blood flowed from his ears, nose, and mouth.

MIROSLAV (RCRW): You saw all of that?

RADMILA KRŽEVIĆ: No, my brother told me about that later. He said there was blood on the walls from the beatings and that he tried to wipe it with some paper he found because if Blaž Krležević saw it, there would be big trouble for them. That is one detail I remember very well. Also, in that women's hangar, I remember there was an old woman wearing traditional opanci (leather shoes) and a headscarf.

MIROSLAV (RCRW): Do you remember her name?

RADMILA KRŽEVIĆ: Nevenka, I think she was captured in Stolac, hiding in a greenhouse, and they found her there and brought her here. So, it didn't matter if you were young or old, male or female, if you were a Serb and captured, you were taken to the camp.

Next to her was a young girl from Mostar named Biljana. She was unmarried and looked terrible when brought in—so pale that I thought she wouldn't survive until the end of the day. Naturally, the girl was terrified of everything. Later, one guard, a HOS soldier, repeatedly assaulted her and eventually took her out of the hangar and raped her multiple times. After that, she was never mentally well again; I think she completely broke down.

really don't know where they were taking us on the way to Dretelj or how, because I had never been there.
 MIROSLAV (RCRWC): Was the truck covered with a tarp? Could you see anything?

RADMILA KRŽEVIĆ: No, I don't remember seeing anything. I think there was some kind of tarp over us, but I don't remember.

When we arrived at Dretelj, they took us out and lined us up. We were met by Blaž Kraljević, their general, the commander of the HOS, and some other officers, as they called them. They gave us some kind of lecture about our duties and rules of behavior. I had no idea what they were talking about because I wasn't conscious of anything anymore and nothing else in life interested me. I was just watching my mother, father, and brother out of the corner of my eye. Nothing else mattered to me.

Then they separated only the women and took us to a smaller building within the administration building. There, we found maybe 10 women who had been brought there before us: Olga Draško, Radojka Zuza from Capljina, Tatjana Čučak, then an elderly woman from Mostar named Senka Zdralić, one Lenka, and some others whose names I can't remember now.

MIROSLAV (RCRWC): Were only women kept in that room?
 RADMILA KRŽEVIĆ: Yes, the men were taken to another smaller room. We stayed there for some time.

MIROSLAV (RCRWC): Did anyone question you or take any data from you?
 RADMILA KRŽEVIĆ: I don't remember if they asked anything, but I know they often opened the door and monitored us. I looked so scared and confused that a doctor named Olga Draško came up to me and said: "Don't be afraid, what's happened is past, don't be afraid."

MIROSLAV (RCRWC): She tried to comfort you with those words?
 RADMILA KRŽEVIĆ: Yes, to encourage me a little.

MIROSLAV (RCRWC): Did you know Olga before?
 RADMILA KRŽEVIĆ: No, I didn't know anyone there, absolutely no one.

After some time, they moved us to a larger hangar—two hangars opposite each other where men and women were separated. That space had nothing but concrete and a tin bucket into which we had to relieve ourselves. Because of that, the hangar was filled with an unbearable stench.

MIROSLAV (RCRWC): I assume the temperatures were very high?

RADMILA KRŽEVIĆ: Temperatures rose to about 40 degrees Celsius. There were small windows and one large sliding door. Conditions were impossible. The hangar was filled daily with new prisoners. At one point, there were over 80 of us

What I went through at that moment cannot be described to anyone. I couldn't utter a sound or word, but my mother probably suspected what they had done to me. MIROSLAV (RCRW): Did she ask you anything when you returned to her? RADMILA KRŽEVIĆ: No, and I didn't say anything. My whole world was shattered in half an hour. Nothing of me was left—I was erased as a person. MIROSLAV (RCRW): What was going through your mind? RADMILA KRŽEVIĆ: What could be going through my mind? I thought my life was over, that it was all finished with me, that nothing of me was left. How would I face people, how would I move, what would happen to all my plans as a young girl? I felt so humiliated that I couldn't look anywhere but down. MIROSLAV (RCRW): At that moment, all your dignity was taken away RADMILA KRŽEVIĆ: Everything, everything. I don't even know what I thought or how I felt. We stayed there until morning when they took all of us—men and women—and loaded us into a van. Then I saw my brother and father. MIROSLAV (RCRW): How did they look? Did you see any signs of torture or abuse on them? RADMILA KRŽEVIĆ: In my own misery, I didn't see anything. I didn't look at anyone. I only thought the whole world was looking at me and that it was written on my forehead that I was raped. I thought if I ever got out of captivity, I would be marked for life, that I would not be able to socialize with anyone, and that everyone would avoid me. MIROSLAV (RCRW): So, you got into that truck, was it a van or a truck? I honestly don't remember. I only remember that our friend with whom we were arrested was in that vehicle, along with my father, my brother, and another family—a husband, wife, and their son, all from Mostar. Next to us in the cargo space stood a large metal barrel filled with fuel or some kind of oil. MIROSLAV (RCRW): A barrel? RADMILA KRŽEVIĆ: Yes, a barrel. When I saw that, I thought they were taking us somewhere to kill us, to pour gasoline on us and set us on fire. When they loaded us into the truck, one of the guards said to the driver: "Take them, take this Chetnik gang and cattle to Dretelj." That was the first time I heard the name Dretelj; I had no idea what it was. In that truck, they tied my brother and the son of that other family, and the guards told those driving us: "Guard these Chetniks well, these are two Chetniks. Take them to Dretelj." I remember that well. MIROSLAV (RCRW): What date was this? RADMILA KRŽEVIĆ: July 10th. Yes, I went to Dretelj on the 10th. Actually, I had no idea what Dretelj was. I didn't understand what they were talking about. I

MIROSLAV (RCRW): What happened next? RADMILA KRŽEVIC: After some time, an armed HOS soldier came in, wearing a camouflage uniform with various colors.

MIROSLAV (RCRW): Did you know him before? RADMILA KRŽEVIC: No. I didn't know any of the people who captured us and took us to the Military Ambulance. It's known who most of them were — if they were worth anything, they wouldn't be where they were. A man came in, tall, rather thin, wearing a colorful uniform, armed with an automatic rifle. He told me to leave the room and follow him, supposedly to do something. Then he took me to a room a little away from the basement. This room looked like an ambulance where patients are examined — it was indeed an ambulance.

MIROSLAV (RCRW): Yes, yes. RADMILA KRŽEVIC: It was formerly used by the Yugoslav People's Army. MIROSLAV (RCRW): Previously used by the JNA? RADMILA KRŽEVIC: Yes. I remember there was a sink, a somewhat large window, and a bed like those you see at the doctor's office. There was a classic curtain next to the bed.

That soldier introduced himself, told me his name, said he was from Mostar and was 30 years old. I remembered that well. He was a Muslim. Under threat of a weapon, he ordered me to undress immediately.

I undressed, and then he raped me in the most monstrous way possible. After that, he ordered me to lie on my back and raped me again, this time anally. After that, he ordered me to sit on the table and orally satisfy him. I started choking and vomiting. I begged him to stop and let me have some water from the sink. To my surprise, he allowed me to wash and rinse my mouth, then he continued. This lasted between 20 and 30 minutes—I lost all sense of time. Afterwards, he pulled up his pants and left the ambulance. Immediately after, another soldier entered, dressed in a black uniform, with a shaved head except for a mohawk in the middle. He was also holding an automatic rifle.

MIROSLAV (RCRW): Did he rape you too? RADMILA KRŽEVIC: Yes. He ordered me to lie down. He did what he did and raped me. The entire time he was doing this, the first soldier in camouflage stood guard by the door.

MIROSLAV (RCRW): He was standing outside the door? RADMILA KRŽEVIC: Yes, outside, urging the second one, "Hurry up, the guard is coming." When the second finished, he ordered me to get dressed. I got dressed, and the first soldier in the colorful camouflage returned me to my mother. He said if I told anyone what happened, they would kill us all.

RADIMILA KRUŽEVIĆ: We moved to stay with a family friend, an acquaintance. We stayed there.

MIROSLAV (RCRW): Was he a Serb?

RADIMILA KRUŽEVIĆ: Yes. We stayed with him until 9 July 1992, when in the evening—I think during the curfew—HOS forces broke in. About five or six armed HOS members in black uniforms came.

MIROSLAV (RCRW): Did they have insignia?

RADIMILA KRUŽEVIĆ: Yes, they had HOS markings. They tortured and harassed us a little there, then loaded us into vehicles, not letting us take anything except some warm clothes. They said, "You are going for an interview, you'll return soon," and loaded me, my mother, father, brother, and the man we were staying with into a van and took us to a military ambulance in Mostar.

MIROSLAV (RCRW): What was your friend's name who was arrested with you?

RADIMILA KRUŽEVIĆ: Miloš, but I won't give his last name because he doesn't want his name publicly mentioned.

MIROSLAV (RCRW): Okay. What happened next after you arrived at the military ambulance?

RADIMILA KRUŽEVIĆ: They separated us there.

RADIMILA KRUŽEVIĆ: They separated us. They took me and my mother to a basement, and the men were taken to another part. There was a window in that basement and some tables were thrown inside. They locked us in and left. After some time, they came back, unlocked us, took off all our jewelry, and confiscated everything we had on us. My mother was wearing a wedding ring which the woman in the HOS uniform couldn't remove. She said she would get a knife and cut off the entire finger. While she went for the knife, my mother and I were desperately rubbing the finger, and eventually, the ring slipped off.

The HOS woman took it. From me, she took all I had: bracelets, necklace, and a ring that my mother gave me when I graduated from university. We were never given any receipt or confirmation of the confiscated items. Nothing. They locked us again and left.

MIROSLAV (RCRW): I assume you were very scared?

RADIMILA KRUŽEVIĆ: Of course. I didn't know what was happening to me, where I was, what I was, I had no idea where I was going or what would happen. I didn't know why this was happening to us, because we weren't armed, nor were we members of any political party. Nothing—we were a respected, fine, hardworking, honest family. We loved everyone, really. Even in our extended family, we had Muslims and Croats, mixed marriages...

TRANSCRIPT - RADMILA KRUŽEVIĆ
(TREBINJE), 14 MARCH 2024

RADMILA KRUŽEVIĆ: My name is Radmila Kružević, I was born on 24 May 1959 in Nevesinje, and as a small child, I moved with my family to Mostar. There I finished elementary school, secondary economic school, and the Faculty of Economics. I worked at a bedding manufacturing company in Mostar as a graduate economist, serving as a planner and analyst.

MIROSLAV (RCRW): What was your life like in Mostar before the start of the war?

RADMILA KRUŽEVIĆ: It was very good; we were a happy family, respected, hardworking, and had no problems.

MIROSLAV (RCRW): Did you live in the urban area?

RADMILA KRUŽEVIĆ: Yes, I lived within the city. We had a house with three floors, where my father's brothers and their families also lived.

MIROSLAV (RCRW): When did the first interethnic tensions appear in Mostar?

RADMILA KRUŽEVIĆ: It all started around early April, when a tanker exploded.

MIROSLAV (RCRW): You mean the tanker that exploded at the Northern Camp barracks on 3 April 1992?

RADMILA KRUŽEVIĆ: Yes, that happened in the Northern Camp. The tanker was probably filled with some kind of explosives—I don't know what—and from that point, everything went downhill in Mostar.

MIROSLAV (RCRW): Was everything more or less normal until then?

RADMILA KRUŽEVIĆ: I didn't notice anything unusual. I socialized with people, moved around normally, went to work and worked.

MIROSLAV (RCRW): Was there no provocation at work?

RADMILA KRUŽEVIĆ: No, really. I was the only Serb in the office; there were many Muslims and Croats, and me, a Serb. I didn't see any signs that something big and bad would happen, and I wasn't afraid because neither I nor my family had ever done anyone harm.

We lived in that house until the shelling of Mostar. When our house was shelled in May and the fighting started, we decided to leave it. We lived there until the shelling and fighting started, and our house was shelled.

MIROSLAV (RCRW): Where did you go?

TÉSTIMONIOS

The members of the Association of Women Victims of War of the Republic of Srpska, led by Božica Živković-Rajilić, began to speak more freely about the suffering they had endured—at forums, on television programs, in documentaries, during lectures, and elsewhere—both in the Republic of Srpska and Serbia, and more broadly across the region and Europe. This growing awareness of the importance of open testimony about torture led to the idea of creating a second volume, *Our Testimony 2*, using the same methodology as in the first book.

This time, the monograph features new testimonies from civilian victims of war from the Republic of Srpska, with its most notable characteristic being that most of the accounts of torture were given by younger individuals. The monograph also includes copies of official documents from the Republic Centre for Investigation of War, War Crimes and Search for Missing Persons, as well as court judgments against various perpetrators of the crimes described by the women victims of war from the Republic of Srpska.

Finally, it is important to emphasize that, once again, the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Serbia has generously supported this monograph. In this regard, I would like to express my gratitude to Minister Marko Đurić and Secretary General Dušan Kozarev for their support in publishing this publication, which is of great importance for preserving the truth about the civil war of 1992–1995 in Bosnia and Herzegovina and about the suffering of Serbian civilian war victims. I also extend my sincere thanks to Dr. Nebojša Kuzmanović, Director of the Archives of Vojvodina, as well as his team, for their decision to publish this monograph, thereby contributing to the effort of bringing these testimonies of suffering and hardship to light.

Finally, I sincerely thank Dr. Aleksandra Savić for her assistance with the proof-reading of this book.

FACULTY OF POLITICAL SCIENCES, UNIVERSITY OF BANJA LUKA

Dr. Aleksandar Vranješ

Ambassador of Bosnia and Herzegovina to the Republic of Serbia

More than eight years have passed since the publication of the bilingual monograph *“Our Testimony: Women Victims of War of the Republic of Srpska 1992–1995,”* which I co-edited with Bojana Miodragović, a colleague from the Faculty of Political Sciences of the University of Banja Luka. The monograph was published in 2016 by the Association of Women Victims of War of the Republic of Srpska and the Republic Centre for Investigation of War, War Crimes and Search for Missing Persons of the Government of the Republic of Srpska (Banja Luka), as well as the Institution for the Advancement of Economic, Scientific-Technical, Cultural and Sports Cooperation between the Republic of Srpska and the Republic of Serbia (Belgrade). The project received significant support from the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Serbia, the Faculty of Philology at the University of Belgrade, and the Official Gazette of Serbia. It was further supported by the President of the Republic of Srpska, Milorad Dodik, the Andrić Institute in Višegrad, the Directorate for Cooperation with Churches and Religious Communities of the Ministry of Justice of the Republic of Serbia, and His Grace Bishop Andrej of the Serbian Orthodox Eparchy of Austria and Switzerland.

We presented *Our Testimony* in New York, Washington, Paris, Belgrade, and Banja Luka—an effort that marked a major breakthrough on two fronts. The first was the opening of a new perspective on the civil war in Bosnia and Herzegovina, one that finally allowed for a clearer understanding of the fate of Serbian civilian war victims, particularly women—something that had previously been largely ignored on the international stage. Serbs had been demonized and portrayed as the sole culprits in the civil war, and this narrative automatically diminished the suffering of Serbian war victims, especially women, children, and other vulnerable groups.

The second breakthrough concerned the status of the women victims of war from the Republic of Srpska themselves. The fact that the Serbian people had been demonized meant that these women did not receive the same degree of empathy or recognition as Bosniak victims. In other words, Serbian civilian victims—during and after the war—became “second-class victims.” As the American clinical psychologist Professor Lawrence Armand French wrote in the foreword to the first monograph, healing begins with defining and acknowledging the victim, who then transitions from the status of “victim” to that of “survivor.” An open dialogue about the torture endured is an essential part of that healing process. The first monograph *Our Testimony* made a significant step forward in this regard.

My perspective has been shaped in no small part by our courageous heroines—the women of the Association of Women Victims of War of the Republic of Srpska—who have survived unimaginable suffering yet never given up. They continue to impress me, again and again, with their humility, their immense strength, their pride, and their unwavering resolve.

Therefore, on behalf of myself and the institution I lead, I wish to express my sincere gratitude to them—to all those who found the strength to speak of their ordeals, to all the members of the Association of Women Victims of War of the Republic of Srpska, and especially to one woman: a fighter, a mother, and a true patriot—Božica Živković-Rajilić, President of the Association, who tirelessly, day after day, year after year, speaks the truth about her suffering and that of the Serbian people. I thank her and wish that we may continue our longstanding joint efforts for truth as successfully as we have thus far.

The Association and the Republic Centre have already worked together successfully, with their cooperation resulting in the 2016 publication of the monograph *Our Testimony*. We now continue that collaboration, demonstrating that direct and close cooperation between victims' associations and institutions is the only true path forward—and that, pursued in this way, results are bound to follow.

In conclusion, we hope that this monograph, like the one before it, will find success. We present it, first and foremost, to the Serbian people, but also to all others—for reading, remembrance, and as a lasting warning of what happened to the Serbian people in Bosnia and Herzegovina during the 1990s.

THE REPUBLIC CENTRE FOR INVESTIGATION OF WAR,
WAR CRIMES AND SEARCH FOR MISSING PERSONS, BANJA LUKA

Viktor Nuždić

Director of the Republic Centre

For years, the Republic Centre for Investigation of War, War Crimes and Search for Missing Persons has worked diligently to collect documentation and record crimes committed against the Serbian people. Each investigation has contributed to the development and preservation of a culture of remembrance and has left a lasting testimony of what our Serbian people endured during the 1990s.

Considering that the institutions tasked with justice and accountability—first and foremost the Hague Tribunal and the judicial institutions at the level of Bosnia and Herzegovina—have failed in their duty to be fair to all victims, the obligation of the institutions of the Republic of Srpska to present the truth to future generations is all the more pressing.

Since its founding, the Republic Centre has placed victims at the center of its research, striving to make the public aware of the torment each of them endured. Support for our research has consistently come from the institutions of the Republic of Srpska, and often also from the motherland, the Republic of Serbia. However, the greatest support—and indeed the greatest source of motivation—has always come from those directly affected by the war, especially the victims themselves, who have found the strength, time and again, to share their life stories so that the truth may come to light and not be forgotten.

The experiences of victims are traumatic even for the professionals who have spent years in this line of work. As for the trauma the victims themselves live with—only they truly know, for they endured and survived suffering beyond the limits of human comprehension. It is impossible to remain unmoved in the face of such pain, especially when it concerns the most vulnerable: women and children.

In my own work over the years, I have heard countless horrific stories, read reports, viewed photographs and video footage, and listened to accounts of killings, abuse, rape, torture, and starvation. Every time, I have felt helpless—unable to do more to bring the perpetrators to justice or to offer some form of legal redress to the victims, however symbolic that might be. At the same time, with each new insight, I have—at least in my humble view—become a better man: one who values peace more, abhors war more deeply, and has grown into a true patriot, in the fullest sense of the word—a man who loves his people and homeland without hating anyone else.

In that spirit, the first monograph *Our Testimony: Women Victims of War of the Republic of Srpska 1992-1995*, authored by Aleksandar Vranješ and Bojana Miodragović, was published in 2016 by the Republic Centre for Investigation of War, War Crimes and Search for Missing Persons, the Association of Women Victims of War of the Republic of Srpska, and the Institution for the Advancement of Economic, Scientific-Technical, Cultural and Sports Cooperation between the Republic of Srpska and the Republic of Serbia.

PARLIAMENTARY ASSEMBLY OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Milorad Kojić, MA

Member of the House of Representatives

The Dayton Peace Agreement, initiated on November 21, 1995, and formally signed in Paris on December 14 of the same year, brought an end to the tragic civil war in Bosnia and Herzegovina—a conflict that left behind a large number of victims, including the dead, raped, tortured, displaced, and missing.

With the war's end, a process of justice for the victims began, primarily through legal proceedings conducted before international and domestic judicial institutions. However, when viewed with nearly thirty years of hindsight, justice for Serbian victims has unfortunately followed a marginal and discriminatory path. The failure to prosecute crimes committed against women and children—as particularly vulnerable groups—and other Serbian victims has only further tormented, dehumanized, and emotionally devastated those victims, their families, and the entire Serbian people.

It is deeply frustrating that judicial institutions—which in the post-war period were expected to play a key role in reconciliation—have instead treated Serbian victims with disdain, denying recognition to the pain endured by humiliated, abused, and sexually assaulted women—mothers, daughters, grandmothers—women who represent the very foundation of every society.

In light of this judicial negligence, the Republic of Srpska was compelled to respond accordingly—to ensure that these crimes are not forgotten. One of the most vital responses has been the extrajudicial establishment of facts, carried out through various forms of research, publications, studies, documentary films, exhibitions, and other avenues of truth-telling outside formal legal processes.

One of the most important institutions in this endeavor is the Republic Centre for Investigation of War, War Crimes and Search for Missing Persons, which holds more than three million pages of archival materials from the Defensive–Patriotic War, along with photographic evidence, video recordings, and other historiographic sources.

Of course, none of this would be sufficient without the living testimony of survivors—those who endured torture, sexual violence, and other forms of abuse. In documenting the suffering of women, the Association of Women Victims of War of the Republic of Srpska has played an especially important role. Its members found the courage and strength to speak publicly about what they survived.

It was precisely this novelty that rendered the Holocaustist incomprehensible to both survivors and the first postwar generations. As a result, the lived experience of the Holocaust gained a unique weight and importance in the formation of historical awareness.

How important it was for survivors to have someone to share their Holocaust experience with is perhaps best illustrated by the Italian writer Primo Levi, who spent eleven months in the Auschwitz concentration camp. In his memoir *If This Is a Man*, Levi describes one of his dreams—nightmares, in fact—from that period of camp life: “There is an indescribable, powerful, and tangible pleasure in being at home, among friends, and having so much to tell them. But I am haunted by the feeling that my listeners are not listening. Worse, they are completely indifferent: they talk among themselves about other things, as if I weren’t there. My sister looks at me, stands up, and walks away without a word.”

In Auschwitz—where the camp administration had stripped human beings down to the existential level of animals, where Levi was humiliated and starving, and where the daily threat of selection and the gas chambers loomed—he feared that he would have no one to tell his story to. At first glance, this might seem like a strange concern. But from an anthropological standpoint, it is profoundly human: an individual can shape their memory only by articulating it—only if it is expressed and communicated through language.

In this way, the earliest recollections of the Holocaust were born from the survivors’ need to narrate their experience, thereby affirming the idea that individual memory is also communicative in nature—it is formed in exchange with others. Over time, survivors’ testimonies, in correspondence with other sources on the Holocaust, have helped ensure that the images conveyed through their accounts became an integral part of the culture of remembrance, even for generations born decades after the war.

In this same spirit, recognizing both the need of women who endured torture in Muslim/Bosniak and Croatian camps during the Defensive–Patriotic War to share their experiences, and the significance of those testimonies for shaping the culture of remembrance of the Serbian people, the Republic Centre for Investigation of War, War Crimes and Search for Missing Persons undertook this publishing endeavor together with the Association of Women Victims of War of the Republic of Srpska. Today, the value of this project lies primarily in the survivors’ need to give form to their own memories. However, over time, the importance of these testimonies will take on a deeper weight, transforming their communicated lived experiences into a vital part of the collective memory of the Defensive–Patriotic War—and thereby into an essential component of the historical consciousness of the Serbian people.

THE REPUBLIC CENTRE FOR INVESTIGATION OF WAR, WAR CRIMES AND SEARCH FOR MISSING PERSONS, BANJA LUKA

Miroslav Ljubojević

Head of the Department for Memorialization, Culture of Remembrance and Memory

Nearly a decade ago, the Republic Centre for Investigation of War, War Crimes and Search for Missing Persons published a collection of testimonies by women victims of war titled *Our Testimony: Women Victims of War of the Republic of Srpska 1992–1995*, compiled and edited by Aleksandar Vranješ and Bojana Miodragović. This collection brought together the testimonies of fifteen women who endured torture in camps for Serbs during the Defensive–Patriotic War. This year, the same institution, in cooperation with the Association of Women Victims of War of the Republic of Srpska, has undertaken a similar research and publishing project. Researchers from the Center have compiled and edited twelve new testimonies from members of the Association.

When we speak about the importance of such publishing endeavors, we must return to the very roots of why human testimony matters in the formation of historical consciousness. Historically, humanity's interest in the past and its awareness of it—from the earliest recorded times—relied precisely on the narrative transmission of experience. In other words, historical awareness was rooted in the testimony of those who had witnessed a historical event. This approach to the past remained dominant until the 19th century, when it was overtaken by the positivist approach. The latter insisted on constructing accounts of historical processes and events exclusively on the basis of primary historical sources—that is, written records and material remains produced during the period under study.

This methodological shift almost entirely excluded narrative sources as unworthy of contributing to an objective picture of historical events. Even more critically, it excluded the subjective relationship of the individual to those events. This state of affairs persisted until the second half of the 20th century, when Europe was confronted with the full scope of the Holocaust during World War II. Although human history is filled with suffering, the Holocaust was a phenomenon unlike any other. The “rich” history of warfare tells us that until the era of the First World War, the primary goal of warring sides was to defeat the opponent on the battlefield. The First World War introduced a shift toward the mass destruction of enemy military forces. The Second World War, however, brought with it the idea of annihilating an entire people—down to the very last individual.

demetic disciplines (history, law, demography, etc.), even in the distant future, when we are no longer here.

The world is constantly changing, sometimes for the better, sometimes entering periods of crisis. New generations are coming, and they need to understand the sacrifice that gave birth to the Republic of Srpska. Even at the end of this century and in the centuries to come, scholarly research and truth-telling will continue.

This is our contribution to the truth in our time, and a foundation for the times ahead. In our work, we rely first and foremost on institutions of the Republic of Srpska, with our main support, partner, and collaborator being the Republic Centre for Investigation of War, War Crimes and Search for Missing Persons of the Republic of Srpska.

REASONS AND NEED FOR THE CREATION OF THIS BOOK

ASSOCIATION OF WOMEN VICTIMS OF WAR OF THE REPUBLIC OF SRPSKA

Božica Živković-Rajilić

President of the "Association of Women Victims of War of the Republic of Srpska"

In 2016, the monograph "*Our Testimony*" was presented as a result of cooperation between the non-governmental organization "Association of Women Victims of War of the Republic of Srpska" and relevant institutions of the Republic of Srpska and the Republic of Serbia. The monograph contained 15 personal testimonies of women who endured the horrors of the Defensive-Patriotic War—horrors that only armed conflict can inflict.

This publication was a response to a one-sided, oversimplified, and biased portrayal of the war in Bosnia and Herzegovina during the period from 1992 to 1995. That portrayal, based primarily on politically motivated judgments by international and domestic courts and the false narrative constructed by Western propaganda machinery, promoted the idea that only one people—one ethnic and religious group—was solely responsible for the suffering and death of hundreds of thousands. Serbs—soldiers and civilians alike, women, children, and the elderly—were portrayed as aggressors and criminals whose sole purpose was to eliminate everything that was not Serbian. The real causes of the ethnic conflict, the facts, and the evidence were buried under lies, manipulation, and arbitrary interpretations of events. The truth was so thoroughly distorted that the aggressor was turned into the victim, and the victim into the aggressor.

The attacks we endured—both as a people and as a republic—before the publication of the monograph were unbearable. The narratives propagated by Bosniaks and their foreign sponsors, along with their portrayal of wartime suffering in Bosnia and Herzegovina between 1992 and 1995, were entirely one-sided. According to these interpretations, the civilian victims were exclusively Bosniak—both civilians and combatants.

These narratives and falsehoods continued even after the war, through the dissemination of images, fabricated accounts of suffering, and invented events and casualty figures. A particularly false narrative—one prepared in advance, even before the events themselves—was spread about the suffering of the Bosniak people in the

FOREWORDS

CONTENTS

1. FOREWORDS	7
2. TESTIMONIES	21
2.1. RADMILA KRUŽEVIC	23
2.2. VERA BIJEIĆ	35
2.3. NADA VUJIĆ	50
2.4. GORDANA BOTIĆ	67
2.5. JELENA GAČANIN	87
2.6. MARIJANA KOVAČEVIĆ	99
2.7. RUŽA BUMBIĆ	112
2.8. SLOBODANKA VIDIĆ	119
2.9. STANA NIKOLIĆ	130
2.10. ZORA KULJANIN	134
2.11. RAJKA POPOVIĆ	144
2.12. BRANO VUČETIĆ	151

The manuscript of this book was created owing to the courage of the members of the Association of Women Victims of War of the Republic of Srpska, who found the strength to recount the tortures they suffered during the civil war in Bosnia and Herzegovina between 1992 and 1995. The publication of this book was generously supported by the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Serbia, the Republic Centre for Investigation of War, War Crimes and Search for Missing Persons of the Republic of Srpska, and the Archives of Vojvodina in Novi Sad.

OUR TESTIMONY 2

WOMEN VICTIMS OF WAR

FROM THE REPUBLIC OF SRPSKA

1992-1995

Prepared by: Miroslav Ljubojević



Novi Sad / Banja Luka, 2025.



LIBRARY
SPECIAL EDITIONS

Editor-in-Chief
Dr. Nebojša Kuzmanović

Editor
Tatjana Cavić

Reviewers
Dr. Aleksandar Vranješ
Mgr. Milorad Kojić
Viktor Nuždić

© Archives of Vojvodina, 2025.
© Association of Women Victims of War of the Republic of Srpska, 2025.

